

148087

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**TÜRK SİYASAL HAYATINDA
OSMAN BÖLÜKBAŞI**

Hazırlayan

FATİH ARTVINLI

1716004

148087

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. FULYA ATACAN

İSTANBUL, 2004

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
DEMOKRAT PARTİ'DE SİYASET DÖNEMİ (1946-1947).	
1.1. ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ.....	7
1.2. DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASI	11
1.3. OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN DEMOKRAT PARTİ'YE KATILMASI.....	13
1.4. 1946 SEÇİMLERİ	15
1.5. İNSAN HAKLARI CEMİYETİ'NİN KURULMASI.....	17
1.6. DEMOKRAT PARTİ BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ.....	20
1.7. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ	24
1.8. BÖLÜKBAŞI'NIN DEMOKRAT PARTİ'DEN İSTİFASI.....	25
1.9. DEMOKRAT PARTİ'NİN BÖLÜNMESİ.....	27
İKİNCİ BÖLÜM.....	30
MİLLET PARTİSİ DÖNEMİ (1948-1954)	
2.1. MİLLET PARTİSİ'NİN KURULUŞU.....	30
2.2. İNÖNÜ VE BAYAR'A SUİKAST İDDİASI.....	34
2.3. 14 MAYIS 1950 SEÇİMLERİ	38
2.4. 46 RUHU VE OSMAN BÖLÜKBAŞI	39
2.5. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARDA.....	41
2.6. MİLLET PARTİSİ'NİN KAPATILMASI.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	51
DEMOKRAT PARTİ-OSMAN BÖLÜKBAŞI MÜCADELESİ (1954-1957)	
3.1. CUMHURİYETÇİ MİLLET PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE 1954 GENEL SEÇİMLERİ.....	51
3.2. DEMOKRAT PARTİ'NİN BASKISI.....	53
3.2.1. KIRŞEHİR'İN İLÇE HALİNE GETİRİLMESİ.....	54
3.2.2. KIBRIS SORUNU VE 6-7 EYLÜL OLAYLARI.....	59
3.2.3. D.P İKTİDARININ ARTAN BASKISI VE MUHALEFETİN İŞBİRLİĞİ.....	62
3.2.4. KIRŞEHİR'İN YENİDEN İL HALİNE GETİRİLMESİ	66
3.2.5. BÖLÜKBAŞI'NIN DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI.....	68
3.2.6. OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN YARGILANMASI.....	70
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	74
27 MAYIS'A DOĞRU İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ (1957-1960)	
4.1. MUHALEFETİN “GÜÇ BİRLİĞİ” VE 1957 SEÇİMLERİ.....	74
4.2. SEÇİM SONRASI İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ.....	76
4.3. CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ'NİN KURULUŞU.....	78
4.4. VATAN CEPHESİ KARŞISINDA C.K.M.P.....	80
4.5. OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN ARABULUCUK ÇALIŞMASI.....	81
4.6. BÖLÜKBAŞI'NIN DEMOKRAT PARTİ'YE UYARILARI.....	83
4.7. BÖLÜKBAŞI-MENDERES GERGİNLİĞİ.....	85
4.8. TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULMASI	88
4.9. ÖĞRENCİ OLAYLARI, PROTESTO GÖSTERİLERİ VE D.P İKTİDARININ SONU.....	91
4.10. BÖLÜKBAŞI'NIN ON YILLIK D.P İKTİDARINI ELEŞTİRİSİ.....	93
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	97
27 MAYIS DÖNEMİ (1960-1961)	
5.1. BÖLÜKBAŞI'NIN 27 MAYIS DARBESİ VE ASKERİ YÖNETİME BAKIŞI....	97
5.2. 21 EKİM PROTOKOLÜ VE DEMOKRASİYE DÖNÜŞ.....	103

ALTINCI BÖLÜM.....	107
27 MAYIS SONRASI SİYASET DÖNEMİ (1961-1969)	
6.1. İNÖNÜ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ	107
6.1.1. AF TARTIŞMASI VE 22 ŞUBAT DARBE GİRİŞİMİ.....	107
6.1.2. C.K.M.P'DEKİ GELİŞMELER VE MİLLET PARTİSİ'NİN YENİDEN KURULMASI.....	112
6.1.3. 1963 YEREL SEÇİMLERİ VE KOALİSYONUN DAĞILMASI.....	118
6.1.4. KIBRIS SORUNU VE JOHNSON MEKTUBU.....	121
6.1.5. BÖLÜKBAŞI'NIN "MİLLİ KOALİSYON" TEKLİFİ.....	123
6.1.6. DEMİREL-BÖLÜKBAŞI İŞBİRLİĞİ VE İNÖNÜ HÜKÜMETİ'NİN DÜŞÜRÜLMESİ.....	125
6.2. BÖLÜKBAŞI'NIN KISA SÜREN İKTİDAR ORTAKLIĞI.....	126
6.2.1. KOMÜNİZMLE MÜCADELE.....	126
6.2.2. TRT SORUNU.....	129
6.2.3. TÜRKEŞ'İN C.K.M.P'YE EL KOYMASI.....	132
6.2.4. 1965 SEÇİMLERİNDE BÖLÜKBAŞI'NIN M.P'Sİ.....	135
6.3. DEMİREL HÜKÜMETİ.....	137
6.3.1. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ VE BÖLÜKBAŞI'NIN TAVRI.....	137
6.3.2. BÖLÜKBAŞI'NIN A.P İKTİDARINI ELEŞTİRİSİ.....	141
6.3.3. 1969 SEÇİMLERİ	145
YEDİNCİ BÖLÜM.....	150
BÖLÜKBAŞI'NIN SİYASETTEN AYRILMA DÖNEMİ (1969-1973)	
7.1. SEÇİM SONRASI M.P'DEKİ GELİŞMELER.....	150
7.2. 12 MART MUHTIRASI.....	153
7.3. BÖLÜKBAŞI'NIN GENEL BAŞKANLIK GÖREVİNDEN AYRILMASI.....	156
7.4. BÖLÜKBAŞI'NIN PARTİ VE MİLLETVEKİLİĞİNDEN İSTİFASI.....	157
SONUÇ.....	163
KAYNAKÇA.....	170

KISALTMA LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.P	: Adalet Partisi
A-R.M.H.C	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
b.k.z.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.H.P	: Cumhuriyet Halk Partisi
C.K.M.P	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
C.M.P	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
D.P	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
G.İ.K	: Genel İdare Kurulu
Hür.P.	: Hürriyet Partisi
K.M.D	: Komünizmle Mücadele Derneği
M.B.K	: Milli Birlik Komitesi
M.H.P	: Milliyetçi Hareket Partisi
M.N.P	: Milli Nizam Partisi
M.P	: Millet Partisi
s.	: Sayfa
S.C.F	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
S.K.B	: Silahlı Kuvvetler Birliği
T.C.F	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
T.İ.P	: Türkiye İşçi Partisi
T.K.P	: Türkiye Köylü Partisi
Y.T.P	: Yeni Türkiye Partisi

ÖNSÖZ

Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı başlıklı bu tez çalışmasında, Osman Bölükbaşı'nın 27 yıllık aktif siyasi yaşamı ve mücadelesini ele alıyorum. Bu tez çalışmasının bir özelliği Osman Bölükbaşı hakkında hazırlanmış ilk çalışma olmasıdır.

Osman Bölükbaşı'nın ihmal edilmiş bir siyaset adamı olduğunu düşünüyorum. Bölükbaşı'nın siyasi yaşamı ve mücadelesini incelemenin Türkiye'de siyaset ve demokrasinin niteliğine ve muhalefete ilişkin önemli şeyler söyleyeceğine inanıyorum. Zaten tez çalışmasında da bunu yapmaya çalıştım; hem Osman Bölükbaşı'nın siyasi yaşamı ve mücadelesini siyasi tarih içerisinde değerlendirerek temsil ettiği muhalefete ve genel olarak Türk siyasetine dair bazı sonuçlar çıkarmaya, hem de Bölükbaşı'nın siyasi yaşamında önemli gördüğüm olaylara daha geniş yer vererek siyasi biyografisinin yazılmasına katkıda bulunmaya çalıştım. Bunda ne ölçüde başarılı olduğum elbette okuyucuların takdirine kalmıştır.

İki yıllık bir çalışmanın ürünü olan bu tezin ortaya çıkmasında bana yardımcı olan, her şeyden önce değerli zamanını ayıran, bilgilerin yorumlanmasında, akademik düşünüş ve yazım konusunda yol gösteren ve sonsuz sabırla yanlışlarımı düzelten tez danışmanım sayın Doç. Dr. Fulya Atacan'a, Osman Bölükbaşı hakkında öğrendiğim her yeni şeyi kendisiyle paylaştığım ve bu tezin tamamlanabilmesini büyük ölçüde kendisine borçlu olduğum sevgili Özge Ertem'e, bulmakta güçlük çektiğim kitapları ulaştıran arkadaşlarım Yenal Bilgici ve Şaban Başçallı'ya, yazım aşamasında destek veren Mustafa Seçilmiş'e, moral desteği, sabır ve anlayışı için ev arkadaşım Gökhan Başağaoğlu'na ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı çalışanlarına teşekkür ederim.

ÖZET

Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı başlıklı bu tez çalışmasının amacı, Osman Bölükbaşı'nın Demokrat Parti'de siyasete başladığı 1946 yılından aktif siyasi hayattan ayrıldığı 1973 yılına kadar geçen süre içerisinde ortaya koyduğu siyasi mücadeleyi Türk siyasi tarihi içerisinde değerlendirmek ve bu siyasi mücadelenin temel öğelerini analiz etmektir.

Osman Bölükbaşı, Türkiye'nin çok partili yaşama geçişiyle birlikte başladığı siyasi mücadelesini çeyrek yüzyılı aşkın bir süre devam ettirmiş bir siyaset adamıdır. Bölükbaşı, birbirinin devamı ve çoğunlukla ülkenin üçüncü büyük siyasi partileri olan Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve yeniden Millet Partisi'nde görev almış ve birincisi hariç diğer partilerin liderliğini yapmıştır.

Osman Bölükbaşı'nın D.P'deki siyasetini, tek parti rejimine duyduğu tepki belirlemiştir. Bölükbaşı, kurucularının eski birer C.H.P'li olduğu D.P'de, tek parti rejimine ve Mili Şef İsmet İnönü'ye yaptığı sert eleştirilerle öne çıkmıştır. 1946 seçimlerinde Meclis'e giremeyen Bölükbaşı, D.P'nin C.H.P iktidarı karşısında sert muhalefet yapmasını savunmuş ardından da D.P'nin C.H.P ile danışıklı dövuş yaptığını iddia ederek partiden ayrılmıştır. 1948 yılında eski D.P'li bir grupla birlikte Millet Partisi'ni kurmuştur.

1950 seçimlerinde M.P'nin tek milletvekili olarak Meclis'e giren Osman Bölükbaşı, D.P iktidarına karşı sert muhalefet izlemiştir. D.P'nin tek parti rejiminin baskı araçlarını kullanmak yoluyla C.H.P'ye benzediğini iddia etmiştir. M.P, D.P iktidarı tarafından laikliğe aykırı politika izlediği gerekçesiyle kapatılmıştır. M.P'nin kapatılması dönemin demokrasi anlayışını göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

Osman Bölükbaşı'nın siyasi mücadelesini incelemek, D.P döneminin baskı politikasını ve iktidar-muhalefet ilişkilerini analiz etmeye imkan tanımaktadır. M.P kapatıldıktan sonra kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi, 1954 seçimlerinde Kırşehir'den 5 milletvekili çıkarınca D.P iktidarı Kırşehir'i ilçe haline getirmiştir. 1957 yılında,

Meclis'e hakaret ettiği gerekçesiyle Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırılmış ve Bölükbaşı tutuklanarak cezaevine konulmuştur. Bölükbaşı, D.P iktidarı tarafından 1957 seçimleri öncesinde yeniden il haline getirilen Kırşehir'den milletvekili seçilmiş ve Meclis'e dönmüştür. D.P'nin basın ve muhalefete karşı izlediği baskı politikasını ve anti-demokratik uygulamalarını eleştiren Bölükbaşı, 27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde D.P iktidarının meşru olmadığını savunmuştur.

Osman Bölükbaşı, D.P iktidarını tasfiye eden 27 Mayıs darbesini “meşru bir ihtilal” olarak değerlendirmiştir. 27 Mayıs sonrası oturtulmaya çalışılan yeni düzeni savunmuştur. Öte yandan, askeri yönetimi tarafsız davranmamakla suçlamış, C.H.P'yi ise askerlerle kurduğu ilişki nedeniyle eleştirmiştir. Bölükbaşı, parti içi tartışmalar nedeniyle C.K.M.P'den ayrılarak 14 Haziran 1962'de Millet Partisi'ni yeniden kurmuş ve ordu-siyaset ilişkisi temelinde önce C.H.P'ye sonra A.P'ye karşı sert muhalefet izlemiştir.

Osman Bölükbaşı, 27 Mayıs sonrası dönemde ordunun siyasetteki ağırlığını anti-komünizm temelinde meşrulaştırmıştır. Hükümetleri, komünizmle mücadele konusunda yeterli tedbirleri almamakla eleştirmiştir. Bölükbaşı, Türkiye'de milliyetçi-muhafazakar siyasetin ve sağ söylemin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Bölükbaşı, ayrıca Türkiye'de siyasetin popülerleşmesinde ve popüler muhalefet anlayışının oluşmasında da pay sahibidir.

İktidarlara karşı yaptığı sert muhalefetiyle ünlenen Osman Bölükbaşı'nın siyasi mücadelesinde parti daima ikinci planda kalmış ve liderliğini yaptığı partiler “Bölükbaşı partisi” olarak anılmıştır. M.P, 1960'lar boyunca giderek küçülmüş ve 1969 seçimlerinde üçüncü parti olma özelliğini kaybetmiştir. Osman Bölükbaşı, 1973 seçimlerinden önce parti ve milletvekilliğinden istifa ederek aktif siyasi yaşamdan ayrılmıştır.

ABSTRACT

The purpose of this thesis named as 'Osman Bölükbaşı in Turkish Political Life is to evaluate the political struggle of Osman Bölükbaşı within the period starting from 1946 when he had his political career in the Democrat Party to the year 1973 when he left active politics and to analyze the basic elements of this political struggle.

Osman Bölükbaşı is a political figure who continued his political struggle for more than a quarter century that he had started with Turkey's transition to multi-party regime. Bölükbaşı took place in the Nation Party, the Republican National Party, the Republican Peasant's National Party and again in the Nation Party which succeeded each other and were generally the third largest political parties of the country. Except one, he had been the leader of these parties.

What determined Osman Bölükbaşı's policy in the Democrat Party was his reaction to one-party regime. In the Democrat Party, whose founders were the old members of the Republican People's Party, Bölükbaşı became famous for his harsh critique of one-party regime and the National Chief İsmet İnönü. Bölükbaşı who can not win the Parliament elections in 1946, first advocates the Democrat Party's harsh opposition against the Republican People's Party and then resigns from the Democrat Party with the claim that the Democrat Party and the Republican People's Party were playing a bilateral game. In 1948 he establishes the Nation Party with a group who were previously the members of the Democrat Party.

Bölükbaşı can get into the parliament as the only deputy of the Nation Party in 1950 elections and makes a harsh opposition against the power of the Democrat Party. He claimed that the Democrat Party resembled the Republican People's Party in terms of using the pressure vehicles of one-party regime. The Nation Party was closed by the Democrat Party with the statement of reason that the Nation Party's policies were not in harmony with secularism. The closing down of the Nation Party is an important example reflecting the understanding of democracy in that context.

An evaluation of Osman Bölükbaşı's political struggle allows us to make an analysis of the suppression policies of the Democrat Party era and the relationships

between the power and opposition parties. The Republican National Party which was established following the closing down of the Nation Party, won 5 deputies in the parliament in 1954 elections and after this, the Democrat Party in power designed Kırşehir as a county. Bölükbaşı's immunity was cancelled in 1957 and he was arrested and put into prison with the statement of reason that he had insulted to the parliament. But Bölükbaşı returns to the parliament after being elected as the deputy of Kırşehir which was designed as province again before the election of 1957 by the Democrat Party. He criticizes the suppression policy and anti-democratic applications of the Democrat Party against the press and the opposition and before the military coup of May 27 in 1960 he defends that the Democrat Party was illegitimate.

The coup of May 27 that liquidated the Democrat Party power, was evaluated as “a legitimate coup” by Osman Bölükbaşı. He advocated the new order that was tried to be established after May 27. Beyond this, he blames the military rule of not being impartial and criticizes the Republican People's Party about its relationship with the military. Bölükbaşı resigns from the the Republican Pesant's National Party because of the debates inside the party. In June 14 1962 he establishes the Nation Party again and he follows an harsh opposition policy on the basis of military-politics relations, first against the Republican People's Party and then against the Justice Party.

Osman Bölükbaşı legitimizes the weight of military in politics on the basis of anti-communism in the period following May 27. He criticizes the governments of not taking enough precautions about the struggle against communism. Bölükbaşı contributed a lot to the formation of nationalist-conservative politics and the discourse of the right in Turkey. In addition he has an important rule in the popularization of politics and the formation of the mentality of popular opposition in Turkey.

The ‘party’ always had a secondary place in his political struggle and the parties which were leaded by Bölükbaşı who had been famous for his harsh opposition, had been called as ‘Bölükbaşı Party’. The Nation Party was narrowed gradually during the 1960s and it lost the feature of being the third party in 1969 elections. Osman Bölükbaşı resigns from active political life by resigning from the party and deputation before the 1973 elections.

GİRİŞ

Osman Bölükbaşı ile ilgili bir tez çalışması hazırlamakta olduğumu söylediğim zaman çok kişi, “Evet..Bir yerden hatırlıyorum..ama kimdi?”, “Nevi şahsına münhasır bir kişiydi”, “Saatlerce konuşur ama dinleyenler ona oy vermezdi”, “Onun yüzünden Kırşehir ilçe olmuştı”, “İnatçı, iflah olmaz bir muhalifti”, “Renkli bir kişiliği vardı” türünden sözler söyledi. Bu hem Osman Bölükbaşı’nın yeterince bilinmediğini hem de ismi etrafında bir tür efsane oluştuğunu gösteriyordu.

Osman Bölükbaşı, Türkiye’nin çok partili yaşama geçişiyle birlikte başladığı siyasi mücadelesini çeyrek yüzyılı aşkın bir süre devam ettirmiş bir siyaset adamıdır. Bölükbaşı’nın siyasi yaşamı ve mücadelesiyle ilgili bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Gerçi Türkiye’de siyasi liderleri ele alan çok az sayıda çalışma vardır; ancak Türk siyasi yaşamında ismi muhalefet ile özdeşleşmiş Osman Bölükbaşı’nın siyasi yaşamına yönelik bir makalenin dahi yazılmamış olması yine de şaşırtıcıdır.

Türk siyasi tarihiyle ilgili kitaplarda Osman Bölükbaşı ve partileri hakkındaki bilgiler son derece sınırlıdır. Osman Bölükbaşı, çok partili yaşama geçişten sonraki 25 yıllık dönemde, birbirinin devamı ve çoğunlukla ülkenin üçüncü büyük siyasi partileri olan Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve yeniden Millet Partisi’nde görev almış ve birincisi hariç diğer partilerin liderliğini yapmıştır. 1950’lerde Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi, 27 Mayıs sonrası dönemde ise Adalet Partisi ve C.H.P’nin şekillendirdiği Türk siyasi yaşamında Osman Bölükbaşı’nın temsil ettiği muhalefet partileri hakkında birkaç basılmamış tez dışında ayrıntılı bilgiye ulaşmak zordur.

Osman Bölükbaşı, siyasi anılarını yazmamıştır. Aktif siyasi yaşamdan ayrıldıktan sonra çeşitli toplantılarda ve özel görüşmelerde siyasi anılarını anlatmasına rağmen bu anıların ölümünden önce yayınlanmasına izin vermemiştir. Türk siyasi yaşamının önemli aktörlerinden biri olan Osman Bölükbaşı’nın siyasi yaşamı, mücadelesi ve partileriyle birlikte siyasi düşüncesinin yukarıda saydığımız nedenlerle yeterince bilinmemesi ve bu konuda varolan eksiklik tez çalışmasına duyduğum ihtiyacı açıklamaktadır.

Bu tez çalışması ile iki şey amaçlanmaktadır. Birincisi, Osman Bölükbaşı'nın siyasi mücadelesini, Türk siyasi tarihi içerisinde değerlendirmek ve bu mücadelenin temel öğelerini analiz etmektir. Osman Bölükbaşı'nın siyasi mücadelesi, Türkiye'de çok partili yaşama geçişi, iktidar-muhalefet ilişkilerini, temsil ettiği muhalefet partilerini ve sağ siyaseti anlamak açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'de çok partili yaşama geçişi, dönemin tanığı bir siyasetçi olarak Osman Bölükbaşı üzerinden analiz etmek anlamlıdır. Tez çalışmasında, tek parti rejimine duyulan tepkiyi, D.P'nin siyasi mücadelesini, parti içindeki anlaşmazlıkları, M.P'nin kuruluşunu, muvazaa iddiasını ve bir bütün olarak çok partili yaşama geçiş dönemini Osman Bölükbaşı'nın siyasi yaşamı aracılığıyla tartışacağız.

Osman Bölükbaşı'nın siyasi mücadelesi, dönemin demokrasi anlayışına ve iktidar-muhalefet ilişkilerine yönelik önemli ipuçları sunmaktadır. "Açık oy gizli tasnif" sistemiyle yapılan 1946 seçimleri sonucunda Meclis yerine cezaevine gönderilmesi, İsmet İnönü ve Celal Bayar'a suikast teşebbüsünde bulunmak iddiasıyla tutuklanması, laikliğe karşı politika ve irtica suçlamasıyla partisinin kapatılması, D.P yerine kendisi ve dört C.M.P'li milletvekilini Meclis'e gönderen Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi, Meclis kürsüsünde yaptığı bir konuşma nedeniyle dokunulmazlığının kaldırılması, yargılanarak cezaevine konulması sadece Osman Bölükbaşı'nın siyasi yaşamının önemli olayları olarak düşünülmemeli; aynı zamanda dönemin demokrasi anlayışına ve iktidar-muhalefet ilişkilerine ışık tutabilecek türden birer siyasi olay olarak da değerlendirilmelidir. Tez çalışmasında, bu olayları ayrıntılı olarak işleyecek ve Osman Bölükbaşı'nın siyasi yaşamı ve mücadelesi temelinde, iktidar-muhalefet ilişkilerini ve dönemin demokrasi anlayışını değerlendireceğiz.

Osman Bölükbaşı, Türkiye'de milliyetçi-muhafazakar siyasetin ve sağ söylemin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Tez çalışmasında bunu, Bölükbaşı'nın liderliğini yaptığı siyasi partilerin niteliklerini ve işlediği konuları, kendisinin anti-komünizmle ilgili düşüncelerini ve milliyetçi harekete bıraktığı mirası ele alarak tartışacağız.

Bu tez çalışmasının diğer amacı, Osman Bölükbaşı'nın siyasi yaşamı ve mücadelesinde önemli gördüğüm bazı olaylara daha geniş yer vermek yoluyla henüz yazılmamış siyasi biyografisine katkıda bulunmaktır. Bu açıdan bakıldığında Türk

Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı, siyasi biyografi denemesi niteliğinde bir tez çalışmasıdır. Yedi bölümden oluşan tez, Osman Bölükbaşı'nın Demokrat Parti'de siyasete başladığı 1946 ile aktif siyasi yaşamdan ayrıldığı 1973 yılları arasında kapsamaktadır.

Osman Bölükbaşı, 1946 yılında D.P'de Genel Müfettiş olarak siyasete başladı. Bölükbaşı, D.P'de, tek parti rejimi ve Milli Şef İsmet İnönü'ye yönelik yaptığı sert eleştirilerle öne çıktı. 1946 seçimlerinden sonra D.P'nin C.H.P ile yakınlaşmaya ve danışıklı dövüş yapmaya başladığını iddia eden diğer arkadaşlarıyla birlikte D.P'den ayrılarak Millet Partisi (M.P)'nin kurucuları arasında yer aldı. M.P'de, hem D.P'ye hem de C.H.P'ye karşı muhalefet yaptı. 1950 seçimlerinde M.P'nin tek milletvekili olarak Meclis'e girdi. 1950-1954 yılları arasında Mecliste 'tek başına parti' görevi üstlenen Bölükbaşı, bu dönemde D.P'nin tek parti rejiminin araçlarını kullanmak yoluyla C.H.P'ye benzediğini iddia etti. M.P, 1953 yılında D.P iktidarı tarafından irtica gerekçesiyle kapatıldı. Demokrat Parti'de Siyaset Dönemi (1946-1948) başlıklı birinci bölüm ve Millet Partisi Dönemi (1948-1954) başlıklı ikinci bölümde bu gelişmeleri değerlendireceğiz.

Osman Bölükbaşı, 1954 yılından başlayarak 27 Mayıs 1960'a kadar devam edecek dönem içerisinde D.P iktidarının muhalefete baskı politikasını, dönemin demokrasi anlayışını ve iktidar-muhalefet ilişkilerini anlamak açısından önemli bir isimdir. M.P kapatıldıktan sonra Bölükbaşı diğer eski M.P'lilerle birlikte Cumhuriyetçi Millet Partisi (C.M.P)'ni kurdu ve 1955'te yapılan kongrede partinin Genel Başkanı seçildi. 1954 seçimlerinde C.M.P'den 5 milletvekilini Meclis'e gönderen Kırşehir, D.P iktidarı tarafından ilçe haline getirildi. 1957 seçimleri öncesinde Kırşehir'in yeniden il haline getirilmesi Meclis'te tartışılırken yaptığı bir konuşma nedeniyle Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırıldı, ardından yargılanarak cezaevine konuldu. Demokrat Parti-Osman Bölükbaşı Mücadelesi (1954-1957) başlıklı üçüncü bölümde D.P iktidarının baskı politikasını bu olaylar ve Bölükbaşı'nın görüşleri ekseninde analiz etmeye çalışacağız.

Osman Bölükbaşı, 1957 seçimlerinde Kırşehir'den milletvekili seçilince cezaevinden çıkararak yeniden Meclis'e döndü. Seçimlerden sonra D.P iktidarının baskısı karşısında daha güçlü muhalefet yapmak amacıyla muhalefet partileri arasında işbirliği

çalışmaları başladı ve 1958 yılında C.M.P ile Türkiye Köylü Partisi (T.K.P) birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (C.K.M.P) kuruldu. C.K.M.P Genel Başkanı olarak Osman Bölükbaşı, bu dönemde D.P iktidarına karşı muhalefetini sertleştirmiş ve 27 Mayıs 1960'a kadar devam edecek dönem içerisinde İnönü ile birlikte D.P iktidarının meşru olmadığını savunmuştur. Bu dönemdeki siyasi gelişmeler karşısında Bölükbaşı'nın görüş ve eleştirilerini ise dördüncü bölümde değerlendireceğiz.

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra da Osman Bölükbaşı, Türk siyasetinin önemli aktörlerinden biri olmaya devam etmiştir. Bölükbaşı'nın 27 Mayıs darbesi ve askeri yönetime bakışını, yeniden demokrasiye geçiş sürecindeki görüşlerini ve siyasi pozisyonunu 27 Mayıs Dönemi (1960-1961) başlıklı beşinci bölümde tartışacağız.

27 Mayıs Sonrası Siyaset Dönemi (1961-1969) başlıklı altıncı bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda İnönü Hükümetleri dönemini ele alacağız. 1961 seçimlerinde 54 milletvekilliği kazanan C.K.M.P, İnönü'nün kurduğu C.H.P-A.P Koalisyon Hükümeti'nde görev almadı. Koalisyona katılmama kararı C.K.M.P içerisinde tartışmalara neden oldu ve Osman Bölükbaşı, 29 milletvekiliyle birlikte C.K.M.P'den istifa ederek 14 Haziran 1962'de Millet Partisi'ni yeniden kurdu. İnönü'nün Başbakanlığında kurulan diğer iki koalisyon hükümetine de katılmayan M.P, 1965 seçimlerine kısa bir süre kala dört sağ partinin katılımıyla kurulan koalisyon hükümetinde yer aldı. Bölükbaşı, bu hükümette görev almadığı gibi partisinin de ortak olduğu koalisyon hükümetini eleştirmeye devam etti. Bölükbaşı'nın Kısa Süren İktidar Ortaklığı başlıklı ikinci kısımda, Bölükbaşı'nın koalisyon hükümeti döneminde üzerinde en çok durduğu iki sorunu, komünizmle mücadele ve TRT sorununu ele alacağız. Demirel Hükümeti başlıklı üçüncü kısımda ise 1965-1969 yılları arasındaki siyasi gelişmeleri ve Bölükbaşı'nın A.P iktidarını eleştirisini asker-siyaset ilişkisi ve anti-komünizm temelinde ele alacağız. Osman Bölükbaşı'nın 27 Mayıs sonrası dönemdeki siyaset anlayışını, değişen ve değişmeyen yönleriyle birlikte bu bölümün sonunda analiz edeceğiz.

M.P 1965 seçimlerinde oy kaybına uğradı ve 1969 seçimlerinde üçüncü parti olma özelliğini kaybetti. 1969 seçimlerinden sonra parti içinde başlayan tartışmalar, Osman Bölükbaşı'nın önce M.P Genel Başkanlığı'ndan, ardından da milletvekilliği görevinden istifa etmesiyle sonuçlandı. Bölükbaşı'nın Siyasetten Ayrılma Dönemi

(1969-1973) başlığı altındaki son bölümde ismi partiyle bütünleşmiş olan Osman Bölükbaşı'nın siyasetten ayrılma nedenlerini ve bu süreci tartışacağız.

Sonuç bölümünde ise Osman Bölükbaşı'nın siyasi mücadelesinin ana izleklerinin neler olduğu, nasıl bir siyaset anlayışına sahip olduğu, Türk siyasi yaşamına katkısının ne olduğu ve siyasi mücadelesindeki temel değişimlerin neler olduğu sorularına cevap arayacağız.

Bir siyasi biyografinin oluşturulabilmesinde öncelikli değere sahip olan günlükler, hatırat v.b gibi yazılı belgelerine sahip olamadığımız Osman Bölükbaşı'nın siyasi biyografisine katkıda bulunabilecek belge ve bilgileri daha çok gazetelerden, yazı dizilerinden, röportajlardan, yaşadığı dönemin siyaset adamları ve gazetecilerin günlük ve hatıralarından çıkarmaya çalıştım. Ayrıca Samet Ağaoğlu, Cihad Baban ve Firuzan Tekil'in yazdıkları ve Osman Bölükbaşı'nın daha çok siyasi kişiliğini ele alan üç portre denemesinden yararlandım. Ancak burada hemen belirtmeliyim ki ilk iki yazarın metni, Osman Bölükbaşı'nın siyasi mücadelesiyle ilgili bazı haksız yorumlar içermektedir. Bunlara tez içerisinde, yeri geldikçe değindim. 1946-1973 arası dönemde öncelikli olarak Cumhuriyet gazetesini, gerekli görülen yerlerde ise diğer gazeteleri taradım. Ayrıca, Türk siyasal yaşamı ile ilgili kitap ve makalelerden ve yayınlanmamış bir tez çalışmasından yararlandım.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'DE SİYASET DÖNEMİ (1946-1947)

Osman Bölükbaşı, 1913 yılının Mart ayında, o dönemde Kırşehir'e bağlı olan Hacıbektaş ilçesinin Hasanlar köyünde doğdu. Bölükbaşı, anne tarafının Akkoyunlu Devleti'ni kuran Türkmen oynağına, baba tarafının ise bu devletin çöküşünden bir süre sonra Kırşehir havalisine gelerek yerleşen Oğuz Türkleri'nin Bayat Boyu'ndan, Karacakurt Türkmen oynağına mensup olduğunu söylemektedir.¹ Osman Bölükbaşı'nın babası Hacı Ahmet Bölükbaşı, tanınan bir toprak ağasıdır. Milli Mücadele döneminde, her ilin ileri gelenlerinin davet edildiği Heyet-i Nasiha'ya, Kırşehir'i temsilen katılanlar arasındadır.² Bölükbaşı ailesi, savaşın devam ettiği 1922 yılında, Hasanlar köyünden Kırşehir merkezine göç etmek zorunda kalır.³

11 yaşında ilkokula başlayan Osman Bölükbaşı, 1933 yılında İstanbul Erkek Lisesi'nden "pekiyi" derecesi ile mezun oldu. Ertesi yıl Maarif Vekaleti'nin açtığı yurtdışı sınavını kazanarak Nancy Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik ve Astronomi Bölümü'ne girdi. Türkiye'ye döndükten sonra 1937-1939 yılları arasında Kandilli Rasathanesi Müdürü Fatin Gökmen'in yanında asistan olarak çalıştı. Bir süre Haydarpaşa Lisesi'nde matematik öğretmenliği yaptı. 1942-1945 yılları arasında Polatlı Topçu Okulu'nda asteğmen olarak askerliğini tamamlayan Osman Bölükbaşı, askerlikten sonra, İstanbul'a dönmeyerek babası ile birlikte Yozgat'ın Sakılı beldesi'nde kiremit, tuğla, kereste ticareti ile uğraşmaya başladı.⁴

Bölükbaşı, Türkiye'ye döndüğünde ülke tek parti rejimiyle idare ediliyordu. Atatürk'ün ölümünden sonra başa geçen Milli Şef İsmet İnönü, Türkiye'yi İkinci Dünya savaşına sokmamayı başarmıştı fakat ülkenin durumu sosyal ve ekonomik olarak daha da ağırlaşmıştı. Özgürlüklerin kısıtlandığı, muhalefet ve eleştirilerin yasaklandığı bu dönemde tek parti rejiminin baskısı kendini iyice hissettiriyordu. Daha önce Cumhuriyet Halk Partisi (C.H.P)'ne üye olmayan ve tek parti rejimine karşı siyasi mücadele vermek isteyen Bölükbaşı, 1946 yılında Demokrat Parti (D.P) kurulunca partiye ilk

¹ Bölükbaşı bu bilgiyi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'nden bir akrabasının Bölükbaşı ailesinin soy kütüğünü çıkardığı çalışmasına dayanarak söylemektedir. 16. yüzyılın başlarına kadar inen bu soy kütüğünde çoklukla hacılar, hocalar, ağalar ve şairler yer almaktadır. Örsan Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor!...", *Günaydın*, 27 Temmuz 1973.

² Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor!...", *Günaydın*, 27 Temmuz 1973

³ Seda Şimşek, "Anadolu Fırtınasının Çileli Yılları", *Akşam*, 8 Şubat 2002

⁴ Şimşek, "Anadolu Fırtınası...", *Akşam*, 8 Şubat 2002

katılanlardan olacaktır. Bölükbaşı'nın D.P'ye katılarak aktif siyasete başlamasından önce kısaca çok partili yaşama geçiş üzerinde durmak gerekir.

1.1. ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti 1946 yılına kadar, Cumhuriyet Halk Partisi (C.H.P)'nin tek parti yönetimiyle idare edildi. Bu uzun dönem boyunca çok partili yaşama geçiş için iki denemede bulunuldu. Ancak her ikisinden de rejime zarar verdiği gerekçesiyle kısa sürede vazgeçildi ve yeni bir deneme için uzun yıllar beklemek gerekti. Tek parti dönemi ve sonrasında Türkiye'de siyasetin şekillenmesine neden olacak tartışmaların temeli Cumhuriyetin kuruluşuna kadar uzanmaktadır.

23 Nisan 1920'de açılan Birinci Meclis, Milli Mücadeleyi yürüten Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-R.M.H.C) üyelerinden oluşuyordu. Ülkenin kurtuluşu konusunda hemfikir olan Milli Mücadele kadrosu içerisinde görüş farklılıkları Meclis'te iki ayrı grubun doğmasına neden oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini yaptığı Birinci Grup (A-R.M.H Grubu), olağanüstü koşullar altındaki ülkenin tek elden yönetilmesini ve yapılacak reformların otoriter bir sistem aracılığıyla gerçekleştirilmesini istiyordu. İkinci Grup ise siyasi gücün "Tek Adam"da toplanmasına ve girişilecek radikal reformlara, milli hakimiyet ekseninde karşı çıkıyordu.⁵ 1 Nisan 1923'te yenilenen seçimlerle birlikte Birinci Grup Meclis'teki gücünü artırdı ve ardından A-R.M.H.C Halk Fırkası'na dönüştürüldü. Böylelikle Halk Fırkası (sonradan C.H.F ve C.H.P adıyla) 14 Mayıs 1950'ye kadar ülkeyi yöneten "tek parti" oldu.

Halk Fırkası kurulduktan hemen sonra Cumhuriyetin ilan edilmesi, Halifeliğin kaldırılması, Tevhidi Tedrisat Kanunu'yla eğitim ve öğretim birliğinin sağlanması gibi devrim hareketleri hız kazandı. Bu hareketler bir yandan toplum içerisinde bazı grupların tepkisine yol açarken diğer yandan da Halk Fırkası içerisinde ayrılığa neden oldu. Kazım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy), Rauf (Orbay) ve Refet (Bele) Paşa gibi Milli Mücadelenin önderlerinden bir grup partiden ayrılarak 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (T.C.F) adıyla yeni bir siyasi parti kurdu. T.C.F'liler hükümetin radikal, merkezîyetçi ve otoriter eğilimlerine karşı çıkıyor ve bunun yerine

⁵ Bu iki grubun görüşleri hakkında bir değerlendirme için bkz. Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

adem-i merkeziyetçiliği, güçler ayrımını ve devrimcilik yerine evrimci değişimi savunuyordu. Parti kurulduktan bir süre sonra Şeyh Said ayaklanması patlak verdi. Ayaklanmayı bastırmak amacıyla hükümete olağanüstü yetkiler veren Takrir-i Sükun Kanunu kabul edildi ve İstiklal Mahkemeleri kurulması kararlaştırıldı. Bu arada T.C.F, Şeyh Said ayaklanmasında rolü bulunduğu ve siyasal amaçlar uğruna dini istismar ettiği gerekçesiyle 3 Haziran 1924'te kapatıldı.⁶

Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkarılması ve ardından T.C.F'nin kapatılmasıyla birlikte Meclis'te ve dışardaki muhalefet büyük ölçüde ortadan kalktı. C.H.P bu dönemde otoriter bir yönetim kurmaya ve yeni devrimlerle birlikte tek parti yönetimini sağlamlaştırmaya başladı. Modernleşme ve batılılaşma hareketini muhalefetsiz bir ortamda tek elden yürüten C.H.P, Cumhuriyet projesini sekteye uğratmayacak bir "güdümlü demokrasi" arayışındaydı. Tek parti yönetiminin şekli olarak düşündüğü demokrasi için siyasi partilerin kurulması gerekiyordu. 1930 yılına gelindiğinde dünya ekonomik bunalımının da etkisiyle tek parti yönetimine duyulan tepki artmıştı. C.H.P'nin kendi içerisinde bir gruba kurduracağı ve kontrol edeceği bir muhalefet partisi birkaç açıdan yararlı olacaktı. Parti, eleştiri ve denetimden uzak olan hükümet karşısında bu görevi yerine getirecek, karşıt eğilimlerin ve toplumsal tepkinin bu odakta toplanarak denetlenebilmesine imkan sağlayacak ayrıca dışarıda Türkiye'nin tek parti diktatörlüğü olduğu yönündeki genel bakışın değişmesini sağlayacaktı.⁷ Serbest Cumhuriyet Fırkası (S.C.F), bu düşünceler ve Mustafa Kemal'in isteği ile Fethi (Okyar) Bey tarafından 12 Ağustos 1930'da kuruldu.

S.C.F kurulunca halk, tek parti yönetiminden duyduğu hoşnutsuzluğu bu partiyi destekleyerek gösterdi. Belediye seçimlerinde S.C.F, siyasi baskıya rağmen büyük başarı elde etti. S.C.F'nin seçimlerde aldığı başarı iktidara gelme isteğini kamçılıdı, partinin sonunu hazırlayan en önemli etken de bu oldu.⁸ Hiçbir zaman iktidar adayı bir parti olarak düşünülmemeyen S.C.F'nin gücünü artırması ve eşit koşullarda yapılacak bir seçimde iktidarı ele geçirme olasılığı C.H.P yöneticilerini harekete geçirdi. Bizzat

⁶ T.C.F denemesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992. Ayrıca, Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 3. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 134-152.

⁷ Tunçay, a.g.e., s. 247-251. M.Kemal, 1930 yılı ortalarında Fethi beyle yaptığı bir görüşmede *"..Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir 'dictature' manzarasıdır. Vaka bir meclis vardır. Fakat dahilde ve hariçte bize 'dictature' nazarıyla bakıyorlar"* demişti. Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. Baskı, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 1999, s. 118. Tunçay, a.g.e., s. 220.

⁸ Tunçay, a.g.e., s. 272

Mustafa Kemal Paşa, parti kurulurken tarafsızlık konusunda yapılan anlaşmadan vazgeçerek C.H.P'yi destekledi. Partinin kuruluşundaki anlaşmanın bozulması üzerine, Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya kalmak istemeyen Fethi Bey ve parti yöneticileri, üç aylık bir denemenin ardından S.C.F'yi kapattı.⁹ S.C.F'nin kapanmasıyla birlikte "güdümlü demokrasi" denemesi başarısızlıkla sonuçlandı.

S.C.F'nin kapanmasından sonra otuzlu yıllar boyunca bir yandan muhalefet tamamıyla ortadan kaldırıldı diğer yandan parti-devlet bütünleşmesi yoluyla tek parti rejimi iyice kökleşti. C.H.P'nin 1931 yılında kabul ettiği altı ok ilkesi 1937 yılında Anayasaya girerek devletin temel ilkeleri oldu.¹⁰ Bu dönemde ekonomide devletçi uygulamalar artarak devam etti, Cumhuriyet ideolojisini destekleyecek yeni kurumlar oluşturuldu ve altı ok halka benimsetilmeye çalışıldı. "Halk için halka rağmen" yürütülen projede tek parti yönetimi meşruluğunu halka dayandırıyordu. Milli Mücadele'nin mirasına tek başına sahip çıkan ve Cumhuriyeti kuran parti olarak C.H.P'nin, bütün toplumu temsil ettiği varsayılıyordu. Türk toplumunun sınıfsız, imtiyazsız ve dayanışmacı bir toplum olduğunu varsayan C.H.P'nin halkçılığı ise bu haliyle başka siyasi partilerin kurulmasını gereksiz hale getiriyordu.¹¹

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığı'na seçilen İsmet İnönü, C.H.P'nin Değişmez Genel Başkanı olarak tek parti yönetimini devam ettirdi.¹² Türkiye'nin çok partili yaşama geçişi ise ancak İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ve büyük ölçüde dış gelişmelerin zorunlu sonucu olarak gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye, son anda Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek, batılı müttefiklerin yanında yer aldı ve San Fransisko Konferansı'na katılarak Birleşmiş Milletlere üye oldu.¹³ Savaş sonrasında tek parti diktatörlükleri yıkılmaya ve demokratik sistemler yaygınlaşmaya başlamıştı. Batılı müttefiklerin yanında yer alabilmesi için Türkiye'nin de rejimini gözden geçirmesi gerekiyordu.¹⁴ Demokratik

⁹ Uyar, *Tek Parti Dönemi...*, s. 122. S.C.F denemesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.

¹⁰ Kemalist ideoloji ve Altı Ok hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 3 Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve C.H.P'nin Altı Ok'u*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim, 1995.

¹¹ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 235

¹² Bu dönemin siyasetini en iyi anlatan bir çalışma için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996

¹³ Türkiye'nin tercihini A.B.D öncülüğünde şekillenen batı bloğundan yana yapmasında ve demokratik cepheye yakınlaşmasında Sovyetler Birliği'nin, Boğazlar rejimini ve doğu sınırlarını kendi lehinde değiştirme taleplerinin önemli etkisi olmuştur. Koçak, *a.g.e.*, s. 561

¹⁴ San Fransisko Konferansı'na giden Türk heyetinde yer alan Feridun Cemal Erkin, İnönü'nün kendisine, Amerikalıların sorması halinde en kısa zamanda demokrasinin kurulacağını söylemesi için talimat verdiğini

rejimlerin hakim olduğu uluslararası ortam tek parti rejimiyle yönetilen Türkiye'yi bu konuda adım atmaya zorladı.

Türkiye, savaşa girmediği halde, savaş boyunca ciddi ekonomik ve sosyal sıkıntılar çekti. Ülke genelinde pahalılık, yokluk ve karaborsa yaygınlaşmıştı. Tek parti iktidarı çareyi vergileri artırmada ve yeni vergiler çıkarmada buluyordu. Kırsal kesim vergileri ödeyememekten ve her geçen gün artan iktidarın baskısından şikayetçiydi. Büyük toprak sahipleri ve işadamları da savaşın olumsuz etkisini hükümetin çıkardığı yeni vergiler yoluyla ödemek zorunda kalmıştı. Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ticaret burjuvazisini ve büyük toprak sahiplerini rahatsız etmişti. Çıkarları tek parti yönetiminin uygulamalarıyla çatışmaya başlayan burjuvazi, savaşın sona ermesiyle birlikte liberalleşme isteklerini dile getirmeye başladı. İktidarı elinde bulunduran C.H.P'nin karşısında hükümeti eleştirecek ve sorunlara çözüm üretebilecek bir muhalefet partisi yoktu.

Milli Şef İsmet İnönü, 1945 yılının 19 Mayıs tarihinde, savaşın sona ermesiyle birlikte siyasi alanda yeni değişimlerin olacağını işaretini verdi.¹⁵ 1 Kasım 1945'te yaptığı Meclis'i açış konuşmasında ise tek partili sistemde önemli siyasi düzeltmeler yapmaya hazırlandığını ima etti.¹⁶ “Bizim tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır” diyen İnönü, “memleketin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır” sözleriyle yeni bir dönemi ilan etti.¹⁷ İnönü'nün tek eksik olarak gördüğü ‘hükümet karşısında bir parti’ için çalışmalar bu konuşmadan sonra hızlanmaya başladı; çünkü halihazırda bir parti olarak mücadeleye devam etmeyi bekleyen muhalefet hareketi zaten vardı.

söylemiştir. Nihal Kara İncioğlu, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, **Tarih ve Demokrasi, Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992, s. 77.

¹⁵ “Memleketimizin siyasi idaresi cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla gelişmeğe devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir”. Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, 4. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998, s. 56

¹⁶ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi, 2. Baskı, İstanbul: Hil Yayın, 1996, s. 22

¹⁷ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye...**, s. 76

1.2. DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASI

İsmet İnönü'nün, demokratik prensiplerin daha geniş ölçüde hüküm süreceğini haber verdiği günlerde Meclis'te iki önemli konu görüşülmekteydi. 1945 yılının Mayıs ayı boyunca Toprak Kanunu ve yeni bütçenin görüşülmesi sırasında Meclis'te ciddi tartışmalar yapılmaktaydı. Bu tartışmalarda C.H.P içindeki muhalifler bir yandan hükümeti eleştiriyor diğer yandan da demokratik idare isteklerini dile getiriyordu. Toprak Kanunu'na karşı çıkan milletvekilleri bu kanundan büyük toprak sahiplerinin olumsuz yönde etkileneceğini düşünüyordu. Aynı zamanda kendileri de birer toprak ağası olan bu milletvekillerinin sözcülüğünü yapan Adnan Menderes'in ismi hükümete karşı yaptığı eleştirilerle öne çıktı.¹⁸ Hükümetin gücünü daha da artıracak olan Toprak Kanunu'na karşı çıkanlar rejimi açıkça eleştirmeye başlamıştı. Kanun görüşülmeye devam ederken araya yeni bütçenin oylaması girdi. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, güven oyu isteyince 7 milletvekili red oyu verdi. Bu oylar, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Recep Peker'e aitti.¹⁹

7 Haziran 1945'te sonradan Demokrat Parti'nin kurucusu olacak dört muhalif; Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes, C.H.P Meclis Grubu'na ünlü Dörtlü Takrir'i verdi. İstekleri özellikle üç noktada toplanıyordu: kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiyesi, Meclis'in hükümeti gerçekten denetlemesine imkan verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması.²⁰ Dörtlü Takrir, İnönü'nün de isteği üzerine C.H.P Meclis Grubu tarafından reddedildi. İnönü'nün amacı, parti içi muhalefetin C.H.P'den ayrılarak yeni bir muhalefet partisi kurmasını sağlamaktı.²¹ Böylelikle dış koşulların gerektirdiği çok partili demokrasiye, C.H.P içinden çıkacak bir grubun kuracağı ve denetlenebilecek bir partiyle geçilebilirdi. Dörtlü Takrir'in Meclis Grubu tarafından reddedilmesi üzerine takrir sahipleri birlikte hareket etmeye, Menderes ve Köprülü Vatan gazetesinde yayınladıkları yazılar aracılığıyla hükümete karşı açıkça muhalefet yapmaya başladı.²² Parti disiplinini bozduğu gerekçesiyle önce Adnan Menderes ve Fuat Köprülü partiden ihraç edildi, ardından bu

¹⁸ Toker, a.g.e., s. 58

¹⁹ Toker, a.g.e., s. 63

²⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, 1970, s. 11

²¹ Koçak, **Milli Şef Dönemi...**, s. 558. Dörtlü Takrir'in reddedildiği 11 Haziran 1945 tarihli C.H.P Genel İdare Kurulu toplantısında İnönü'nün "Türkiye için çok partili sisteme geçmek zamanı gelmiştir ve ikinci partinin Celal Bayar ile arkadaşları tarafından kurulması iyi olacaktır" şeklindeki tarihi kararı verdiği ileri sürülmektedir. Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s. 18.

²² Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 12, Toker, **Tek Partiden Çok Partiye...**, s. 71-73, Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s. 26

ihraçları eleştiren Refik Koraltan da ihraç edildi. Celal Bayar ise istifa etti.²³ Dörtlü'nün, Celal Bayar'ın öncülüğünde toplanmaya ve çözüm bulmaya çalıştığı dönemde, İnönü bahsettiğimiz 1 Kasım 1945 tarihli konuşmasıyla yeni bir partinin kurulmasına müsaade edileceğini açıkladı. Dörtlü Taktir'in sahipleri yeni parti çalışmalarını hızlandırdı ve Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da kuruldu.

D.P, C.H.P'nin içinden doğan yeni bir partiydi. D.P'nin kuruluşu bir yanıyla S.C.F denemesini hatırlatıyordu. Herşeyden önce D.P, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 'müsaade' etmesi ile kurulmuştu. Öte yandan D.P'nin kuruluşu kendi özgün koşullarına sahipti. C.H.P içerisinde, tek parti rejimine karşı çıkan ve ülkenin demokratik hayata geçmesi gereğini savunanlar vardı. Meclis'te ciddi bir muhalefetin eksikliği hissediliyordu. C.H.P içerisinde muhalefet görevini yapması için kurulan Müstakil Grup, hükümeti eleştirmede yetersiz kalıyordu. İşte D.P, dışarıda totaliter sistemlerin yıkılarak demokratik sistemlerin hızla yaygınlaşmaya; içeride, savaş döneminin baskı ve zorluklarının sona ermeye ve tek parti rejimine karşı eleştirilerin artmaya başladığı bir dönemde kuruluyordu.

D.P'nin kuruluşu ile birlikte Türkiye yeni demokrasi deneyimine başladı.²⁴ Gerçi daha önce işadamı Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi vardı ancak Meclis dışında kurulmuştu ve siyasi yaşamda ciddi bir etkisi yoktu. D.P programı hazırlandıktan sonra Genel Başkan Celal Bayar, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye programı götürerek görüş ve onayını aldı. Bayar, İnönü'ye özellikle dış politika ve laiklik konularında D.P'nin C.H.P ile aynı görüşte olduğunu söyledi.²⁵ Bayar'ın İnönü ile görüşmesi ileride "muvazaa" iddialarının doğmasına yol açacaktır. D.P'nin İnönü'ye verdiği gayri resmi ve şifahi güvenceler dikkate alındığında, siyasi yaşamına "ruhsatlı" ya da "muvazaalı" bir parti olarak başladığını söylemek mümkündür.²⁶

D.P'nin programında liberalizm ve demokrasi prensipleri öne çıkıyordu. Program temel insan hak ve özgürlüklerini öngörüyor, özel teşebbüsün desteklenmesine işaret ediyordu. D.P, C.H.P'nin devletçi ekonomi politikasına karşılık liberal bir

²³ Tanık Zafer Tunaya, *Türkiyede Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul, 1952, s. 648-649, Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1976, s. 256, Ahmad, a.g.e., s. 26

²⁴ Ahmad, a.g.e., s. 27

²⁵ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s. 81

²⁶ İncioğlu, a.g.m., s. 82, Timur, *Türkiye'de Çok Partili...*, s. 150

ekonomik düzenden yanaydı. Programın birinci maddesinde ise partinin kuruluş amacı “demokrasi” ile açıklanıyordu: “Demokrat Parti...Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur.”²⁷

Her ne kadar D.P, “demokrasi”yi amaç edinen bir programla orta çıktıysa da temeli C.H.P içerisinde, çıkarları tek partinin uygulamalarıyla çatışmaya başlayan toprak sahipleri ve Türkiye ölçeğindeki burjuvazinin temsilcisi durumundaki bir grubun, iktidar mücadelesine imkan tanıyan siyasi ortamdan yararlanarak parti kurmasına dayanıyordu. İnönü için yeni partinin C.H.P içerisinde bir grup tarafından kurulması önemliydi; yeni parti tek parti rejiminin meşruluğunu sorgulamayacak, denetim altında tutulabilecek ve C.H.P karşısında iktidar şansı olmayacaktı. Ayrıca D.P’nin kurulması, batılı müttefiklerin yanında yer almak ve A.B.D desteğini elde etmek isteyen Türkiye’nin çok partili demokrasiye geçtiğini gösterecekti. Son noktada, Cumhuriyet seçkinlerinin kendi arasında oluşturdukları ve toplumun dahil edilmediği bir iktidar mücadelesi söz konusudur. Ancak D.P kurulduktan sonra, uzun yıllar tek parti rejimi baskısı altında yaşayan toplumsal kesimler C.H.P karşısında demokrasiyle özdeşleştirdikleri D.P’yi desteklemeye başlayacaktır.

1.3. OSMAN BÖLÜKBAŞI’NIN DEMOKRAT PARTİ’YE KATILMASI

D.P’nin kurulması, tek parti yönetiminden rahatsız olan ve iktidar partisi karşısında siyasi mücadele vermek isteyen genç kuşaktan bir çok kişi gibi Osman Bölükbaşı için de bir fırsat oldu. D.P’nin kurulduğu günlerde partinin Sümer Sokak’taki genel merkezinde yoğun bir çalışma başlamıştı; bir yandan partiye katılanlar ile ilgilenilirken öte yandan yurdun değişik yerlerinde yeni isimler bulunarak D.P’ye davet ediliyordu. Osman Bölükbaşı ise yeni kurulan partiye bir dönem asistanlığını yaptığı Kandilli Rasathanesi Müdürü Fatin Gökmen’in tavsiyesi üzerine katıldı.

D.P’nin kurulduğu günlerde, Fatin Gökmen, parti kurucularından olan yakın arkadaşı Profesör Fuat Köprülü’ye, asistanı Osman Bölükbaşı’yı tavsiye etti. “Ağzı iyi laf yapan bu adam, size çok lazım olur” sözleriyle tavsiye ettiği Bölükbaşı’nın özellikle

²⁷ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 13-14. D.P Programı için bkz. Tunaya, *Türkiyede Siyasi Partiler...*, s. 662-673.

Orta Anadolu'yu iyi bildiğini hatırlattı.²⁸ Bölükbaşı, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Dr. Mehmet Altay Köymen'in telgrafı üzerine Ankara'ya gitti ve D.P'nin Sümer Sokak'taki genel merkezinde Celal Bayar ile tanıştı.²⁹ Osman Bölükbaşı D.P Genel Müfettişi olarak görevlendirildi.

Toprağa, dini ve geleneksel değerlere bağlı, muhafazakar bir ortamda yetişen Bölükbaşı için siyasette temsilini ve sesini yükseltmek istediği halk, ağır ekonomik şartlar altında hayatını sürdürmeye çalışan Orta Anadolu insanıdır.³⁰ Başkent yakınlarında, modernleşme projesinin uzağında kalan Orta Anadolu taşrası, gündelik hayatlarında bir iyileşme sağlayamayan tek parti yönetiminden, özellikle de savaş boyunca uygulanan ağır vergiler ve jandarma baskısından şikayetçidir. C.H.P, her ne kadar toprak reformu ile çok partili yaşama geçiş öncesinde köylüleri yanına çekmeye çalışmışsa da uzun yıllardır tek parti rejimine duyduğu tepki Anadolu köylüsünün çoğunlukla D.P'yi desteklemesine neden olmuştur.

Kırşehir'in toprak sahibi ve nüfuzlu bir ailesine mensup olan Osman Bölükbaşı, D.P kurulunca partiye ilk katılanlardan olmuştur. Bölükbaşı, daha önce C.H.P'ye üye değildir ve D.P'ye o dönemde katılan pek çok kişi gibi o da D.P'yi, tek parti rejimine son verecek bir muhalefet partisi olarak görmektedir.

Bölükbaşı, parti müfettişliği görevindeyken Anadolu'yu daha çok gezme fırsatı buldu ve D.P'nin Orta Anadolu ve Karadeniz il örgütlerinin kurulmasında büyük rol oynadı. Partinin ilk genel müfettişi olan Osman Bölükbaşı'nın D.P'nin kuruluş aşamasındaki rolünü ve hizmetini küçümsemek mümkün değildir.³¹ Hitabet gücü ve cesareti ile kısa sürede D.P'lilerin sevgisini kazanan Bölükbaşı, kurucularının eski birer

²⁸ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s. 86, Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük / Demokrat Parti'nin kuruluşu*, Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 1993, s. 47

²⁹ Şimşek, "Anadolu Fırtınası...", *Akşam*, 8 Şubat 2002

³⁰ Bölükbaşı, bir röportajında, siyasi hayatı boyunca hep "halk adamı" olarak kalmasını şu sözlerle ifade eder: "Bir köylü, bir halk çocuğu olduğumu hiçbir zaman unutmadım. Kaldırımdan çıktım fakat kaldırımın üstüne çıkmadım. Halkın içinden çıktıkları halde kendilerini halkın üstünde görenlere özenmedim. Bu toprağın, bu toplumun insanı olarak kaldım. Avrupa'da okumuş olmam beni kökümünden koparmadı. Her zaman şu sözleri zevkle tekrarlarım: "Ben bu boz toprağın uşağıyım...Sarayım çalı dibi!.." Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor!...", *Günaydın*, 27 Temmuz 1973.

³¹ Bölükbaşı'nın parti müfettişi olduğu dönemde en yakın çalışma arkadaşı D.P'nin diğer genç parti müfettişi olan Samet Ağaoğlu'dur. Bölükbaşı ile Ağaoğlu, parti müfettişi olarak Anadolu'nun bir çok yerini dolaşmış ve aralarındaki dostluk hızla gelişmiştir. Sonradan yolları ayrılacak olan genç müfettişler partinin Birinci Kongresi'ne kadar ortak hareket edeceklerdir. Ağaoğlu, *Aşına Yüzler*'de isim vermeden bir dönemin politika ve sanat adamlarının portresini çizer. Osman Bölükbaşı'yı anlattığı yazının başlığı "Orta Anadolu'nun Adamı"dır. Ağaoğlu, 27 Mayıs'tan sonra yazdığı bu kitapta, diğer eski arkadaşları hakkında olduğu gibi Bölükbaşı hakkında da ağır suçlamalarda bulunmakta; özellikle Bölükbaşı'nın D.P'den ayrıldıktan sonraki siyasi mücadelesi ve kişiliği ile ilgili haksız yorumlar yapmaktadır. Samet Ağaoğlu, *Aşına Yüzler*, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1965 s. 57.

C.H.P'li olduğu D.P'de, C.H.P'ye karşı en sert muhalefeti yapabilecek konumdaki kişilerden biridir. Toker'in, D.P'nin 'kahramanlık günleri'³² dediği 7 Ocak 1946 ile 21 Temmuz 1946 arasındaki kısa dönemde Bölükbaşı, parti merkezinde ismi ne çıkmaya başlayan 'kahramanlar'dandır.

1.4. 1946 SEÇİMLERİ

D.P kurulduğu günden itibaren bir yandan C.H.P'nin icraatlarını eleştirmeye diğer yandan da C.H.P'den farklı oldukları görüşleri yaymaya çalıştı. D.P'nin muhalefeti ve liberal anlayışı ise C.H.P'yi harekete geçmeye zorladı. İnn, C.H.P Genel Başkanı olarak 10 Mayıs 1946'da olağanüstü kongreyi topladı ve partinin demokratikleşmesi yolunda adımlar attı. İnnn nerisi zerine, "Değişmez Genel Başkan" ve "Milli Şef" sıfatları kaldırıldı.³³ C.H.P Genel Başkanı dört yılda bir yapılacak parti kurultayında serbest seçim yoluyla belirlenecekti. Tek partili dönemde C.H.P içinde muhalefet görevi gören Müstakil Grup, D.P'nin kurulmasıyla birlikte gereksizleştiği için kaldırıldı. Seçimlerin tek dereceli yapılması ve sınıf esası üzerine derneklerin kurulabileceği kabul edildi.³⁴ Bu kongrede ayrıca genel seçimlerin 1947 yerine 1946'da yapılmasına karar verildi. C.H.P seçimleri bir yıl ne alarak D.P'yi hazırlıksız yakalamak ve seçimlerde yenilgiye uğratmak niyetindeydi.

Genel seçimler 21 Temmuz 1946'da yapılacaktı. 25 Mayıs belediye seçimlerine katılmayan ve genel seçimlere de katılmayacağını açıklayan D.P, sonradan 21 Temmuz seçimlerine katılma kararı aldı. lke genelinde örgütlenmesini tamamlayamayan D.P'liler, binlerce kişinin katıldığı mitinglere büyük önem veriyordu.³⁵ Bu mitinglerde ve genel olarak seçim kampanyası boyunca D.P'liler, seçim güvenliğinin sağlanması ve seçimin adli denetim altında yapılması, hükümetin ve bürokrasinin seçimlerde yansız olması ve seçimlere müdahale etmemesi, seçimlerde hile yapılmaması, çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sistemi uygulanması, her türlü antidemokratik yasa ve uygulamaların

³² Toker, **Tek Partiden ok Partiye...**, s. 86

³³ Atatürk'ün ölümünden sonra, 26 Mayıs 1938'de toplanan C.H.P Olağanüstü Kurultayı tüzükte yaptığı bir değişiklikle İsmet İnn'nn "Partinin Değişmez Genel Başkanı" olduğunu kabul etmiştir. Bu kongre ayrıca "Ebedi Şef" sıfatı verilen Atatürk'ün yerine yaşayan nder olarak İnn'ye "Milli Şef" sıfatının verilmesine vesile olmuştur. Daha önce basında yer alan Milli Şef sıfatı, bu kurultaydan sonra resmi biçimde ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi 4 ağdaş Türkiye 1908-1980** (Yay. Yn. Sina Akşın), 7. Basım, İstanbül: Cem Yaynevi, 2002, s. 164, etin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945**, İstanbül: Altın Kitaplar Yaynevi, 1983, s. 159-160.

³⁴ Teziç, **Siyasi Partiler...**, s. 259, Timur, **Türkiye'de çok Partili...**, s. 69, Toker, **Tek Partiden ok Partiye...**, s. 104, Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s. 29.

³⁵ Eroğl, **Demokrat Parti...**, s. 17

kaldırılması, Cumhurbaşkanlığı ile Parti başkanlığının birbirinden ayrılması, kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması, Anayasa ve yasalara fiilen uyulması konuları üzerinde durdular.³⁶ Bu arada Mareşal Fevzi Çakmak D.P listesinden bağımsız aday oldu. Bu katılım C.H.P'yi ürküttü çünkü Mareşal, Atatürk'ün yakın arkadaşı olması, İstiklal Savaşı'nda oynadığı önemli rol, dindarlığı gibi nedenlerle memlekette büyük bir prestije sahipti.³⁷

Osman Bölükbaşı, 1946 seçimlerinde, memleketi Kırşehir'de D.P teşkilatı henüz kurulmadığı için Yozgat'tan milletvekili adayı oldu. "Açık oy, gizli tasnif" sistemiyle yapılan seçimler bir çok D.P adayı gibi Bölükbaşı'nın da milletvekili seçilmesini engelledi. Bölükbaşı, 1946 seçimlerinde, 93 bin gibi rekor bir oy aldığını ancak seçimlerde başvurulan hileler, sandık ve tutanak oyunları sonucu seçildiği halde milletvekili olamadığını söylemektedir.³⁸ Seçim sonuçlarına itiraz eden Bölükbaşı, seçim kuruluna tecavüz ve hakaret iddiasıyla tutuklandı ve Yozgat'ın Sorgun Cezaevi'ne gönderildi.

21 Temmuz seçimleri sonucunda C.H.P 465 sandalyenin 390'ını kazandı. D.P 65, bağımsızlar ise 7 sandalye kazandı.³⁹ D.P seçim sonuçlarına itiraz etti ve seçimlerde yapılan yolsuzlukları protesto için yurt çapında mitingler düzenledi. Ağustos 1946'da Ankara Cebeci çayırında düzenlenen mitingde, bir gün önce cezaevinden çıkan Osman Bölükbaşı da konuşma yaptı. Bölükbaşı, 80 bin kişinin katıldığı mitingde halka şu sözlerle hitap etmişti: "Dün sabah Sorgun hapishanesinden çıktım. Şimdi sizlere hitabediyorum. İftiranın değil hapishanesine, mezarına girsek gam yemeyeceğiz. Çünkü davamızın manen kabesi olan büyük Türk milletinin kalbine girdik..."⁴⁰

C.H.P'nin baskısı ve seçimde başvurduğu yöntemle rağmen D.P halkın büyük desteğini kazanmıştı. Eşit şartlar ve özgür bir ortamda seçimlerin yapılmış olması halinde D.P'nin iktidara gelebileceği kuşkuludur ancak gerçek olan şu ki, C.H.P'nin

³⁶ Koçak, a.g.m., s. 182-183

³⁷ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 18

³⁸ Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor!...", *Günaydın*, 28 Temmuz 1973

³⁹ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 32

⁴⁰ Yavuz Donat, "Bölükbaşı Anlatıyor", *Tercüman*, 6 Temmuz 1973

“usulsüz seçim”deki tutumu, halkın tepkisini ve D.P’ye olan ilgisini daha da artırmıştır.⁴¹

D.P’nin seçimlere itirazı sonucu değiştirmede ve yeni Meclis 5 Ağustos’ta ilk toplantısını yaptı. Meclis’in ilk günkü toplantısında İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçildi. D.P’liler, Cumhurbaşkanını yemin töreninde sıralarında oturarak ve alkışlamayarak protesto etti. İnönü Başvekillik görevini sertlik yanlısı, otoriter olarak bilinen Recep Peker’e verdi. Aralık ayında yapılan bütçe görüşmelerinde muhalefet iktidara sert eleştirilerde bulundu. Adnan Menderes’in eleştirilerine sinirlenen Peker, bu sözlerin “psikopat bir ruhun ifadesi” olduğunu söyledi. Ayrıca Celal Bayar’ın halkı isyana teşvik ettiğini ileri sürdü.⁴² Bunun üzerine D.P’liler Meclis’i terketti ve dokuz gün süren boykotun ardından İnönü’nün Bayar ile görüşmesi sonucunda tekrar Meclis’e döndü.

1.5. İNSAN HAKLARI CEMİYETİ’NİN KURULMASI

1946 seçimleri sonucunda Meclis’e giremeyen ya da aday olmayıp parti içerisinde önemli görevleri bulunan bazı D.P’liler partinin Birinci Büyük Kongresi’nin yapılacağı 7 Ocak 1947 gününe kadar geçen yaklaşık altı aylık süre içerisinde D.P’nin gidişatından rahatsızlık duymaya ve parti merkezi ile anlaşamamaya başladı. D.P’nin hileli seçimlerden sonra sine-i millete dönmek yerine C.H.P ile Meclis’i paylaşmaya başlaması ve iktidar karşısında ciddi bir muhalefet sergilememesi bu grubu rahatsız ediyordu. Seçimlerden sonra D.P içerisinde ortaya çıkmaya başlayan fakat parti merkezi tarafından çok ciddiye alınmayan bu muhalif kanat Birinci Kongre’de kendini belli edecektir.

D.P Birinci Kongresi’nden bir kaç ay önce kurulan İnsan Hakları Cemiyeti, parti içerisinde tam bir birlik olmadığını gösterdi. D.P’nin iki önemli ismi Mareşal Fevzi Çakmak ile İstanbul İl Başkanı Kenan Öner parti merkezinden bağımsız hareket ederek

⁴¹ Bayar, 1946 seçimlerinde aslında D.P’nin 279, C.H.P’nin ise 186 milletvekilliği kazandığını ancak C.H.P’nin seçimler öncesinde D.P için düşündüğü 60-70 milletvekili kontenjanı gereğince D.P’nin 66 milletvekili çıkarmasına müsaade edildiğini söylemektedir. Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen: İsmet Bozdağ, İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1986, s. 62. Bu sayı ancak, D.P’nin tüm illerde seçimi kazanması C.H.P’nin ise sadece D.P’nin seçime katılmadığı illerde kazanması halinde mümkün olabilmektedir ki bu da Bayar’ın iddiasının çok gerçekçi olmadığını gösterir. Timur, **Türkiye’de Çok Partili...**, s. 72

⁴² Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 23, Tokar, **Tek Partiden Çok Partiye...**, s. 156 Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967, s. 153

Zekeriya Sertel ve Tevfik Rüştü Aras ile birlikte İnsan Hakları Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı.

D.P İstanbul İl Başkanı Kenan Öner partinin İstanbul'daki başarısında büyük rol oynamıştı. Zaman zaman parti merkezinden bağımsız olarak açıklamalarda bulunan Öner, seçimlerden sonra D.P milletvekillerinin sine-i millete dönmesini isteyenlerdendi.⁴³ D.P'ye katılması büyük ilgiyle karşılanan Mareşal Fevzi Çakmak ise ilerlemiş yaşına rağmen siyaset sahnesinde güçlü bir simge olarak duruyordu. Tan Gazetesi sahibi Zekeriya Sertel, eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve arkadaşları kuracakları bir cemiyet için Mareşal'in isminden yararlanmak istiyordu. D.P kurulmadan önce Celal Bayar yeni partiyle ilgili olarak Sabiha ve Zekeriya Sertel, Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykut gibi tanınmış solcularla da görüşmüştü. D.P'nin kuruluşunu destekleyen sol kesim, D.P kurucularının desteği ile Görüşler dergisini çıkarmış ancak derginin yarattığı tepki nedeniyle Bayar ve arkadaşları desteklerini çekmişti. Aynı günlerde Tan Gazetesi, C.H.P yöneticilerinin desteklediği üniversiteli gençler tarafından basılmış ve tahrip edilmişti.⁴⁴

1946 seçimlerinden sonra D.P'lilerin Meclis'e girmemelerini isteyen bu grup, D.P milletvekillerinin Meclis'e girme kararı vermesi üzerine "Çankaya eteklerine kadar gelmiş halk ayaklanmasını durdurdunuz" diye telgraflar çekmişti.⁴⁵ D.P'den umduğunu bulamayan bu grup İnsan Hakları Cemiyeti yoluyla iktidara karşı mücadeleyi sürdürecektir ve Mareşal Fevzi Çakmak'a Cemiyetin önderliğini teklif edecektir.⁴⁶

İnsan Hakları Cemiyeti 16 Ekim 1946'da Mareşal'in önderliğinde kuruldu. Cemiyet, yurttaşlara verilmiş hak ve özgürlüklerin korunmasına çalışacak ve B.M

⁴³ Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 44

⁴⁴ Uyar, *Tek Parti Dönemi...*, s. 199. İkinci Dünya Savaşı sırasında S.S.C.B'nin boğazlar ve doğu sınırı konusunda kendi lehine değişiklik yapma istekleri son olarak 1945 Temmuz'unda Potsdam Konferansı'nda tartışılmıştı. Savaş sırasında S.S.C.B'ye karşı Türkiye kamuoyunda varolan tepki bu dönemde giderek güçlendi. 4 Aralık 1945'te İstanbul'da düzenlenen S.S.C.B karşıtı miting sonrasında göstericiler polislin seyirci kaldığı bir ortamda solcu Tan gazetesinin matbaasına saldırdı. Erel Tellal, "1945-1960 SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 503. Tan Matbaası olayıyla ilgili ayrıca bkz. Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, 5. Basım, İstanbul: Remzi, 2001 ve Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, İstanbul: Belge Yayınları, 1987.

⁴⁵ Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 41

⁴⁶ Zekeriya Sertel, Fevzi Çakmak ile yaptıkları görüşmelerde iktidar karşısında mücadele için çeşitli telkinlerde bulduklarını, öncelikle ülke çapında ve ordu içerisinde kendisine yakın kişilerin yardımıyla bir bilgi ağı oluşturmayı istediklerini ve bu işi takip için Cami Baykut'u önerdiklerini ancak Çakmak'ın Baykut'u kabul etmediğini bunun üzerine İnsan Hakları Derneği kurarak Mareşal'i Başkanlığa kabul ettirdiklerini söylemektedir. Sertel, *Hatırladıklarım...*, s. 235-242

Antlaşması'nda yer alan İnsan Hakları'nın yaygınlaşmasını sağlayacaktı. Diktatörlüğe ve faşizme hizmet etmiş olmamak koşuluyla bütün yurttaşlar cemiyete üye olabilecekti.⁴⁷ D.P yönetimi, kurucuları arasında Tan Gazetesi'nin sahibi Zekeriya Sertel gibi sol görüşlü kişilerin bulunduğu bir cemiyetin içinde Çakmak ile Öner'in yer almasından rahatsızdı.⁴⁸ D.P kurucularının bu dönemde en büyük korkularından biri partilerinin komünistlerle işbirliği yaptığı yolunda iddiaların ortaya atılmasıydı. D.P'yi yıpratmak ya da tamamen ortadan kaldırmak için komünistlik suçlamasının yapılması başvurulabilecek en kolay yoldu.

Türkiye, Sovyetler Birliği ve komünizme karşı güvenliğini A.B.D öncülüğünde şekillenen Batı Bloğunda sağlamayı tercih etmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türk kamuoyunda Sovyetler Birliği ve komünizme karşı ciddi bir tepki söz konusuydu. 1946 seçimlerini takip eden Ağustos ayında Rusya, Boğazları ortak savunma konusunda Türkiye'ye bir nota verdi.⁴⁹ Cumhurbaşkanı İnönü notaya karşılık Türkiye'nin vereceği cevabı açıklamadan önce D.P'lilerin görüşünü aldı. D.P, notanın reddedilmesi konusunda iktidarı tamamen desteklediğini açıkladı.⁵⁰ Dış politika ve laiklik konusunda İnönü'ye güvence veren D.P, kurulduğu günden itibaren C.H.P'nin kendisini komünistlik ve gericilikle suçlayacağından ve bu gerekçeyle partinin kapatılabileceğinden endişe duyuyordu. Rus notasının reddedilmesinden bir süre sonra Mareşal'in sol görüşlü bir grupla biraraya gelmesi D.P kurucularının tepkisine neden oldu.

D.P yönetiminin isteği üzerine Kenan Öner cemiyetten ayrılmayı kabul etti ancak Öner aynı günlerde D.P kurucularına karşı çıkışlarına da başlamış oldu.⁵¹ Sonradan Kenan Öner cemiyetle ilgisinin olmadığını açıkladı. Mareşal ise her fırsatta komünistlerle işbirliği yapmadığını tekrarladı.⁵² Cemiyetin ömrü de ilk toplantıdan

⁴⁷ *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000*, Cilt 2 (1941-1960), İstanbul: YKY, 2003, s. 95

⁴⁸ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s. 146

⁴⁹ 8 Ağustos 1946'da verilen bu nota ile S.S.C.B, Boğazların bütün ülkelerin ticaret gemileri ve Karadeniz Devletlerinin savaş gemilerinin geçişine açık olmasını ve Boğazların S.S.C.B ve Türkiye tarafından ortak savunulmasını istiyordu. S.S.C.B notasını önce A.B.D ve İngiltere yanıtladı ardından Türkiye 22 Ağustos'ta, ortak savunmayı reddeden bir notayla cevap verdi. Tellal, *a.g.m.*, s. 504-505.

⁵⁰ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s. 138. Toker'in iddiasına göre notanın reddedilmesinden rahatsız olan "sol takım" bu dönemde Mareşal'e yakınlaşmaya başlamıştı. Mareşalin ihtiyarlığı ve rahatsızlığından yararlanarak onu iktidara karşı bir halk hareketinin başında yer almaya ikna etmeye çalışmış, bunu başaramayınca da İnsan Hakları Cemiyeti yoluyla Çakmak'ı yanlarına çekmeyi başarmıştı. Toker, *a.g.e.*, s. 140-144

⁵¹ Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 41

⁵² Mareşal, Cihad Baban'ın yardımıyla iddialara cevap vermeye ve kendini halka anlatmaya çalışmıştır. Cihad Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970, s. 111-112, Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s. 148.

sonra uzun sürmedi. Fakat, sonradan Mareşal'in komünistlerle işbirliği yaptığı iddiaları C.H.P tarafından yayılmaya başlandı.

1.6. DEMOKRAT PARTİ BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ

1946 seçimlerinde Meclis'e giremeyen Osman Bölükbaşı D.P'de müfettişlik görevine devam etti. Bölükbaşı, bu dönemde Meclis dışında kalan arkadaşlarıyla birlikte D.P'li milletvekillerinin Meclis'te izlediği siyaseti yakından takip etti. D.P müfettişi olduğu dönemde parti içinde ünlenen Osman Bölükbaşı'nın adı D.P'nin Birinci Kongresi'nde yaptığı konuşmayla daha geniş kitleler tarafından duyulmaya başladı. Bu açıdan Birinci Kongre Osman Bölükbaşı'nın siyasi kariyerinde önemli bir yer tutmaktadır.

D.P'nin Birinci Büyük Kongresi 7 Ocak 1947'de toplandı. Büyük bir ilgiyle karşılanan kongre, bir yandan delegelerin serbestçe konuşmasına, tek parti yönetimi ve C.H.P hakkında eleştiriler yapmasına öte yandan D.P'liler içerisindeki ılımlı ve sertlik yanlısı grupların ortaya çıkmasına sahne oldu. Açılış konuşmasını yapan Celal Bayar, demokrasinin gelişmesi için alınması gereken tedbirleri açıkladı. Bu tedbirler, Anayasaya aykırı kanunların tasfiyesini, seçim kanununun güvence verecek şekilde düzenlenmesini ve devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılmasını içeriyordu.⁵³ Bayar'ın bahsettiği tedbirleri görüşmek üzere Ana Davalar Komisyonu kuruldu. Bayar'dan sonra delegeler söz aldı. Kongrenin ikinci gününde Samet Ağaoğlu kongrenin amacını hatırlattı.⁵⁴ Ağaoğlu "Bizi buraya hürriyet hasreti topladı. Şahıs ifadesine, zümre hakimiyetine son vermek kararı topladı" derken herhalde kongrenin öz görüşünü aksettiriyordu.⁵⁵ Mükerrerem Sarol ise konuşmasını şu cümleyle bitiriyordu: "Bugün Türk milleti ayaktadır. Bütün hakları kendisine verilmeden asla oturmayacaktır."⁵⁶

⁵³ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 25

⁵⁴ "D.P Kongresi dün çok hararetle oldu", *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1947

⁵⁵ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 25

⁵⁶ "D.P Kongresi...", *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1947. Kongrenin genel manzarasının 'ihtilal konseyi'ni hatırlattığını yazan Sarol, Kenan Öner'in Ana Davalar Komisyonu'nda yaptığı konuşmasından şu alıntıyı aktarmaktadır: "Hiçbir namussuzlukta namuslu yere çıkılmaz. İktidar, seçimlerin ırzına geçmiştir...Demokrat Parti'ye lütfedilen milletvekillerimiz, veledizina gibi ortalıkta gezemezler. Sine-i millete dönelim ve iktidarın gayrimeşru olduğunu ilan edelim!...". Mükerrerem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, 1. Cilt, İstanbul: Kervan Yayınları, 1983, s. 46. Ayrıca Sarol, bu kongrede Bölükbaşı'yı Danton'a benzettiğini söylemektedir. Sarol, *a.g.e.*, s. 51.

D.P Birinci Kongresi'nde, delegeler C.H.P ve İnönü'yü eleştiren, demokrasi ve özgürlük yanlısı konuşmalar yaptı. Doğan Nadi, kongre izlenimlerini anlattığı yazısında "Bu memleket 23 senedir kızıl bir sultan idaresinde sevk ve idare olundu!" diyen bir delegeden bahsediyordu.⁵⁷ O delege Osman Bölükbaşı idi.

Bölükbaşı, konuşmasında tek parti zihniyetinin nerelerden sızıp geldiğini, ülkeye demokrasi ve hürriyetin gelmesini C.H.P'nin neden istemediğini açıklamaya çalıştı. Halkın reşid olmadığı hakkındaki iddiaları ele alarak bu bahanenin çok daha eski tarihlerden beri ileri sürülmüş olduğunu hatırlattı. D.P'nin kuruluşundaki şartları açıklarken, C.H.P'nin başlangıçta partiyi destekler gibi görüldüğünü sonradan partiye ve partililere iftira atmaya, partilileri ajanlıkla suçlamaya başladığını söyledi.⁵⁸

Bölükbaşı, bu konuşmasında İnönü'ye 'Kızıl Sultan' demişti.⁵⁹ Bölükbaşı'nın 'Kızıl Sultan' ifadesiyle isim vermeden İnönü'yü kastettiği açıktı. 23 yıllık idarenin son 8 yılında Cumhurbaşkanlığı yapan İnönü, Cumhuriyetin kuruluşundan Atatürk'ün ölümüne kadar da aralıklarla uzun süre Başbakanlık yapmıştı. Bölükbaşı'nın bu kongredeki konuşması aynı zamanda onun ileride nasıl bir muhalefet izleyeceğinin ipuçlarını taşıyordu.

Kongrede bulunanlar, Milli Şef hakkında "Kızıl Sultan" diyebilme cesaretini gösteren Osman Bölükbaşı'nı uzun süre alkışladı.⁶⁰ Ancak kongreden sonra gazetelere yansıyan Bölükbaşı'nın sözleri tepkiye neden oldu.⁶¹ Tepkiler daha çok "Kızıl Sultan" sözüne yönelikti. Mesela Doğan Nadi "23 senedir mi? Kim bu kızıl sultan?" diye soruyordu.⁶² Ankara Gazetesi'nin 10 Ocak tarihli "İki Yıldız" imzasıyla yayınlanan başyazısında ise Celal Bayar'ın bu sözler karşısında susması eleştiriliyor ve "Başkanlığımı yaptığımız partinin ilk kongresinde, ilk saygı duruşunu tabiatile Atatürk için yaptınız. Sonra kongrenin delegelerinden, partinizin müfettişi diye diyar diyar dolaştırdığımız bir adam çıktı. Atatürk devrinin 26 yılını ağır istibdadla itham etti, Cumhuriyet devrini Kızıl Sultanların zamanıyla kıyasladı. Siz oturdunuz ve sustunuz,

⁵⁷ Doğan Nadi, "Ankara'dan Notlar", *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1947, Ayrıca Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s. 16

⁵⁸ "D.P Kongresi...", *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1947

⁵⁹ Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 43, Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s. 163

⁶⁰ Ağaoğlu, "Kongre salonu alkış ve haykırış tufanı ile yıkılacak gibi olmuştu" diyor. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 47.

⁶¹ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, 7. Baskı, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995, s. 51

⁶² Doğan Nadi, "Ankara'dan Notlar", *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1947

öyle mi?” diye soruluyordu. Nadir Nadi ise kongre izlenimlerini anlattığı “Hürriyet İçinde İstibdad” başlıklı yazısında “ ..mesela bir hatib, yirmi üç yıldan beri memleketi taşsız hükümdarların idare ettiğini, bir başkası da aynı müddet zarfında milleti kızıl sultanların ezdiğini söyledi” dedikten sonra şu soruyu soruyordu: “Taşsız sultanlar, kızıl hükümdarlar devrinde yaşıyorsak, bu sözleri açıkça söylemeye kim cesaret edebilirdi? Bu gibi cümlelerin korkusuzca sarfedildiği bir memlekette bulunduğumuza göre bir istibdad rejiminin elimizi kolumuzu bağladığından nasıl şikayet edebiliriz?”⁶³ Nadir Nadi yazısında ayrıca ülke genelinde bir süredir hürriyet havası esmeye başladığını belirtiyor ancak bu hürriyetin teminatı bulunmadığını hatırlatıyordu.

D.P içerisindeki ilk ciddi görüş ayrılığı Birinci Kongre’de ortaya çıktı. Kongre, parti içindeki ılımlılar ve sertlik yanlıları olarak adlandırılabilir iki grubun çekişmesine sahne oldu. Aralarında parti kurucularının bulunduğu ve partiye esas hakim olan birinci grup, D.P’nin C.H.P karşısında ılımlı bir politika izlemesi gerektiğini savunuyordu. Daha çok Meclis dışında kalan ve genç kuşağı temsil eden ikinci grup ise D.P’nin iktidar karşısında sesini yükseltmesini ve daha sert muhalefet yapmasını savunuyordu. D.P İstanbul İl Başkanı Kenan Öner’in başında bulunduğu bu grup, Celal Bayar’ın yerine Mareşal Fevzi Çakmak’ı başkan yapmak istiyordu çünkü “onların nazarında Bayar’ın günahı, 1946 seçimlerinin sonucunu kabul etmek, C.H.P’ye ve bilhassa İsmet İnönü’ye muhataplığa rıza göstermek”ti.⁶⁴ Mareşal Fevzi Çakmak, D.P için önemli bir isimdi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün karşısında milli mücadelenin büyük askerlerinden, Atatürk’ün Genel Kurmay Başkanı olan Mareşal’in D.P içinde yer alması partinin elini güçlendiriyordu. Mareşal’i D.P Başkanı yapmak isteyenler İsmet İnönü’nün karşısına ancak Mareşal gibi bir askerın çıkmasını uygun görüyordu.⁶⁵ İnsan Hakları Cemiyeti olayından sonra parti merkeziyle arası açılmaya başlayan Kenan Öner’in Kongre Başkanı seçilmesi ve Mareşal’in büyük alkış toplaması muhalif grubun gücünü göstermesi açısından anlamlıdır. Ağaoğlu, “D.P içerisindeki kavgalarını partiden ayrılmaya ve çıkarılmaya kadar götürenlerin Birinci Büyük Kongre’yi başlangıç diye kabul ettiklerini” belirtmektedir.⁶⁶

⁶³ Nadir Nadi, “Hürriyet İçinde İstibdad”, *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1947

⁶⁴ Tokar, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s. 165

⁶⁵ Şubat 1947’de D.P İzmir il örgütünün kurucularından olan Dr. Mustafa Kentli’nin başını çektiği bir grup, Mareşal’i başkan yapmayı önerdi. Öneriye açıkça karşı çıkmayan Bayar-Menderes grubu aşırıları yatıştırmaya yönelik bir demeç yayımladı Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 36

⁶⁶ Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 74

Birinci Büyük Kongre Osman Bölükbaşı'nın D.P içindeki konumunu ve ileride izleyeceği siyaseti belirleyecek olması bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. 1946 seçimleri sonucunda Meclis dışında kalan ve parti müfettişliğine devam eden Bölükbaşı Birinci Büyük Kongre'de Genel İdare Kurulu'na seçilmek yoluyla parti politikasında doğrudan söz sahibi olmak arzusundadır. Samet Ağaoğlu ile Osman Bölükbaşı'nın seçilmek için delegeler arasında kulis yapmalarından Menderes ve Köprülü rahatsızlık duymuş ve kendilerine Genel İdare Kurulu dışında kalarak partiye daha faydalı olacakları söylenmiştir.⁶⁷ Fakat Bölükbaşı, Ağaoğlu'yla birlikte adaylığını koymaya karar vererek seçimlere katılmıştır.

D.P'nin ilk Genel İdare Kurulu'na Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Emin Sazak, Refik Şevket İnce, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Samet Ağaoğlu, Cemal Ramazanoğlu ve Hasan Dinçer seçildi. Kongre ilk Genel İdare Kurulu'na daha çok 'aşırı olmayan' isimleri seçmiştir.⁶⁸ Osman Bölükbaşı, kongrede alkışlanmasına rağmen Genel İdare Kurulu'na seçilemedi. Birinci Kongre üyelerinin C.H.P'yi şiddetle eleştiren Bölükbaşı'yı desteklediği fakat kulislerde D.P kurucuları hakkında olumsuz eleştiriler yapan Bölükbaşı'yı ise onaylamadığı söylenebilir.

Bölükbaşı, bu kongreden sonra Millet Partisi'nin kurucuları arasına girinceye kadar D.P içerisinde huzursuzluk yaratan kişi olarak görüldü. Bölükbaşı kongrede Genel İdare Kurulu'na seçilememesini bir türlü affedemiyor ve bunu kurucuların komplosu olarak görüyordu.⁶⁹ C.H.P'ye karşı en ağır eleştirileri yapan Bölükbaşı aynı zamanda D.P kurucularını da eleştirmeye başlıyordu. Ağaoğlu'nun deyimıyla Bölükbaşı, 12 Temmuz Beyannamesi yayınlanıncaya kadar "Demokrat Parti'nin hırçın çocuğudur."⁷⁰

⁶⁷ Ağaoğlu, Menderes ve Köprülü ile kongrenin yapıldığı sinema salonuna yakın bir otelde görüştiklerini ve Ahmet Tahtakılıç'ın da orada bulunduğunu belirtiyor. Menderes'e, hemen hemen aynı yaşta oldukları Ahmet Tahtakılıç'ın da Genel İdare Kurulu'na girmeye çalıştığını hatırlatmaları üzerine Menderes, Tahtakılıç'ın da Kurul'a girmekten vazgeçmesini istemiştir. Ağaoğlu, görüşmeden sonra Bölükbaşı ile birlikte şu karara vardıklarını söylüyor: Eğer Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz gibi genç arkadaşları Genel İdare Kurulu'na girmekten vazgeçerlerse kendileri de onlara uyacaktır. Fakat Tahtakılıç ve Oğuz'un propangalarına devam ettiklerini görünce sözlerini geri alarak seçilmek için eskisinden daha çok çalışmaya başlamışlardır. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 47.

⁶⁸ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s. 162-164

⁶⁹ Ağaoğlu, Bölükbaşı'nın Genel İdare Kurulu'na seçilebilmek için yoğun çaba harcadığını ve delegelere kendisini "Ne de olsa hamurları tek parti devrinin teknesinde yoğurulmuş kuruculara karşı Genel İdare Kurulu'nda demokrat düşüncenin bir garantisi olmak" vaadiyle takdim ettiğini söylüyor. Ağaoğlu, *Aşına Yüzler...*, s. 58.

⁷⁰ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 59

1.7. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ

D.P Birinci Kongresi'nde Hürriyet Misakı adıyla kabul edilen rapor C.H.P içindeki muhalif kanadın tepkisini çekti. Ana Davalar Komisyonu'nun hazırladığı Hürriyet Misakı'nın üç maddesi vardı: Anayasa ruhuna ve metnine uymayan antidemokratik kanunların kaldırılması, vatandaş oyunun güvence altına alınması ve devlet başkanlığının parti başkanlığından ayrılması.⁷¹ Bu talepler kabul edilmediği takdirde Demokrat Parti Meclis'i terk edip mücadeleyi milletin içine (sinesine) götürecekti.⁷² C.H.P'li muhalifler partiyi D.P karşısında sert politikalar benimsemeye zorluyordu. D.P'nin İstanbul ara seçimini ve muhtarlık seçimlerini boykot etmesi iki parti arasındaki gerginliği artırdı. İnönü, iki parti arasında giderek tırmanan gerilime müdahale etti ve 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınladı. İnönü'nün amacı iki parti arasında bir güven duygusu yaratmaktı. Beynamede "iktidar, muhalefetin kanun dışı yollara gitmeyeceğinden emin olacak, buna karşılık muhalefet, iktidarın kendisini boğmak istemediğini bilecek" deniyordu.⁷³ İnönü'ye göre, muhalefet partisinin iktidar partisi ile aynı şartlarda çalışması sağlanmalıydı. İnönü, Cumhurbaşkanı olarak, kendisini "her iki partiye karşı musavi (eşit) derecede vazifeli" görüyordu. 12 Temmuz Beyannamesi'nden bir ay önce Celal Bayar ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü arasında görüşmeler başlamıştı. Bayar, hükümetin muhalefet üzerine yaptığı baskıları İnönü'ye şikayet ettiğini ve İnönü'nün de baskıları kaldıracağını ve şikayetleri gidereceğini vadettiğini söylüyordu.⁷⁴ Bayar, İnönü ile oyunun kuralları konusunda bir anlaşmaya bile vardıklarını açıklıyordu.⁷⁵

12 Temmuz Beyannamesi tarafsız görünmesine rağmen D.P'ye arka çıkıyordu. İnönü, kendi Başbakanı Peker'i yalnız bırakmıştı. Ağustos sonunda yapılan güven oylamasında hükümete 35 kırmızı oy çıktı. Sağlık sebebiyle istifa eden Peker'in yerine "35"lerin desteğini alan Hasan Saka Başbakan oldu. Beyanname D.P tarafından memnuniyetle karşılandı. Ancak, parti içindeki bir grup bu gelişmeden memnun değildi. Celal Bayar'ın İnönü ile "pazarlık" yapmasını tasvip etmiyorlardı. Parti içindeki bu muhalif kanat beyannameyi Genel İdare Kurulu'nun İsmet Paşa'nın ağına düşmesi

⁷¹ Tunaya, *Türkiyede Siyasi Partiler...*, s. 650-651, Teziç, *Siyasi Partiler...*, s.259-260

⁷² Eroğul, *Demokrat Parti...*, s.27

⁷³ Tunaya, *Türkiyede Siyasi Partiler...*, s. 688-689, Eroğul, *a.g.e.*, s.34.

⁷⁴ Eroğul, *a.g.e.*, s.33

⁷⁵ Bayar, bunu Haziran sonunda D.P'nin Sivas Kongresi'nde söylemiştir. Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 37

olarak değerlendiriyordu.⁷⁶ Bazı D.P'lilere göre ise 12 Temmuz Beyannamesi 'D.P'yi bölme hareketinin bir parçası'ydı.⁷⁷

12 Temmuz Beyannamesi D.P içerisinde ciddi sarsıntılara yol açtı.⁷⁸ Beyannameyi kurucuların İnönü ile anlaşması şeklinde değerlendirenler artmaya başladı. D.P'ye ilk başkaldıran ise Osman Bölükbaşı oldu. Bölükbaşı 9 Eylül 1947'de D.P'den istifa etti.

1.8. BÖLÜKBAŞI'NIN DEMOKRAT PARTİ'DEN İSTİFASI

Osman Bölükbaşı'nın D.P'den ayrılmasına yol açan gelişmeler Birinci Büyük Kongre'yi takip eden aylarda meydana geldi. Bölükbaşı'nın kongrede yaptığı konuşma ve delegeler arasında kurucular aleyhine sarfettiği sözler D.P yönetimini rahatsız etti. Kongreden onbeş gün sonra Bölükbaşı, D.P Başkanı Celal Bayar'a müfettişlik görevinden ayrılmak istediğini bildiren bir istifa mektubu sundu.⁷⁹ Bölükbaşı, kısa mektubunda D.P'nin kurulduğu günlerde kendisini bir tesadüfün karşısına çıkardığını ve ortak ideal uğruna bir yıldır "cephe hattı"nda çalıştığını ve yorulduğunu belirterek istifasının esas sebebini şu cümlelerle ifade ediyordu:

"Davamız karanlık ve tehlikeli günlerini geçirmiş ve millete mal olmuş bulunuyor. Bu itibarla davaya alaka duyan unsurlar da çoğalmıştır. Sayın Fuat Köprülü'nün dünkü makalesinde temas ettiği, müfrit ve mübalağalı konuşanlara bu merhalede ihtiyaç kalmadığı anlaşılmıştır. Normal günlerin istilzam ettiği avsafta elemanlar bulmak imkanı daima mevcuttur. Demokrasi davasının basit bir neferi kalmak üzere bir seneden beri fahriyen yaptığım müfettişlik vazifemden affımı saygılarımla dilerim."⁸⁰

İstifa mektubundan da anlaşılacağı üzere Bölükbaşı, kongreden sonra özellikle kurucuların Köprülü'nün sözlerinde belirginleşen bakış açısına sahip olmasından rahatsızlık duymaktadır. Bölükbaşı'nın sözleri ve çıkışları ise iktidara karşı uyumlu bir politika izlemekten yana olan D.P yönetimini rahatsız etmekte, C.H.P ve özellikle

⁷⁶ Ağaoğlu, *Aşina Yüzler...*, s. 59, Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s. 211

⁷⁷ İsmet Bozdağ, *Demirkırat Aldatmacası*, İstanbul: Emre Yayınları, 1991, s. 44

⁷⁸ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 38

⁷⁹ Mektubun tam metni için bkz. Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 434

⁸⁰ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 434

İnönü'ye karşı partiyi güç durumunda bırakmaktadır. Bölükbaşı'nın Celal Bayar'a verdiği istifası geri iade edildi ve altı ay daha müfettişlik görevine devam etti. 12 Temmuz Beyannamesi yayımlandıktan on gün sonra Osman Bölükbaşı bu defa Demokrat Parti Genel Başkanlığı'na müfettişlik görevini iade ettiğini bildiren bir mektup yolladı. Düzeni tasfiye davası için ortaya çıkanların, bir süre sonra davayı unutacak kadar değiştiklerini ifade ettiği mektubunda, "Duyduğum ızdırabın gerçek sebebi... tasfiyesini istediğimiz bir zihniyetin kendi içimizde yaşamakta olduğunu müşahade etmemdir"⁸¹ diyen Bölükbaşı, D.P'nin geldiği noktayı ağır bir dille eleştirmektedir. Mektubun bütününe hakim olan hava, D.P yöneticilerinin iktidarın isteği doğrultusunda Bölükbaşı'yı tasfiye etmek istemeleridir.

Osman Bölükbaşı, 12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından 23 Temmuz 1947'de D.P Genel Başkanlığı'na sunduğu bu mektupla birlikte Parti Müfettişliği'nden ayrıldı fakat parti üyeliği devam etti. Bölükbaşı, 12 Temmuz Beyannamesi'ni D.P'nin iktidar ile 'danışıklı dövüş'ü olarak değerlendirmektedir. Demokrat Parti Başkanlığı'na 1 Eylül 1947 tarihli yeni bir mektup göndererek, 29 Ağustos'ta Kudret gazetesinde ertesi gün yayınlanacağı bildirilen "12 Temmuz Rüyası" başlıklı makalesinin Genel İdare Kurulu tarafından engellendiğini iddia etmiştir. Bölükbaşı, makalenin yayınlanmasının parti menfaatlerine uygun olmadığı gerekçesiyle engellenmesinin parti içi demokrasi esasına zarar verdiğini belirterek bu müdahaleyi eleştirmiştir.⁸²

Osman Bölükbaşı, bu mektuptan bir hafta sonra 9 Eylül 1947'de D.P'den istifa etti. Genel merkez ile bir süredir çatışma halinde olan Bölükbaşı'nın istifasının nedeni Toker'e göre "içine bazı para meselelerinin de girdiği sebeplerden ötürü"ydü.⁸³ Ağaoğlu ise Bölükbaşı'nın istifasının nedeni olarak Bayar'ın Kırşehir ve Yozgat'a yaptığı bir ziyarette onun yerine bir başkasını yanında götürmesini göstermektedir. Ağaoğlu'na göre Bölükbaşı bu davranışı "Kendisini ana yurdunda bile küçültmek isteyen tek parti zihniyetinin bir delili sayarak istifa ettiğini" telgrafla Bayar'a bildirmiştir.⁸⁴ Her iki

⁸¹ Mektubun tam metni için bkz. Ağaoğlu, a.g.e., s. 431-433

⁸² Ağaoğlu, a.g.e., s. 434-435

⁸³ Toker, Bölükbaşı'nın D.P'nin maaşlı bir memuru olduğunu ve harcırah hesapları dolayısıyla genel merkezle çatıştığını iddia etmektedir. Toker, **Tek Partiden Çok Partiye...**, s.211.

⁸⁴ Ağaoğlu, **Aşına Yüzler...**, s. 61. Bu kişi Osman Şevki Çiçekdağ'dır. Ağaoğlu'na göre Bölükbaşı'nın istifasının asıl sebebi hemşehrisi Osman Şevki'yi Bayar'ın beraberinde götürmesi ve kendisini yanına almamasıdır. Ağaoğlu, **Siyasi Günlük...**, s. 121. Ayrıca Ağaoğlu, Yozgat'ta Bölükbaşı ile hemşehrisi Osman Şevki Çiçekdağ arasında mahalli nüfuz davasından ibaret olan kavganın çıkmasını Bölükbaşı'yı D.P'den uzaklaştıran nedenlerden biri olarak göstermektedir. Ağaoğlu, a.g.e., s. 85.

iddia da aslında Bölükbaşı'nın istifasının görünürdeki sebebini açıklamaya yöneliktir. D.P Birinci Kongresi'nden sonra D.P yöneticilerinin C.H.P'nin baskısı karşısında daha sert politika izlemek ve gerekirse sine-i millete dönmek yerine, başta İnönü olmak üzere C.H.P ile ilişkileri yumuşatmak istemeleri en başta Bölükbaşı'nın tepkisini çekmiştir. C.H.P karşısında ılımlı politika izlenmesini eleştiren ve yöneticileri parti örgütlerine şikayet eden Bölükbaşı ile D.P merkezinin arası giderek açılmış ve 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanmasının ardından D.P yöneticilerinin davranışlarını sorgulayan Bölükbaşı istifa kararını vermiştir.

Bölükbaşı'nın istifası şüphesiz ki parti merkezini etkilemiştir. Zaten istifa bir süre elde tutulduktan sonra açıklanmıştır. Bölükbaşı'nın ardından Sadık Aldoğan ve Mustafa Kentli de merkezle ters düşmüş; Aldoğan parti hakkında sert çıkışlar yapmış, Kentli ise partiden ihraç edilmiştir. Fakat bunlar münferit olaylar halinde kalmış ve henüz toplu bir hareket halini almamıştır.⁸⁵ D.P'deki asıl parçalanma süreci İnönü'nün doğu seyahati ve ardından gelişen olaylardan sonra ortaya çıkmıştır.

1.9. DEMOKRAT PARTİ'NİN BÖLÜNMESİ

12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından İnönü, Doğu Anadolu bölgesine geziye çıktı ve yanına C.H.P'den Nihat Erim ile D.P'den Nuri Özsan'ı aldı. Bu geziden Nuri Özsan partisine iki mesaj getirmişti: milletvekili ödeneklerinin artırılması ve partilerin müfrit elemanlarını tasfiye etmeleri.⁸⁶

İnönü gezi sırasında Özsan'a milletvekili maaşlarına zam konusunda D.P'nin C.H.P ile birlikte hareket etmesini parti merkezine teklif olarak götürmesini istemişti. Milletvekilleri maaşlarına zam teklifi Meclis'e geldiğinde D.P önce teklifi reddetti ancak bu teklifin C.H.P'li çoğunluk tarafından kabul edileceği kesindi. Meclis grubunda yapılan tartışmalarda Bayar “paraları iade etmek fuzuli semahat olmaz mı?” derken Fuat Köprülü, “Hem kırmızı oy veririz hem de paraları cebe indiririz” diyordu.⁸⁷ Bu tartışma, D.P içerisindeki muhalif grubun tepkisini çekti. D.P'liler öneriyi aleyhte oy verdi ancak

⁸⁵ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye...**, s. 211

⁸⁶ Ercan Haytoğlu, “**Millet Partisi Cumhuriyetçi Millet Partisi Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1948-1960)**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1994, s. 42

⁸⁷ Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 39

alınacak farkların partiye bağış olarak verilmesi kararlaştırıldı. Karara rağmen bazı milletvekilleri buna uymadı.

12 Temmuz Beyannamesi ve ardından milletvekili maaşlarına zam meselesi dolayısıyla, D.P'nin C.H.P ile danışıklı dövüş yaptığı iddiası gündeme geliyordu. İstanbul İl Başkanı Kenan Öner, il kongresinden iki gün önce 16 Ocak 1948'de D.P'den istifa etti. Kongrede Celal Bayar ve Kenan Öner taraftarları arasında tartışma yaşandı.⁸⁸ D.P içindeki diğer çatışma Genel İdare Kurulu ile Meclis Grubu arasında yaşandı. Meclis Grubu, Fuat Köprülü'yü Grup Başkanvekilliğine seçmeyince Bayar, Grup Başkanlığı'ndan istifa etti. Yenilenen seçimlerde Köprülü tekrar seçilemeyince bu defa Bayar farkları genel merkeze vermeyen milletvekillerinin adlarını açıkladı. Şubat ayı boyunca çatışma devam etti ve Mart ayında partiden ihraçlar başladı.⁸⁹

D.P Genel İdare Kurulu, parti disiplinine aykırı davranışla suçladığı beş milletvekilini 10 Mart 1948'de Yüksek Haysiyet Divanı kararıyla partiden ihraç etti. Bunlar, Sadık Aldoğan, Kemal Silivrili, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu ve Osman Nuri Köni'dir. Bu karar üzerine Genel İdare Kurulu'nda olumsuz oy kullanan Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Emin Sazak, Enis Akaygen, Hasan Dinçer ve Yusuf Kemal Tengirşenk Genel İdare Kurulu'ndan istifa etti. Bu milletvekilleri de Haysiyet Divanı kararıyla ihraç edildi. Ardından, ihraç edilenlerin büyük kongreye kadar grup toplantılarına alınmasını savunan 10 milletvekili daha partiden çıkarıldı. İhraçlar sonucu D.P, üyelerinin yarıya yakınını kaybetmiş oldu.⁹⁰ D.P'den ihraç edilenlerin bir kısmı, 18 Mayıs 1948'de Müstakil Demokratlar adıyla Meclis'te bir grup oluşturdu.⁹¹

Meclis dışında kalarak gelişmeleri takip eden Osman Bölükbaşı da bu dönemde Kenan Öner'in başını çektiği grup ile yakın ilişki içerisindeydi. D.P'den ihraçların başlamasının ardından Bölükbaşı, parti kurucuları ve niyetleri hakkında teşkilatları

⁸⁸ Maaş artışı teklifine lehte oy veren D.P'li tek milletvekili olan Ahmet Kemal Silivrili kongrede yaptığı konuşmada, D.P ile C.H.P'nin maaş artışı hususunda anlaşıklarını, Köprülü'nün bu duruma aracılık yaptığını, kendisinin ise aleyhte oy verip parayı almaktansa lehte oy verip almanın daha dürüstçe olduğunu düşündüğünü söylüyordu. Haytoğlu, *a.g.t.*, s. 46.

⁸⁹ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 40

⁹⁰ Tunaya, *Türkiyede Siyasi Partiler...*, s. 655, Teziç, *Siyasi Partiler...*, s. 274, Eroğul, *a.g.e.*, s. 40, Haytoğlu, *a.g.t.*, s. 48.

⁹¹ Müstakil Demokratlar Grubu, Haysiyet Divanı kararları sonucu partiden ihraç edilen milletvekilleri ile Meclis Grubu'ndan muvakkaten ayrılan milletvekillerinden 13'ü tarafından kurulmuştur. Müstakil Demokratlar, D.P'nin İkinci Büyük Kongresi'ne kadar bağımsız olarak hareket etmiş, kongrenin Haysiyet Divanı ve Genel İdare Kurulu kararlarını onaylaması üzerine D.P'den resmen ayrılarak Millet Partisi'ne katılmıştır. Tunaya, *a.g.e.*, s. 654-656.

uyarmaya başladı. Bölükbaşı'nın hareketinden endişelenen parti merkezi ise D.P örgütlerine telgraf çekerek partilileri uyarıyordu.⁹² Osman Bölükbaşı, bu dönemde D.P'den ihraç edilen ve Meclis dışında kalan arkadaşlarıyla birlikte hareket ederek Millet Partisi (M.P)'nin kuruluş çalışmalarına katıldı.

⁹² Ahmed Emin Yalman, Samsun'da D.P örgütünü ziyaret eden Bölükbaşı'nın burada on ilden gelecek delegelerin katılımıyla "Genel Kurul'a karşı isyan şeklinde bir bölge toplantısı" düzenlemeye çalıştığını fakat başarılı olamadığını, bu girişimden 22 Mart 1948'de haberdar olduklarını belirtmektedir. Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Cilt:4 (1945-1971), İstanbul: Rey Yayınları, 1970, s. 137.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLET PARTİSİ DÖNEMİ (1948-1954)

2.1. MİLLET PARTİSİ'NİN KURULUŞU

Millet Partisi, 19 Temmuz 1948'de kuruldu. M.P'nin kurucuları, Mareşal Fevzi Çakmak (İstanbul Milletvekili), Enis Akaygen (İstanbul Milletvekili), Prof. Hikmet Bayur (Tarihçi ve Gazeteci), Prof. Kenan Öner (Avukat), Dr. Mustafa Kentli (Tıp Doktoru), Osman Bölükbaşı (Çiftçi), Osman Nuri Köni (İstanbul Milletvekili) ve General Sadık Aldoğan (Afyonkarahisar Milletvekili)'dir.¹ Fahri Başkanlığını Mareşal Fevzi Çakmak'ın yaptığı M.P'nin ilk Genel Başkanlığı'na Hikmet Bayur getirildi.²

M.P, D.P'den ayrılanların kurduğu bir partiydi. 1946 seçimlerinden sonra D.P'nin C.H.P karşısında izlediği siyaset M.P'nin kurulmasında etkili olmuştur. D.P'de başlangıçtan itibaren, tek parti rejiminin kadroları içinden gelen kurucularla, bu rejimin meşruluğunun sorgulanmasını savunan yeni kadrolar arasında bir gerilim ortaya çıkmıştır. Kurucular, yasal güvencesi olmayan D.P'nin her an kapatılabileceği tehdidiyle bir yandan parti içindeki iktidarlarını korumuş diğer yandan rejime yönelik tepkileri yumuşatmaya çalışmıştır.³ D.P kurucuları, C.H.P ile "iyi geçinmek" yoluyla partinin geleceğini güvence altına almak istemiştir. Özellikle Celal Bayar, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yakınlaşarak C.H.P'ye karşı D.P'nin eşit şartlarda mücadele etmesini sağlamak arzusunda. Hileli seçimlerden sonra D.P'nin sine-i millete dönmek yerine C.H.P ile Meclisi paylaşmaya başlaması başta Kenan Öner olmak üzere bir grup muhalifin tepkisini çekmiş, muhalifler C.H.P karşısında sert muhalefet izlemeyen D.P yöneticilerini "danışıklı dövüş" yapmakla itham etmeye başlamıştır. D.P'ye hakim olan kurucular ise C.H.P karşısında kendilerini zor durumda bırakan muhalif grubu tasfiye etmiştir.

¹ M.P'nin kurucuları kendilerini "Partiyi Takdim Edenler" olarak sunmuştur ve tüzükte de bu şekilde yer almıştır. Tunaya, *Türkiyede Siyasi Partiler...*, s. 712. Bu ifade D.P'deki "kurucular"a bir gönderme niteliği taşımaktadır; eski birer D.P'li olarak M.P'liler, bu ifadeyi, "D.P kurucuları"nın partideki mutlak otoritesine bir tepki olarak kullanmıştır.

² M.P Tüzüğü'nün 69. maddesine göre Genel Başkan her kongreden sonra yeniden seçilecek ve bir seçim devresi geçmeden tekrar seçilemeyecekti. Haytoğlu, *a.g.t.*, s. 311

³ İncioğlu, *a.g.m.*, s. 82

D.P içerisinde tek parti rejimine ve C.H.P'ye öfke duyan ciddi bir kesim vardı ve onların istekleri kurucular tarafından ciddiye alınmamaya başlamıştı. M.P, D.P'nin yumuşatmaya çalıştığı toplumsal muhalefete ve C.H.P iktidarına karşı sert muhalefet izlenmesi gerektiğini savunan kesimlere dayanacak bir parti olarak kuruldu. D.P toplumsal tabanı açısından büyük ölçüde egemen sınıflara, yani ticaret burjuvazisine ve büyük toprak sahiplerine dayanıyordu.⁴ M.P'nin toplumsal tabanını ise daha çok Anadolu taşrasında köylüler, küçük toprak sahipleri ve esnaf, kentlerde ise orta sınıflar oluşturacaktır.

M.P, D.P'ninkinden farklı bir programla ortaya çıktı.⁵ M.P, “Cumhuriyet, adalet, liberallik ülkülerine ve milliyetçilik esasına” bağlı olduğunu açıklıyordu.⁶ M.P, özellikle milliyetçilik ve dine yaptığı vurgularla öne çıkıyordu. Parti “Ben Türküm” diyerek kendisini Türk sayan her insanı Türk olarak kabul ediyor ve Türklüğün çok eski ve şerefli bir mazisinin ve ümit dolu bir geleceğinin olduğuna inanıyordu. Milli şuurun şekillenmesinde dil birliğinin büyük önem taşıdığı belirtiliyordu.⁷ M.P'nin milliyetçilik anlayışı büyük ölçüde Ziya Gökalp'in dil ve kültüre dayalı milliyetçilik anlayışını yansıtmaktadır. Partinin dil birliği, kültür, aile ve ahlak konularındaki yaklaşımı da Gökalp'in görüşleriyle paralellik gösterir.⁸

Programın 8. maddesinde “Parti din müesseselerine ve milli ananelere hürmetkardır” deniyordu.⁹ M.P laiklik konusunda D.P'nin “gericilikle suçlanma korkusu”nu aşarak daha cesur bir laiklik anlayışını ortaya koymuştur. Laikliği benimseyen parti, değişik din ve mezheplerin dini amaçla istedikleri şekilde teşkilat

⁴ Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 62

⁵ M.P Programı için bkz. Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler...**, s. 718-732

⁶ Haytoğlu, a.g.t., s. 56

⁷ Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler...**,s. 719

⁸ Bkz. Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. Öte yandan Ben Türküm diyen herkesi Türk sayan milliyetçilik anlayışı, zamanla dışlayıcı-tekçi bir etnik Türk milliyetçiliğine dönüşen Kemalist milliyetçilikten farklıdır. Kemalist Türk milliyetçiliğinin, Gökalp'in kültürel milliyetçiliğinden farkı ve dönüşümü için bkz. Parla, **Kemalist Tek-Parti İdeolojisi...**, s. 176-211.

⁹ Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler...**, s. 719. Bu ifade T.C.F programının 6. maddesinde yer alan “Fırka efkar ve itikadati diniyeye hürmetkardır” ifadesini hatırlatmaktadır. Tarihsel koşulları bir kenara koyacak olursak “inkılapçılık” yerine “tekamülcülüğü” öne çıkaran ve devletin “katı laikliğe” karşı “dini düşüncelere” de saygı göstermesini isteyen yönleri iki partiyi özlü itibarıyla benzetmeye imkan tanımaktadır. Ancak M.P'nin düşünce itibarıyla esas bağı, H.F içinden ayrılarak ortaya çıkan T.C.F'den çok, yine bu partinin büyük ölçüde devamı olduğu Birinci Meclisteki İkinci Grup'la kurulabilir. Hakkı Uyar, bu ilişki konusunda önemli bir ipucu sunmaktadır: İkinci Grubun liderliğini yapan H.Avni Ulaş, M.P'nin kuruluş hazırlıklarına katılmış ancak ölümü üzerine partinin kurucuları arasında yer alamamıştır. İkinci Grup üyelerinden Ulaş ve arkadaşlarının çok partili yaşama geçiş döneminde çıkardıkları *Mesuliyet* dergisi, sonradan M.P'lilerin çıkaracağı dergilerle içerik olarak benzerlik taşımaktadır. Dergi yazarlarının bir kısmı (İzzettin Mühürdaroğlu, Lütfü Bornovahtı gibi) M.P kurulunca bu partiye katılacaktır. Bu dergilerin en önemli özelliği C.H.P iktidarı ve tek parti yönetimine aldıkları sert tavrıdır. Uyar, **Tek Parti Dönemi...**, s.218-219.

kurmasını, din işlerinin ve dini vakıfların bu teşkilatlara devrini, ortaöğretim programlarına din dersinin konulmasını, ilahiyat fakültelerinin kurulmasını istemektedir. M.P ekonomi alanında özel teşebbüsü savunan ve devlet müdahalesini kısmen kabul eden ılımlı bir liberalizmden yanadır. Parti ayrıca, kuvvetler ayrılığı prensibini, Ayan Meclisi ve Anayasaya aykırı kanunların çıkarılmasına engel olacak yüksek mahkemenin kurulmasını savunmaktadır.¹⁰

M.P, devrimcilik yerine evrimciliği öne çıkararak “her hamlenin geriliğe imkan bırakmadan ananelerimize ve milletin iradesine uygun olarak” düzenlenmesini istiyordu. Ayrıca Anayasanın antidemokratik hükümlerinin ve özellikle C.H.P’nin siyasi ilkelerini devletin nitelikleri haline sokan ikinci maddesinin kaldırılmasını savunuyordu.¹¹ D.P, devletçilik ve laiklik prensipleri üzerinde biraz değişiklik yapmakla birlikte C.H.P’nin altı ilkesini programına almıştı. M.P’nin programı ise “hem iktisadi sahada liberal hem de milli örf ve ananeler bakımından muhafazakar bir demokrasiyi ilan ediyordu.”¹²

M.P faaliyete geçmesiyle birlikte hem C.H.P’ye hem de D.P’ye karşı muhalefet yapmaya başladı. M.P’nin asıl iddiası iki partinin danışıklı dövüş yaptıkları ve aralarında anlaşmışlarıydı. D.P’nin programını İnönü’ye götürmesi, D.P yöneticilerinin C.H.P ile olan ilişkileri, Bayar-İnönü yakınlaşması, 12 Temmuz Beyannameyle açığa çıkan dayanışma ve milletvekili maaş zammı konusunda iki partinin tutumu M.P’liler tarafından sürekli gündemde tutuldu. M.P’nin başarısı bir bakıma bu “muvazaa iddiası”nın ispatlanmasına bağlıydı ve bu başarılabilirse M.P, D.P’nin yerini alabilirdi.¹³

D.P, M.P’nin kurulmasından ve partiye yönelik eleştirilerinden rahatsızdı. D.P’liler M.P’nin iddialarına cevap vermek ve C.H.P ile aralarında bir dayanışma olmadığını açıklamak zorunda kaldı. C.H.P ise D.P’nin parçalanmasına sevinirken M.P’nin kendisine yönelik eleştirilerinden rahatsız olmaya başladı. Kendilerinin gerçek muhalefeti temsil ettiğini düşünen M.P’liler her ne kadar D.P’ye yükleniyorlarsa da esasında C.H.P ve tek parti zihniyetine karşı çıkıyordu.¹⁴ M.P’nin, yıllardır ülkeyi idare

¹⁰ Haytoğlu, a.g.t., s. 64, Teziç, *Siyasi Partiler...*, s. 275

¹¹ Muzaffer Sencer, *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul: Geçiş Yayınları, 1971, s. 209-210

¹² Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Çev. Av. M. Ali Sebük, Av. İ. Hakkı Akın, İstanbul, 1966, s. 62

¹³ Haytoğlu, a.g.t., s. 70

¹⁴ M.P’nin yayın organları, 1949 yılı sonları ile 1950 yılının başlarında birbirinin devamı olan *Muhalefet*, *Yeni Muhalefet* ve *İzinsiz Muhalefet* dergileri, *Hür Millet* gazetesi ve 1952 yılında yayınlanmaya başlayan *Asil Muhalefet*

etmekte olan tek parti rejimine karşı o zamana kadar yapılmayan sert eleştirileri gündeme getirmesi ve bir “tabu” addedilen ve çekinilen İsmet İnönü’ye yönelik tenkit kampanyası halk arasında şaşkınlık uyandırıyor.¹⁵ M.P, D.P ile birlikte 17 Ekim 1948’de yapılan milletvekili ara seçimlerine katılmayarak C.H.P’yi yalnız bıraktı. D.P gibi M.P’nin de seçimlere katılmama nedeni, seçim kanununda yapılan değişikliklerin seçim emniyetini yeterince sağlamamasıydı.¹⁶

M.P’nin kurulması ve D.P’ye yönelik muvazaa iddiası D.P üzerinde etkili oldu. 20 Haziran 1949’da toplanan D.P İkinci Büyük Kongresi, seçimlerin serbest yapılmasını, reyler tecavüz halinde vatandaşların kanuni yollarla meşru müdafaa durumunda kalacaklarını, ne var ki, vatandaşları bu durumda bırakan idarelerin milletin husumetiyle karşılaşacaklarını bildiren Milli Teminat Andı’nı kabul etti.¹⁷ C.H.P’lilerin “Milli Husumet Andı” ismini verdikleri bu metin, D.P’nin iktidara karşı sert çıkışını yansıtıyordu. “Milli Husumet Andı”nın kabul edilmesinin nedeni, M.P’nin D.P hakkındaki ‘danişıklı dövüş’ iddia ve propagandası ile yaklaşan seçimlerdi. D.P iktidar ile muvazaa halinde olmadıklarını duyurmak ve bu yöndeki havayı dağıtmak istiyordu.¹⁸ Kongre öncesinde “Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler” isimli bir broşür yayınlayan Müstakil Demokratlar ise bu kongrenin ardından D.P’den resmen ayrıldı ve Afyon’da kurulmuş olan Öz Demokratlar Partisi ile birlikte M.P’ye katıldı.¹⁹

dergisinde C.H.P iktidarına ve tek parti yönetimine karşı ağır eleştiriler yapıyordu. D.P’nin C.H.P’nin ‘Demokrat’ adını almış kötü bir kopyası olduğu görüşü ileri sürülüyordu. Tek parti yönetimi diktatörlük olarak tanımlanıyor özellikle devletçilik ve halkçılık ilkeleri eleştiriliyordu. Nurettin Ardıçoğlu, dışarda Bolşevik Rusya ve içeride C.H.P olmak üzere Türkiye’nin bugün ve gelecekte iki düşmanının olduğunu ileri sürüyordu (Nurettin Ardıçoğlu, “İki Düşman”, İzinsiz Muhalefet, Sayı 6, 3 Şubat 1950, s. 13); C.H.P’nin başındakilerle D.P’nin başındakilerin birlikte uzun yıllar totaliter bir idareyi zorla yürüttüklerini iddia eden Sadık Aldoğan ise şunları yazıyordu: “HP, totaliter idareyi tepeden kurmuş ve kendi şefini vatandaşların üstüne çıkarmış! Milletvekilleri onun adamları olmuş; vatandaşın seçim hakkını onun elinden almış. Hükümetin vatandaş tarafından murakabesi bir laf olmaktan ileri gitmemiş! Yukarıdan aşağıya bir kumanda silsilesi meydana gelmiş; memleket bir ordu gibi idare edilmiş! Vatandaş, hükümetlerin muti bir neferi haline gelmiştir! Başkumandan ne isterse o olmuş! Bu idareye de demokrasi denilmiştir.” (Sadık Aldoğan, “Totaliter İdare Kalkmadıkça Demokrasi Bir Hayaldir”, İzinsiz Muhalefet, Sayı 5, 27 Ocak 1950, s. 3) Fuat Arna, C.H.P’nin Kurtuluş Savaşı’nda elde edilen başarıyı kendisine mal ettiğini, kendilerini kahraman ve kurtarıcı diye gösterdiklerini ve bunun sonucu olarak da ‘milletin bütün bir varlığı üzerinde velayet ve vesayet hakkı iddiası’nda bulduklarını söylemektedir. Arna’ya göre, Cumhuriyet maskesi altında ‘koyu bir diktatörlük’ kurulmuş; tek parti dönemi boyunca ülkede ‘korkunç bir terör’ başlamıştır. (Fuat Arna, “Hürriyet ve Demokrasinin Bir Numaralı Düşmanları”, İzinsiz Muhalefet, Sayı 2, 6 Ocak 1950, s. 3). Mustafa Kentli ise C.H.P’yi şu sözlerle eleştirmektedir: “Halk Partisi müfritleri tek parti zihniyeti formülü ile ifade edilen iptidai rejime hala bağlıdır. Eğer buna siyasi bir felsefe demek caizse, onu Nazi edebiyatında buluruz.” (Mustafa Kentli, “Şef Sistemi ve Führer Prensipleri”, Hür Millet, Sayı 2, 21 Mart 1949, s.1) Adı geçen dergi ve gazeteden aktaran Uyar, **Tek Parti Dönemi...**, s. 219-222.

¹⁵ F. Hüsrev Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi**, İstanbul: Elif Yayınları, 1965, s. 84.

¹⁶ Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler...**, s. 714, Teziç, **Siyasi Partiler...**, s.276

¹⁷ Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 48, Tunaya, a.g.e., s. 683-684, Teziç, a.g.e., s. 261-262

¹⁸ Ağaoglu, **Siyasi Günlük...**, s. 331

¹⁹ Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler...**, s. 656-657, Teziç, **Siyasi Partiler...**, s. 275, Haytoğlu, a.g.t., s. 50

C.H.P “Milli Husumet Andı”nı tepkiyle karşılmasına rağmen yaklaşan seçimleri düşünüyordu. 1949 Milletvekili ara seçimleri 16 Ekim’de yapıldı ve yine muhalefetin seçimlere katılmaması nedeniyle C.H.P yalnız kaldı. Muhalefet partilerinin seçime katılmamasının esas nedeni, seçim emniyeti ve yargı güvencesini sağlayacak yeni seçim kanununun yapılmamasıydı. Gizli oy, açık tasnif ve yargı denetimi ilkelerini kabul eden yeni seçim kanunu 16 Şubat 1950’de D.P ve C.H.P’nin lehte oy kullanmalarıyla kabul edildi.²⁰ M.P’liler ise yeni seçim kanununda istenilen değişikliğin yapılmaması nedeniyle kırmızı oy kullandı. M.P hazırlanan kanunun adalete, anayasa ve demokrasiye aykırı olduğunu ayrıca ordu mensuplarına oy kullanma hakkının verilmesi gerektiğini savunuyordu.²¹ Seçim Kanunu’nun Meclis’te kabulünden sonra hükümet seçimlerin 14 Mayıs 1950’de yapılacağını açıkladı.

2.2. İNÖNÜ VE BAYAR’A SUİKAST İDDİASI

1950 seçimlerine altı ay kala, M.P Denizli Milletvekili Reşad Aydınli,²² M.P’li Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna’nın, İnönü ve Bayar’a karşı, bir suikast hazırlığı içerisinde olduklarını ihbar etti.²³ Aydınli, önce Bayar’ın sonra da İnönü’nün öldürüleceğini ve Mareşal Fevzi Çakmak imzasıyla bir bildiri yayınlayarak, M.P’lilerin iktidarı ele geçireceğini iddia ediyordu.²⁴ Aydınli ihbarı 25 Ekim 1949’da Milli Emniyet Müfettişi’ne sözlü olarak anlatmış, Emniyet Müfettişi de bunu Başbakan’a bildirmişti. Aydınli suikast iddiasını daha sonra Celal Bayar’a anlatmış ve Bayar da C.H.P milletvekili Kazım Özalp aracılığıyla İnönü’ye gerekli tedbirleri alması için haber ulaştırmıştı. Aydınli son olarak 13 Kasım’da Başbakan ile Milli Emniyet’te bir görüşme yapmış ve Başbakan bu görüşmeyi gizlice bir pikaba kaydetmişti.²⁵

Reşad Aydınli’nın ihbarının ardından 16 Kasım’da savcılık harekete geçti. Fuat Arna ve Osman Bölükbaşı tevkif edildi.²⁶ Savcılık ayrıca milletvekili olan Sadık

²⁰ Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 52

²¹ Haytoğlu, **a.g.t.**, s. 79

²² Reşad Aydınli 1946 seçimlerinde D.P listesinden milletvekili seçilmiş, daha sonra bağımsız çalışmaya başlamıştı. Tekrar D.P’ye girmek isteyen Aydınli bunu başaramayınca bu defa yeni kurulan M.P’ye geçmiş ve bir süre sonra da M.P’deki durumundan rahatsız olmaya başlamıştı. Haytoğlu, **a.g.t.**, s. 130

²³ “Başbakana Yapılan Darbei Hükümet İhbarı”, **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1949

²⁴ Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz...**, s. 201

²⁵ “Komplo Meselesi Dün Daha Fazla Karıştı”, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1949, “Celal Bayar’ın komplo meslesine dair açıklaması”, **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1949.

²⁶ Bölükbaşı, tevkif edildiği akşam evden ayrılmadan önce 21 günlük çocuğu Ahmet Deniz’i kucığına alarak “Oğlum Deniz, baban gidiyor, belki geri gelmez. Bu memleketteki pislığı az su temizleme diye adını Deniz koymuştum. Ben geri dönmezsem bu pislığı sen temizlemeğe çalış” demişti. Bölükbaşı, bu olayı 1957 yılında tekrar tevkif edilip

Aldoğan'ın dokunulmazlığının kaldırılması için Adalet Bakanlığı'na müracaat etti.²⁷ M.P, Reşad Aydın'ın M.P idarecilerine iftira ettiğini ve olayın M.P'ye karşı girişilmiş bir komplo olduğunu açıkladı.²⁸ Aydın, olayın gazetelerde yayınlandığı gün ihbarda bulunduğu iddiasını reddetti ve ardından M.P'den istifa etti.²⁹

Fuat Arna ve Osman Bölükbaşı beş günlük tutukluluk süresinden sonra tahliye edildi. Arna ve Bölükbaşı tahliye edildikleri gün Sağlık Bakanlığı önünde rastladıkları Celal Bayar'a ağır sözler söyledi. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre Bölükbaşı o gün Bayar'a "İnönü'yü öldürmek lazımdır diye Erzurum'dan vaktiyle gelen mektubu hasıraltı etmişsin. Şimdi de bize tuzak kurmak için girişilen bu teşebbüste artist rolünü alarak Kazım Özalp'a: "belki muhafaza tedbirleri alırlar. İnönü'ye bildiririz" demek suretiyle hem İnönü'ye kur yapıyorsun, hem bizleri yani muvazaasız muhalefeti vurmak istiyorsun. Hem de, kendini suikastlere maruz olan büyük bir devlet adamı göstermek fırsatını kazanıyorsun. Bütün hakikatleri ifşa edeceğim. Neden Erzurum mektubundan İnönü'ye bahsetmedin? Biz adam öldürürüz, köpek öldürmeyiz" dedi.³⁰ Bölükbaşı'nın bahsettiği Erzurum mektubu³¹ ile ilgili olarak savcılık ertesi gün yayın yasağı koydu. Suikast iddiasının asılsız olduğuna dair genel bir kanaatin hakim olduğu günlerde Bayar'a karşı yapılan bu hareket M.P'yi olumsuz etkiledi. Bir süre sonra Reşad Aydın'ın dokunulmazlığı kaldırıldı ve tevkif edildi.³² 1950 seçimlerinden sonra genel af çıkınca Aydın da serbest bırakıldı.³³

cezaevine giderken anlatır. "Bölükbaşı dün gece tevkif edildi", **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1957. Ayrıca Emin Karakuş, **İşte Ankara**, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1977, s. 148, Donat, "Bölükbaşı Anlatıyor", **Tercüman**, 6 Temmuz 1973, Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor!...", **Günaydın**, 28 Temmuz 1973

²⁷ "Darbei Hükümet İhbarının Tahkikati", **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1949

²⁸ "Darbei Hükümet İhbarı...", **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1949, "Komplo Meselesi...", **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1949

²⁹ "Başbakana Yapılan...", **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1949, "Reşad Aydın'ın Millet Partisinden istifa etti", **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1949. Aydın, tutuklu olarak adliyeye giren Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna'nın karşısına çıkarak "ihbarı ben yapmadım" diye bağırması fakat Bölükbaşı ile Arna başlarını çevirmeden devam etmiştir. Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim...**, s. 201

³⁰ Fuat Arna, suikast ihbarının iktidarla anlaşmak yoluyla Celal Bayar tarafından düzenlendiğini iddia etmiştir. Osman Bölükbaşı ise suikast iddiasının M.P'ye tuzak kurmak amacıyla yapıldığını ve Celal Bayar'ın ihbar olayını hem İnönü'ye iyi görünmek hem de M.P'ye darbe indirmek yoluyla çift taraflı kullandığını iddia etmiştir. "Bir facia olarak tertiplenen ve fakat aktörlerinin ve rejisörlerinin akılsızlığı yüzünden komedyaya olarak nihayetlenen bu suikast oyununa 'Millet Partisi'ne Tuzak' adını takmak çok uygun olur" demiştir. "Komple iddiası sanıkları dün tahliye olundular", **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1949.

³¹ "Babür" imzasını taşıyan ve 1946 yılında Erzurum'dan D.P Genel İdare Kurulu'na gönderilen bu mektupta "zulümle mücadelenin kanun yoluyla yapılamayacağı, silahlı karşılık verilmesi gerektiği" söyleniyordu. Bayar, D.P'ye girmiş bulunan bu kişi hakkında bir toplantı yapılarak partiden çıkarılmasına karar verildiğini ve olayın böylece kapandığını ifade etmektedir. Bozdağ, **Demirkırat Aldatmacası...**, s. 224

³² "Meclis Reşad Aydın'ı adaletle teslim etti", **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1949, "Reşad Aydın'ın dün tevkif edildi", **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1949

³³ Kemal Bağlum, **Anıpolitik 1945-1960**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991, s. 19

Reşad Aydınli'nın suikast ihbarının asılsız olduğu anlaşıldı ancak bu olayın düşündürdükleri önemlidir. Aydınli ihbarı Celal Bayar'a bildirmiş, Bayar da bunu Kazım Özalp aracılığıyla Başbakan'a ulaştırmıştır. Bayar bu yolla İnönü'nün gerekli tedbiri almasını istemiştir.³⁴ Bayar, D.P Teşkilatına yazdığı tamimde ihbar olayını C.H.P'nin bir tertibi olarak göstermiştir.³⁵ Bölükbaşı, Bayar'ın bu tamimine uzun bir cevap yazarak Zafer gazetesine yollamış fakat savcılık yayınına izin vermemiştir. "Suikast iftirasının içyüzü ve Celal Bayar" başlıklı yazı tarafsız tutumlarına güvenilen İstanbul gazetelerinde de yayınlanmamıştır. Bölükbaşı, yazının İstanbul gazetelerinde yayınlanmamasının Bayar'ı koruma amaçlı olduğunu ve gazetelere yapılan etkiler sonucu bu cevaptan söz edilmediğini belirtmektedir.³⁶

Tahliyenin olduğu gün Bayar'a yapılan sözlü saldırı, M.P'nin olayın ardında D.P'nin parmağı olduğu yolundaki iddiasını olumsuz yönde etkiledi ve Celal Bayar bu olaydan prestij kaybına uğramadan sıyrılmayı başarabildi. D.P'liler olayla ilgili açıklama yapmamayı tercih etti. C.H.P'liler ise bu olayı M.P içerisinde prestij kaybeden Aydınli'nın C.H.P'ye yaranmak ve 1950 seçimlerini garantiye almak için yarattığını iddia etti.³⁷

Samet Ağaoğlu, suikast tertibini kimin yaptığına dair üç ihtimal üzerinde durmaktadır:

- 1- Aydınli'nın kendisi,
- 2- Halk Partisi yöneticilerinden bir kısmı (Aydınli ve Milli Emniyet'le işbirliği yaparak)
- 3- Demokrat Parti yöneticilerinden bir kısmı (Aydınli ile işbirliği yaparak)³⁸

³⁴ "Celal Bayar'ın...", *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1949

³⁵ Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 361

³⁶ Karakuş, *İşte Ankara...*, s. 146. Cevap yazısında, ihbarın altında Bayar'ın parmağının aranması gerektiğini belirten Bölükbaşı, Bayar'ın davranışıyla ilgili olarak şu tespiti yapmaktadır: "Demokraside aleniyet, yani açıklık esastır. Demokrasi davasında lider mevkiinde görünmek isteyen ve kanun hakimiyeti için mücadeleye ettiğini durmadan söyleyen eski Başbakan Celal Bayar, kanunun emrettiği şekilde, imzası tahtında Savcılığa bir ihbarda bulunacak ve bunun mesuliyetini yüklenerek yerde, bu iş için hiçbir sıfatı olmayan Kazım Özalp'ı buluyor ve onunla bu gibi ihbarlara muhatap olacak mevkide bulunmayan İnönü'ye haber gönderiyor. En basit bir vatandaşın bildiği yoldan giderek, Savcılığa müracaat etmesi icab eden Celal Bayar, perde arkasında yaptığı bu usulsüz ihbarın ve hakkımızda söylediği ağır sözlerin gizli kalacağı düşüncesiyle bu şekilde hareket etmiş bulunuyor demek tabiidir." Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 361- 362.

³⁷ *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1949'dan aktaran Haytoğlu, *a.g.t.*, s. 131

³⁸ Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 374

D.P'li Ağaoğlu, bu ihtimallerden en zayıfı olarak üçüncüsünü, en kuvvetli olarak da ikincisini görmektedir. Birinci ihtimalin ise ancak Aydınlı'nın "akıl muvazenesini yüzde yüz kaybetmiş olması ile mümkün" olacağını ifade etmektedir. Ağaoğlu, Celal Bayar'a "Mefkure Babam" hitaplı mektuplar yazan³⁹ ve D.P'ye yanaşmak isteyen fakat iltifat görmeyen Aydınlı'nın gözünü C.H.P'ye çevirdiğini ve oradan ilgi bulabilmek için bir takım iddialarla Emniyet Başkanı'na gittiğini ardından da C.H.P yöneticilerinin bu fırsattan yararlandığını iddia etmektedir.⁴⁰ Ağaoğlu, İnönü'nün suikast ihbarını D.P'ye, Bayar'a ve M.P'ye karşı silah olarak kullanmaktan çekinmediğini belirtmektedir. Ancak yine de Ağaoğlu, "Reşat Aydınlı'nın bu iftirasında İnönü'nün parmağı var mıdır? Bu tertipten Bayar Millet Partisi'ne karşı faydalanmayı düşünmüş müdür?" sorularını sorduktan sonra "İtiraf edeyim ki, bu soruların cevapları müsbet veya menfi kolay kolay verilemiyor" demektedir.⁴¹

Yakın tarihimizin en çarpıcı olaylarından biri olan bu suikast iddiası ne yazık ki tam olarak aydınlanmamıştır. Bayar, yıllar sonra İsmet Bozdağ'a anlattığı hatıralarında ihbar olayının sırrını hala çözemediğini söyleyecektir.⁴² Ne var ki İnönü ve Bayar'a karşı suikast hazırlandığı iddiasından en çok, suçsuz oldukları olaylar ve mahkeme tarafından kanıtlanan Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna zarar görmüştür. Aslında ihbar olayı bir bakıma M.P'lilerin başından beri savunduğu, iktidar ile D.P arasında varolan 'muvazaa'yı kanıtlayacak niteliktedir. Çünkü, ne Bayar ne İnönü, ne C.H.P ne de D.P olayla ilgili olarak karşı tarafı ciddi bir şekilde suçlamıştır. Suikast ihbarının asılsız çıkmasına ve M.P'lilerin suikast hazırladıkları iddiasına maruz kalmasına rağmen D.P ve C.H.P bu olaydan olumsuz yönde etkilenmemiştir. İnönü ve Bayar'a suikast iddiası ve sonrasındaki gelişmeler, C.H.P ve D.P'nin şekillendirdiği çok partili sistemde üçüncü bir güç olarak her iki partiye karşı da muhalefeti simgeleyen M.P'nin fazla bir şansı olamayacağını da habercisidir.

İnönü ve Bayar'a suikast iddiası 1950 seçimlerinin yaklaştığı bir dönemde ortaya atılmıştır. İktidarda bulunan C.H.P, iki muhalefet partisinin arasındaki çekişmeden memnundur. D.P seçimlerde C.H.P'ye karşı oyların M.P tarafından

³⁹ Aydınlı, Bayar'a başbakanlığı sırasında Elazığ'da çekilmiş ve arkasında Mareşal'in bulunduğu bir kart göndererek "Mefkure (ideal) Babam" diye hitap etmiştir. Ağaoğlu, a.g.e., s. 338

⁴⁰ Ağaoğlu, a.g.e., s. 374

⁴¹ Ağaoğlu, a.g.e., s. 352

⁴² Bozdağ, Demirkırat Aldatmacası..., s. 219

bölünmemesini ve iktidarın D.P tarafından devrilmesini istemektedir. D.P, M.P'nin suçlamalarından rahatsızdır. M.P ise C.H.P ile D.P'nin kendilerine karşı ortak tavır almalarından şikayetçidir. Hem C.H.P'ye hem de D.P'ye sert eleştiriler yapan M.P kendini "gerçek muhalefet" olarak sunmaktadır.

2.3. 14 MAYIS 1950 SEÇİMLERİ

14 Mayıs seçim kampanyası boyunca D.P, C.H.P ve M.P kıyasıya yarıştılar. C.H.P yeniden seçilirse altı ilkeyi Anayasadan çıkarmaya istekliydi.⁴³ Cumhurbaşkanı'nın görevlerini yeniden düzenlemeyi vaat eden C.H.P ayrıca devletçiliğin sınırlanması, özel girişimin desteklenmesi, vergi sisteminin yeniden düzenlenmesi gibi vaatlerle D.P ve M.P ile rekabet etmek istiyordu. Buna karşılık D.P, C.H.P'nin program ve icraatlarını eleştiriyordu. D.P seçim beyannamesinde "Bir iktidar değişikliği halinde memlekette maddi ve ruhi hiçbir sarsıntıya meydan vermeyeceğiz" diyordu ki bu "devr-i sabık yaratmama" uygulamasının temelini oluşturuyordu.⁴⁴

M.P seçimlere iyi hazırlanamadı. Seçimlerden önce parti iki kurucusunu, Mareşal Fevzi Çakmak ve Kenan Öner'i kaybetti. 10 Nisan 1950'de Mareşal Fevzi Çakmak için kalabalık bir cenaze töreni düzenlendi. C.H.P iktidarı Mareşal'in vefatına ilgi göstermediği gibi radyo gün boyunca müzik yayını yapmaya devam etti.⁴⁵ Bazı gençlik grupları Mareşal'in hatırasına hürmeten radyonun müzik yayınına durdurmasını istedi. Modern cenaze töreninin İslam dinine aykırı olduğunu söyleyen dindar bir grubun kışkırtmasıyla resmi cenaze programı bozuldu ve tören dini gösterilere sahne oldu.⁴⁶ Mareşalin cenaze törenindeki gösteriler M.P'nin gericilikle suçlanmasına yol açtı. M.P seçim kampanyasında, parti hakkındaki gericilik iddialarını yalanlıyor, D.P'yi muvazaa ile suçlamaya devam ediyor, C.H.P ve D.P'nin takip ettiği politikaları ve basını eleştiriyordu.⁴⁷ M.P, C.H.P'den çok D.P'yi eleştirdi ve D.P'ye yönelik muvazaa iddiasını sonuna kadar götürdü.⁴⁸

⁴³ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 44

⁴⁴ Metin Toker, *D.P'nin Altın Yılları 1950-1954*, 2. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991, s. 20

⁴⁵ Tekin Erer, *Yasakçılar*, İstanbul: Toker Matbaası, 1965, s. 113

⁴⁶ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi...*, s. 243

⁴⁷ Haytoğlu, a.g.t., s. 81-82

⁴⁸ Bayar'a göre "M.P'nin bu yanlış politikası, D.P bütünlüğünün korunmasında çok faydalı olmuştur." Bozdağ, *Demirkırat Aldatmacası...*, s. 190

14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda iktidar el değiştirdi. D.P oyların %53.35'ini alarak 408 milletvekili çıkardı. C.H.P %39.98 oy oranıyla 69 sandalye kazandı. 22 ilde aday göstererek seçime giren M.P ise %3 oy aldı ve Meclis'e yalnızca 1 milletvekili sokabildi.⁴⁹ Osman Bölükbaşı, M.P Kırşehir milletvekili olarak Meclis'e girdi. Oy yüzdeleri ile milletvekili sayıları arasındaki dengesizlik seçimlerin çoğunluk ve bölge sistemi esasına dayanmasından kaynaklanıyordu.

2.4. 46 RUHU VE OSMAN BÖLÜKBAŞI

Ağaoğlu, 1946-1950 yılları arasında D.P'nin yükseliş sebepleri olarak "partinin hızla yayılarak örgütlenmesi, C.H.P'nin baskıları, D.P yöneticilerinin çalışma ve fedakarlığı, muhalefet cephesinde yeni insanların yer alması, halk ile doğrudan ve sürekli temas"ı göstermektedir.⁵⁰ Cumhuriyetin kuruluşundan beri ilk defa bir parti C.H.P karşısında uzun süre muhalefet yapmayı başarmıştı. D.P'nin kurulmasıyla birlikte ülkede C.H.P iktidarına yönelik varolan tepki açığa çıkma fırsatı buldu. Ülkedeki tüm muhalefet D.P etrafında toplanmış gibiydi. D.P'lilerin deyimiyle muhalefet istibdada karşı bir hareket halini almıştı; meşhur "Artık Yeter!" afişi bu halin veciz bir ifadesiydi.⁵¹

D.P saflarında siyasi mücadeleye katılanlar, tek parti yönetiminin baskılarına karşı demokrasiyi ve hürriyeti büyük bir heyecanla savunmaya başlamıştı. D.P'liler için, Halk Partisi'ne karşı çıkmak demokrasiyi savunmakla eşanlamlıydı. İktidarın tüm baskılarına rağmen 'dava'dan vazgeçmemek, bu uğurda mücadeleye devam etmek büyük erdem sayılıyordu. D.P'nin Birinci Kongresi'nde yapılan ateşli konuşmalar iktidara olan büyük tepkiyi ve hürriyet özlemini dile getiriyordu. "İlk D.P'lilerin, kapatılma tehditlerine ve ünlü 46 seçimlerine rağmen, siyasal mücadeleyi sürdürmek için gösterdikleri kararlılık, bütünlük ve coşku" sonradan "46 Ruh" olarak adlandırılmıştır.⁵²

⁴⁹ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 53

⁵⁰ Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, y.y, Baha Matbaası, 1972, s. 78-82

⁵¹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi...*, s. 142

⁵² Alper Sedat Aslandaş-Baskın Bıçakçı, *Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü*, 2.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 134

46 Ruhü, demokrasi heyecanı ve mücadelesinin bir ifadesidir. Uzun yıllar tek parti yönetiminde idare edilen ülkede genel bir rahatsızlık ve memnuniyetsizlik söz konusuydu. Köylüler jandarma baskısından ve ağır vergilerden, ticaret burjuvazisi devletçi uygulamalar ve özel girişimin önündeki engellerden, büyük toprak sahipleri hükümetin kendi aleyhlerine çıkardığı kanundan, gazeteler basın özgürlüğünün olmamasından, işçiler grev haklarının verilmemesinden şikayetçidir. C.H.P'nin şekli olarak düşündüğü çok partili sistem için kurulmasına müsaade ettiği D.P, kısa sürede tek parti rejiminin uygulamalarından rahatsız olanların etrafında kenetlendiği bir parti durumuna geldi. 1946 seçimlerinin adaletten ve güvenceden yoksun olarak yapılması halkın D.P'yi daha çok sahiplenmesine neden oldu. D.P'lilerin yine de Meclis'e girmeyi başarması bir zafer olarak algılandı. Bu açıdan 46 Ruhü, yalnızca mücadeleyi Başkentte sürdürenlerin değil ülke genelindeki D.P'lilerin heyecanını da anlatmaktadır.

'46 Demokrati' olarak bilinen kişiler D.P'de siyasi mücadele verenlerdi. Siyasi mücadeleye D.P saflarında başlayan çok kişi vardı. Bunlardan bazıları daha sonra D.P'den ayrılarak siyasete M.P, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Hürriyet Partisi ve diğer partilerde devam edecektir. '46 Demokrati' olmak bu kişiler için her zaman gurur kaynağı olmuştur. Bütün siyasi mücadelesi boyunca bu ruhu taşımakla ve bu ruhtan kopmamış olmakla övünenlerden birisi de Osman Bölükbaşı'dır. Bölükbaşı, Cihad Baban'ın deyişiyile "su katılmamış 1946 demokratıdır."⁵³ Siyasi mücadeleye D.P'de başlayan Bölükbaşı, partinin ilk genel müfettişi olması ve bu görevi sayesinde gezdiği Anadolu'da 46 Ruhü'nun dinamizmini ve heyecanını yakından görebilmiştir. Yaptığı konuşmaların halk üzerindeki etkisini ifade için o zamanlar Bölükbaşı'na "Anadolu Fırtınası" deniyordu. Bölükbaşı'nın, 1946 seçimlerinde Yozgat Hamampanayırı'nda halka hitaben yaptığı konuşmada demokratik idare kurulduğu zaman ne olacak sorusuna verdiği cevap, Türkiye'de demokrasiye geçişin heyecanını ve o dönemin ruhunu yansıması bakımından anlamlıdır:

"Sesimiz gür olacak
Vicdanlar hür olacak
Efendi bir olacak
O da millet olacak"⁵⁴

⁵³ Baban, **Politika Galerisi...**, s. 446

⁵⁴ Donat, "Bölükbaşı Anlatıyor", **Tercüman**, 6 Temmuz 1973. Bölükbaşı'nın irticalen söylediği bu sözler, o dönemde D.P'nin birkaç sloganından biri olarak hatırlarda kalmıştır.

Gittiği yerlerde vatandaşların C.H.P'den şikayetlerini ve D.P'ye besledikleri sevgiyi gören Bölükbaşı, D.P kurucularının C.H.P'yle yakınlaşmalarını affetmemiştir. 1946 seçimlerinden sonra Meclis'e giren D.P'lilerin, C.H.P iktidarına karşı sert muhalefet yapmadıklarından şikayetçi olan Bölükbaşı, 12 Temmuz Beyanamesi'nin yayınlanmasına kadar geçen süre içerisinde parti teşkilatlarında, D.P kurucularının izlediği politikayı eleştirmiştir. D.P yönetiminin değişen zihniyetine işaret ettiği istifa mektuplarında Bölükbaşı'nın kişisel kırgınlıklarına rağmen 'dava heyecanı' göze çarpmaktadır.

Bölükbaşı, 14 Mayıs 1950 seçimleriyle birlikte iktidarı devralan D.P'yi bu tarihten sonra her geçen gün 46 Ruhu'ndan daha da uzaklaşmakla ve C.H.P ile aynı çizgiye gelmekle suçlamıştır.

2.5. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARDA

D.P 22 Mayıs 1950'de iktidarı resmen devraldı. Meclis, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanlığına seçti, Adnan Menderes ise yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Bu arada iktidarın devredilmemesine yönelik ordu içinde bir darbe hazırlığı yapıldığına dair haber yayılınca Menderes, 15 general ve 150 albayın görevine son verdi, bazı subayların görev yeri değiştirildi.⁵⁵ Yeni hükümetin programında hayatın ucuzlatılması, özel teşebbüsün genişletilmesi, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, grev hakkının kanunlaştırılması, antidemokratik hükümlerin kaldırılması ve aşırı solun ezilmesi gibi hedefler vardı.⁵⁶

1950 seçimleriyle birlikte Osman Bölükbaşı'nın 23 yıl sürecek olan parlamento hayatı başlamış oluyordu. Bölükbaşı D.P ve C.H.P'nin yanında M.P'nin tek milletvekili olarak Meclis'e girdi.⁵⁷ 1954 seçimlerine kadar Meclis'te 'tek başına parti' görevi üstlendi. Yeni hükümetin programı tartışılırken M.P adına söz alan Osman Bölükbaşı, programı "son derece seyyal" bulduğunu söyledi.⁵⁸ M.P'nin aşırı sağ ve sol akımlarla mücadelede hükümete destek olacağını, dış politika konusunda hükümetle beraber olduklarını, bütçe açıklarının A.B.D yardımı ile kapatılmasına karşı olduklarını açıkladı.

⁵⁵ Tekin Erer, *On Yıllık Mücadelesi. (Türkiye'de Parti Kavgaaları'nın İkinci Cildi)*, İstanbul,t,y, s. 33

⁵⁶ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 66

⁵⁷ Bu durumundan dolayı Bölükbaşı'ya "Nazar Boncuğu" denilmiştir. Aslandaş- Bıçakçı, *Popüler Siyasi Deyimler...*, s. 170

⁵⁸ "Millet Partisinin istekleri", *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1950

Geçmişte yapılan hataların hesabının sorulmasını, hesap sorulmasını engelleyen kanunların kaldırılmasını⁵⁹ isteyen Bölükbaşı, programdaki “devri sabık yaratmamak” ibaresini bu bakımdan tavziha (izah edilmeye) muhtaç gördü. Bölükbaşı, hükümetin kanunlar çerçevesinde hareket ederek gayri meşru servet kazananlardan hesap sormasını ve mal beyanı kanunun bütün milletvekillerine, bakanlıklara ve siyaset adamlarına kadar genişletilmesini istedi.⁶⁰

Menderes hükümeti güvenoyu aldıktan sonra hem iç politikada hem dış politikada yoğun bir çalışmanın içine girdi. 16 Haziran’da tüm meclisin oyuyla “Arapça Ezan Yasağı” kaldırıldı, 14 Temmuz’da kabul edilen af kanunuyla geçmiş dönemde işlenen suçlar affedildi.⁶¹ C.H.P’nin belirlediği dış politika çizgisini devam ettiren, A.B.D ve Batı Bloğu ile ilişkileri geliştirmek isteyen D.P, aradığı fırsatı Kore Savaşı’nda buldu. Hükümet 25 Temmuz 1950 gecesi olağanüstü toplantıyla Kore’ye 4500 Türk askeri göndermeye karar verdi. Basında A.B.D lehine ve “kızıllar” a karşı yaratılan hava nedeniyle kimse karara fazla muhalefet gösteremedi.⁶² C.H.P, asker göndermeye karşı çıkmıyor ancak kararın Meclise danışılmadan alındığı için itiraz ediyordu. Osman Bölükbaşı ise asker gönderme çağrısının tavsiye kararı olduğunu, Türkiye için bir yükümlülük getirmediğini, sorunun hükümet sorunu değil T.B.M.M’nin sorunu olduğu üzerinde duruyordu.⁶³ D.P Kore’ye asker gönderme kararının sonucunu Türkiye’nin NATO’ya üye olmasıyla aldı. Türkiye’nin NATO üyeliği D.P’nin prestijini yükseltti.

C.H.P, 1950 seçimleri öncesinde iktidarda kalacağı umuduyla, demokratik bir sistem için gerekli olan yasal değişiklikleri ve düzenlemeleri yapmamıştı. Parti-devlet birliğini çözmek için herhangi bir kurumsal düzenleme yapmayan C.H.P, D.P’ye tek parti rejiminin araçlarını devretmiş oldu. Asker ve sivil bürokrasiyle özdeşleşmiş olan C.H.P karşısında, başlangıçtan itibaren iktidarını tehdit altında hisseden D.P, tek parti

⁵⁹ Kudret, 1 Haziran 1950’den aktaran Haytoğlu, a.g.t., s. 84

⁶⁰ “Millet Partisi...”, Cumhuriyet, 1 Haziran 1950

⁶¹ Eroğul, Demokrat Parti..., s. 66

⁶² Eroğul, a.g.e., s. 69

⁶³ Hüseyin Bağcı, Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, Ankara: İmge Kitabevi, 1990, s. 28. Osman Bölükbaşı, 11 Aralık 1950’de Kemal Türkoğlu ile beraber Kore’ye gönderilen birlik hakkında Başbakan için gensoru önergesi verdi. Bölükbaşı, güvenlik açısından bir garanti alınmadan, Kore’ye asker gönderme kararı alınmasının nedenini soruyordu. Kore’ye asker gönderilmesi karşılığında, Türkiye’nin NATO’ya alınıp alınmayacağını, A.B.D’nin herhangi bir güvence verip vermediğini öğrenmek istiyordu. Başbakan bu sorulara doyurucu cevap veremedi. Bölükbaşı ayrıca Türkiye güvenliği noktasından hareketle NATO’ya alınmayan Türkiye’nin Kore’ye asker göndererek güvenliğini zayıflatmış olduğunu vurguluyordu. Ortaklaşa verilen önerge 39 “Evet” 1 “Çekimser” oya karşılık, 311 “Ret” oyu ile reddedildi. Haytoğlu, a.g.t., s. 125

rejiminin araçlarını kullanmak yoluyla muhalefete karşı baskı politikası izledi.⁶⁴ D.P, iktidar sahibinin bu gücü sınırsız kullanabileceği, muhalefetin faaliyetini ancak iktidarın izin verdiği ölçüde ve sınırlar içinde yürütebileceği, devlet olanaklarının ancak iktidar partisinin kullanımına açık olacağı gibi tek parti döneminin politik kültür özelliklerini de devraldı.⁶⁵ D.P iktidarı, seçimlerde aldığı mutlak çoğunluğu “milli irade” olarak değerlendirmeye ve bu iradeye dayanarak demokrasi dışı politikalar izlemeye başladı.⁶⁶ 1951 yılında kabul edilen resmi ilanlar kararnamesiyle hükümet, kendine yakın yayın organlarına destek olurken basına önemli bir darbe vurdu. Ceza kanununda yapılan değişikliklerle bazı hükümler sertleştirildi ve basının eleştiri yapması zorlaştırıldı. 1954 seçimleri arifesinde Basın Kanunu’nun değiştirilmesi yoluyla cezalar daha ağırlaştırıldı ve suçlanan gazeteciye ispat hakkı tanınmadı.⁶⁷ Muhalefetteyken radyonun keyfi kullanılmasını eleştiren D.P iktidara geldikten sonra radyonun kamu malı olmadığını ve muhalefetle paylaşılmayacağını savunmaya başladı.⁶⁸ D.P öte yandan gericilik ve komünizmle mücadele konusunda verdiği sözü yalnızca sola karşı acımasız bir tavır sergileyerek gösterdi. Kore savaşının yarattığı havayla, 1951 yılında ülkedeki en geniş çaplı “komünist toplama”larından biri gerçekleştirildi.⁶⁹

Osman Bölükbaşı, D.P iktidarını iki açıdan eleştiriyordu: muhalefetteyken verdiği sözleri yerine getirmemesi ve iktidarda ortaya koyduğu uygulamalar. Bölükbaşı’nın eski dava arkadaşlarına ilk tepkisi iktidar olduktan sonra “geçmiş uygulamaları” unutmaları ve bundan “hesap sormamaları”dır. D.P çıkardığı af kanunuyla geçmiş döneme ait suçları affetmiş, böylelikle tek parti döneminin meşruluğunun sorgulanmasını da engellemiştir. Bölükbaşı, D.P yöneticilerinin “devri sabık yaratmamak” ilkesiyle aslında kendilerini de hesaptan kurtardığını

⁶⁴ İncioğlu, a.g.m., s. 84

⁶⁵ İter Turan, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa, 2000, s. 370-373

⁶⁶ Çoğunluğun milli irade olarak kutsanması, muhalefetin ve muhalif görüşlerin “millete saygısızlık” ya da “gayri millilik” olarak damgalanmasına zemin hazırlayacaktır. Tanıl Bora-Nergis Canefe, “Türkiye’de Popülist Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, Cilt 4, Ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 646. 1950 seçimleriyle birlikte Türk siyasetine popülist söylem de girmiş oldu. Çok partili yaşama geçilirken genel oy ve seçmene dönük siyaset biraraya gelerek iktidardaki ittifakın bozulmasına yolaçtı. İktidardaki parti muhalefeti engellemeye teşebbüs ettiğinde muhalefet kendinde “millete gitme” hakkını gördü. “Bu formülü kullananlar Meclisin temsili meşruiyetini üstüörtülü bir biçimde inkar ediyor ve halkın iradesini sadece kendilerinin temsil ettiğini söylüyorlardı.” Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 163.

⁶⁷ Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 94-95

⁶⁸ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s. 56. Menderes, 7 Nisan 1952’de “Radyo bir devlet vasıtasıdır. Bunu kullanan da hükümettir. Hükümet beyanatını, mesul adamların demeçlerini vermek radyonun vazifesidir. Radyo orta malı değildir. Radyoyu onlarla paylaşacak değiliz. Bunu son defa olarak bilmeleri lazımdır” diyordu. Erer, **On Yıllık Mücadelesi...**, s. 103

⁶⁹ Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 72

düşünmektedir.⁷⁰ Bölükbaşı, muhalefetteyken basın hürriyeti üzerinde duran D.P'nin, iktidar olduktan sonra basının eleştiri yapmasını yasaklayan ve radyoda muhalefete yer vermeyen tutumunu eleştirmiştir. Kayseri'de düzenlenen bir mitingde "Radyoda bana ayda yarım saat ayırsalar bu mitinglere gelmeğe lüzum görmezdim" diyen Bölükbaşı, iktidarın demokratik hakları engellediğini iddia etmiştir: "Mecliste konuşmazlar, radyoda konuşmazlar, basına dert anlatamazsınız, işte böyle meydanlarda konuşuyoruz. Fakat bu hakiki demokrasi değildir."⁷¹

Bölükbaşı, "C.H.P mektebinden aldıkları feyz ile diktatörlük yolunda ilerledikleri"ni⁷² söylediği D.P'lilerin, vaatlerini unutmalarını ve baskı yöntemlerine başvurmasını "iktidara gelmek"le açıklamaktadır: "Dün D.P liderleri benim gibi düşünüyorlardı. Bugün de ben o zamanki gibi düşünüyorum. Ne oldu? Araya sadece iktidar karakedisi girdi".⁷³ Bölükbaşı, D.P'nin iktidara geldikten sonra tıpkı C.H.P gibi iktidarın baskı araçlarını kullanmaya başladığını ve bu haliyle C.H.P'den farkı olmadığını iddia etmiştir. Bir konuşmasında D.P ile C.H.P iktidarı arasındaki farktan bahsederken "Sazlar aynı saz teller değişti ; yumruk aynı yumruk eller değişti" demektedir.⁷⁴ Bir başka konuşmasında ise "Usuller aynı usul ...Halk Partisinde eskimişler D.P'de yenilendiler" diyecektir.⁷⁵

Çok partili sisteme tek parti rejiminin kurum ve araçlarıyla geçen Türkiye'de, D.P'nin uyguladığı politikalar nedeniyle çoğulcu ve demokratik bir siyasi ortam kurulamadı. D.P, iktidarının ilk döneminde muhalefet partilerine karşı izlediği demokrasi dışı ve keyfi tutum iki olayla kendisini belli etmiştir. Birincisi, Millet Partisi'nin kapatılmasıdır. İkincisi de C.H.P mallarına sorgusuz sualsiz el konulmasıdır.⁷⁶

⁷⁰ "Seçim bölgelerinde açık hava toplantıları sıklaştı", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1951. Bölükbaşı, Kırşehir'de yaptığı konuşmada, "Hain bir ana gibi yavrularına süt vermeyen C.H.P'nin kendi kazdığı kuyuya düştüğünü, milletin, başından belayı atmak için Demokratlara (kuzu postuna girmiş olan kurtlara) rey verdiğini, af kanunu çıkarıldığından eski kötülükler için mahkeme kurulmadığını, bunun yerini, dedikodu aldığını, eğer mahkeme kurulsaydı, Celal Bayar'ın da Adnan Menderes'in de bu mahkemeden geçmesi gerekeceğini, bu siyasi hasımlar ile mücadeleden perva etmediğini" [korkmadığını, sakınmadığını, y.n.] söylemektedir. "Dün yurdda en hararetle seçim faaliyetine Kırşehir sahne oldu", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1951.

⁷¹ "M.P'nin Kayseri'deki açık hava toplantısı", *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1953

⁷² "C.M.P'nin Taksim Mitingi", *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1954

⁷³ "M.P İstanbul il kongresi toplandı", *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1952

⁷⁴ "Dün Karaosmanoğlu Samsun'da, Bölükbaşı ise Maraş'ta konuştu", *Cumhuriyet*, 23 Mart 1956

⁷⁵ "Bölükbaşı İskenderun'da", *Cumhuriyet*, 28 Mart 1956

⁷⁶ C.H.P'nin mallarına el konulmasıyla ilgili olarak bkz. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, 13. Baskı, İstanbul: İletişim, 2002, s. 324, Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980* (Yay. Yön. Sina Akşin), 7. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi, 2002, s. 216, Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 60, Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 89.

2.6. MİLLET PARTİSİ'NİN KAPATILMASI

1953 yılına gelindiğinde D.P, kendisine karşı sert muhalefet izleyen M.P'yi irticacılıkla suçlamaya başladı. Başbakan Menderes, dinin siyasete alet edilmemesi konusunda partilerin düşüncelerini açıklamalarını istedi ve bu konuda yalnızca İnönü açıklamada bulundu. M.P yayın organı olan Millet gazetesi Menderes'in partileri "ne hakla hesaba çektiği"ni sordu. Ardından Ahmet Emin Yalman, M.P'ye karşı adeta savaş açtı ve M.P'nin Sovyet oyunu olan irticaya alet olmaması yolunda uyarılarda bulundu. M.P'li Ertuğrul Akça ve General Sadık Aldoğan, Yalman'a partinin irticacı olmadığını ve dini politikaya alet etmediğini savunan cevaplar yazdı.⁷⁷

Menderes'in M.P'yi dini siyasete alet etmek ve irticayı körüklemekle itham etmesi üzerine Osman Bölükbaşı iddiaların neye dayandığını açıklaması için Başbakan hakkında soru önergesi verdi fakat önerge reddedildi.⁷⁸ M.P'ye yönelik irtica suçlamaları basında daha sık yer almaya başladı. D.P iktidarı M.P'yi, "ihtilalci metodlarla davranan, gizli tertipler kuran, siyasal mücadelelerde dini temel alan, halkın duygularını bu yoldan sömüren bir parti" olarak suçluyordu.⁷⁹

M.P içerisinde inkılapçı ve muhafazakar olmak üzere iki grup vardı. Muhafazakar grup, dinsel alanda ve laiklik konusunda tavizler verilmesi gerektiğini savunuyordu. İnkılapçı olarak bilinen kişiler ise Cumhuriyetin laiklik ideolojisinden taviz verilmemesi gerektiğini savunuyor ve M.P'nin inkılapçı olduğunu özellikle belirtmesini istiyordu. Muhafazakar çizgiye sahip olan M.P içerisinde inkılapçı grup olarak bilinenler azınlıktaydı. Bu grubun başını çeken ve parti kurucularından olan Hikmet Bayur, 3. Kongre'de partinin inkılapçı vasfının program ve tüzüğe konulmasını istemiş fakat tartışmalar sonucunda karar 4. Kongre'ye bırakılmıştı. 27-29 Haziran 1953'te yapılan 4. Büyük Kongre iki grubun çatışmasına sahne oldu ve inkılapçılar grubu partiden ayrıldı.⁸⁰ Hikmet Bayur partiden ayrıldıktan sonra yaptığı açıklamada,

⁷⁷ Haytoğlu, a.g.t., s. 142-143

⁷⁸ Haytoğlu, a.g.t., s. 144

⁷⁹ Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin...*, s. 241

⁸⁰ Kongrede Başkanlık seçimleri olaylı geçti ve inkılapçı grubun adayı Vasfi Raşit Seviğ seçimi kaybetti. Muhafazakarların kongrede izledikleri tutum karşısında inkılapçı gruptan istifalar başladı. Hikmet Bayur, Vasfi Raşit ve Millet gazetesinin yazı işleri müdürü Şükrü Osman Öztürk istifa edenler arasındaydı. İstifaların ardından Abdurrahman Boyacıgiller, Nurettin Arıçoğlu, Ahmet Oğuz, Ertuğrul Akça, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç ve bazı M.P'liler partinin yayın organı Millet Gazetesi'nin basıldığı matbaayı tahrip ve basılan nüshaları imha etti. Haytoğlu, a.g.t., s. 98-101

partinin irtica yanlıları tarafından kontrol edildiğini ve dinin siyasete alet edildiğini söyledi.⁸¹

M.P'den istifa edenler partinin inkılaplara karşı olduğunu açıklamaya başlayınca savcılık harekete geçti ve 2 Temmuz'da olaya el koydu. 6 Temmuz'da M.P Genel Merkezi'ne polis baskın düzenledi, M.P'lilerin evleri ve üzerleri arandı.⁸² Osman Bölükbaşı bu olay üzerine verdiği beyanatta şunları söylüyordu: "Adalet zulme vasıta yapılmak isteniyor. Ankara Cumhuriyet Muddei Umumisi icrayı adalet değil, icrayı siyaset yapmaktadır. İktidarla müttefiki Cumhuriyet Halk Partisi, umumi seçimlere gitmeden önce Millet Partisi'ne karşı bir iftira kampanyasına girişmişlerdir. Bizim için mühim olan seçim kazanmak değil, namusu kaybetmemektir. İftiranın susacağı ve namuskârlığın konuşacağı günler uzak değildir."⁸³

M.P'ye yakınlığıyla bilinen Yeni Sabah gazetesinde de C.H.P ve D.P'nin M.P'ye karşı ittifak yaptığına dair bir iddia yer alıyordu. İddiaya göre İnönü ile Menderes yaptıkları toplantıda bazı konularda anlaşmışlardı: İnönü, D.P'ye karşı sert eleştiriler yapan Kasım Gülek ve ona yakın isimleri iş başından uzaklaştıracak, karşılığında Menderes, C.H.P mallarına dokunulmaması konusunda elinden geleni yapacaktı ve iki parti kendilerine muhalif olan M.P'yi tasfiye edeceklerdi. İddiaya göre M.P Kongresinde Hikmet Bayur ve Vasfi Raşit Seviğ'in ayrılık yaratması konusunda iki lider anlaşmıştı.⁸⁴

M.P, 8 Temmuz 1953'de Ankara 5. Sulh Ceza mahkemesi tarafından 'muvakkaten' kapatıldı.⁸⁵ D.P'nin iktidara gelişinden sonra ilk büyük hatasınının M.P'yi kapatmak olduğunu söyleyen Tekin Erer'e göre "Bir gece içerisinde yirmi bin parti

⁸¹ Haytoğlu, a.g.t., s. 145

⁸² Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 149

⁸³ Erer, a.g.e., s. 149, Haytoğlu, a.g.t., s. 147

⁸⁴ *Yeni Sabah*, 8 Temmuz 1953'den aktaran Haytoğlu, a.g.t., s. 148, Erer, a.g.e., s. 154

⁸⁵ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 88. M.P'nin mahkeme kararı ile kapatıldığı 8 Temmuz 1953'de Meclis toplantı halindeydi ve Osman Bölükbaşı ile Adnan Menderes arasında kürsüden karşılıklı olarak hararetili bir tartışma yapılıyordu. Bölükbaşı, Menderes'in "Millet Partisi'nin başını yemek için tertipler aldığı"ni iddia ediyor ve "Abdülhamit'in Adliye Nazırı'nın bile bugünkü Adalet Bakanı'nın düştüğü mevkiye düşmedi"ğini söylüyordu. Menderes ise Bölükbaşı'ya "Başlarına bir kaza gelmezse seçimlere birlikte çıkacağız. Millettin kime teveccüh ettiklerini bu seçimlerde göreceğiz" diyerek cevap veriyordu. "Başlarına bir kaza gelmezse" sözü üzerine Bölükbaşı Menderes'e "Diktatör! Kararımı açıkla!" şeklinde bağırıyordu. Menderes'in M.P'lilerin milleti aldattığını ve tek vatanperver olarak kendilerini gördüklerini söyleyip "Bu hürriyetperverler 1945'e kadar nerede idiler?" diye sorması üzerine ise bu defa Bölükbaşı oturduğu yerden şu cevabı veriyordu: "Ben o zaman talebe idim. Sen burada mebusun ve İnönü'ye methiyeler yazmakla meşgul idin." Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 150-151.

tabelasının indirilmesi, çok partili hayata vurulmuş bir darbe olarak tarihe geçecektir”.⁸⁶ Gerçekten de M.P, “Türkiye’de çok partili hayat başladıktan sonra kapatılan ilk büyük partidir.”⁸⁷ M.P 1954 seçimlerine iki ay kala, 27 Ocak 1954’te ‘temelli’ kapatılınca eski M.P’liler 9 Şubat’ta Cumhuriyetçi Millet Partisi (C.M.P)’ni kurdu.

M.P kapatıldıktan sonra siyah başlıkla çıkan Millet gazetesi 11 Temmuz günü Osman Bölükbaşı’nın şu sözlerine tam sayfa yer veriyordu: “Recep Peker, Adnan Menderes için psikopat demişti. Bu güzel buluşundan dolayı Recep Peker’in ruhu şad olsun.”⁸⁸ Osman Bölükbaşı, M.P’nin kapatılmasını D.P iktidarının korkusu ve C.H.P’yle ortaklaşa yaptığı iftiranın bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Bölükbaşı, M.P’nin kapatılmasından Adnan Menderes’i doğrudan sorumlu tutmuş ve ilerleyen yıllarda bunu savunmaya devam etmiştir.

Bölükbaşı, M.P’nin dini siyasete alet ettiği yolundaki iddialara karşı çıkmıştır. 23 Temmuz 1953’de Milli Selamet Kanunu görüşmeleri sırasında irticanın ülkede daima bahane olarak kullanıldığını, bu şekilde suçlanmayan parti veya kişi kalmadığını, hatta Başbakanın bile irtica suçlamaları ile karşı karşıya kaldığını ifade etmiştir.⁸⁹ Bölükbaşı, M.P’yi dini siyasete alet etmekle suçlayanların arasında kendilerinin dini istismar ettiklerini iddia etmekte, buna örnek olarak da “C.H.P’nin 1946 yılında oy avcılığı yapmak için bir çok şeyhi doğu illerinden aday gösterdiğini, D.P’nin ise halkın gönlünü kolayca avlamak için iktidara gelir gelmez bir günde ezan konusunu çıkarttığını ve her yerde yaptığı vaatleri unutmamak için ezan ve Muhammediye okuttuk diyerek dini hisleri istismardan geri kalmadığını” göstermektedir.⁹⁰

Çok partili sisteme geçildikten sonra, dini alanda verilen tavizlerin oya dönüşebileceğini keşfeden partiler geleneksel dini çevrelere karşı bazı ödünler vermeye başlamıştır. C.H.P, oy kaygısıyla, laiklik konusundaki tavrını yumuşatmış ve okullarda dini eğitime olanak sağlanmasına yönelik çabalar içine girmiştir.⁹¹ 1946 seçimlerinden sonra, İmam Hatip kurslarının açılması, İlahiyat Fakültesi’nin açılmasına karar

⁸⁶ Erer, a.g.e., s. 152. Erer, yirmibin tabelayı yanlışlıkla yazmış olsa gerektir. Doğrusu ikibindir. Bkz.“MP’nin 2000 küsur şubesi dün mühürlendi”, *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1953.

⁸⁷ Erer, a.g.e., s. 152

⁸⁸ Erer, a.g.e., s. 151

⁸⁹ Haytoğlu, a.g.t., s. 124

⁹⁰ Millet, 9 Nisan 1953’den aktaran Haytoğlu, a.g.t., s. 139

⁹¹ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1988, s. 30

verilmesi, kapatılan bazı türbelerin yeniden açılması, ilkokullarda isteğe bağlı din derslerinin konulması C.H.P'nin bu türden politikalarına örneklerdir.⁹² D.P kurulduktan sonra tek parti rejiminin laiklik politikasına tepki gösteren geleneksel dini çevrelerin desteğini kazanmıştır. D.P yöneticileri laiklik konusunda C.H.P ile aynı görüşte olmasına rağmen dini çevrelerin desteğinin devamı için bu konudaki tutumunu esnetmiştir. Arapça ezan yasağının kaldırılması, devlet radyosundan Kuran yayımlarına başlanması, din eğitimi veren okulların sayısının çoğaltılması, ilköğretimde din derslerine daha çok ağırlık verilmesi ve Diyanete ayrılan ödeneğin artırılması da D.P iktidarının dini çevrelerin desteğini kazanmaya yönelik politikalarından bazılarıdır. D.P iktidarı kitle desteği azaldıkça İslam'ı "siyasal silah" olarak kullanmaya daha çok başlayacaktır.⁹³ Öte yandan D.P başlangıçta C.H.P'nin irtica suçlamasının önüne geçmek için laiklik konusunda dikkatli adımlar atmak zorunda kalmıştır. D.P'nin laiklik konusundaki ikircikli tutumuna güvenmeyen dini çevreler M.P'nin kurulmasıyla birlikte bu partiyi desteklemeye başlamıştır. M.P de D.P gibi irtica konusunda dikkatli davranmaya çalışmıştır. Parti kongrelerinde Atatürk ve inkılaplar hakkında bazı delegelerin sarfettiği sözler M.P'yi güç durumda bırakmıştır. D.P iktidarı 1946-1950 döneminde C.H.P'nin kendisine yönelttiği irtica suçlamasını M.P'ye yöneltmeye başlamıştır.

Sencer'e göre M.P, laikliğe karşı varolan dinsel tepkiyi örgütlenme amacını güden bir parti olarak, bir çok siyasal parti gibi, laik devrim hareketinin yol açtığı tepkiler ve genel hoşnutsuzluktan yararlanmak istemiştir.⁹⁴ Baban da M.P'nin din konusundaki tutumunu oy beklentisine bağlamaktadır.⁹⁵ M.P'nin ortaya koyduğu siyaset ve program bütün olarak incelendiğinde partinin siyasal yaşamın din temelinde örgütlenmesinden yana olmadığı görülmektedir. Parti içerisinde belki laikliğe karşı çıkanlar bulunabilirdi; ancak bu M.P'nin laiklik karşıtı bir parti ve irtica odağı olduğu anlamına gelmezdi.⁹⁶

⁹² Binnaz Toprak, "Dinci Sağ", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der. İrvin Cemil Shick- Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul: Belge Yayınları, 1990, s. 248

⁹³ Toprak, a.g.m.

⁹⁴ Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin...*, s. 207-208

⁹⁵ Baban'a göre Bölükbaşı, irticayı körüklememiş fakat bu işi yapanlara da ses çıkarmamıştır. Baban, *Politika Galerisi...*, s. 448.

⁹⁶ M.P'nin irtica ile suçlanmasına ve kapatılmasına gerekçe olarak gösterilen iki olay vardı. Birincisi M.P'nin İstanbul'da bir ocak kongresinin yapıldığı kahvehanede Arapça harflerle yazılı olan besmele levhasıdır. İkinci suçlama ise parti içinde gizli bir dosyanın varlığıdır. Söz konusu dosya, 1953 yılında İstanbul il kongresinden sonra oluşan iki hizbin arasını bulmak üzere Ankara'dan gönderilen müfettişlerin hazırladığı rapordur. Bu raporda iki grubun da ifadelerine yer verilmekte ve gruplar birbirlerini mürteci olmak ve irticaya taviz vermekle suçlanmaktadır. Her iki taraf da merkezin onayını almak için karşı tarafı irtica ile suçlamakta ve kendilerinin inkılapçı olduğunu

M.P, D.P'den ayrılanlar tarafından kurulmuş bir partiydi. D.P, 27 yıllık iktidarında binlerce hatası olan C.H.P'yi dilediği gibi eleştirebilirdi. Bu açıdan C.H.P'yi kendisine rakip saymıyordu. Fakat kendisinden ayrılarak her gün biraz daha gelişmekte olan M.P'yi tehlikeli görüyordu. D.P oylarını M.P ile paylaştığı takdirde C.H.P bundan yararlanarak gücünü artırabilirdi. M.P'yi kapatmak yoluyla bu tehlike uzaklaştırılabilirdi.⁹⁷ D.P, M.P'yi kapatmak yoluyla seçmenler ve milletvekillerinin sempati duyabileceği rakip bir odağı ortadan kaldırıyordu. Bunu yaparken de C.H.P'nin kendisine karşı yönelttiği irtica eleştirisini kendisi rakibine karşı yöneltiyordu.⁹⁸ Cumhuriyetin ilk yıllarında iki parti (T.C.F ve S.C.F) irtica tehlikesi nedeniyle kapatılmıştı. Çok partili sisteme geçildikten sonra M.P'nin de aynı nedenle kapatılıyor olması, "irtica suçlaması"nın iktidar-muhalefet ilişkilerinde bir araç olarak kullanılmaya devam edeceğinin bir göstergesidir. M.P'nin kapatılması ayrıca D.P iktidarının muhalefete tahammülsüzlüğünün bir örneğidir. Ülkenin üçüncü siyasi partisinin bu kadar kolay kapatılabilmesi Eroğul'un deyişiyle "o günlerde hüküm süren demokratik rejimin mahiyeti hakkında çok anlamlı bir göstergedir".⁹⁹

M.P, C.H.P ile D.P arasındaki ilişkilerin olumlu seyrettiği bir dönemde kapatılmıştır. C.H.P, M.P'nin kapatılmasını başlangıçta desteklemiştir.¹⁰⁰ Kendisine karşı mücadele veren iki partiden birinin muhalefetinden kurtulmayı ve yalnızca bir parti ile mücadele verecek olmayı kazançlı görmüştür.¹⁰¹ Öte yandan, M.P'nin tek hakim kararıyla ve kolayca kapatılması C.H.P'yi endişelendirmiş ve C.H.P'ye muhalefetin teminatı olmadığını hatırlatmıştır. Olaydan bir hafta sonra yayınladığı bildiride C.H.P, M.P'nin kapatılmasıyla ilgili bu hukuki endişesini belirtmiştir.¹⁰² M.P kapatıldıktan bir süre sonra da C.H.P'liler, belki M.P'nin oylarını almak ümidiyle bu karara karşı çıkmaya başlamıştır.¹⁰³

vurgulamaktadır. Erer'in belirttiği gibi "aşlında böyle bir dosyanın varlığını M.P'yi irtica ile beraber değil, ona karşı bulunduğunu gösteren bir vesika" saymak gerekirdi. Erer, **On Yılın Mücadelesi...**, s. 155

⁹⁷ Erer, a.g.e., s. 154

⁹⁸ Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 75

⁹⁹ Eroğul, a.g.e., s. 88

¹⁰⁰ Mesela 12 Temmuz tarihli Ulus Gazetesi'nde Nihat Erim şunları yazmaktadır: "Gereken cezanın mesullere tatbikini Devletin uyanıklığına bir işaret sayarız. Devrimlere bağlanmış insanlar olarak da bir kötülüğün önlenmiş olmasını ayrıca sevinçle karşılıyoruz." Erer, **On Yılın Mücadelesi...**, s. 152.

¹⁰¹ Erer, a.g.e., s. 154

¹⁰² "M.P hadisesi hakkında C.H.P bir tebliğ yayınladı", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1953

¹⁰³ Erer, **On Yılın Mücadelesi...**, s. 154

M.P'nin kapatılması iktidar-muhalefet ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. C.H.P ile D.P arasında 1953 yılının başlarından itibaren hakim olan bahar havası, M.P'nin kapatılmasıyla birlikte sona erdi.¹⁰⁴ M.P'nin kapatılmasının ardından D.P, C.H.P'nin malvarlığına el koymayı yeniden gündeme getirdi. D.P, bahar havasında arka plana ittiği bu düşüncesini 9 Aralık 1953'de, Meclis'ten geçirdiği bir kanunla uygulamaya koydu ve C.H.P'nin bütün mallarına el koyarak hazineye devretti.¹⁰⁵ 1954 seçimleri yaklaşırken D.P iktidarı karşısında iki muhalefet partisi de büyük darbe almış oldu. Bu iki olay, muhalefetin yaklaşmasına ve iktidar karşısında daha sert politika izlemesine neden oldu.

M.P'liler seçimlere iki ay kala C.M.P'yi kurdu. C.M.P'nin kurulması ve 1954 seçimleriyle birlikte, Osman Bölükbaşı ve partisinin, D.P iktidarının baskısı karşısında mücadele vereceği yeni bir dönem başladı.

¹⁰⁴ Rıfıkı Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, y.y, 1998, s. 135

¹⁰⁵ D.P, C.H.P'nin bütün malvarlığını "haksız iktisap" olarak niteliyor ve zamanında usulsüzlükler yaptığı iddiasıyla bu malların hazineye devrini istiyordu. C.H.P'ye bağlı birer örgüt olan ve 1951 yılında kapatılan Halkevleri ve Halkodalarının malları da hazineye devredildi. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi...**, s. 324, Akşin, **a.g.m.**, s. 216, Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s. 60, Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 89.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ-OSMAN BÖLÜKBAŞI MÜCADELESİ

(1954-1957)

3.1. CUMHURİYETÇİ MİLLET PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE 1954 GENEL SEÇİMLERİ

M.P, 27 Ocak 1954'te feshedildikten sonra eski M.P'liler, 9 Şubat 1954'te Cumhuriyetçi Millet Partisi (C.M.P)'ni kurdu. Partinin ilk şubesi Kırşehir'de açıldı. C.M.P'nin kurucuları Enis Akaygen (Emekli Büyükelçi-Eski İstanbul Milletvekili), Ertuğrul Akça (Serbest Avukat), Sadık Aldoğan (Emekli General-Eski Afyon Milletvekili), Fuat Arna (Serbest Avukat), Suphi Batur (Hukukçu-Eski Sinop Milletvekili), Lütfi Bornovalı (Hukukçu-Tüccar-Fabrikatör), Abdurrahman Boyacıgiller (Avukat-Zonguldak Milletvekili), Osman Bölükbaşı (Kırşehir Milletvekili), Mehmet Ali Derman (Doktor), Cemal Işlak (Doktor-Çiftçi), Saadet Kaçar (Serbest Avukat), Enver Kök (Yüksek Orman Mühendisi-Eski Eskişehir Milletvekili), Ahmet Oğuz (İktisat Doktoru-Tüccar-Eski Eskişehir Milletvekili) ve Ahmet Tahtakılıç (Serbest Avukat-Eski Kütahya Milletvekili)'tan oluşuyordu.¹ C.M.P Genel Başkanlığı'na Ahmet Tahtakılıç seçildi.

C.M.P programı hazırlanırken M.P'nin kapatılmasına yol açan mevzuat ve uygulamalar dikkate alındı. Programda gericilik açıkça reddedilmiş ve laikliğin tanımında din ve vicdan özgürlüğünün diğer hak ve özgürlükler gibi kutsal olması ve güvence altında bulundurulması gerektiğine yer verilmiştir. Demokratik bir düzen için iki meclisli bir yapı ve kanunların Anayasaya aykırılığını denetleyecek, seçim ihtilaflarını çözecek ve siyasi partiler hakkında kapatma kararı verecek bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulacağı belirtilmiştir. Ayrıca yasama ve yürütmenin yargı üzerindeki baskısını önlemek amacıyla Yüksek Hakimler Meclisi'nin kurulması amaçlanmıştır. C.M.P'nin özellikle Anayasa Mahkemesi üzerinde önemle durması tek hakim kararlarıyla parti kapatılmasını önlemek ve siyasi partiler hakkında ancak Anayasa Mahkemesi'nin karar vermesini sağlamak içindir.² Hatırlanacak olursa, M.P bir sulh mahkemesi tarafından kapatılmıştı.

¹ Haytoğlu, a.g.t., s. 159, Erer, *On Yıllık Mücadelesi...*, s. 197

² Haytoğlu, a.g.t., s. 161

Amacını “Türkiye’de insan haklarını hakim kılacak ve bunları güvenilir teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmak” olarak belirleyen C.M.P bu amaca varmak için “hürriyet, emniyet, müsavat (eşitlik) ve adalet mefkurelerine (ülkülerine), milli hakimiyet ve laik cumhuriyet esaslarına, garp örneği demokrasi hukukuna, milliyetçilik akidesine” bağlılığı gerekli saymıştır.³ Programda milliyetçilik “düşünce ve his birliği ile, müşterek bir hayat ve geleceğe inanış” olarak tanımlanmıştır. Milliyetçilik anlayışı ise “ülke içi ilişkilerde terbiyeci ve dayanışmacı, milletlerarası ilişkilerde barışçı ve hümanist bir milliyetçilik” şeklinde açıklanmıştır.⁴ Ayrıca partinin komünizm karşıtı ve komünizmin resmen kanun dışı sayılması düşüncesinde olduğu belirtilmiştir.⁵

M.P’nin Meclis’teki tek milletvekili olan Osman Bölükbaşı’nın C.M.P’nin kuruluşundaki payı büyüktür. 1952 Şubat’ında D.P Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller D.P kurucuları tarafından partiden ihraç edilince M.P’ye girmiş, ardından Arif Hikmet Pamukoğlu ve Nazım Önen D.P’den ayrılarak M.P’ye katılmıştı ve partinin Meclis’teki milletvekili sayısı 4’e çıkmıştı.⁶ Bu dönemde Osman Bölükbaşı, iktidar ve muhalefete karşı yaptığı sert eleştirilerle her zaman bir adım önde oldu. Bölükbaşı, M.P programında yer alan “dönüşümlü başkanlık” esasına göre M.P’de Genel Başkanlık görevinde bulunmamıştı. M.P kurulduğunda Mareşal Fevzi Çakmak, partinin Fahri Başkanı olarak sunuldu ve Genel Başkanlık her kongreden sonra başkanın yeniden seçilmesine ve Genel Başkan’ın bir seçim devresi geçmeden tekrar seçilememesi şartına bağlandı. M.P’de sırasıyla Hikmet Bayur, Mustafa Kentli, Enis Akaygen ve yeniden Mustafa Kentli Genel Başkanlık görevinde bulundu. C.M.P kurulduğunda ise Ahmet Tahtakılıç, partinin ilk Genel Başkanı oldu. Ertesi yıl 27-29 Haziran 1955’te yapılan C.M.P Birinci Büyük Kongresi’nde Genel Başkanlığa seçilen Osman Bölükbaşı, M.P’deki uygulamanın kaldırılarak üst üste başkan seçilebilme hakkı tanınması üzerine her kongrede Genel Başkan seçilmeye devam etti ve 18 yıl boyunca partinin lideri oldu.

³ Sencer, *Türkiye’de Siyasal Partilerin...*, s. 243

⁴ Bu tanım, Gökalp’in hem milletlerarası (medeniyetçi) hem de milli (harsçı) yaklaşımını yansıtmaktadır. Milliyetçi tanımın bu şekli, Gökalp çizgisindeki Kemalist milliyetçiliğin de esas aldığı bir yaklaşımdır. Bkz. Parla, *Kemalist Tek-Parti İdeolojisi...*, s. 40-41. M.P’nin “Terbiyeci ve dayanışmacı” vasfı da Gökalp’in solidarist görüşüyle paralellik gösterir. Bkz. Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

⁵ Haytoğlu, *a.g.t.*, s. 162-163

⁶ Haytoğlu, *a.g.t.*, s. 140

Seçimlerden yaklaşık üç ay önce kurulan C.M.P bir yandan yeniden teşkilatlanma çalışmalarını yürütürken diğer yandan da seçimlere hazırlanmaya çalıştı. C.M.P, M.P'ye karşı yapılan irtica suçlamalarıyla bu dönemde yeniden karşılaştı. C.M.P seçimlerde D.P'ye karşı C.H.P ile işbirliği yapma kararı aldı. C.M.P ortak liste yapılarak adayların yarı yarıya paylaşılmasını istedi; C.H.P ise kuvvetli olduğu yerlerde C.M.P adaylarını listeye almayı kabul etmedi. Bunun üzerine anlaşmazlık çıktı ve işbirliği fikri rafa kaldırıldı.

2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçimlerde oyların %56.61'ini alan D.P 503 milletvekili çıkardı. C.H.P %34.78 oy ile 31 milletvekili, C.M.P ise %5,28 oy alarak Kırşehir'den 5 milletvekili çıkardı.⁷ Seçimler 1950'de olduğu gibi çoğunluk esasına göre yapıldı ve D.P ezici bir çoğunluk elde etti. D.P'nin bu seçimlerde oylarını artırmasında iktisadi alanda yaşanan gelişmenin, özellikle tarım sektöründeki iyileşmenin katkısı büyüktü. Bu iyileşmede, D.P'nin tarım alanlarını genişletmeye yönelik politikalarının yanısıra iklimin ve dünya konjonktürünün elverişliliğinin de büyük payı vardı. Kore savaşı nedeniyle tahıl talebi artmış, fiyatlar yükselmiş ve Türkiye'nin buğday ihraç etme şansı doğmuştu.⁸ Öte yandan D.P'nin sanayi hamlesi, yol yapım inşaatlarını artırması, laiklik konusunda geleneksel tutumu yumuşatması gibi faktörlerin de seçimden zaferle çıkmasında katkısı olmuştu.

C.M.P, 1954 seçimlerinin ardında üçüncü parti olarak Meclis'te yerini aldı. Daha önce M.P'den Osman Bölükbaşı'yı Meclis'e yollayan Kırşehir bu defa Osman Ali Şiroğlu, Ahmet Bilgin, Tahir Taşer ve Mehmet Mahmutoğlu'nu C.M.P'nin diğer milletvekilleri olarak Meclis'e gönderdi.

3.2. DEMOKRAT PARTİ'NİN BASKISI

1954 seçimlerinden sonra tekrar iktidara gelen D.P, 1957 yılına kadar devam eden ikinci döneminde muhalefete karşı baskısını daha da artırmıştır. Bu dönemde D.P'nin muhalefete yönelik baskısını daha çok C.M.P ve Genel Başkanı Osman Bölükbaşı göğüslemek durumunda kalmıştır. Daha önce M.P'yi kapatmak yoluyla muhalefete gözdağı veren D.P, bu dönemde M.P'nin devamı olan C.M.P'yi

⁷ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 96

⁸ Eroğul, *a.g.e.*, s. 96, Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar...*, s. 183-184.

cezalandırma ve iktidara karşı sert eleştiriler yönelten Bölükbaşı'nı siyasetten safdışı etmeye yönelik bir tutum izlemiştir.

3.2.1. KIRŞEHİR'İN İLÇE HALİNE GETİRİLMESİ

Seçimlerden sonra Adnan Menderes başkanlığında kurulan yeni hükümetin ilk icraatları ileriki yıllarda izleyeceği politikanın ipuçlarını veriyordu. Meclis'te ezici çoğunluğa sahip bulunan D.P ilk olarak 30 Haziran 1954'te çıkardığı kanunla Kırşehir'i ilçe haline getirdi. 1950 seçimlerinde M.P'ye oy vererek Osman Bölükbaşı'yı Meclis'e sokan Kırşehir, 1954 seçimlerinde bu defa C.M.P'ye verdiği oylarla 5 milletvekilini Meclis'e taşımıştı. Kırşehir'i yaptığı demokratik tercih yüzünden cezalandıran bu kanun Eroğul'un deyişiyle "bir intikam kanunu"ydü.⁹

Kırşehir'in ilçe yapılması ve yeni il haline getirilecek olan Nevşehir'e bağlanması yolundaki haberler öncelikle bir söylenti olarak gazetelerde yer aldı;¹⁰ ardından devlet radyosu bu haberleri doğruladı. Nevşehir'den gelen bir heyetin Nevşehir'in il yapılması hakkındaki talebinin hükümetçe uygun karşılandığı ve bunun ancak Kırşehir'in ilçe yapılarak Nevşehir'e bağlanması yoluyla mümkün olacağı şeklindeki haberin Anadolu Ajansı'nda yayınlanması büyük tepki yarattı. Osman Bölükbaşı, haberin radyoda yayınlanması üzerine 30 Mayıs'ta İçişleri Bakanı Namık Gedik'e bir telgraf çekerek haberin doğruluğuna inanmadıklarını söylemiş ve bakandan tekzip yayınlanmasını istemiştir.¹¹ Kırşehir'in ilçe olacağı haberi yayılınca Kırşehir'de bir heyet oluşturuldu. Karardan vazgeçilmesini sağlamak için Cumhurbaşkanı ve Başbakan ile görüşmek isteyen Kırşehir heyeti bunu gerçekleştirmedi.¹²

⁹ Eroğul, a.g.e., s. 114

¹⁰ "Kırşehir kaza mı oluyor?", *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1954

¹¹ "C.M.P'nin Kırşehir'den seçimi tam liste halinde kazanması üzerine bu vilayetin lağvedilerek dağıtılacağı ve merkezinin kaza haline getirileceği yolunda iktidar partisi mensuplarının yaptığı propagandaları ve bu vadideki neşriyatı ciddiyle kabili telif görmemiştik. Bu itibarla, evvelce almadığımız bu haberin devletle alakası malum olan Anadolu Ajansı'na atfen radyoda okunmasına rağmen hala doğruluğuna inanamıyoruz ve hadiseyi normal olmayan bir parti propagandası çerçevesinde mütalaa ediyoruz. Ortada verilmiş böyle bir karar mevcut değilse – ki akli selim bunu emreder – amme vicdanında hasıl olan huzursuzluğu gidermek için zatı devletinizin bu haberi aynı vasıta ile tekdibe müsaraat buyurmanızı rica ederim. Saygılarımla". "Nevşehir'in vilayet olması", *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1954

¹² Heyet, Bayar'ı ziyaret etmek için İstanbul'a gelmiş, aynı zamanda Amerika'da bulunan Menderes'in dönüşünü beklemişti fakat her iki görüşme de gerçekleşmedi. "Kırşehir heyeti Başbakanla görüşecek", *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1954, "Kırşehir heyeti Ankara'ya döndü", *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1954.

İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde okuyan Kırşehirli öğrenciler, Başbakan Adnan Menderes'e telgraflarla başvurarak karardan vazgeçilmesini istedi. Toplu halde Ankara'ya gelen Kırşehirli vatandaşların yetkililerle görüşme çabası da sonuç vermedi. Kırşehir'in ilçe olacağına dair havanın iyice yayıldığı günlerde milli bankalardan biri Kırşehir'de şube açmaktan vazgeçti, Kırşehir Lisesi'nin genişletilmesi için ayrılan 75 bin lira geri alındı ve Kırşehir Hastanesi'nin genişletilmesi için verilen karar durduruldu.¹³

D.P'liler Kırşehir'in ilçe olmasıyla ilgili tasarımı hazırlayarak Meclis'e getirdi. Kanun tasarısının Meclis'e verilmesinden sonra Osman Bölükbaşı, hükümet programı tartışılırken Başbakanın muhalefete karşı husumet ilan ettiğini hatırlatarak son hareketinin de buna uygun olduğunu söyledi. "Hadiselerin ve meclise gelen kanun tasarılarının ışığı altında memleketin ve rejimin nereye gittiğini ve muhalefetin vazifesinin ne olduğunu ciddiyetle düşünmek zamanı gelmiştir"¹⁴ diyen Bölükbaşı D.P'nin girdiği yolu ve ileride izleyeceği politikayı işaret ederek iktidarı ve muhalefeti uyarmıştır.

Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi için hazırlanan kanun tasarısı Meclis'e taşındıktan sonra İçişleri Komisyonu'nda görüşüldü ve kabul edildi. Tasarının görüşülmesi sırasında Osman Bölükbaşı uzun bir konuşma yaparak, Kırşehir'in bir Nevşehir heyetine bağışlandığını, tasarının gerekçesinin çürük olduğunu ve yalnızca Nevşehir'in il haline getirilmesine taraftar olduklarını belirtmiş, Kırşehir'i ilçe yapan bu tasarının reddini istemiştir.¹⁵

Tasarı Bütçe Komisyonu'nda görüşülürken Osman Bölükbaşı ile İçişleri Bakanı Namık Gedik arasında sert tartışmalar oldu. D.P'li Ekrem Alican tasarının siyasi ve hissi nedenlerle hazırlandığını, Kırşehir'den çok daha küçük iller olmasına rağmen bu ilin lağvedilmesinin doğru olmadığını, kamuoyunun tasarımı benimsemediğini ve belediye seçimleri öncesinde böyle bir hareketin baskı olarak anlaşılacağını savunmuştur. İçişleri Bakanı Namık Gedik ise tasarının ekonomik ve coğrafi şartların

¹³ Karakuş, *İşte Ankara...*, s. 264

¹⁴ "Bölükbaşı, Başvekilin muhalefete husumet ilan etmiş olduğunu söylüyor", *Yeni Sabah*, 21 Haziran 1954

¹⁵ Komisyon hükümet tasarısını çoğunlukla onaylarken Ürgüp ilçesinin Kayseri'den alınarak Nevşehir'e bağlanmasını kabul etmiştir. Bu şekilde yeni Nevşehir ili ; Kırşehir, Ürgüp, Avanos, Pozatlı, Hacıbektaş, Mucur ve Gülşehir ilçelerini içine alacaktır. Tasarı daha sonra görüşülmek üzere Bütçe Komisyonu'na gönderilecektir. "Kırşehir'i Kaza Yapan Tasarı", *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1954

gereği olarak hazırlandığını iddia ederek kabulünü istemiş ve yapılan görüşmelerin ardından tasarı Bütçe Komisyonu'nda kabul edilmiştir.¹⁶

“Kırşehir Vilayetinin Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında Nevşehir adıyla yeniden bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun” 30 Haziran 1954 günü Meclis'te görüşülmeye başlandı. C.H.P Kars Milletvekili Sırrı Atalay, Kırşehir'in ilçe haline getirilmesinin kamu vicdanında bir kasırğa yarattığını, gelecek kuşakların bu olayı büyük bir ibret ve dehşetle karşılayacaklarını söyledi.¹⁷ Sırrı Atalay'dan sonra kürsüye gelen C.M.P'li Osman Ali Şiroğlu şunları söyledi: “200.000 Kırşehirli şu anda gözyaşı içerisinde. Vicdanlarınıza ve ruh haletinize hitap ediyorum! Hükümetin hiç vicdan azabı duymadan huzurunuzda getirdiği bu kanun, bir hissin, bir intikamın ifadesidir. İnsan haklarının hürmet görmediği bir yerde, değil demokrasiden, insanlıktan bile bahsetmek abestir.”¹⁸ Konuşması sırasında aslen Kırşehirli olan Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ için “nankör” kelimesini kullanan ve sözünü geri almayan Şiroğlu hakkında 3 oturuma katılmama cezası verildi.¹⁹

Şiroğlu'nun ardından Osman Bölükbaşı söz alarak kürsüye çıktı. Bölükbaşı'nın ne diyeceği büyük bir merak ve heyecanla bekleniyordu. Bölükbaşı sözlerine şöyle başladı: “Bir idam mahkumuna bile ‘son arzun nedir?’ diye sorarlar. Müsaade edin de öldürmekte olduğunuz Kırşehir'in fatihasını da biz okuyalım.”²⁰ Osman Bölükbaşı, kendisinden önce konuşan arkadaşının heyecanının mazur görülmesini rica ederek “Bir Kırşehir evladının böyle bir kanun karşısında konuşması elbette bir mersiye olacaktır. Zulmetmek hakkı iktidarın olursa, hakaret hakkını da bize çok görmeyin. Kırşehir faciasını yüreklerimizden silmeğe imkan yoktur” dedi.²¹ Bölükbaşı konuşmasında hükümetin bu tasarısı siyasi ve hissi nedenlerle hazırladığını söyledi ve tasarının esas nedeni üzerinde durdu.²²

¹⁶ “Kırşehir'i Kaza...”, *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1954 ve *Yeni Sabah*, 24 Haziran 1954'den aktaran Haytoğlu, a.g.t., s. 172

¹⁷ Karakuş, *İşte Ankara...*, s. 264

¹⁸ Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 239

¹⁹ “Kırşehir Vilayetinin kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında Nevşehir adıyla yeniden bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun” T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre:X, C.1, 30.06.1954 s. 343-361'den aktaran Haytoğlu, a.g.t., s. 173

²⁰ Karakuş, *İşte Ankara...*, s. 265

²¹ Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 239

²² “Kırşehir'e ait tasarı dün mecliste kanunlaştı”, *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1954

Bölükbaşı'dan sonra kürsüye çıkan Menderes “Kırşehir parçalanıyor” diye vaveyla koparıldığını, 55-60 bin nüfuslu Adapazarı'nın yıllarca vilayet yapılmadığı halde “Adapazarı faciası” diye bir meseleden bahsedilmediğini, halbuki 14 bin nüfuslu Kırşehir'in yalnız idari bakımdan şekil değiştirdiği için trajik nutuklar çekilmesinin garip olduğunu söyledi ve konuşmasını şu sözlerle bitirdi: “Biz Kırşehir için herşeyi yaptık. Bugün de oluk gibi yardım yapıyoruz ve bu devam edecektir. Kırşehir gene berhudar olacaktır.”²³ Olayda büyütülecek bir yön bulunmadığını söyleyen “Menderes'i herkes dehşet içinde dinledi”.²⁴ D.P milletvekillerinden Talat Vasfi Öz ile İsmail Hakkı Akyüz'ün Nevşehir'in il olması fakat Kırşehir'in ilçe olmamasını öneren ortak takriri okundu fakat önerge reddedildi. Görüşmelerin ardından tasarının tümü oya sunuldu ve 39'a karşı 285 oyla kabul edildi. D.P milletvekillerinden İsmail Hakkı Akyüz, Yakup Gürsel, Ekrem Ali Can, Turan Güneş, İlhan Sipahioğlu ve Dr. Talat Vasfi Öz tasarıya aleyhte oy verdi.²⁵ Kanunun kabulünden sonra D.P listesinden bağımsız olarak seçilen İstanbul Milletvekili Ord. Prof. Kemal Atay milletvekilliğinden istifa ettiğini açıkladı.²⁶

2 Mayıs 1954 seçimlerinin ardından hükümetin ilk iş olarak C.M.P'li milletvekillerini Meclis'e sokan Kırşehir'i ilçe yaparak cezalandırması tepkiye neden olmuş ve bu durum kamuoyunda hükümetin siyasi bir kararı olarak değerlendirilmiştir. Hükümet, Kırşehir'in ilçe yapılmasını her ne kadar ekonomik, sosyal ve idari nedenlerle açıklamaya çalışmışsa da diğer örneklerle karşılaştırıldığında Kırşehir'in tamamen siyasi nedenlerle ilçe yapıldığı açıktır. Kırşehir ilçe yapılmadan 15 gün önce Sakarya ve Adıyaman illeri kurulmuştu. Sakarya Adapazarı'ndan, Adıyaman ise Malatya'dan ayrılarak yeni birer il haline getirildi fakat Niğde'ye bağlı bir ilçe olan Nevşehir, il haline getirilirken il olan Kırşehir ilçeleriyle birlikte Nevşehir'e bağlandı. Meclis'te 5 milletvekiliyle temsil edilen ilin lağvedilerek ilçe yapılması ve D.P'nin milletvekili çıkarma şansını artıracak ve C.M.P'lilerin Meclis'e girmesini engelleyecek şekilde Nevşehir'e bağlanması, Kırşehir örneğinde kararın siyasi nedenlerle alındığını açıkça gösteriyordu. Öte yandan İnönü'nün memleketi ve C.H.P'nin güçlü olduğu Malatya'nın ikiye bölünecek şekilde Adıyaman ilinin kurulması da siyasi bir karar olarak görülebilir

²³ “Kırşehir'e ait tasarı...” , *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1954

²⁴ Karakuş, *İşte Ankara...*, s. 265

²⁵ “Kırşehir'e ait tasarı...” , *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1954

²⁶ Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 240

fakat bizzat C.H.P sözcüsü Malatya'nın ikiye bölünmesine rağmen Adıyaman'ın il olmasını kabul ettiklerini söylemiştir.²⁷

Osman Bölükbaşı, memleketi Kırşehir'in ilçe yapılması kararına sert tepki göstermiş, kararı C.M.P'nin dolayısıyla muhalefetin engellenmesine ve cezalandırılmasına yönelik bir girişim olarak değerlendirmiş ve sorumlusu olarak başta iktidar olmak üzere Menderes'in kişisel hırsı ve Celal Bayar'ın gizli desteğini göstermiştir. 2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra Bayar'ın Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'dan Kırşehir'i ilçe haline getirecek kanunu teklif etmesini istediğini iddia etmiştir.²⁸

Adnan Menderes, Kırşehir'in ilçe yapılacağına dair haberin gazetelerde yer aldığı 31 Mayıs 1954 günü Amerika seyahatine çıktığı için konunun doğrudan muhatabı olmamış ve yurda dönüşünde ise sadece Meclis'te tasarının görüşülmesi sırasında bir açıklama yapmıştır. Cihad Baban'a göre Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi Başbakan Menderes'in Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a verdiği bir tavizdir. İstedığı her konuyu kolayca Bayar'a kabul ettirebilen Menderes rahat hareket edebilmek amacıyla Kırşehir'in ilçe yapılması yönündeki Bayar'ın isteğini geri çevirmemiştir. Baban, ayrıca Kırşehir meselesi sorulduğunda Menderes'in kollarını iki yana açarak "Ne yapalım yukarıdaki böyle istiyor!" dediğine kendisi gibi çok kişinin tanık olduğunu söylemektedir.²⁹

D.P Kırşehir'i ilçe yaparak C.M.P'ye oy veren vatandaşları cezalandırmış oldu. Kanunun Meclis'te görüşülmesini izleyen gazeteci Altan Öymen, iktidar sözcülerinin kanunu savunurken "Memleketin çok büyük bir kısmı Demokrat Parti'ye oy verirken bunlar Bölükbaşı'nın partisine oy vermişlerdir. Bu da ilerilik alameti değildir" anlamında laflar söylediklerini kaydetmektedir. Öymen, ayrıca iktidarın öteki illerin halkını "Siz siz olun, sakın bir daha başka partilere oy vermeyin" anlamında ikaz ettiğini belirtmektedir.³⁰

²⁷ "Sakarya ve Adıyaman vilayetleri dün kuruldu", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1954

²⁸ Bölükbaşı, bu iddiayı, 1957 yılında Kırşehir'in yeniden il haline getirilmesini kabul eden kanunun Meclis'te tartışıldığı gün yaptığı konuşmada açıklamıştır. "Kırşehir Kanunu dün mecliste kabul edildi", *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1957.

²⁹ Baban, *Politika Galerisi...*, s. 59

³⁰ Birand, Dündar, Çaplı, *Demirkırat...*, s. 106. Dönemin D.P Kayseri Milletvekili Servet Hacıpaşaoğlu ise Kırşehir'i ilçe yapan kanun hakkında anılarında şunları yazmaktadır: "...D.P siyasi hayatının en büyük yanlışını yapıyordu. Kırşehir ilini ilçe yapacaktı. Bunu, ilk duyduğumuzda inanmamıştık; günün şakası sanmıştık. Sonradan öğrendik ki,

Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi Bölükbaşı'nın siyasi hayatının en önemli olaylarından biridir. Memleketi Kırşehir'in kendisi ve partisine olan sevgisi nedeniyle D.P iktidarı tarafından cezalandırılması, bu nedenle Kırşehir'in yıllarca sürecektir olan "mağduriyet"i Bölükbaşı'yı derinden üzmüştür.³¹ Her ne kadar sonradan D.P hatasından dönecek ve Kırşehir'i yeniden il haline getirecek olsa da Kırşehir'e reva görülen bu ceza hem Bölükbaşı'nın hem de Kırşehirililerin vicdanında yer edecektir. Bir yıl önce partisi kapatılan, ardından yeni partiye oy veren memleketi cezalandırılan Bölükbaşı'nın D.P iktidarına karşı muhalefeti gün geçtikçe daha sertleşecektir. Bölükbaşı'nın gözünde Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi 27 Mayıs darbesine kadar sürecektir olan D.P iktidarının baskısının başlangıç noktasıdır.

3.2.2. KIBRIS SORUNU VE 6-7 EYLÜL OLAYLARI

Kırşehir'i ilçe haline getiren kanunun çıkarıldığı gün bir başka kanunla iktidar muhalefetin sesini daha da kısıyordu. Seçim kanununda yapılan değişikliklerle, bir siyasi partiden adaylığı reddedilen kişi bir başka partiye müracaat edemeyecek, memurlar seçimden altı ay önce istifa edecek, siyasi partiler artık karma liste yapamayacak ve radyo siyasi partilere kapatılacaktı.³² İktidar bu değişikliklerle, adaylığını başka partiden koymak isteyenlere, memurlara gözdağı veriyor, muhalefetin işbirliğine müsamaha göstermeyeceğini belli ediyor ve radyodan yalnızca kendisinin faydalanmaya devam edeceğini gösteriyordu. Kısa süre sonra çıkarılan başka bir yasa hükümete, profesörleri ve meslekte 25 yıl çalışmış devlet görevlilerini geçici olarak görevden alma ve emekliye ayırma yetkisi veriyordu.³³

İktidarının ikinci dönemine muhalefeti susturmaya yönelik tedbirlerle başlayan D.P 1955 yılını Kıbrıs sorunu ve 6-7 Eylül Olayları'yla geçirdi. 1954 yılı ortasında Kıbrıs konusundaki tartışmalar artmış ve Yunanistan'ın isteğiyle B.M 14 Aralık 1954'te

gerçekten Kırşehir'i ilçe yapmak için gerekli çalışmalar yapılmaktadır. Şaşılacak şeydi. Devleti, vatandaşın ayağına getirmek için, bazı nahiyeleri ilçe, bazı ilçeleri de il yapmak isteyen bir iktidarın, 40 yıllık Kırşehir ilini ilçe yapmak istemesi anlaşılır şey değildi. Bu kanunun gerekçesi ne olacaktı? Kırşehir'in Millet Partisi'ne oy vermesi. Bu, Türk toplumuna demokrasiyi getirmek isteyenlere karşı işlenmiş bir suç olabilir miydi? 490'lık D.P grubunun 495 olması neyi değiştirdi? Buna karşılık, küçük bir siyasi partinin, 5 milletvekili çıkarması Türkiye'deki demokratik mozaiki tamamlayıcı olamaz mıydı?..Evet, D.P iktidarı, görünürde Nevşehir'i il yapmak gerekçesiyle, aslında ise, Kırşehir'i cezalandırmak için son derece ilkel bir tutum içine girmişti." Servet Hacıpaşaoğlu, *Politika*, İstanbul: Ceylan Matbaası, 1997, s. 45-46'dan aktaran Mehmet Ö. Alkan, "Eski Seçimlerden Seçmeler", *Radikal*, 18 Mart 2004.

³¹ "Bölükbaşı, D.P iktidarının bu haksız tasarrufunun azabını senelerce vicdanında sürükledi." Baban, *Politika Galerisi*..., s. 458

³² Eroğul, *Demokrat Parti*..., s. 115

³³ Teziç, *Siyasi Partiler*... , s. 267-268, Ahmad, *Demokrasi Sürecinde*..., s. 66

Kıbrıs sorununu ele almıştı. İngiltere, 1955 yılı Haziran ayı sonunda Yunanistan ve Türkiye'yi Kıbrıs sorununu tartışmak üzere bir konferansa davet etti. Üç ülke arasındaki esas görüşmeler ise 29 Ağustos'ta Londra'da başladı. Yunanistan Enosis'i savunuyor Türkiye ise adanın Türkiye'ye bırakılmasını istiyordu.³⁴

Osman Bölükbaşı, Kıbrıs sorununu "milli bir dava" olarak ele alıyor, Kıbrıs'ın anavatanın bir parçası olduğunu ileri sürerek adanın Yunanlılara bırakılmayacağını söylüyordu. Bölükbaşı'nın Kıbrıs sorunu hakkındaki düşünceleri genel olarak kendisinin dış politika anlayışını özetler niteliktedir. "Türkçü ve milliyetçi" bir dış politikadan yana olan Bölükbaşı'nın Kıbrıs sorunuyla ilgili düşüncesini şu sözleri özetlemektedir: "Kıbrıs anavatanın bir parçasıdır. Yunanlılara katiyen verilemez. Binlerce Türk'ün kanının aktığı Kıbrıs Yunanlılara verildiği takdirde bu adadaki ırkdaşlarımız da Batı Trakya'daki ırkdaşlarımızın akıbetine düşerler."³⁵ Londra görüşmelerinin başlayacağı zaman Bölükbaşı, Bandırma'da bir konuşma yaparak Kıbrıs sorununda muhalefetin iktidarı destekleyeceğini söylemiştir.³⁶

27 Ağustos 1955'te Londra'da başlayan görüşmeler devam ederken 6 Eylül 1955'te İstanbul Ekspres gazetesi, Yunanlıların Atatürk'ün Selanik'teki evini tahrip ettiklerini yazdı. Aynı gün düzenlenen gösterinin ardından İstanbul'da Rumlara ait dükkanlara, evlere saldırıldı. Ordu birliklerinin müdahalesiyle olaylar bastırılabilirdi.³⁷ Hükümet, 6-7 Eylül olaylarını komünistlere yüklemeye çalıştı ve birçok solcuyu tevkif ederek aylarca hapiste tuttu. Olayların ardından İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildi. Önce İçişleri Bakanı Namık Gedik ardından hükümet istifa etti.³⁸

³⁴ Melek Frat, "1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası...*, s. 600-602

³⁵ "C.M.P'nin Kıbrıs'a dair görüşü", *Cumhuriyet*, 27 Mart 1956

³⁶ "Arzularına itaat etmeyenleri ölümlle tehdit eden bir zihniyetin idaresine bir çok Kıbrıslı Türk'ü asla teslim etmeyiz, edemeyiz. Nüfus ekseriyeti onların iddiaları gibi esas kabul edilecek olursa dünya haritasını değiştirmek, garbi Trakya'yı Türkiye'ye vermek icap eder. Biz bunu toprak talebinde bulunmak için değil onların iddialarına cevap vermek için söylüyoruz. Oniki adadan sonra Kıbrıs'ın Yunanlılara geçmesi halinde Akdeniz ile Türkiye'nin irtibatı kesilebilir. Bu bakımdan Kıbrıs vatanımızın emniyeti ile alakalıdır...Milli tehlikelerde nasıl şahlandığımızı en iyi anlayacak olan millet gene Yunanlılardır. Muhalefet ve iktidar bugün Kıbrıs meselesi doğunca yek vücut olarak dünyanın karşısına çıkmış bulunuyor. Milli ve vatani meselelerde muhalefetin iktidarı destekleyeceğini sayın Adnan Menderes herkesten iyi bilecek mevkidedir." "Dün Bandırma'ya giden Bölükbaşı yalnız Kıbrıs'tan bahsetti", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1955

³⁷ 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. M. Hulusi Dosdoğru, *6-7 Eylül Olayları*, İstanbul: Bağlam, 1993

³⁸ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 123-125

13 Ocak 1956'da sıkıyönetim ilanının Meclis'te görüşülmesi sırasında Osman Bölükbaşı bir konuşma yaptı. "Örfi idarenin tasdiki vesilesiyle hükümete itimat beyan edilmiş, mesele kapatılmıştır" sözleriyle hükümetin yaptığı açıklamaları inandırıcı bulmayan Bölükbaşı, 6-7 Eylül olaylarından sonra istifa eden hükümeti kastederek "O hükümetin mesuliyeti var mı yok mu?" diye soruyordu.³⁹ Bölükbaşı, ayrıca olaylar ile Türk hükümetinin alakası olmadığını resmi bir meclis soruşturması ile ortaya konmasını istiyordu. "Arkadaşlar, İstanbul'un her tarafında birden bir tahrip ve tecavüz hareketi başlıyor, bunları bir tertibin eseri olarak kabul etmek lazımdır. Bu tertibi kimler yaptı? Bunların tespiti ise zaruridir" diyen Osman Bölükbaşı "açıkça ifade etmemiş ise de, 6-7 Eylül olaylarında hükümetin parmağı olduğunu belirtmek istemiştir."⁴⁰ Bölükbaşı, sonradan Maraş'ta düzenlenen bir mitingte 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili olarak halka "Bu hadiseleri sizler yapmadınız, başkaları tertip ettiler. Hadiselerin mesulü hükümettir" demiştir.⁴¹

6-7 Eylül olayları D.P içerisinde varolan çatışmayı açığa çıkardı. Meclis Grubu tek tek bütün bakanların istifasını isteme noktasına geldi. Gruptan yalnızca kendisi için güvenoyu isteyen Menderes güvenoyu aldıktan sonra parti içinde daha otoriter bir tutum sergilemeye başladı. 6-7 Eylül olaylarından sonra Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin, Mükerrerem Sarol gibi D.P'nin önde gelenleri Menderes'i ve parti yönetimini sert biçimde eleştirdi. Kısa bir süre sonra gündeme gelen "ispat hakkı" tartışmasında, muhalifler partinin basına baskı uyguladığını belirterek ispat hakkını savundu. D.P yönetimi ispat hakkını savunan 19 milletvekilinden 9'unu partiden ihraç etti; diğer milletvekilleri ise D.P'den istifa etti.⁴² Menderes'in otoriterliğinden ve partinin antidemokratikleşen yapısından rahatsız olan D.P içerisindeki muhalifler son olayların ardından 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi (Hür.P)'ni kurdu.⁴³ Hür.P'nin kurulması D.P için yeni bir darbe oldu. Hür.P'nin kurulmasıyla birlikte D.P sadece birkaç iyi milletvekilini kaybetmekle kalmadı, aynı zamanda karşısında kendisiyle mücadele edecek üçüncü bir muhalefet partisi buldu.

³⁹ T.B.M.M Tutanak Dergisi, Dönem X. C. 9 Toplantı 2, 13.1957.1956 s.69-74'den aktaran Haytoğlu, a.g.t., s. 224

⁴⁰ Haytoğlu, a.g.t., s. 224

⁴¹ "Bölükbaşı Maraş'ta...", Cumhuriyet, 23 Mart 1956

⁴² Eroğul, Demokrat Parti..., s. 127-128

⁴³ Teziç, Siyasi Partiler..., s. 269

3.2.3. D.P İKTİDARININ ARTAN BASKISI VE MUHALEFETİN İŞBİRLİĞİ

Menderes, kendisi için güvenoyu aldıktan sonra 27 Mayıs'a kadar devam edecek olan baskıcı, uzlaşmaz ve sert yönetimine başladı. Hükümet, yaptığı değişikliklerle adalete, basına, üniversiteye ve sendikalara karşı yeni tedbirler aldı.⁴⁴ Ardı ardına Meclis'e gelen yasalarla birlikte memurların siyasal hakları kısıtlanıyor, yargıçların ve profesörlerin erken emekliye sevkedilebilmelerine olanak tanınıyor, memurların çalışma sürelerine bakılmaksızın işten çıkarılmaları mümkün hale geliyordu.⁴⁵ 6 Haziran 1956 tarihinde kabul edilen yeni basın kanunu ile basına kısıtlamalar getirildi ve hakaret suçlarının cezası artırıldı. Osman Bölükbaşı o gün mecliste yaptığı konuşmada basın özgürlüğünün üzerinde durarak D.P'yi uyarmıştır: "Bu gidişi durdurunuz. Şiddet metodu çok zaman geri tepen bir silahtır. Bu memleketi azıcık seviyorsak bu kanunlar bu Meclisten çıkmamalıdır."⁴⁶

Basın kanununun kabulünden kısa süre sonra Nihat Erim'e para cezası verildi, Bedii Faik tutuklandı, Hüseyin Cahit Yalçın 80 yaşında cezaevine kondu.⁴⁷ Menderes hükümeti, esas tedbiri muhalefete karşı aldı. 27 Haziran 1956'da kabul edilen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun'la, siyasi partilerin, seçim propaganda dönemi dışında açık hava toplantısı yapması yasaklandı, kapalı toplantılar mülki amirin iznine bağlandı, suç sayılan toplantıların dağıtılması için hedef gözetilmeksizin ateş açılabileceği kabul edildi.⁴⁸ Kanunun Meclis'te görüşülmesi sırasında İnönü, toplantı ve düşünce özgürlüğünü savunan bir konuşma yaptı. D.P sıralarından "O halde neden iktidarında bu haklara müsaade etmedin" denmesi üzerine İnönü şöyle cevap veriyordu: "Biz mutlakiyetten buralara geldik, siz bugünlerden mutlakiyete gidiyorsunuz."⁴⁹

Gerçekten de D.P gerek parti içerisinde gerekse ülke genelinde başlangıçta kurmaya çalıştığı demokratik havadan hızla uzaklaşmaya, tek parti dönemini hatırlatan uygulamalar ve baskı yasalarıyla daha otoriter bir döneme girmeye başlamıştır.

⁴⁴ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 135-138

⁴⁵ Birand, Dündar, Çaplı, *Demirkırat...*, s. 103

⁴⁶ Karakuş, *İşte Ankara...*, s. 369. Bölükbaşı, konuşmasını "Bu kanun memleketi sonu gelmez bir maceraya doğru götürüyor" diyerek bitirmiştir. Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 275

⁴⁷ Birand, Dündar, Çaplı, *Demirkırat...*, s. 103

⁴⁸ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 138

⁴⁹ Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 276

Muhalefet ise iktidarın baskısı karşısında daha güçlü mücadele edebilmek amacıyla işbirliği çalışmalarına başlayacaktır.

Muhalefet partileri, ilk olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun'un kabulü üzerine Meclis'i terketti ve D.P iktidarı karşısında izleyecekleri siyaseti görüşmek üzere biraraya geldi.⁵⁰ 8 Temmuz 1956'da, İnönü, Karaosmanoğlu ve Bölükbaşı'nın imzasıyla "müşterek tebliğ" yayınlandı. Tebliğde, iktidar partisinin aldığı idari ve kanuni tedbirlerin Anayasa dışı olduğu ileri sürülüyor, milletvekillerinin Anayasa ile sağlanan haklarının açıkça ihlal edildiği, basın eleştirisi ve haberleşme hürriyetinin kaldırıldığı söyleniyordu. Tebliğde ayrıca memleketin en mühim meselesinin "teminatlı bir demokratik rejimin kurulması" olduğu belirtiliyordu.⁵¹

Muhalefet partilerinin 11 Temmuz 1956'da Meclis'e dönmesi üzerine Menderes "Tıpış tıpış döndüler" dedi.⁵² C.H.P, C.M.P ve Hür.P liderleri yaptıkları konuşmalarda Menderes'in antidemokratik tutum ve uygulamalarını eleştirdi. Aynı gün hükümet 1956 yılında ara seçim yapılmaması kararı aldı. Menderes, ara seçimlerin ertelenmesine çoğunluk partisinin karar verdiğini söyleyerek "Madem ki ekseriyet partisi bu kararı vermiştir, ekalliyetin buna uyması gerektir" diyordu.⁵³ İnönü ise Menderes'e cevaben "ekseriyet partisi, ekalliyette bulunanlara karşı insan hakları dışında müdahale edemez. Ara seçimlerin tehiri Anayasa'ya aykırıdır. Memleketin Anayasa dışında idare edilmesi vahim bir gidiştir" diyordu.⁵⁴

C.M.P adına söz alan Ahmet Bilgin, ara seçimlerin iptal edilmesiyle ilgili teklifin Anayasa'ya aykırı olduğunu ve çıkarılan kanunları milletin tasvip edip

⁵⁰ 3 Temmuz 1956 günü Gazi Orman Çiftliği'nde gerçekleşen buluşmaya, C.H.P'yi temsilen İsmet İnönü, Kasım Gülek ve Nüvit Yetkin, Hür. P'yi temsilen Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Ekrem Alican ve Muammer Alakant, C.M.P'yi temsilen ise Osman Bölükbaşı, Fuat Arna ve Ahmet Bilgin katılmıştır. Erer, a.g.e., s. 277

⁵¹ "Muhalefetin müşterek tebliği dün yayınlandı", **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1956

⁵² Bu söz Menderes ile Bölükbaşı arasında polemige neden oldu. Bölükbaşı'nın zamanında D.P'nin de Meclis'i terkettiğini hatırlatması üzerine Menderes, kendilerinin Meclis'i terketme nedenleri ve dönüşlerinin farklı olduğunu, "tıpış tıpış" dönmediklerini, davet üzerine tekrar Meclis'e geldiklerini söyledi. Bölükbaşı, Menderes'e "Recep Peker vaktiyle Meclis kürsüsünde D.P sözcüsü olarak konuşan Sayın Menderes'in mütalaalarını psikopat bir ruhun ifadesi olarak tazyik etmişti. O zaman hepimizin takbih ettiğimiz hareket üzerine D.P Meclis Grubu Meclis'ten çıkarılmıştı. Sayın Başbakan bir hakaret karşısında Meclisin terk edilmesini tabii buluyor da bir milletin en mukaddes haklarının bir ekseriyetin istediği şekilde çıkardığı kanunlarla çiğnenmesi halinde ekalliyette bulunanların hassasiyetlerini çok görüyor..." sözleriyle karşılık verdi. Bölükbaşı ayrıca "T.B.M.M, Türk milletinin malıdır. İktidarda bulunan bir partinin babasının evi değildir. Çıkmamız girmemiz bizim takdirimize kalmıştır. Millet haklarını çiğneyen kanun tasarılarının müzakeresinde şahit mevkiinde bulunmamak milleti ikaz etmek, vahim gidişimizi ona anlatmak için tarafımızdan vazife telakki edilmiş, Meclis'ten çıkmıştır" sözleriyle Meclis'i terketmelerinin nedenini açıkladı. "Muhalefet partileri dün Meclise döndü", **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1956

⁵³ "Muhalefet partileri...", **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1956

⁵⁴ Erer, a.g.e., s. 278

etmediğini anlamak için ara seçimlerin yapılması gerektiğini söyledi. Başkan ise “kanun anayasaya aykırı olamaz” sözünü karşılık verdi. Osman Bölükbaşı, konuşmasında bunu hatırlatarak dünya memleketlerinin kanunların Anayasaya aykırı olup olmadığını inceleyen Anayasa Mahkemeleri kurduklarını söyledi: “Orada demokrasi, ekseriyetin herşeyi yapabileceği manasına anlaşılmadığı için ekalliyetin haklarını ekseriyetin tecavüzüne karşı korumak için bu müesseseleri ihdas etmek zarureti hissedilmektedir.”⁵⁵

D.P, ara seçimlerin yapılmamasına karar verdikten sonra muhalefete karşı çıkardığı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkındaki Kanun’u uygulamaya başladı. Karadeniz gezisine çıkan C.H.P Genel Sekreteri Kasım Gülek, esnafın elini sıkamak yoluyla gösteri yürüyüşü yaratmakla suçlandı ve bu suçtan dolayı altı ay hapse mahkum edildi.⁵⁶ Kanundan en çok nasibini alan kişi ise Osman Bölükbaşı oldu. Bölükbaşı, 2 Ağustos 1956’da çıktığı yurt gezisinde çeşitli engellemelerle karşılaştı. C.M.P’nin Giresun Kongresi’nde Bölükbaşı’yı alkışlayan 15 delege karakola götürüldü.⁵⁷ Trabzon Valisi 9 Ağustos’ta düzenlenecek olan C.M.P Kongresi’ne izin vermedi.⁵⁸ C.M.P kongrelerinde Bölükbaşı’nın daha önce yaptığı konuşmalar diktafon aracılığıyla dinletilmeye başlandı. 16 Eylül’de Kırşehir’e gelen Bölükbaşı’yı şehrin girişinde karşılayanları polis copla dağıtmaya çalıştı, meydana Bölükbaşı’nın konuşmasını alkışlayan kalabalığın üzerine ise cipler sürülerek toplananlar dağıtıldı.⁵⁹ Kastamonu Kongresi’nde D.P İl Başkanı dinleyici olarak içeri alındığı halde C.H.P İl Başkanı polis tarafından kapıdan döndürüldü.⁶⁰ C.M.P’nin yurt genelindeki kongrelerinde benzer hadiseler yaşandı. Tekirdağ gezisine çıkarken ısrar üzerine Çorlu’da mola veren Bölükbaşı burada konuşmasını isteyen partililere kendine özgü üslubuyla şu cevabı veriyordu: “Konuşma devri kapandı, bakışma zamanı başladı. Bunun da yasak edilmesinden önce bari birbirlerimizi iyice süzelim.”⁶¹

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, seçim dönemi dışında siyasi partilerin açık hava toplantısı yapmasını yasaklıyor, kapalı toplantıları ise mülki amirin iznine

⁵⁵ “Muhalefet partileri...”, *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1956

⁵⁶ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 139

⁵⁷ Bölükbaşı, kongrede “Ben konuşmayacağım zaten son günlerdeki hadiseler bizzat kendileri konuşuyor” dedi. “CMP’nin dünki Giresun kongresi hadiseli oldu”, *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1956.

⁵⁸ “Trabzon Valisi dün CMP kongresine izin vermedi”, *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1956

⁵⁹ “Bölükbaşı’nın Kırşehir’e gelişi dün hadiseli geçti”, *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1956

⁶⁰ “CMP’nin Kastamonu kongresinde iki hadise”, *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1956

⁶¹ “Bölükbaşı ve Gülek dün yeni gezilere çıktılar”, *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1956

bağlıyordu. Bu durum muhalefet partilerinin halk ile doğrudan temas kurmasını, Meclis'te tartışılanları meydana taşımalarını engelliyordu. Kanunla birlikte 'sokaklar muhalefete kapanıyordu'.⁶² Hükümetin antidemokratik uygulamalarıyla ifade özgürlüğü ortadan kalktı. D.P iktidarına muhalefet etmek açıkça tehlikeli bir iş haline getirildi.⁶³ Bölükbaşı'nın deyişiyle "siyaset sahnesi sırat köprüsü oldu."⁶⁴ Siyasi sorunların nispeten serbestçe tartışılabildiği tek yer olarak Meclis kalmıştı; Meclis dışında muhalefet hemen hemen imkansızlaşmıştı.⁶⁵

Bölükbaşı, 1957 yılı bütçe görüşmelerinde bu kanunun uygulanmasıyla birlikte karşılaştıkları güçlükleri örnekler vererek açıkladı.⁶⁶ Bütçe görüşmeleri sırasında defalarca kürsüye çıkan Bölükbaşı, sosyal ve ekonomik sıkıntıların kaynağının "rejim buhranı" olduğunu söyleyerek D.P iktidarını izlediği antidemokratik siyaset konusunda uyardı: "Bir iktidarın menşeinin meşru olması kafi değildir. Devamının da meşru olması lazımdır. D.P ve hükümeti bu hakikati unutmuş gözüküyor. Anayasaya muhalif kanunlar, anayasa dışı tatbikatla Demokrat Parti ve hükümeti meşruiyet prensiplerinden ayrılmıştır. ...Kendilerine hatırlatalım ki, Anayasayı çiğneyen kanunlar devam ettikçe, iktidarın bu zihniyeti devam ettikçe, müsavat prensibi tatbik edilmedikçe Demokrat Parti iktidarı meşruiyetin dışındadır."⁶⁷

Osman Bölükbaşı, 1957 yılı başında D.P iktidarının meşruiyet dışında hareket ettiğini iddia etti. Muhalefetin eleştirilerine aldırmayan Menderes'in tutumunda herhangi bir değişme olmadı. Bir süre barışçıl yol izlemeyi tercih ederek iktidara yaklaşmaya çalışan İnönü, yumuşak tutumun fayda getirmediğini söyleyerek yeniden savaş ilan ediyordu.⁶⁸ Osman Bölükbaşı ise her geçen gün yıpranan D.P iktidarının, muhalefeti baskına uğratmak için Eylül ayında erken seçime gideceğini iddia ediyordu.⁶⁹ Bölükbaşı'nın öngörüsü yanlış çıkmadı; Menderes 25 Mayıs'ta seçimlerin

⁶² Birand, Dündar, Çaplı, **Demirkırat...**, s. 132

⁶³ Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", **Geçiş Sürecinde Türkiye...**, s. 126

⁶⁴ "Bölükbaşı Balıkesir'de "siyaset sahnesi sırat köprüsü oldu" dedi", **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1956

⁶⁵ Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 139

⁶⁶ Yurt gezisinde karşılaştığı engellemeler ve halkın tepkisinden örnekler verdikten sonra Bölükbaşı, şöyle diyordu: "Seçim zamanı kırk günde millete dert anlatmak mümkün olsa idi D.P liderleri dört sene şapka şemsiye elde, memleketi köy köy bucak bucak dolaşmazlardı. Meydanlarda buldukları taşın üzerine çıkmazlardı. Bunları unuttunuz mu? Bu memleketin yüzde 80'i okuyup yazma bilmezken matbuat da malum kanunla kuşa benzetildikten sonra halkın herşeyi zamanında sığacağı sığacağına anlıyacağımı, öğreneceğini mi zannediyorsunuz?". "Bütçe görüşmelerinin üçüncü günü", **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1957

⁶⁷ "Bölükbaşı dedi ki", **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1957

⁶⁸ Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 139

⁶⁹ "CMP hiçbir parti ile işbirliği yapmayacak", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1957

yakın olduğunu söyledi. Yaklaşan seçimlere hazırlanan Menderes işe iki meseleyi halletmekle başladı. Birincisi Kırşehir'in yeniden il haline getirilmesi ve bu yolla C.M.P oylarının D.P'ye çekilmesiydi. İkincisi ise kendisine karşı amansız muhalefet izleyen Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması yoluyla etkisiz hale getirilmesi.

3.2.4. KIRŞEHİR'İN YENİDEN İL HALİNE GETİRİLMESİ

Kırşehir ilçe yapıldıktan sonra C.M.P, düzenlediği mitinglerde D.P iktidarını bu hatasından dolayı şiddetle eleştiriyor, Kırşehir'in yeniden il haline getirilmesini istiyor ve konuyu gündemde tutmaya çalışıyordu. D.P 1957 seçimleri öncesinde Kırşehir'i yeniden il haline getirerek hem bu işi muhalefete bırakmak istemiyor hem de seçimlerde C.M.P oylarının bir kısmını D.P'ye çekmek istiyordu. 1955 yılının sonunda üç D.P'li milletvekili Kırşehir'in yeniden il yapılması için kanun teklifi hazırladı ve teklif Meclis başkanlığınca incelenmek üzere Başbakanlığa gönderildi.⁷⁰ Kırşehir'in il haline getirilmesini hükümetin prensip olarak kabul ettiği haberleri çıktıysa da bu konuda gözle görülür bir gelişme olmadı.⁷¹ 1957 yılı Mart ayı geldiğinde İçişleri Bakanlığı yeni bir kanun tasarısını hazırlayarak başbakanlığa gönderdi.⁷² Bölükbaşı, Kırşehir'in yeniden il haline getirilmesiyle ilgili olarak verdiği beyanatta memnuniyetini bildiriyor “ancak bir çiçekle yaz gelmeyeceğini unutmamak lazımdır. Bu hadisenin rejimin normal hale getirilmesi için bir başlangıç olmasını temenni ederim” diyordu.⁷³

Tasarı, 10 Haziran'da Meclis'te görüşülmeye başlandı. Muhalefet partilerinin sözcüleri tasarıyı memnuniyetle karşıladıklarını açıkladı. İnönü, Kırşehir tasarısının haksızlıkların tamirinde bir başlangıç sayılabileceğini ifade etti. C.M.P milletvekillerinden Ahmet Bilgin, iktidarın tarihi hatayı düzeltme yoluna gittiğini ancak bazı siyasi endişelerinin olduğunu söyleyerek Kozaklı ve Hacıbektaş kazalarının Kırşehir'e bağlanması gerektiğini söyledi. Osman Bölükbaşı da Hacıbektaş ve Kozaklı kazalarının Nevşehir'e bağlanmasının getireceği sakıncaları harita ile açıklamaya çalıştı.⁷⁴ Kırşehir Kanunu, 12 Haziran 1957'de tekrar görüşülmeye başlandı. Osman

⁷⁰ “Kırşehir'in tekrar vilayet olması”, *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1955

⁷¹ Haytoğlu, a.g.t., s.191

⁷² “Kırşehir yeniden vilayet oluyor”, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1957, “Kırşehir'e ait tasarı Başbakanlığa verildi”, *Cumhuriyet*, 28 Mart 1957

⁷³ “Kırşehir yeniden...”, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1957

⁷⁴ T.B.M.M Tutanak Dergisi, Devre: X C. XX, Toplantı:3, 79. Oturum 10.06.1957, Celse 1. s.124-139'dan aktaran Haytoğlu, a.g.t., s. 191-192

Bölükbaşı, Kırşehir'in kazanılmış haklarının geri verilmesi, mağdur edilmiş Kırşehir halkının hislerine hürmet edilmesi gerektiğini söyleyerek Nevşehir'in kayırlmaya çalışılmasının yanlış olduğunu belirtti. Kırşehir milletvekilleri Ahmet Bilgin, Mehmet Mahmutoğlu ve Osman Bölükbaşı'nın Hacıbektaş ve Kozaklı'nın Kırşehir'e bağlanması konusunda verdikleri üç önerge reddedildi ve 12 Haziran 1957'de kanun kabul edildi.⁷⁵

Kanunun kabulünün ardından aleyhte söz alan Bölükbaşı, iktidarın Kırşehir'i yeniden il haline getirirken dahi siyasi hesaplarla hareket ettiğini söyledi.⁷⁶ Konuşmanın devamında iktidarın yaklaşan seçimler sebebiyle oy için bu kararı aldığını iddia eden Bölükbaşı, Kırşehir'in ilçe yapılmasının sorumluluğunun Celal Bayar'a ait olduğunu söyleyince Meclis'ten büyük tepki aldı. Bölükbaşı, zamanında Celal Bayar'ın Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'dan Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi için kanun teklifinde bulunmasını istediğini belirterek, "Rejimi bu hale getiren zat kimdir? Maalesef rejimin baş müdafii olması icabeden Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dır" dedi. Bölükbaşı'nın bu sözleri D.P'li milletvekilleri tarafından protesto edildi. Bölükbaşı, kendisinden sonra kürsüye çıkan İçişleri Bakanı Namık Gedik'in konuşmasının ardından "son söz milletvekilinindir" ilkesiyle tekrar söz istedi ancak başkan söz vermedi. Bunun üzerine "Haysiyetten mahrum insanlar.." deyince Meclis Başkanı Bölükbaşı'yı üç oturum Meclis'ten çıkarmayı teklif etti ve teklif kabul edildi.⁷⁷

İktidar, Kırşehir'i yeniden il haline getirirken tamamiyle siyasi endişelerle hareket etmişti. Üç yıl önceki hatasını düzeltmek ve Kırşehir halkına il olma hakkını teslim ederek Kırşehirililerin gözüne gireceğini, C.M.P'nin oylarını alacağını düşünen hükümet, Hacıbektaş ve Kozaklı'nın Kırşehir yerine Nevşehir'e bağlanmasıyla da Kırşehir'den C.M.P milletvekillerinin kazanmasının engellenmiş olacağını hesap etmişti.

⁷⁵ T.B.M.M Tutanak Dergisi, Devre: X C. XX, Toplantı:3, 80. Oturum 10.06.1957, Celse 1. s.156-157'dan aktaran Haytoğlu, a.g.t., s. 192

⁷⁶ Bölükbaşı, konuşmasına şu sözlerle başlıyordu: "Vatandaşların siyasi kanaatlerinden dolayı, ancak iptidai devirlerde ve totaliter idarelerde misline tesadüf edilebilecek şekilde toptan cezalandırılması, aynı zamanda demokratik rejimi red ve inkar manasına gelen çok vahim bir hadise olarak siyasi huzur ve emniyeti kökünden sarsmış ve vicdanlarda kapanmaz bir yara açmıştır. Bu suretle sizler ve iktidarınız tarih ve millet huzurunda, büyük bir vebal altına girmiş bulunuyorsunuz. Kırşehir'i tekrar il haline getirirken gene bir takım siyasi endişeler ve hesaplarla hareket edilmesi yüklenilen bu vebali, şüphesiz ki yeni bir veballe ağırlaştıracaktır. Bu neticeyi, kendinize ve iktidarınıza layık görmemeniz hususundaki halisane temennilerimizin neticesiz kaldığını esefle müşahade etmiş bulunuyoruz". "Kırşehir Kanunu dün mecliste kabul edildi", *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1957.

⁷⁷ "Kırşehir Kanunu...", *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1957

Kırşehir üç yıllık bir aradan sonra yeniden il oldu. Bu süre içerisinde ilçe olarak idari ve ekonomik anlamda bazı imkanlardan mahrum kalan Kırşehirli, iktidarın kararına tepki göstermiştir. Mesela Kırşehirli bir vatandaş, “üç yılda iki çocuğu olduğunu, cezaya rağmen bunları Nevşehir nüfusuna kaydettirmediğini” söylemektedir.⁷⁸ Kırşehirli yeniden il olmanın sevincini yaşadıkları gün D.P iktidarının bir başka cezasıyla karşılaşacaktır: Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılarak cezaevine konulması.

3.2.5. BÖLÜKBAŞI'NIN DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI

Kırşehir Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından söz isteyen Bölükbaşı, Meclis'e hakaret ettiği gerekçesiyle üç oturum Meclis'ten çıkarılma cezası aldı. Koridorda Meclis İdare Amirlerinden Balıkesir Milletvekili Ahmet Kocabıykoğlu ile Bölükbaşı arasında sert tartışmalar geçti ve bu tartışmalardan sonra Bölükbaşı'nın Meclis'e hakaret ettiği iddia edildi. Bu nedenle dokunulmazlığının kaldırılması için Başbakanlık tarafından bir tezkere hazırlanarak Meclis'e sevk edildi.⁷⁹ Konya'da bulunan Osman Bölükbaşı'ya yıldırım telgraf çekilerek ertesi sabah komisyona ifadesi vermesi istendi.⁸⁰

Osman Bölükbaşı, Kırşehir'in yeniden il olmasıyla ilgili kanun kabul edildikten sonra Ahmet Bilgin ve bazı parti ileri gelenleriyle birlikte Kırşehir'i ziyarete gitti. Kırşehirli Bölükbaşı'yı büyük tezahüratla karşıladı ancak kaymakam belediyeye emir vererek haberi olmadan neşriyat yapılamayacağını bildirdi.⁸¹ Bölükbaşı, Kırşehir ziyaretinde çeşitli güçlükler ve olaylarla karşılaştı. Ziyarete gittiği Mehmet Mahmutoğlu'nun evi, polis kuşatmasına rağmen taşlandı, dönüş yolunda yola dizili taşlarla karşılaşıldı ancak kaza olmadı.⁸² Konya'da dokunulmazlığının kaldırılmasıyla

⁷⁸ Aslında pek çok kişi D.P iktidarının hatasından dönerek Kırşehir'i yeniden il yapacağı düşüncesiyle çocuklarını Nevşehir nüfusuna kayıt yaptırmamıştır. “Kırşehirli bayram yapıyor. Büyük şenlikler tertiplendi”, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1957.

⁷⁹ Haytoğlu, a.g.t., s. 194

⁸⁰ “Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması istendi”, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1957

⁸¹ Oysa birkaç gün önce eski D.P milletvekili Rıfat Özdeş ile Çimento Sanayi Genel Müdürü Burhan Ulutan Kırşehir'e geldiği zaman belediye hoparlöründen uzun uzun konuşurularak Kırşehir'in vilayet haline getirilmesinde büyük rolleri olduğu ifade edilmişti. “Kırşehir Bölükbaşı'nı tezahüratla karşıladı”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1957.

⁸² “Bölükbaşı Kırşehir seyahatini anlattı”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1957. Bölükbaşı, Ankara'ya dönüşünde olaylarla ilgili olarak şu yorumda bulunuyordu: “Kırşehir'i kaza yapan zihniyet asıl hedef olan bizi bir gölge gibi takip etmektedir. Bu zihniyet, bazen karşımıza yol üzerine konulmuş pusular şeklinde, bazen de siyasi iftiralar şeklinde çıkmaktadır. Hedef de bizi siyasette, saf dışı etmektir...”. “Bölükbaşı'nın teşrii masuniyeti kaldırılıyor”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1957

ilgili telgrafı alarak Ankara'ya dönen Bölükbaşı, “vatan yanıyormuş gibi” yıldırım telgrafla çağrıldığını, dosyayı inceleme fırsatı bile tanınmadan müdafaasını istediklerini, bütün yazışmaların 19 Haziran'da tamamlanarak acele bir şekilde işleme konulduğunu söyleyerek “... Meclis tarihinde görülmemiş bir sürat karşısında bir insanı vurmak için her şey yapılmış demek zaruri oluyor” yorumunda bulundu.⁸³

Komisyunun hazırladığı raporda, Meclis kürsüsünden söylediği sözlerden dolayı Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasına Anayasa hükümlerince imkan olmadığı, salon içinde söylediği sözlerden dolayı dokunulmazlığının kaldırılmasının komisyonun takdirine bırakıldığı, koridorda cereyan eden olay sırasında söylediği sözlerin ise doğrudan Meclis'e hakaret olduğu gerekçesiyle dokunulmazlığının kaldırılmasının gerektiği bildiriliyordu. Komisyondaki C.M.P milletvekilleri, Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasının hukuken mümkün olmadığını ve Anayasanın çiğnendiğini iddia etti. Osman Bölükbaşı ise sarfettiği sözlerin tamamıyla şahıslara ait bulunduğunu, Meclis'in genelini kapsamadığını ve koridordaki olayın ise basit bir hakaret olduğunu söyledi. Komisyon, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasına 11'e karşı 13 oyla karar verdi.⁸⁴

Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen önerge 24 Haziran 1957'de Meclis'te oya sunuldu ve 49 red oyuna karşılık 247 oyla kabul edildi.⁸⁵ Muhalif oy verenler arasında 4 D.P'li milletvekili de vardı. Kararın kabul edildiği gün Meclis'e akın eden binlerce kişi binaya yaklaştırılmadı; yüzlerce polis ve görevli jandarma, Ulus meydanından Meclis'e giden yolun iki başını tutarak kimseyi bırakmadı.⁸⁶ Görüşmeler sırasında C.M.P adına Ahmet Bilgin, Anayasa gereğince suç işlenmediğini söylerken C.H.P adına konuşan İnönü yaklaşan seçimler esnasında bir muhalefet liderinin cezaevine konmasının doğru olmayacağı üzerinde durdu.⁸⁷ Uzun bir konuşma yaparak Bölükbaşı'yı müdafaa eden İnönü “..Anayasa'nın ve iç tüzüğün sarih hükümlerine göre Osman Bölükbaşı arkadaşımızın bir meseleyi müdafaa ederken burada, Meclis kürsüsünde ve Meclis içinde söylediği sözler hiçbir adli takibatı icab

⁸³ “Bölükbaşı'nın teşrii...”, *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1957

⁸⁴ Komisyon başkanlığı, dokunulmazlığın kaldırılmasını oya koyduğunda önerge aleyhinde 11, lehinde ise 9 oy çıktı. Oyların iyi sayılmadığı yönündeki itirazdan sonra tekrar oylama yapıldı ve çekimser kalan milletvekillerinin de oy kullandığı anlaşıldı. Haytoğlu, a.g.t., s. 195.

⁸⁵ “Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırıldı”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1957, Erer bu sayıyı 47 red 247 kabul olarak vermektedir. Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 292

⁸⁶ “Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı...”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1957

⁸⁷ Haytoğlu, a.g.t., s. 195

ettirmeyecek mesuliyetsizlik hudutları içindedir. Bunun aksini düşünmeye imkan yoktur” dedi.⁸⁸ Hür. P. adına konuşan Raif Aybar, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasının “mesuliyetsizlik müessesesine ağır bir darbe teşkil edeceği”ni söyledi.⁸⁹ Bölükbaşı ise konuşmasında, Meclis'e hakaretin söz konusu olmadığını, sıra kapağına vuran bir kaç kişiye hitap ettiğini, hadisenin bir tertip olduğunu, şahitlerin ifadelerinin çelişkili olduğunu ve dışarıdaki sözlerinin yalnızca Ahmet Kocabıyık'a ait olduğunu söyledi.⁹⁰

Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması muhalefet partileri tarafından tepkiyle karşılandı.⁹¹ Bölükbaşı'nı savunmak amacıyla binlerce avukat parti merkezine müracaat etti.⁹² Yurdun değişik yerlerinden D.P'liler, Bölükbaşı'ya “teessüf telgrafları”, bazı D.P'liler de parti rozetlerini gönderdi; Havza'da ise 2300 kişi C.M.P'ye geçti.⁹³

Osman Bölükbaşı, Kırşehir'in yeniden il yapılması ile dokunulmazlığın kaldırılması arasında bir bağ olduğunu önceden sezmişti. Kırşehir'in il yapılmasının hemen ardından dokunulmazlığın kaldırılması mükafatın bedeli olarak reva görülen ceza şeklinde anlaşılıyordu. Bölükbaşı, “Kırşehir kaza olma sırasını savdı. Şimdi kaza olma sırası Bölükbaşı'da!” diyordu.⁹⁴ Osman Bölükbaşı, dokunulmazlığı kaldırıldıktan kısa bir süre sonra tutuklanarak yargılanmaya başlandı.

3.2.6. OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN YARGILANMASI

Osman Bölükbaşı 1 Temmuz 1957'de Kırşehir'in il olma töreni dolayısıyla memleketini ziyarete geldi.⁹⁵ Halkın büyük ilgisi karşısında Emniyet Müdürü Reşat

⁸⁸ Erer, *On Yılm Mücadelesi...*, s. 293

⁸⁹ “Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı...”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1957

⁹⁰ Haytoğlu, *a.g.t.*, s. 196

⁹¹ C.H.P, Hür. P. ve Türkiye Köylü Partisi (T.K.P) karara tepki duyduklarını açıkladı. Bilecik C.H.P il kongresinde konuşan Kasım Gülek, “Demokrasi hayatımız menfi bir merhale teşkil eden bu hadise karşısında hepimizin duyduğu teessür büyüktür. Büyük Millet Meclisi milletin en büyük merciidir...C.M.P Genel Başkanı hakkında bu kararın alınışı Anayasamıza taban tabana zıttır. Karma komisyonun verdiği rapora rağmen iktidar partisi milletvekillerinin ellerini vicdanlarına koyup teşrii dokunulmazlık kararını kaldırmayacaklarını ummuştuk. Büyük bir hayal kırıklığına uğradık” dedi. “Bölükbaşı'nı 1000'e yakın avukat savunacak”, *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1957

⁹² “Bölükbaşı'nı savunmak isteyen ve parti merkezine ulaşan avukatların sayısı 2000'e yaklaştı”, *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1957

⁹³ “Bölükbaşı'ya D.P'liler teessür telgrafi gönderiyor”, *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1957

⁹⁴ “Bölükbaşı hadisesi muhalefet partilerini birbirlerine yaklaştırıyor”, *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1957

⁹⁵ Halkın büyük bir çoğunluğu Bölükbaşı gelmezse törene katılmama kararı almıştı. Civar köylerdeki halk yapılan ısrarlı davetlere rağmen Kırşehir'e inmemeye ahdetmişti. Kırşehirililer gazetecilere Bölükbaşı'nın gelip gelmeyeceğini soruyordu. Bölükbaşı'nın verdiği sözden vazgeçerek, ertesi gün bayrama katılacağı haberi yayılınca Kırşehirililerin “gerçek sevinci” başlamış oldu. “Kırşehir'in bayramı dün öğleden sonra başladı”, *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1957

Erozan, Bölükbaşı'yı tekrar arabasına bindirmek isteyince halk ile Emniyet Müdürü arasında itişmeler oldu. Bölükbaşı'nın ikazları sayesinde olay genişlemeden önlenebildi. Resmi törene katılmak ve açılışı yapmak üzere Ankara'dan Devlet Bakanı Celal Yardımcı, Sanayi Bakanı Samet Ağaoğlu, İçişleri Bakanı Namık Gedik ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri Kırşehir'e gelmişti.⁹⁶ Fakat Kırşehirliler Osman Bölükbaşı'ya daha çok ilgi gösterdi. 1 Temmuz'da Kırşehir'in il olma törenine katılan ve daha önce dokunulmazlığı kaldırılan Bölükbaşı'nın ifadesi ertesi gün Ankara'da alınmaya başlandı.

2 Temmuz sabahı ifadesi alınmaya başlanan Osman Bölükbaşı, önce sorgusu tamamlanarak serbest bırakıldı ardından aynı gece tutuklanarak Ankara cezaevine konuldu.⁹⁷ Bölükbaşı'nın tutuklanması muhalefet partileri ve halk tarafından tepkiyle karşılandı. Tutuklanmanın ardından muhalefet partileri biraraya gelerek işbirliğine yönelik çalışmalara başladı.⁹⁸

Bölükbaşı'nın tutuklanmasına itirazda bulunuldu ancak itiraz reddedildi.⁹⁹ Bölükbaşı'nın reddi hakim talebi de kabul edilmedi¹⁰⁰ fakat davanın Keskin Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmesi isteği kabul edildi.¹⁰¹ Bu mahkeme reddi hakim talebini yerinde buldu ve Bölükbaşı 21 gün aradan sonra tahliye edildi.¹⁰² Ancak Bölükbaşı'nın özgürlüğü kısa sürdü; yeni bir emirle iki gün sonra İstanbul Hilton Oteli'nde tutuklanan Bölükbaşı yeniden Ankara cezaevine gönderildi.¹⁰³

27 Ekim 1957 seçimlerinde Osman Bölükbaşı, hapisteyken aday gösterildiği Kırşehir'den milletvekili seçildi ancak adli tatil bahanesiyle tahliye edilmedi.¹⁰⁴ 1

⁹⁶ "Kırşehir törenle il oldu", "Kırşehir'de dün müessif hadiseler oldu", *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1957

⁹⁷ "Bölükbaşı dün gece tevkif edildi", *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1957. Bölükbaşı, tevkif edilmesiyle ilgili olarak "Tarih tekerrürden ibaretmiş. 1949'da Halk Partisi beni tevkif ettirmişti. O zaman Ankara hapishanesinin taş duvarları arasına atılmışım. O zaman da tıpkı böyle tevkif edilmişim" dedi. Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 293.

⁹⁸ Muhalefetin işbirliğine yönelik çalışması 4. Bölümde anlatılacaktır.

⁹⁹ "Bölükbaşı'nın tevkif kararına itiraz edildi", *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1957, "Bölükbaşı'nın tevkifine itiraz edildi", *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1957

¹⁰⁰ "Bölükbaşı'nın hakime itirazı kabul edilmedi", *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1957

¹⁰¹ "Bölükbaşı son itiraz hakkını kullanıyor", *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1957,

¹⁰² "Osman Bölükbaşı Dün Tahliye Edildi", *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1957. Bölükbaşı'nın tutuklama kararını tasdik eden Hakim Adil Güneşoğlu, koridorda avukatlara ve gazetecilere "Ne gürültü ediyorsunuz yahu! Peygamber öldü ümmeti yaşıyor. Atatürk öldü millet yaşıyor. Bölükbaşı tevkif edilse ne çıkar!.." demişti. Avukatlar bu söz üzerine harekete geçmiş ve karara itiraz etmiştir. O gün adliyede bulunan 5 gazeteci de Keskin Mahkemesi'nde tanık olarak dinlenmiş ve Bölükbaşı'nın tahliyesine karar verilmiştir. Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor!...", *Günaydın*, 28 Temmuz 1973.

¹⁰³ "Bölükbaşı Ankara cezaevine konuldu", *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1957

¹⁰⁴ "Osman Bölükbaşı tahliye edilmedi", *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1957

Kasım'da açılan Meclis'in yemin töreninde Bölükbaşı'nın isminin okunmamasına Kasım Gülek itiraz etti ve itiraz sonucunda ismi okundu.¹⁰⁵ Osman Bölükbaşı, Ankara 2. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 30 Kasım 1957'de, 149 günlük tutukluluktan sonra tahliye edildi.¹⁰⁶ Tahliye edildikten iki gün sonra Meclis'e gelerek yemin etti.¹⁰⁷ Bu arada Bölükbaşı'nın yargılanmasına devam edildi ve nihai karar 7 Kasım 1959'da verilebildi. TCK 159. maddeye göre yargılanan Osman Bölükbaşı, 10 ay ağır hapis cezasına ve 4 ay İstanbul'da zorunlu ikamete mahkum edildi.¹⁰⁸ Yargıtay 1. Ceza Dairesi'ne başvurularak karar temyiz edildi.¹⁰⁹ 27 Mayıs'tan sonra ise Bölükbaşı'nın mahkumiyeti kaldırıldı ve kesin olarak beraat etti.

D.P iktidarının Bölükbaşı ve C.M.P'ye yönelik baskıcı tutumu, bu bölümde incelediğimiz 4 olayla kendini göstermiştir. D.P Kırşehir'i ilçe haline getirerek bir muhalefet partisini Meclis'e taşıyan halkı cezalandırmış, seçimler öncesinde yeniden il haline getirirken C.M.P oylarını bölmek istemiştir. Her iki olay da iktidarın demokrasi dışı haksız tasarrufudur. Osman Bölükbaşı'nın Meclis'te sarfettiği bir sözden ya da koridorda bir D.P'li milletvekiline söylediği sözlerden dolayı Meclis'e hakaret suçuyla dokunulmazlığının kaldırılması, iktidarın doğrudan Bölükbaşı'yı hedef alan bir davranıştır. Dokunulmazlığının kaldırılmasından sonra tutuklu olarak yargılanması, iktidarın Bölükbaşı'ya karşı kasıtlı davranışının diğer bir örneğidir. Milletvekili seçildiği halde tahliye edilmemesi, bir ay daha cezaevinde tutulması ise D.P iktidarının Bölükbaşı'ya karşı Anayasa dışı ve keyfi tutumunun son örneğidir.

İktidarın Bölükbaşı ve partisine yönelik bu baskıcı politikaya neden ihtiyaç duyduğu sorusuna verilecek cevap, dönemin demokrasi anlayışı ve iktidarın muhalefet algısına ışık tutmaktadır. D.P'nin bu uygulamalarıyla bir muhalefet partisinin önünü kesmek ve kendisine karşı sert eleştiriler yönelten Bölükbaşı'yı cezalandırmak ya da safdışı etmek istediği açıktır. D.P, "milli irade"yi öne çıkararak iktidarını korumak isterken, devletle özdeşleşmiş C.H.P karşısında halkın tek parti olarak D.P'yi

¹⁰⁵ "Yeni Meclisin İlk Celsesi Hadiseli Geçti", *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1957, Yemin törenini onuncu koğuşun radyosundan dinleyen Bölükbaşı, ismi okunduğunda ayağa kalkarak yemin etmişti. Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor!...", *Günaydın*, 28 Temmuz 1973, Metin Tokar, *Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991, s. 33.

¹⁰⁶ "CMP başkanı Osman Bölükbaşı tahliye edildi", *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1957

¹⁰⁷ "Bölükbaşı dün meclise gelerek yemin etti", *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1957

¹⁰⁸ Bölükbaşı, İstanbul'da ikamete mecbur edilen ilk siyaset adamıdır. "Bölükbaşı dün 10 ay hapse mahkum edildi" *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1959.

¹⁰⁹ "Bölükbaşı'ya verilen cezanın infaz şekli", *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1959

desteklemesini arzu etmektedir. C.H.P ve D.P'nin şekillendirdiği iki partili sistemde üçüncü parti olarak M.P ve C.M.P'nin fazla bir iktidar şansı bulunmamasına rağmen D.P, bu parti ve eleştirilerine tahammül edememiş, kendi dışında başka partileri destekleyen “milli iradeye” saygı duymamıştır. Öte yandan Bölükbaşı ve partisine yönelik baskıcı tutumun kişisel bir boyutu da vardır. O da, ısrarlı muhalefetinden kişisel olarak son derece rahatsızlık duyduğu bilinen Menderes'in, Bölükbaşı'yı cezalandırmak istemesidir. Menderes'in kişisel hırsı, D.P'nin baskı politikası ve bütün bu saydığımız olaylar, iktidara karşı mücadelesiyle öne çıkmaya başlayan Osman Bölükbaşı'nın popülaritesinin artmasına ve ismi etrafında bir efsane oluşmasına yol açmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS'A DOĞRU İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ

(1957-1960)

4.1. MUHALEFETİN “GÜÇ BİRLİĞİ” VE 1957 SEÇİMLERİ

Osman Bölükbaşı'nın tutuklanmasının ardından muhalefet partilerinin temsilcileri, İsmet İnönü, Fethi Çelikbaş, İbrahim Öktem, Ahmet Tahtakılıç, Fuat Arna ve Ahmet Bilgin C.M.P merkezinde biraraya gelerek rejim ve işbirliği meselelerini ele aldı.¹ Seçimlerin Ekim ayında yapılacağı belli olduktan sonra muhalefet partileri D.P'ye karşı Güç Birliği çalışmalarına başladı. İlk toplantı İnönü'nün Heybeliada'daki köşkünde yapıldı. Ardından C.K.M.P, C.H.P ve Hür.P arasında Güç Birliği'ne yönelik çalışmalar devam etti ve üç muhalif parti ortak bir tebliğ yayınladı. 4 Eylül 1957'de yayınlanan bu tebliğ ile “vatandaş hak ve hürriyetlerinin güvenceli hale getirilmesi, Anayasaya aykırı mevzuatın çıkmasına ve uygulanmasına engel olunması, mahkeme bağımsızlığı ve hakim güvencesinin sağlam esaslara bağlanması, iki meclis sisteminin kabulü, yasamanın yürütme üzerindeki denetiminin gereği gibi işleminin sağlanması” konularında üç parti ortak hareket etmeye karar verdi.² Daha sonra partiler aralarında muhalefetin tek listeyle seçime gitmesini tartıştı. Her üç partinin kongresi de işbirliği çalışmalarını onayladı.

18 Eylül 1957'de yapılan C.M.P Genel Kongresinde işbirliğine ittifakla karar verildi. C.M.P Kongresine İnönü, Gülek, Karaosmanoğlu ve bir grup Hür.P'li milletvekili katıldı. Kongre salonunda Mithat Paşa ve Namık Kemal'in resimlerinin ortasında Osman Bölükbaşı demir parmaklıklarla görülüyordu. İnönü, C.M.P kongresinde yaptığı konuşmada hapisanede bulunan Bölükbaşı'dan “C.M.P'nin muhterem başkanı ve Büyük Meclis'te çok kıymetli çalışma arkadaşımız” sözleriyle bahsetti ve Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı konusundaki görüşünü savunmaya devam ettiğini belirtti. Karaosmanoğlu ise “Huzurunuzda size hitap etmek bahtiyarlığımı duyduğum şu sırada içimizde bir acı var. Bölükbaşı bizim cesur ve kahraman bir

¹ Haytoğlu, a.g.t., s. 198

² Erer, On Yılım Mücadelesi..., s. 296

arkadaşımızdır. Memleketin çilekeş ve haysiyetli bir evladıdır. Bölükbaşı'nın halasını, bu memleketin halası ile beraber görüyoruz" dedi.³

C.M.P Kongresi'nde üç partinin işbirliği konusunda yarattığı samimi hava ertesi gün 19 Eylül 1957'de C.H.P'nin yayınladığı bir tebliğle sona erdi. C.H.P tebliğinde işbirliği fikrinden vazgeçildiği ilan ediliyordu. C.H.P'nin işbirliğini bir seçim taktiği olarak ele aldığı ortaya çıktı. C.H.P diğer iki partiye Güç Birliği'ni kabul ettirerek onların kendisine karşı muhalefet etmelerinden kurtuluyordu. Muhalefeti C.H.P'yi desteklemeye mecbur bırakıyordu. Ayrıca ülke genelinde Güç Birliği yayılmış ve seçimlere bir ay kalmıştı. Vatandaş işbirliği havası içinde oyunu en kuvvetli partiden yana kullanacaktı. C.H.P Güç Birliği'ni kendi çıkarına kullanarak diğer iki partiyi aldatmıştı.⁴ Osman Bölükbaşı, C.H.P'nin bu tutumuyla ilgili olarak C.M.P'nin 19 Kasım 1958'de yapılan 3. Büyük Kongresi'nde "C.H.P işbirliği havasını istismar ederek tek başına iktidara gelmeyi mümkün görmüştür" diyecektir.⁵

C.M.P işbirliği çalışmalarının sonuçsuz kalması üzerine yaklaşan seçimlere tek başına katılmaya karar verdi. C.M.P 1957 seçimlerinde daha çok Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması ve yargılanarak hapisaneye konmasını gündemde tuttu. Osman Bölükbaşı, C.M.P'nin Kırşehir milletvekili olarak yine listedeydi ve milletvekilliğini kazandığı takdirde yeniden dokunulmazlık kazanacak ve hapisaneden kurtulacaktı. C.M.P liderleri mitinglerde en çok bu konuyu işledi. Mesela C.M.P'nin Kırşehir toplantısında bir hatip "reylerimiz Osman Bölükbaşı'nın tahliye emri olacaktır" diyordu.⁶ C.M.P'nin Taksim'de düzenlenen mitingindeki dövizlerden birinde ise şu yazılıydı : "Vatandaş, 27 Ekim gerçek demokrasinin doğum sancılarını çekiyor. Doğacak çocuğun adının hürriyet olmasını istiyorsan Osman Bölükbaşı'yı hatırla!"⁷

27 Ekim 1957 günü yapılan genel seçimlerde D.P oyların %48'ini alarak 424 sandalye kazandı. C.H.P %41 oy oranıyla 178, C.M.P %7 ile 4 ve Hür.P %4 ile 4 milletvekili çıkardı.⁸ Yine üçüncü parti olarak Meclis'e girmeyi başaran C.M.P'nin oy

³ "C.M.P'nin Büyük Kongresi", *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1957

⁴ Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 298

⁵ "C.M.P Büyük kongresi dün Ankara'da başladı", *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1958

⁶ "C.M.P'nin Kırşehir toplantısı", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1957

⁷ "C.M.P'nin dünkü mitingi", *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1957. Bölükbaşı, cezaevindeyken doğan kız çocuğunun adını Hürriyet koymuş ve "Hürriyet dünyaya geldi, inşallah Türkiye'ye de gelir!" demişti. Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor!...", *Günaydın*, 28 Temmuz 1973

⁸ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 71

oranı artmasına rağmen milletvekili sayısı 5'ten 4'e düştü. C.M.P yine Kırşehir'den tam liste kazandı ve Osman Bölükbaşı için yeniden Meclis yolu açılmış oldu.

Muhalefet partileri seçimlere hile karıştırıldığını iddia ederek sonuçlara itiraz etti. Muhalefet, bazı vatandaşların seçim kütüklerinde adının yer olmadığını, radyonun seçim sırasında bazı sandık sonuçlarını duyurduğunu, mükerrer oy kullanıldığını, bazı yerlerde tasnifin gizli yapıldığını v.b iddia ediyordu. Gaziantep'te seçim sonuçlarına itiraz eden binlerce vatandaş resmi binalara saldırınca hükümet askeri tedbirlerle karşılık verdi.⁹

4.2. SEÇİM SONRASI İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ

1957 genel seçimlerinden sonra Celal Bayar yeniden Cumhurbaşkanı seçildi. Adnan Menderes ise beşinci defa başbakan oldu. İlk hükümetini 24 saat içinde kuran Menderes bu defa hükümeti kurmak için bir ay uğraştı. Yeni hükümetin ilk icraatı ise yine muhalefete karşı oldu. 27 Aralık 1957'de çıkarılan yeni içtüzüğe göre sözlü sorular haftada bir defa ve bir saatle sınırlı olmak üzere cevaplandırılacaktı. Bakanlara eğer isterlerse cevap vermeme hakkı tanındı. Milletvekili dokunulmazlığının kaldırılması kolaylaştırıldı. Muhalefetin serbestçe kendini ortaya koyabileceği tek yer olan Meclis kürsüsüne de iktidarın tahammülü kalmamıştı.¹⁰

27 Aralık kararlarının Anayasaya aykırı olduğunu söyleyen İstanbul Üniversitesi Anayasa Hukuku Profesörü Hüseyin Nail Kubalı açığa alındı. Kubalı, 1 Şubat 1958'de hükümet aleyhine propaganda yaptığı gerekçesiyle bakanlık emrine alınınca üniversite öğrencileri hükümet aleyhinde gösteride bulundu. Bu olay, 28-29 Nisan 1960 öğrenci gösterilerinin öncüsü niteliğindedir.¹¹ Kubalı olayı, D.P'nin devrilmesinde önemli rol oynayan iki bileşeni, orduyu ve aydınları biraraya getiren ciddi bir çatışmanın başlangıcına işaret ediyordu.¹² Osman Bölükbaşı, hükümetin Kubalı olayındaki tavrını eleştiriyor ve Prof. Hüseyin Nail Kubalı'yı "hak bildiği yönden dönmeyen adamdır" diyerek savunuyordu.¹³

⁹ Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 144

¹⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s. 155

¹¹ Toker, **Demokrasiden Darbeye...**, s. 64

¹² Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s. 73

¹³ Erer, **On Yılın Mücadelesi...**, s. 334

Hükümet bir yandan muhalefete karşı tedbirlerini uygularken öte yandan da ekonomik sıkıntılarla uğraşıyordu. Ülke genelinde bir çok mal bulunmaz olmuş, kuyruklar uzamış, karaborsa yaygınlaşmaya başlamıştı. Yüzde yüz oranında yapılan zamlarla bunalım aşılamıyordu. 4 Ağustos 1958'de alınan ekonomik kararlarla Türk Lirasının değeri üç kattan fazla düşürüldü ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ve IMF'den kredi almak zorunda kalındı.¹⁴ D.P'nin zenginlik ve kalkınmayla anıldığı günler geride kalmıştı.

D.P iktidarını daha derinden etkileyen olay 1958 yılının Temmuz ayında Bağdat'ta meydana geldi. 14 Temmuz 1958'de gerçekleşen Irak Devrimi, Türkiye'nin dış politikasını olduğu kadar iç politikasını da etkiledi. 14 Temmuz günü Türkiye'de Irak, Pakistan ve İran devlet başkanlarının katılımıyla Bağdat Paketi'nin bir toplantısı yapılacaktı. Irak Kralı Faysal ve Başbakan Nuri Sait bu toplantıya katılmak üzere yola çıkarken ayaklanma oldu ve ikisi de öldürüldü. Darbenin ertesi günü A.B.D Türkiye'deki üslerinden birini kullanarak Lübnan'a asker çıkardı.¹⁵ Irak Devrimi, D.P yönetimini derinden etkiledi; D.P yöneticilerinin zihinlerinde gerçek bir devrim fobisi yarattı.¹⁶

Irak'takine benzer bir darbenin korkusu hükümeti muhalefete kuşkuyla bakmaya sevketti. Menderes, 6 Eylül 1958 günü Balıkesir'de muhalefeti Irak'taki devrimin benzerini yapmak istemekle suçladı ve darağaçlarını hatırlattı.¹⁷ 21 Eylül'de ise İzmir'de muhalefeti şu sözlerle uyardı: "...kendilerine hatırlatayım. Bir daha valiye, mudde-i umumiye sana şunu bunu yapacağız derlerse demokrasiye paydos olunacaktır...Ben de, iktidar şimdi elimdeyken yaparım, derim. Çünkü milletimizi ve memleketimizi bunların şerrinden muhafaza etmek, vazifemizdir."¹⁸ Menderes, bu konuşmasından bir ay sonra 12 Ekim 1958 günü Manisa'da "kin ve husumet" cephesine karşı bir Vatan Cephesi kurulması çağrısında bulundu.¹⁹

¹⁴ Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 158

¹⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s. 160

¹⁶ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s. 74

¹⁷ Akşin, **a.g.m.**, s. 220. Menderes, "Onların niyeti T.B.M.M denen aziz kabineyi itibardan düşürmek ve memlekette, işte meclis de kalmamıştır diyerek...seçimlerin semtine dahi uğramadan iktidara gelivermektir...Irak'ı misal göstererek...adeta 'bunları öldürecek bir sergerde, bir serseri çıkmayacak mı' demektedirler. Biz onların bu meşum maksadını seziyoruz...Bir zamanlar Atatürk'e dahi suikastler tertip edilmiştir. Ama buna cüret edenlerin idam sehpaalarında can verdiklerini hatırlasınlar" diyordu. Eroğul, **Demokrat Parti...**, s.162

¹⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 162

¹⁹ Akşin, **a.g.m.**, s. 220

1957 seçimlerinden sonra D.P, Irak Devrimi'nin de etkisiyle muhalefete karşı daha şiddetli bir baskı dönemine girdi. Muhalefet partileri ise iktidarın baskısına karşı yeniden işbirliği çalışmalarına başladı.

4.3. CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ'NİN KURULUŞU

1957 seçim sonuçlarına göre muhalefet partilerinin toplam oyu D.P'nin oyunu geçiyordu. Seçimlerden bir süre sonra muhalefet partileri arasında işbirliği çalışmaları yeniden gündeme geldi. C.M.P 1958 yılının Mart ayından itibaren işbirliği çalışmalarına ağırlık verdi ve öncelikle Hür.P ile temaslar kurdu. C.M.P işbirliğinin genel bir işbirliğine dönüşmesini istiyor, Hür.P ise kontenjanlı işbirliğini kabul ediyordu. Her iki parti de 1957 seçimlerinden sonra iktidarın aldığı yeni tedbirlerin durumu vahim hale getirdiğini belirtiyor ve birleşme konusundaki temennilerinin gerçek olduğunu fakat çabaların sonuçsuz kaldığını kamuoyuna duyuruyordu.²⁰

C.M.P işbirliği çalışmalarına Türkiye Köylü Partisi (T.K.P)'nden gelen bir teklif üzerine devam etti. T.K.P, C.M.P ve Hür. P tarafları biraraya gelerek yeni bir işbirliği toplantısı yaptı. Üç partinin C.M.P çatısı altında birleşmesi olası görülüyordu. Hür.P yeni bir partinin kurulmasını savunuyordu. Hür.P. birleşmeye sıcak bakmıyor fakat gelişmeler T.K.P ile C.M.P'nin birleşebileceklerini gösteriyordu. Hür.P bir süre sonra C.H.P ile yakınlaşmaya başladı. Bunun üzerine C.M.P ile T.K.P arasındaki işbirliği artarak birleşme yönünde gelişti.²¹

T.K.P, 19 Mayıs 1952'de, Ethem Menemencioğlu, Remzi Oğuz Arık, Cezmi Türk ve Tahsin Demiray gibi bir kısmı D.P milletvekili olan "aşırı milliyetçi" bir grup tarafından kurulmuştu. T.K.P sınıf temeline dayanan bir parti değildi; daha çok köylülüğün yaşam standartlarını yükseltmek ve köy sorunlarına halkın ilgisini çekmek amacındaydı.²² Yeni bir Anayasa, Anayasa Mahkemesi ve iki meclisli parlamenter rejim gibi hukuksal yenilikler öneren T.K.P,²³ milliyetçi düşünce ve büyük burjuvazi yerine küçük üretici kesimlerin haklarını savunması bakımından da C.M.P'yle ortak özellikler taşıyordu. Siyasal hayatta fazla etkinlik gösteremeyen T.K.P, köylülük

²⁰ Haytoğlu, a.g.t., s. 232

²¹ Haytoğlu, a.g.t., s. 233

²² Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin...*, s. 245

²³ Sencer, a.g.e., s. 246

temelinde ileri sürdüğü görüş ve önerileri kabul şartıyla, C.M.P ile birleşerek siyasi mücadeleye devam etmek istiyordu.

16 Ekim 1958'de C.M.P Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ile T.K.P Genel Başkanı Tahsin Demiray iki partinin birleşmesine dair bir tebliğ hazırladı. Tebliğde C.H.P ve D.P karşısında üçüncü bir kuvvet olarak iki partinin birleştiği, yeni partinin adının bu birleşmeyle birlikte Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (C.K.M.P) olduğu açıklanıyordu.²⁴ T.K.P 1 Kasım'da kongresini yaparak partiyi feshetti ve C.M.P'ye katıldı. Bölükbaşı birleşmeyle ilgili olarak İstanbul İl Kongresi'nde "Biz C.H.P potasında erimek istemiyoruz. Eğer mutlaka D.P'yi iktidardan devirmek için bizi davet ediyorlarsa, onlar reylerini C.M.P'ye versinler. Mazisi temiz ve alını açık bir parti olarak biz de memlekette demokrasiyi tahakkuk ettirdikten beş ay sonra serbest seçim yapalım ve iktidarı kim alırsa alsın" diyordu.²⁵

21 Kasım 1958'de toplanan C.M.P Genel Kongresi partinin T.K.P ile birleşmesini kabul etti. Kongrede C.M.P ve T.K.P programının ortak yönleri ve C.M.P programında bulunmayan noktaları içine alan tasarı kabul edilmedi.²⁶ 18-20 Kasım 1959'da yapılan C.K.M.P'nin 4. Büyük Kongresi'nde de T.K.P'nin istediği değişiklikler tam olarak yapılmadı ve bu nedenle bazı T.K.P'liler istifa etti. Tahsin Demiray'ın program ve tüzük konusunda olağanüstü kongre toplanması isteği kabul edilmeyince Demiray Genel İdare Kurulu'ndan istifa etti.²⁷ C.M.P ve T.K.P'nin birleşmesi protokole uygun olarak gerçekleşmemiş oldu ve C.M.P, T.K.P'yi bünyesine katarak C.K.M.P adıyla mücadelesine devam etti. Bu arada C.M.P'li Alaattin Tiritioğlu ve arkadaşlarının partinin programını değiştirerek ismini "Türkiye Sosyalist Köylü Millet Partisi" olarak teklif eden projesi gündeme geldi. Bunun üzerine Genel İdare Kurulu C.K.M.P'nin sosyalist parti haline getirilmesi yönünde hiçbir teklifin kabul edilmemesine karar verdiğini açıklayan bir tebliğ yayınladı.²⁸

Hür.P ise 24 Kasım 1958'de toplanan Genel Kongre'de kendini feshederek C.H.P'ye katılma kararı aldı. 12 Ocak 1959'da toplanan C.H.P 14. Kurultayı, İlk

²⁴ Haytoğlu, a.g.t., s. 234

²⁵ "Bölükbaşı dün DP ve CHP'ye hücum etti", *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1958

²⁶ Haytoğlu, a.g.t., s. 239

²⁷ Haytoğlu, a.g.t., s. 259

²⁸ Haytoğlu, a.g.t., s. 247

Hedefler Beyannamesi adıyla yayınladığı metinde, ikinci Meclis, Anayasa Mahkemesi, yüksek hakimler meclisi, sosyal adalet, basın özgürlüğü, üniversite özerkliği, nisbi temsil gibi iktidara geldiği zaman gerçekleştireceği hedefleri açıkladı.²⁹ C.K.M.P ise 20 Ocak'ta "Çıkar Yol" adıyla yayınladığı beyannamede hedeflerini ortaya koydu ve yapılması gerekenleri sıraladı. Beyannamede "Anayasanın yetersiz olduğundan yeni bir anayasanın yapılması gerektiği, Anayasanın milletçe yapılması, çoğunluğa sahip partinin yapacağı Anayasanın parti Anayasası olacağı, seçimlerin nisbi temsil üzere yapılması, C.H.P'nin İlk Hedefler Beyannamesi'nin amacı teminden uzak olduğu, C.H.P'nin şimdiki seçim sistemi ile iktidara gelmek istediği, D.P'nin nisbi temsile göre yeni bir seçim kanunu yapmadığı takdirde muhalefetin bir Anayasa projesi hazırlayarak millet önüne çıkması ve bunun savaşını vermesi gerektiği" belirtiliyordu.³⁰

4.4. VATAN CEPHESİ KARŞISINDA C.K.M.P

İktidar, muhalefetin güçbirliği karşısında çareyi Vatan Cephesi'ni kurmakta ve ülke genelinde ocaklar açmakta buldu. Menderes, Vatan Cephesi'nden ilk defa 12 Ekim 1958'de Manisa İl Kongresi'nde bahsetmişti. Bölükbaşı, Başbakanın Manisa nutkunda bahsettiği Vatan Cephesi için "Kurmak istedikleri cepheye vatan cephesi dememeli, teslimiyet ve mutavaat cephesi demeli...Biz bu cephenin içinde değil daima karşısında olacağız. Biz derken eşit hak ve haysiyet isteyen bütün vatandaşları da ifade ettiğimize kaniyiz" yorumunu yaptı.³¹

Vatan Cephesi'ne ilk katılan C.M.P'den ayrılarak D.P'ye geçen eski C.M.P İstanbul İl Başkanı Hüsnü Zeki Söylemezoğlu oldu.³² Hükümet, Vatan Cephesi ocaklarını ülke genelinde yaygınlaştırmaya, Vatan Cephesi'ni destekleyenleri ödüllendirmeye, desteklemeyenleri ise cezalandırmaya başladı. Radyoda saatlerce Vatan Cephesi'ne katılanların adları okundu. Bir çok kişinin adı, kendisinin haberi olmadan cepheye katılanların arasında geçiyordu.³³ Vatan Cephesi'nden, V.C diye söz eden muhalif gazetelerde cepheye katıldığı söylenen kişilerin tekzipleriyle, bebeklerin ve ölümlerin üye kaydedildiğine ilişkin haberler yer alıyordu.³⁴ Radyoda ismi okunanlar

²⁹ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 163

³⁰ *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1959'dan aktaran Haytoğlu, *a.g.t.*, s. 247

³¹ "Vatan cephesi değil, teslimiyet cephesi...", *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1958

³² *Akis*, Sayı: 285, 13 Ocak 1960, s. 10'dan aktaran Haytoğlu, *a.g.t.*, s. 243

³³ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, Ankara: İmge Kitabevi, 1996, s. 75

³⁴ Aslandaş-Bıçakçı, *Popüler Siyasi Deyimler...*, s. 97

arasında C.H.P ve C.K.M.P'li partililer de vardı. İktidar, muhalet karşısında radyoyu psikolojik savaşın bir aracı olarak kullanıyordu.

Bölükbaşı, Vatan Cephesi'yle ilgili olarak “kanaatlere ve vicdanlara değil, menfaat ve ihtiraslara hitap eden bir cephe, vatan gibi ulvi bir mevhumun gölgesine sığınamaz. Hakiki bir vatan cephesi kurmak icap ediyorsa, bu D.P'nin dışında ve ona karşı kurulmalıdır.” değerlendirmesini yapıyordu.³⁵ Bölükbaşı C.K.M.P'nin Vatan Cephesi'ne katılacağı yolundaki söylentilere ise şu cevabı veriyordu: “D.P liderleri tam bir hayalin peşindedir. Bir taraftan okşayarak bir taraftan gırtlığımızı sıkarak bizleri Vatan Cephesi'ne çekmek istiyorlar. Şunu söyleyelim ki bizler kılıç altında din değiştirecek insanlar değiliz. Bizi bugüne kadar hala anlamamış olmaları kendileri için bir ayıptır. Zindanı kabul ederiz ama zilleti asla. Bize zulmetmek belki mümkündür ama bizi küçültmek mümkün değildir.”³⁶

Vatan Cephesi, muhalefetin güçbirliğine karşı D.P iktidarının bulduğu bir çözüm yoluyla. Fakat Vatan Cephesi ocaklarının birbiri ardına açılması ve devlet radyosundan saatlerce cepheye katıldığı iddia edilen kişilerin isimlerinin okunması iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliği daha da artırdı.

4.5. OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN ARABULUCUK ÇALIŞMASI

1959 yılına gelindiğinde D.P iktidarı ile muhalefet partileri arasındaki gerginlik iyice tırmanmıştı. 17 Şubat 1959'da Londra'ya giden Türk heyetinin uçağı düştü. 16 kişinin öldüğü kazadan Menderes yara almadan kurtuldu. Bu olay mucize olarak sunuldu ve Başbakan Türkiye'ye döndükten sonra bu inancın yayılmasını sağlayacak sözler söyledi.³⁷ Oysa Menderes, olayın ardından ülke genelinde hakim olan birlik havasını olumlu yönde kullanıp muhalefet ile iktidar arasındaki gerginliği azaltabilirdi. Menderes bu fırsattan yararlanmak yerine muhalefete daha çok yüklenmeyi tercih etti ve 27 Mayıs'a doğru giden yolda olaylar hızla gelişmeye başladı.

³⁵ “Bölükbaşı'nın Vatan Cephesine Hücumları”, *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1959

³⁶ “Bölükbaşı Konya'da iktidarı tenkit etti”, *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1959

³⁷ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s.165, Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.75

Bu dönemde özellikle C.H.P ile D.P arasında giderek tırmanan bir gerginlik yaşanıyordu. C.H.P İlk Hedefler Beyannamesi'nin ardından iktidara karşı daha sert politika izlemeye karar verdi. İsmet İnönü, 29 Nisan 1959 günü, bazı milletvekilleri, partililer ve gazetecilerin katıldığı kalabalık bir grupla Ege gezisine çıktı. "Büyük Taarruz" adı verilen gezinin ilk durağı olan Uşak'ta D.P'lilerle C.H.P'liler çatıştı, Uşak'tan ayrılırken çıkan arbedede İnönü, kafasına fırlatılan bir taşla yere düştü. Uşak'tan sonra İzmir'de de bazı olaylar meydana geldi. İnönü'nün buradaki konuşması Vali tarafından yasaklandı. D.P'li partizanlar Demokrat İzmir gazetesine saldırdı. Gezi sırasında meydana gelen olaylar ve muhalefetin demeçleri için gazetelere yayın yasağı kondu. İzmir'in ardından İstanbul'a giden İnönü'nün otomobili Topkapı civarında saldırıya uğradı.³⁸ Gezi sırasında meydana gelen olaylar D.P'ye karşı tepki doğurdu. Öte yandan C.H.P ile D.P arasındaki gerginlik bu geziden sonra daha da arttı.

C.H.P olaylardan D.P'yi sorumlu tutuyor, İçişleri Bakanı Namık Gedik ve Başbakan Adnan Menderes hakkında Meclis soruşturması açılmasını istiyordu. D.P ise C.H.P'nin önermelerini dikkate almıyordu. Çoğunluğunu D.P'lilerin oluşturduğu Meclis'te iki parti arasındaki kavgalar sürekli hale gelmeye başladı. Uşak olaylarıyla başlayan ve C.H.P ile D.P arasında giderek artan gerginlik karşısında Osman Bölükbaşı, C.K.M.P adına iki parti arasında arabulucuk yapmaya karar verdi. Bölükbaşı, Genel Başkan Vekili Ethem Menemencioğlu, Genel Sekreter Ahmet Bilgin, Genel İdare Kurulu üyeleri Fuat Arna ve Ahmet Tahtakılıç'tan oluşan bir heyetle birlikte önce Başbakan Adnan Menderes'i makamında ziyaret ederek üç saatlik bir görüşme yaptı. Bu toplantının ardından C.K.M.P heyeti bir değerlendirmede bulduktan sonra C.H.P Genel Merkezine giderek İsmet İnönü, Kasım Gülek, İsmail Rüştü Aksal ve Nüvit Yetkin'den oluşan heyet ile görüşme yaptı. Bölükbaşı görüşmelerin ardından yaptığı açıklamada "neticeden ümitsiz görünmedi"ğini söylüyordu.³⁹ Ancak kısa bir süre sonra arabulucuk çalışmasının sonuç vermediği görüldü ve C.K.M.P açıklama yapmaksızın çalışmalarını durdurdu.

C.H.P ve D.P'nin birbirleri karşısındaki tavrında herhangi bir yumuşama görülmüyordu. Bölükbaşı, C.K.M.P Genel İdare Kurulu ile bir toplantı yaparak arabulucuk çalışmalarına devam etmeye karar verdi. Bölükbaşı C.H.P'lilere Meclis

³⁸ Eroğul, a.g.e., s.168

³⁹ "Partiler arasında uzlaşma teşebbüsleri", *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1959

toplantılarına katılma, D.P'lilere ise önermeleri gündeme alma tavsiyesinde bulundu.⁴⁰ C.H.P ve D.P milletvekilleriyle temaslarda bulunan Bölükbaşı, arabuluculuk çalışmalarına İnönü ile yaptığı görüşmeyle devam etti.⁴¹ Bu arada Başbakan Adnan Menderes partilerarası ilişkilerin yarattığı yumuşama havasını fırsat bilerek 5 C.K.M.P'li ve 1 C.H.P'liyi öğle yemeğine çağırdı. Başbakanın verdiği yemekten sonra bir kısım partililerin D.P'ye bazı C.K.M.P liderlerinin de C.H.P'ye geçecekleri yolunda haberler çıktı⁴² fakat bunların hiçbiri gerçekleşmedi.

Osman Bölükbaşı'nın D.P ve C.H.P arasında başlattığı arabuluculuk çalışmaları sonuçsuz kaldı. Öte yandan bu çalışmalar C.K.M.P içerisinde ve parti tabanında huzursuzluğa neden oldu. Bölükbaşı, arabuluculuk çalışmalarının yol açtığı durumdan ve parti içerisindeki huzursuzluktan rahatsız oldu ve bir demeç vererek kendi üzerlerine düşeni yaptıklarını sonuçlarını da almak üzere olduklarını belirtti fakat arabuluculuk görevini inkar etti. Bölükbaşı demecinde "Biz C.H.P ile iktidar arasında hiçbir zaman arabuluculuk gibi bir vazife ifa etmeyi düşünmüş bile değiliz. Hareketimizin hedef ve gayesi tebliğimizde ifade olunmuştur. Biz rejim konusundaki inhiraflara ve memleketi kardeş kavgasına götürecek facialara set çekmek istedik" dedi.⁴³

Osman Bölükbaşı, sonuçsuz kalan ve C.K.M.P içinde bazı istifalara da neden olan arabuluculuk çalışmalarına son verdikten sonra D.P'ye daha çok yüklenmeye başladı ve girişimin sonuçsuz kalmasını D.P'nin tutumuna bağladı. Bölükbaşı, 4. Büyük Kongre'de arabuluculuk teşebbüslerinden bahsederken, bir ara siyasi havanın yumuşadığını fakat iktidarın tutumunda bir değişiklik olmadığı gibi yeni teşebbüslerde bulunduğunu söyledi.⁴⁴

4.6. BÖLÜKBAŞI'NIN DEMOKRAT PARTİ'YE UYARILARI

Bölükbaşı, 1959 yılı boyunca D.P iktidarını uyararak konuşmalar yaptı. Uşak olaylarının meydana gelmesinden bir hafta önce Bölükbaşı şu tespitte bulunuyordu: "D.P'yi ikaz yolunda sarfettiğimiz samimi gayretlerin neticesiz kaldığını elemle

⁴⁰ "Bölükbaşı'nın arabuluculuğu devam ediyor", *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1959

⁴¹ "İnönü arabuluculuk faaliyetlerine devam eden Bölükbaşı ile dün Ankara'da iki saat görüştü", *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1959

⁴² "CKMP'den bazı kaymalar bekleniyor", *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1959

⁴³ "C.K.M.P iç duruma dair dün bir tebliğ yayınladı", *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1959

⁴⁴ "C.K.M.P'nin 4'üncü Büyük Kongresi dün Ankara'da çalışmalara başladı", *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1959

görüyoruz. Bu yolda ısrar eden D.P'yi iktidardan uzaklaştırmak vatan hizmetlerinden en büyüğü haline gelmiştir.”⁴⁵ 24 Nisan 1959 günü ise Eskişehir’de yaptığı konuşmada, D.P’nin menfi tutumunda ısrar etmesi ve nisbi temsil esasına göre bir seçim kanunu yapmaması halinde muhalefet partilerinin seçimden önce birer Anayasa projesi hazırlamaları gerektiğini söylüyor ve bu yolla muhalefetin millete kesin ve açık taahhütler vermesini istiyordu.⁴⁶

Arabuluculuk çalışmasının sonuçsuz kalması üzerine D.P’ye daha çok yüklenmeye başlayan Bölükbaşı, aylar önce İnönü’nün taşlandığı Uşak’a giderek il kongresinde bir konuşma yaptı. Hiçbir olayın çıkmadığı ve sevgi gösterileriyle karşılandığı Uşak’ta, Bölükbaşı “Bugünkü şartlar içinde D.P’nin mutlaka yıkılması en büyük hedeftir” diyerek şöyle sesleniyordu: “Uşaklılar...Devlet kuvvetlerinin gözleri önünde, zahirde İsmet Paşa’nın şahsını, hakikatte hürriyet ve demokrasi davasını taşıyan şahsiyetin tasfiyesine hazır olunuz.”⁴⁷

Uşak’ta yaptığı konuşmadan bir hafta sonra, bu defa C.K.M.P’nin 4. Büyük Kongresi’nde Bölükbaşı D.P iktidarının yıkılması gerektiğini net bir şekilde söylüyordu: “Totaliter bir felsefenin cezbesine kapılmış bulunan iktidar sahiplerine, itidal ve vatanseverliğin sesini duyurmak ve böyle bir gidişin kendileri ve memleket için hazırlayabileceği karanlık akıbetlere dikkatlerini çekmek, bütün gayretlere rağmen, maalesef mümkün olmamaktadır. Bu durum karşısında memleketin hal ve atisini tehdit eden Demokrat Parti’yi, zamanı gelince, tedavisi imkansız bir uzuv gibi siyasi hayatımızdan koparıp atmak milletimize düşen en büyük vatanseverlik ve basiret vazifesi haline gelmiştir.”⁴⁸ Bölükbaşı, bu konuşmasında bütün sıkıntıların kaynağının rejim buhranı olduğunu söylemiş ve bir iktidarın menşeinin meşru olmasının yeterli olmayacağını, devamının da meşru olmasının gerektiğini ileri sürmüştür.

1959 yılı, Türkiye’de demokrasi açısından felaket yılı olmuştur.⁴⁹ Hükümet gün geçtikçe baskı tedbirlerini artırdı, gazetelere yayın yasakları konulmaya devam etti ve basın davaları her geçen gün daha da arttı.⁵⁰ Basın üzerindeki iktidarın baskısını

⁴⁵ “Bölükbaşı Konya’da...”, *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1959

⁴⁶ “Bölükbaşı’nın Vatan Cephesine...”, *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1959

⁴⁷ “Bölükbaşı dün Uşak’ta iktidarı tenkit etti”, *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1959

⁴⁸ “C.K.M.P’nin 4’üncü Büyük Kongresi...”, *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1959

⁴⁹ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.77

⁵⁰ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 169

eleştiren Bölükbaşı, Konya’da yaptığı konuşmaya bir Fransız düşünürün “Şeref o millete ki orada konuşulur. Zillet o millete ki orada susulur” cümlesiyle başlıyor ve basının içinde bulunduğu güçlüğü şu sözlerle ifade ediyordu: “Bugün basın sırat köprüsü haline gelmiştir. En ufak bir dikkatsizlik soluğu Hilton koğuşunda aldırır.”⁵¹ 27 Ekim 1959 günü İzmit İl Kongresi’nde yaptığı konuşmada ise C.H.P devrinde üç gazetecinin D.P devrinde 33 gazetecinin zindanda olduğunu belirterek “Recep Peker devrini rahmetle anıyoruz” demiştir.⁵²

D.P, 1957 seçimlerinden sonra muhalefet ve basına karşı uyguladığı baskı tedbirleriyle tek parti dönemini hatırlatan bir yönetim sergiliyordu. “Sanki on yıl önce özgür muhalefet, özgür basın için savaş veren D.P yokolmuş; yerine tek parti C.H.P, D.P kılığında geri gelmişti.”⁵³ 1950 öncesinde D.P’nin C.H.P’ye yaptığı eleştirilerin aynısını bu defa C.H.P, D.P iktidarına yöneltiyordu. C.H.P’nin İlk Hedefler Beyannamesi, özü itibariyle D.P’nin başlangıçtaki Hürriyet Misakı’na benziyordu. D.P iktidarını ilk günlerinden itibaren C.H.P’ye benzemekle ve tek parti rejiminin araçlarını kullanmakla eleştiren Osman Bölükbaşı ise, D.P tarafından zorla susturulup cezalandırıldıktan sonra iktidara karşı muhalefeti daha sertleştirmiştir. Siyasal gerilimin iyice tırmandığı 1959 yılı boyunca yaptığı konuşmalarda Bölükbaşı, muhalefetin tüm uyarılarına rağmen demokrasi dışı uygulama ve baskılarını devam ettiren D.P iktidarının yıkılmasını istemektedir. D.P’yi uygulamaları nedeniyle meşru bir iktidar olarak görmeyen Bölükbaşı, bu konuşmalarında iktidarın meşru bir yolla, seçim yoluyla devrilmesini istemektedir. Ancak Bölükbaşı’nın arabuluculuk çalışmaları gibi D.P’yi uyarıcı nitelikteki sözleri de sonuç vermemiş, hükümet muhalefet ve basına karşı baskıyı artırmaya devam etmiştir.

4.7. BÖLÜKBAŞI – MENDERES GERGİNLİĞİ

Muhalefet partileri D.P’nin artan baskısından şikayet ediyor ve en kısa zamanda genel seçime gitmek istiyordu. İktidar ise erken bir seçimden endişe duyuyor ve bu endişe baskı uygulamalarını daha da şiddetlendiriyordu. 1960 yılına girildiğinde

⁵¹ “Bölükbaşı Konya’da...”, *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1959. Bölükbaşı’nın, “Hilton Koğuşu” dediği yer Ankara Cezaevi’dir. D.P iktidarını eleştiren yazıları nedeniyle tutuklanan gazeteciler, kaldıkları Ankara Cezaevi’ne “Ankara Hilton” adını takmıştı. Aslandaş- Bıçakçı, *Popüler Siyasi Deyimler...*, s. 28.

⁵² “Bölükbaşı 440 dakika konuştu”, *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1959

⁵³ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1981, s. 128

muhalefete hakim olan hava D.P'nin iktidarı ne pahasına olursa bırakmayacağı yolundaydı. İnönü 10 Ocak 1960'ta, Bursa İl Kongresi'nde "Vatandaşlarım emin olsunlar ki, seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse, dünya başlarına yıkılacaktır. Dünyanın başlarına yıkılması için, ben, tasavvur ettikleri, tasavvur edecekleri derslerin en ağırını onlara öğretmesini bileceğim" diyordu.⁵⁴ İnönü, 20 Ocak tarihli konuşmasında ise muhalefeti ihtilal hazırlamakla suçlayan Menderes'e şu sözlerle cevap veriyordu: "Baskı idaresi kurmak isteyenler, tabii olarak kendilerini daimi bir ihtilal tehlikesi karşısında görürler...Dürüst seçim teminatı verirseniz rahat edeceksiniz. Vermezseniz gene gideceksiniz. Hem çok fena gideceksiniz."⁵⁵

D.P'nin Irak Devrimi'nden sonra muhalefete kuşkuyla baktığını ve benzer bir ihtilal teşebbüsünün Türkiye'de de muhalefet eliyle gerçekleşebileceğinden endişe duyduğunu söylemiştik. D.P, özellikle C.H.P ve lideri İnönü'nün gizli bir ihtilal hazırladığından kuşkuluyor ve C.H.P gezilerinde çeşitli engeller çıkarmak, olayların gazetelerde yayınlanmasını yasaklamak yoluyla C.H.P'ye karşı baskısını artırıyordu. İnönü ise 1960'a gelindiğinde D.P'ye karşı üslubunu daha da sertleştiriyor ve ilerde göreceğimiz gibi iktidarın ihtilal fobisini artıracak sözler söylüyordu.

Osman Bölükbaşı da İnönü gibi 1960 yılının ilk günlerinden itibaren D.P'ye karşı üslubunu sertleştirmiş ve benzer şekilde D.P'nin iktidarı kaybedeceği korkusunu gündemde tutmuştur. Bölükbaşı'nın yargılanması 1959 yılının Kasım ayında sona ermiş ve mahkeme T.C.K 159. maddesine göre yargıladığı Bölükbaşı'nı 10 ay ağır hapis cezasına ve 4 ay İstanbul'da zorunlu ikamete mahkum etmişti. 1960 yılı Ocak ayının ilk günlerinde Kırşehir'i ziyaret eden Bölükbaşı, burada mahkumiyetiyle ilgili olarak "Biz rahat uyuyoruz. Uykusu kaçanlar başkalarıdır"⁵⁶ diyerek iktidarın korkusuna işaret ediyordu.

1960 yılı Ocak ayından itibaren Osman Bölükbaşı ile Adnan Menderes arasında 27 Mayıs'a kadar devam edecek olan karşılıklı suçlama ve gerginlikler başladı. Menderes, yukarıda bahsettiğimiz 20 Ocak tarihli İnönü'nün konuşmasına verdiği cevabın bir yerinde "C.K.M.P şimdi nerede?" diye soruyordu. Osman Bölükbaşı ise

⁵⁴ Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 375, Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 170

⁵⁵ Erer, *a.g.e.*, s. 384, Eroğul, *a.g.e.*, s. 170

⁵⁶ "Bölükbaşı Kırşehir'de konuştu", *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1960

verdiği cevapta iktidar liderinin, muhalefete hayat hakkı tanımadığını, C.K.M.P'ye karşı yıllardan beri baskı politikası takip edildiğini belirtiyor, seçimlerde C.K.M.P'ye oy veren vilayetin ilgasından ve idarecileri hakkındaki adli takibattan bahsettikten sonra şöyle diyordu:

“Bütün bunlara rağmen C.K.M.P bugün, şerefli ve idealist insanlar topluluğu olarak vazife başında ve insan haklarının enkazı üzerinde kaba bir kuvvet saltanatı kurmak isteyen zihniyetin karşısında bulunmaktadır. Bu hakikati ve nerede olduğumuzu, elçileriyle eşiklerimizi aşındıranlar, ziyafet sahnesi hazırlayanlar ve bizleri saflarına çekmek için tatlı dil dökenler çok iyi bilirler. Kanaat ve haysiyetlerini siyaset pazarında satışa çıkarmış bir kaç bedbahtın ihaneti ile, Vatan Cephesi'ne iltihaklar efsanesi ile bir idealistler ordusu, kuvvet ve hayatiyetinden hiçbir şey kaybetmez...Vicdan ve kanaatlere değil, ihanet köprübaşları kurmak politikasına ümit bağlayanlar hüsrana mahkumdurlar. Bu yol esasen her manasıyla zayıf olanların ve demokrasiye inanmayanların başvuracağı bir yoldur. Bu hakikati iktidar lideri “Allah o geceyi bir daha göstermesin” dediği geçmiş seçim gecesini daha büyük bir dehşet ve hüsrana içinde yakın bir atide bir kere daha yaşadığı zaman anlayacaktır. D.P lideri ne derse desin, şartlar ne kadar ağır olursa olsun, C.K.M.P siyasette sebat, ahlak ve idealizmin bekçiliğini fütür getirmeyen bir metanet ve cesaretle yapmaya devam edecektir.”⁵⁷

Osman Bölükbaşı ile Adnan Menderes arasındaki gerginlik Menderes'in 1 Şubat 1960 günü Kırşehir'i ziyareti ve burada yaptığı konuşmayla daha da tırmandı. Menderes yıllar sonra ziyaret ettiği Kırşehir'de halka şöyle sesleniyordu:

“Araya uzun seneler girdi, sizden ayrı kaldım. Yalnız uzun seneler değil, bir çok hadiseler, meseleler girdi. Belki alınganlıklar, belki dargınlıklar...Fakat asıl ara bozucunun türlü marifetleri, nifakçıların zararlı gayretleri aramızda uzun seneler, uzun mesafeler koydu. Kırşehirliler, siz, memleketin refaha, saadete, hürriyete kavuşması için ne halisane duygularla daima iyiyi ve doğruyu aradınız. İyi ve doğrunun peşinden koşunuz. Fakat, iyi olan ve doğru olan budur diye size söylenenlerin, anlatılanların hakikatle hiçbir alakası yoktu...Ne yazık ki bunun meydana çıkması için herşeyin anlaşılabilmesi için senelerin

⁵⁷ “Bölükbaşı Başbakanı cevap verdi”, Cumhuriyet, 23 Ocak 1960

geçmesi lazım geldi. Çünkü iftira nifak ihtiras hak suretine bürünmüştü. Çirkin çehresini seçmek mümkün olmayacak şekilde iyice örtmüş gizlemişti...”⁵⁸

Menderes’in Kırşehir ziyaretinin sembolik bir değeri vardı. Menderes, iktidar muhalefet ilişkilerinin iyice gerginleştiği bir ortamda, Bölükbaşı ve C.K.M.P’nin kalesi durumundaki Kırşehir’de hem D.P iktidarının bizzat cezalandırdığı Kırşehirliyle kendini affettirmeye çalışıyor hem de Bölükbaşı’nın üzerinden muhalefeti halka şikayet ediyordu. Kırşehir konuşmasında “demokrasi zor bir rejimdir” diyen Menderes ertesi gün Mucur’da bunu şu sözlerle açıklıyordu: “Çünkü demokraside hürriyetlerin yalnız iyi niyetli ve iyiler tarafından kullanılması fikri ancak nazari olarak düşünülebilir. Hakikatte maalesef, iyi niyetli olmayanlar da hatta bilhassa onlar, her türlü kötü niyetlerini ve yıkıcı gayelerini tahakkuk ettirmek için hürriyet nizamından en geniş şekilde faydalanmaya çalışırlar, muvaffak da olurlar.”⁵⁹

Menderes’in Kırşehir’de yaptığı konuşma hakkında “hafıza-i beşerin nisyan ile malul olduğu yolundaki düsturun ibret ve hüznün verici bir tecellisidir” yorumunda bulunan Osman Bölükbaşı, Menderes’e şu sözlerle karşılık verdi: “Kırşehir’e reva görülen muameleleri alınganlıklar ve dargınlıklarla izaha çalışan Menderes bu haliyle devleti prensiplerin değil, iş başında bulunanların his ve öfkelerinin idare ettiğini bir kere daha itiraf etmiş bulunuyor. Menderes dinen hasretlerden, konuşmanın bahtiyarlığından ve bu buluşmanın çok manalı olduğundan da bahsediyor. Seçim arifesinde Menderes’i bu ilanı aşka sevkeden buluşma elbette ki manalıdır.”⁶⁰

Osman Bölükbaşı ve Adnan Menderes arasındaki gerginlik Kırşehir ziyaretinden sonra artarak devam etti. Buna karşılık Bölükbaşı, 27 Mayıs’a doğru İnönü ile yakınlaşmaya ve D.P iktidarına karşı İnönü ile birlikte hareket etmeye başladı.

⁵⁸ Menderes Kırşehir’i ziyaret etmesinin nedenini ise şu sözlerle açıklıyordu: “Güzel Kırşehir’inizin vilayet olarak ihtiyaçlarını, meselelerini gözlerimizle görmek, yerinde ölçmek, hesap etmek ve sizlere faydalı olmak, Kırşehir’e hizmet getirmek için aranızda gelmiş bulunuyoruz.”. “Menderes’in Kırşehir’de dün yaptığı konuşma”, *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1960

⁵⁹ “Menderes Mucur’da konuştu”, *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1960

⁶⁰ “Bölükbaşı’nın Menderes’e cevabı”, *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1960

4.8. TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULMASI

Kavgaların sürekli hale gelmeye başladığı Meclis 1 Mart 1960'ta tatile girmesine rağmen olaylar durmadı. D.P iktidarı ile muhalefet arasındaki gerginlik Yeşilhisar ve Kayseri olaylarıyla devam etti. Muhalefet gezilerini engellemeye çalışan D.P, İnönü'nün Kayseri'ye girmesini önlemeye çalıştı; İnönü'yü Konya'ya getiren tren şehir dışında durduruldu ve geri döndürülmek istendi. İnönü'nün direnerek Kayseri'ye gitmesinin ardından bu defa da Yeşilhisar'a gitmesine izin verilmek istenmedi. Yeşilhisar'a hareket eden İnönü yolda askeri barikatla karşılaştı ve hükümetin tüm engellemelerine rağmen otomobilinden inerek barikatı geçti. Bu olayda asker hükümetin emrini dinlememişti.⁶¹

Muhalefet gezilerini zor kullanarak önleyemeyen D.P iktidarı, bu defa sorunu kökten çözmeye kalkıştı. D.P 12 Nisan 1960 günü olağanüstü bir toplantı yaparak C.H.P ve muhalefet hakkında tahkikat açılmasına karar verdi. Bu kararın alınması muhalefetin tasfiyesi yoluna girildiğini gösteriyordu. 15 Nisan'da C.H.P hakkında meclis soruşturması açılmasını isteyen önerge kabul edildi. Bu önergede, C.H.P'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğu, silahlandığı, isyan hazırladığı v.s ileri sürülüyor ve bir komisyonun kurulması isteniyordu. C.H.P ise bir karşı önergeyle Başbakan Menderes hakkında Meclis soruşturması açılmasını istedi ancak öneri reddedildi. 18 Nisan'da 15 D.P milletvekilinden oluşan Tahkikat Komisyonu kuruldu ve derhal üç yasak kararı vererek işe başladı. Partilerin kongreleri, toplantıları, bütün siyasi faaliyetleri, yeni teşkilat kurmaları, Komisyonun faaliyetiyle ilgili bütün yayınlar ve Meclis'in soruşturma kararı ile ilgili tartışmaların yayını yasaklandı.⁶²

Muhalefetin faaliyetleriyle ilgili olarak Meclis tahkikatı açılacağını söyleyen D.P bildirisi yayınlandıktan bir gün sonra 9 Nisan 1960'ta Bölükbaşı, İnönü'yü ziyaret etti. İnönü'nün rahatsızlığı nedeniyle gerçekleşen bu ziyaretin çıkışında Bölükbaşı, D.P'nin bildirisi hakkında "Mağdurları suçlu göstermek yolunda sarfedilen son gayretler, mukadder akıbetin yaklaştığını gösteren bir hırçınlık tezahürüdür. Memlekette huzuru tesis etmenin ilk şartı, seçimlerde D.P'yi iktidardan uzaklaştırmaktır. Şiddet tedbirleri

⁶¹ Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 172

⁶² Eroğul, **a.g.e.**, s. 173-174

iktidarın ise, bu tedbir de vatansverlerin olacaktır” diyordu.⁶³ Bölükbaşı, 4 Nisan 1960 günü C.K.M.P İl Başkanları toplantısında da seçim olduğu takdirde, iktidarın düşeceğini söylemişti.⁶⁴

18 Nisan 1960 günü Meclis’te kabul edilen Tahkikat Komisyonu’nun kurulması önerisi saatlerce süren tartışmalara ve kavgalara neden oldu. Yasaklar nedeniyle basına yansımayan Meclis görüşmeleri sırasında İnönü açık bir uyarı yaptı: “...Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemehal olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır.”⁶⁵ İnönü, “bizimle münasebeti olmayanlar” sözüyle aslında orduyu işaret etmiş oldu ancak D.P, bu uyarıyı dikkate almadı. İhtilalin asıl hazırlayıcısı olarak düşündüğü muhalefete karşı Tahkikat Komisyonu aracılığıyla baskısını şiddetlendirdi. Tahkikat Komisyonu oylamasında muhalif oy kullanan Osman Bölükbaşı, çıkışta gazetecilere “Bir dava ki davacısı, şahidi, savcısı, hakimi iktidardır. Hayır bulunur mu böyle bir gecenin seherinde” diyordu.⁶⁶

Tahkikat Komisyonu’nun görev ve yetkileri hakkındaki kanun 27 Nisan 1960’ta kabul edildi. Kanuna göre komisyon, sorgu ve sulh hakimlerinin, askeri ve adli amirlerinin tüm yetkilerini kullanabilecek, her tür yayın, toplantı ve gösteri yasağı koyabilecek, gazete ve dergi toplatabilecek, matbaaları kapatabilecek, gerekli gördüğü tedbir ve kararları alabilecek ve hükümetin bütün araçlarından yararlanabilecekti.⁶⁷ Ayrıca komisyon kararlarına uymayanlar itiraz hakkına sahip olmaksızın hapsedilebilecekti. D.P, “yasama organı içindeki bir kuruluşa, ancak yargı gücüne ait olması gereken yetkileri vermiş; onu, savcı ve tüm yargıçlara tanınan bütün yetkileri sonuna kadar kullanma gücüyle donatmıştı.”⁶⁸ D.P komisyona verdiği bu yetkilerle diktatörlük yoluna girmiş oluyordu. Eroğul’un ifadesiyle bu kanun, “D.P diktatoryasına hukuki zemin teşkil etmek amacıyla çıkarılan tam bir istibdat fermmanı”ydı.⁶⁹ Kanunun

⁶³ “Bölükbaşı İnönü’yü ziyaret etti”, *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1960

⁶⁴ Bölükbaşı, aynı konuşmasında, iktidarın bazı bölgelerde aldığı tedbirlerle ilgili olarak “Muhalefet yolulmasın diye gerekli propagandayı iktidar yapıyor” demiştir. “C.K.M.P il başkanları toplantısı sona erdi”, *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1960.

⁶⁵ Erer, *On Yılın Mücadelesi...*, s. 396, Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 174-175, Karakuş, *İşte Ankara...*, s. 432

⁶⁶ Karakuş, *a.g.e.*, s. 433

⁶⁷ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 175

⁶⁸ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 132

⁶⁹ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 175

her maddesi, Anayasaya ve hukuk devleti anlayışına tümüyle aykırı bir nitelik taşıyordu.⁷⁰ Toker'e göre Tahkikat Komisyonu "Menderes'in Türkiye'yi kendi idaresindeki bir tek parti sistemine geri döndürme denemesi"ydi.⁷¹

Yetki yasasının görüşülmesi sırasında İnönü, D.P iktidarına son uyarısını yaptı: "Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir."⁷² Bu sözlerinden dolayı İnönü'ye 12 oturum Meclis'e girmeme cezası verildi.⁷³

20 Nisan 1960 günü Meclis toplantısında Başkan, konuşmak isteyen Osman Bölükbaşı'ya söz hakkı vermedi. Bölükbaşı'dan önce konuşma yapan C.H.P'li Fethi Çelikbaş'a 12 oturum boyunca Meclis'e girmeme cezası verilmiş ve Çelikbaş'ın konuşmasının ardından C.H.P'liler salonu terketmişti. Osman Bölükbaşı kendisine konuşma imkanı verilmeyince itiraz etti. Başkan kendisine ceza verileceğini ifade ederek savunmasını yapmak için Bölükbaşı'ya söz verdi. Bölükbaşı kürsüye çıkıp konuşmasını yaptıktan sonra yerine oturmadan dışarı çıktı. Bunun üzerine Başkan, Bölükbaşı'nın sarfettiği sözü geri almadığını söyleyerek 6 oturum ceza verilmesini oylamaya sundu ve ceza D.P'lilerce kabul edildi.⁷⁴

4.9. ÖĞRENCİ OLAYLARI, PROTESTO GÖSTERİLERİ VE D.P İKTİDARININ SONU

Kanunun kabulünden bir gün sonra, 28 Nisan 1960'ta İstanbul Üniversitesi'nde öğrenci gösterileri oldu. "Kahrolsun diktatörler!" ve "Menderes istifa!" diye bağırarak binlerce öğrenciye karşı polis cop ve silah kullandı.⁷⁵ Bir genç öldü ve çok sayıda kişi

⁷⁰ Karakuş, *İşte Ankara...*, s. 428

⁷¹ Toker, *Demokrasiden Darbeye...*, s. 331

⁷² Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 176. Kore diktatörü Rhee, öğrenci ve halk gösterileri karşısında, 21 Nisan 1960'ta istifa etmek zorunda kalmıştı. Akşin, *a.g.m.*, s. 222

⁷³ Eroğul, *a.g.e.*, s. 176

⁷⁴ "İnönü ile Bölükbaşı bir saat görüştüler", *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1960

⁷⁵ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 177

yaralandı. İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar yerlerde sürüklendi.⁷⁶ Olayların büyümesi üzerine hükümet sıkıyönetim ilan etti. İstanbul Üniversitesi tatil edildi ve gece sokağa çıkma yasağı kondu. Ayrıca yayın yasağı uygulandı. Olaylar ertesi gün Ankara'ya sıçradı ve devam etti. Kızılay meydanında hemen her gün hükümeti protesto gösterileri yapılmaya başlandı. Menderes radyoda yaptığı konuşmalarda olaylara sertlikle karşılık vereceğini açıkladı. İktidarın bu dönemdeki tutumu "sertlik, daha çok sertlik" şeklinde özetlenebilirdi.⁷⁷

İhtilal sözcüğünün telaffuz edilmeye başlandığı günlerden itibaren ve tüm bu gelişmeler olurken ordudan herhangi bir ses çıkmamıştı. Oysa uzun süredir hazırlıklarını sürdüren ordu içerisindeki bir grup, darbe için uygun ortamı kolluyordu. Ordu, öğrenci gösterileri başlayıp yaygınlaştığı günlerde sahneye çıktı. Askerler gösterilerde öğrencilerin yanında yer aldı. 3 Mayıs 1960'ta izne ayrılan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e, Cumhurbaşkanının istifasını, hükümetin değişmesini, antidemokratik kanunların derhal kaldırılmasını ve siyasi suçluların affedilmesini isteyen bir uyarı mektubu gönderdi.⁷⁸ 5 Mayıs'ta Kızılay'da büyük bir gösteri yapıldı. Göstericiler önceden 555 K olarak yayılan (5. ayın 5. günü, saat 5'te, Kızılay'da) bu gösteriye gruplar halinde katıldı. Fakat bu gösteriyle birlikte şiddet tedbirleri daha da arttı. 11 Mayıs'ta Meclis hiçbir gerekçe gösterilmeden 11 gün tatil edildi ve iki gün sonra Menderes Ege gezisine çıktı. Çanakkale ve İzmir'de gördüğü ilgi ve halkın coşkusu, Menderes'in olanı biteni görmesini engelledi.⁷⁹

Menderes, 20 Mayıs 1960 akşamı Ankara'ya gelecek olan Nehru'yu karşılamak üzere başkente döndü ve ertesi gün Harbiyeli öğrencilerin uyarısıyla karşılaştı. Okullarından düzenli saflar halinde çıkan Harbiyeliler yürüyüş yaptı. Artık ordu da göstericilerin safında yer alıyordu. Ertesi gün bazı D.P'li yöneticiler Menderes'in izlediği politikayı terk etmesini istediler fakat Menderes aldırmadı ve Eskişehir'e gitme kararı aldı.⁸⁰

⁷⁶ Karakuş, *İşte Ankara...*, s. 445

⁷⁷ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 177

⁷⁸ Gürsel mektubunu şu cümlelerle bitiriyordu: "Sayın Vekilim, maruzatım muhakkak ki çok mühim ve hatta çok cüretkaranedir. Fakat memleket için, milletin selameti için, Hükümet ve hatta partinizin kurtarılması için dikkate alınması lazımdır. Ve hatta çok lazımdır." Eroğul, *a.g.e.*, s. 177

⁷⁹ Eroğul, *a.g.e.*, s. 179

⁸⁰ Eroğul, *a.g.e.*, s. 179

D.P'nin sona yaklaşmakta olduğu günlerde Osman Bölükbaşı, ülkenin huzuru için bir dürüst seçimin şart olduğunu, bunun için mevcut hukuki ve fiili durumun tasfiye edilmesi gerektiğini söylüyordu.⁸¹ Bölükbaşı, 23 Mayıs 1960'ta Avni Doğan ile birlikte hükümet hakkında Meclis soruşturması isteyen bir önerge verdi. Önergede, İstanbul ve Ankara'da meydana gelen üzücü olayların artık son bulması ve T.B.M.M tarafından "dur" denilmesinin zamanının geldiği belirtiliyordu.⁸² 25 Mayıs 1960'ta Meclis'in yeniden bir ay tatile girmesi için önerge verildi. Bunun üzerine Osman Bölükbaşı söz alarak iki gün önce açılan Meclis'in tatile girmesini haklı gösterecek nedenlerin izah edilmesini istedi. "Memleketin tahammülü ile oynuyorsunuz. İhtilali siz hazırlıyorsunuz" diyen Bölükbaşı, ülkenin içinde bulunduğu şartları bir kenara bırakarak bayram tatiline gitmenin, "mesuliyetlerin deryasına batmış bir hükümetin eline bir ay müddetle memleketi teslim etme"nin doğru olmayacağını söyledi. Bölükbaşı'nın ihtilalden iki gün önce söylediği son sözler ise şunlar oldu: "...Bu memlekette gece uykularınızı kaçıran hadiseler bir gün vuku bulursa bunun mesulleri sizler olacaksınız. Zulmünüz olmazsa ayaklanma olmaz."⁸³

Menderes, siyasi ve sosyal gerilimin iyice tırmandığı bir ortamda Ankara'dan ayrılıp Eskişehir'e gitti. 27 Mayıs gecesini Menderes Eskişehir'deyken ordu yönetime el koydu. Başbakan, Konya'ya gitmek üzere yola çıktı ancak Kütahya'da yakalandı. Bayar ise Çankaya'da teslim alındı. D.P'nin ileri gelenleri de yakalanarak Harp Okulu'nda muhafaza altına alındı. Milyonlarca insanın umudunu taşıyarak işe başlamış olan D.P iktidarı, hazin bir şekilde son buldu.⁸⁴

4.10. BÖLÜKBAŞI'NIN ON YILLIK D.P İKTİDARINI ELEŞTİRİSİ

Daha önceki bölümlerde zaman zaman değindiğimiz gibi Bölükbaşı, D.P iktidarını iki açıdan eleştirmiştir: muhalefette verdiği sözleri yerine getirmemesi ve iktidarı döneminde ortaya koyduğu uygulamalar. Muhalefet döneminde muhalefet ve

⁸¹ "Bölükbaşı'nın dünkü beyanati", *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1960

⁸² Osman Bölükbaşı ve Avni Doğan, İstanbul ve Ankara'da meydana gelen olaylardan hükümeti sorumlu tutuyordu. 6-7 Eylül Olaylarında hükümetin müdahale etmemeye itina gösterdiği halde, İstanbul ve Ankara'da üniversite öğrencilerine karşı cop ve silah kullanılmasını çifte standart olarak ortaya koyuyordu. T.B.M.M Tutanak Dergisi, Dönem Toplantı 3, XI. C.13, 68. Oturum, 23.5.1960, Celse:2, s.495-497'den aktaran Haytoğlu, a.g.t., s. 267

⁸³ T.B.M.M Tutanak Dergisi, Dönem Toplantı 3, XI. C.13, 69. Oturum, 23.5.1960, Celse:2, s.576-578'den aktaran Haytoğlu, a.g.t., s. 267

⁸⁴ Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 180. Karakuş'un aktardığına göre, D.P milletvekilleri Mebusevleri'nden götürülürken komşuları Osman Bölükbaşı, olan biteni penceresinden derin bir üzüntü içinde seyrediyor, Bölükbaşı'yı pencerede görenler ise "Bölükbaşı çok yaşa!" diye bağırıyordu. Karakuş, *İşte Ankara...*, s. 510

basın özgürlüğünü savunan ve C.H.P'yi bu konudaki anti-demokratik tutumu nedeniyle eleştiren D.P, iktidara geldikten sonra tıpkı C.H.P gibi muhalefet ve basına yönelik baskı tedbirleri uygulamıştır. D.P'nin bunu gerçekleştirebilmesi zor olmamıştır; çünkü 1950 seçimlerinde yeniden iktidara geleceğini düşünen C.H.P çok partili ve çoğulcu bir demokrasi için yeterli yasal ve kurumsal düzenlemeleri yapmadığından D.P tek parti rejiminin baskı araçlarını hazır bulmuş ve muhalefete karşı kullanmakta gecikmemiştir. Bölükbaşı, demokrasiyi hakim kılmak vaadiyle işbaşına gelen D.P'nin uyguladığı baskı politikası nedeniyle her geçen gün C.H.P'ye benzediğini söylemiştir. Bölükbaşı, basın özgürlüğünü sınırlamak, iktidarına yönelik eleştirileri cezalandırmak, radyoyu muhalefete kapatmak ve hükümetin propaganda aracı olarak kullanmak, partizan bir idare kurmak, Anayasa ve demokrasi dışı hareket etmek, keyfi kararlar almak, Meclis'te muhalefete söz vermemek, çıkardığı kanunlarla muhalefetin serbestçe kendini ortaya koymasını engellemek, irtica gerekçesiyle M.P'yi kapatmak, kendine oy vermeyen Kırşehir'i ilçe yapmak, dokunulmazlığını kaldırmak şeklinde sıralayabileceğimiz konularda D.P'yi eleştirmiştir.

Bölükbaşı, 1957 yılı bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada D.P'nin ekonomi politikasını etraflıca ele almış ve D.P'nin imar, dış yardımlar, plansız ve liberal ekonomi politikasını eleştirmiştir. D.P iktidarının ekonomi politikası değerlendirilirken, savaş sonrası dünya şartlarının yarattığı olumlu atmosferi ve o güne dek hiçbir devrede görülmeyen dış yardımları hesaba katmak gerektiğini söyleyerek ekonomik kalkınma faaliyetlerinin bu atmosfer içerisinde başladığına dikkat çekmiştir. İlmî esaslara ve ciddi araştırmalara dayanan genel ekonomi planından mahrum olan D.P iktidarının kaynakları verimsiz kullandığını iddia eden Bölükbaşı, iktidarın uzun vadeli kalkınma planlarını totaliter idarelere has bir özellik olarak göstermesini de eleştirmiştir. Fiyatların sürekli artışı ve enflasyonist politikayı tecrübe eden iktidarın zamanla liberal ekonomi politikasından vazgeçtiğini fakat bunun yerine gittikçe artan müdahale, tehdit ve kontrol tedbirlerinin uygulanmaya başlandığını, D.P'nin uyguladığı ekonomi politikaları sonucunda bir kesimin kanuni ve gayri kanuni yollarla büyük servet sahibi olurken sabit ve dar gelirli olanların her geçen gün daha çok geçim sıkıntısı çekmeye devam ettiğini belirtmiştir. D.P'nin imar politikasını ise ithalat ve ihracatın azaldığı ve darlığın yaşandığı bir iktisadi konjonktüre uygun olmadığı için eleştirmiştir.⁸⁵ D.P'nin ekonomi

⁸⁵ "Bütçe tartışmaları", *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1957

ve siyasi politikasının birlikte değerlendirilmesi gerektiğine inanan Bölükbaşı'nın bu konuda söylediği bir cümle kendisinin D.P eleştirisini özetlemektedir: “Köye çeşme getirdiler amma, adalet, müsavat ve hürriyet çeşmelerini kuruttular”⁸⁶

D.P'nin on yıllık iktidarı döneminde D.P ile Osman Bölükbaşı arasındaki ilişki genellikle karşılıklı suçlama ve gerginlik havası içerisinde olmuştur. Eski bir D.P'li ve Meclis'teki üçüncü partinin lideri olarak Bölükbaşı, 1950-1960 yılları arasında D.P hükümetlerini en çok eleştiren kişilerin başında yer almıştır.⁸⁷ D.P iktidarı Bölükbaşı'nın sürekli muhalefeti karşısında çoğunlukla baskı ve susturmaya yönelik tedbirler almıştır. M.P'nin kapatılması Meclis'te tek milletvekili olarak muhalefet yapan Bölükbaşı'nın D.P'den aldığı ilk darbedir. 1954 seçimlerinden sonra Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi, Bölükbaşı'nın D.P karşısında muhalefetini sertleştirmesine neden olmuştur. Kırşehir yeniden il haline getirilirken iktidar bu defa da Meclis'te yaptığı konuşma nedeniyle Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldırarak cezaevine göndermiştir. 1957 seçimlerinde Kırşehir'den yeniden milletvekili seçilen Bölükbaşı'yı keyfi olarak bir süre daha cezaevinde tutmuş, yargılama sonucunda 10 ay ağır hapis cezasına ve 4 ay İstanbul'da zorunlu ikamete mahkum etmiştir. Son olarak 20 Nisan 1960 günü Meclis toplantısında söz verilmemesi üzerine itiraz eden Bölükbaşı'ya 6 oturum boyunca Meclis'e girmeme cezası verilmiştir. On yıllık iktidarı döneminde D.P'nin baskısını, hakkında verilen kararlar, doğrudan ve dolaylı uygulamalar ile Osman Bölükbaşı yaşamıştır.

D.P iktidarı Bölükbaşı'nın muhalefeti karşısında yukarıda özetlediğimiz gibi genellikle baskı tedbirlerine başvurmuştur. Bölükbaşı'nın ısrarlı muhalefetinden kişisel olarak son derece rahatsız olduğu bilinen Adnan Menderes özellikle iktidarın son dönemlerine doğru “Bölükbaşı'yı kazanma”ya çalışmıştır. Hür.P'nin kurulmasıyla birlikte üçlü muhalefete karşı mücadele etmek durumunda kalan Menderes'in Bölükbaşı'nı partisine davet edip Dışişleri Bakanlığı dahil olmak üzere istediği

⁸⁶ “CMP'nin Konya Açık hava Toplantısı”, *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1956

⁸⁷ Cihad Baban, Bölükbaşı'nın o dönemdeki muhalefetiyle ilgili olarak şunları yazmaktadır: “Bölükbaşı 1950 ile 1960 arasında Menderes için bir kabus oldu. Menderes'in herhangi bir muarızı (muhalifi) kürsüye çıktığı zaman, aşağıdan bağırarak, hatibi susturmak isteyenler, kendilerini hatibe karşı kuvvetli görenler, Bölükbaşı söz alınca, işi şakaya vurarak, bunalımı geçiştirmeyi tercih ederlerdi. Yani tek başına Bölükbaşı, Demokrat Parti grubunu korkuturdu. Aşağıdan laf atanlara öyle bir mukabelede bulunabilirdi ki, o zat o sözün altında ömrü boyunca kalırdı. ...Menderes de bu ağır mukabelelere uğramamak için onunla kürsü polemğine girmek istemezdi. Fakat buna karşılık sadık muhbirlere Bölükbaşı'nın memleket içindeki konuşmalarını kendisine mübalağalarla naklettikleri zaman, Menderes, her işi bırakır, onları dikkatle dinlerdi.” Baban, *Politika Galerisi...*, s. 449-450

bakanlığı teklif ettiği rivayet edilmektedir.⁸⁸ Ahmet Emin Yalman, üç muhalif partinin ağır hücumları karşısında kalan Menderes'in önce İnönü'ye ardından Bölükbaşı'ya yanaşmak istediğini, değişik yollarla baskı altında tuttuğu Bölükbaşı'ya, C.H.P'ye karşı şiddetli hücumlar yapmayı ve ardından birlikte C.H.P'yi kapatmayı teklif ettiğini ancak Bölükbaşı'nın bu teklifi reddettiğini söylemektedir.⁸⁹

D.P iktidarının son döneminde, Bölükbaşı'nın iktidara karşı İnönü ile birlikte hareket ettiği görülür. İnönü ile Bölükbaşı'nın bu dönemdeki ortak kaygısı muhalefete karşı baskısını şiddetlendiren D.P'nin seçimlere gitmeyecek ya da iktidarı ne pahasına olursa olsun devretmeyecek olmasıdır. Bölükbaşı, 1959 yılı boyunca D.P'yi nisbi temsil esasına dayalı yeni seçim kanunu yapması, muhalefet üzerindeki baskıyı kaldırması ve anti-demokratik uygulamalarına son vermesi konusunda uyarmıştır. Uyguladığı politikalarla meşru bir iktidar olmaktan uzaklaştığını iddia ettiği D.P'nin devrilmesi gerektiğini söylemeye başlayan Bölükbaşı, bu görevi milletin yerine getireceğini ve seçimler yoluyla gerçekleşeceğini belirtmiştir. Ancak 27 Mayıs'a yaklaşıldığı günlerde Bölükbaşı da İnönü gibi olası bir ihtilalden bahsetmeye başlamıştır.⁹⁰ İnönü iktidarın yıkılmasına yönelik girişimin askerlerden geleceğini ima etmiştir. Bölükbaşı ise konuşmalarında askerleri işaret etmemesine rağmen olası bir ihtilalin askerlerin desteğiyle halk tarafından gerçekleşeceğini bekler gibi gözükmektedir. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren askerler, ihtilalden önce muhalefet liderlerinden özellikle de İnönü'den teminat almak istemiştir. Erer'in iddiasına göre İnönü ve Bölükbaşı, kendilerine muhtelif imalarla ifade edilen bu hareketi olumlu karşılamıştır.⁹¹ Daha sonra göreceğimiz gibi Bölükbaşı, D.P iktidarını tasfiye eden 27 Mayıs darbesini "meşru bir ihtilal" olarak değerlendirecektir.

Osman Bölükbaşı, 27 Mayıs sonrası dönemin önemli siyasi aktörlerinden biri olmaya devam edecektir. Bu dönemde C.H.P ve A.P'ye karşı muhalefetini daha çok ordu-siyaset ilişkisi ekseninde sürdürecektir.

⁸⁸ Şimşek, "Anadolu Fırtınası...", *Akşam*, 9 Şubat 2002

⁸⁹ Yalman, Bölükbaşı'nın bu olayın ayrıntısını gazeteye gelerek kendisine anlattığını belirtmektedir. Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim...*, s. 348

⁹⁰ D.P'li Ağaoğlu, Mayıs ayında Meclis kürsüsünden sokaklara taşan ihtilal edebiyatı yarışında Bölükbaşı'nın İnönü'yle atbaşı gittiğini söylemektedir: "Aralarındaki tek fark renklerinde. İnönü biraz beyaza çalarken, o kıpkızıl kesiliyordu. Ellerini Demokrat sıralara uzatarak, ince uzun parmaklarını, uçlarından kan damlaları gerçekten dökülüyormuş gibi gösterirken yüzü de Edgar Poe'nin korkunç hikayelerindeki kabusların hayallerini hatırlatıyordu". Ağaoğlu, *Aşına Yüzler...*, s. 65.

⁹¹ Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası Cilt 1, (Türkiye'de Parti Kavgalarının 3. Cildi)*, İstanbul: Düşünen Adam Yay., 1964, s. 41

BEŞİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS DÖNEMİ (1960-1961)

5.1. BÖLÜKBAŞI'NIN 27 MAYIS DARBESİ VE ASKERİ YÖNETİME BAKIŞI

Bölükbaşı, 27 Mayıs darbesini “meşru bir ihtilal” olarak değerlendirmiştir. Anayasa ve hukuk devleti çerçevesinden çıkan D.P iktidarına karşı ordu tarafından gerçekleştirilen “ihtilal”den beklenen ülke genelinde huzurun sağlanması ve derhal seçimlere gidilmesidir. 27 Mayıs’tan sonra kurulan askeri yönetim ile her ne kadar karşılıklı sorunlar ve suçlamalar yaşasa da Bölükbaşı, ihtilalin meşru olduğuna olan inancını korumuştur. 1962 Mart ayında Tedbirler Kanunu görüşülürken Meclis kürsüsünden “Osman Bölükbaşı ihtilalin meşru olduğuna dün de inanıyordu bugün de inanıyor yarın da inanacaktır” demiştir.¹

27 Mayıs’tan sonra D.P iktidarı yıkılmıştı ve iktidar yeni sahibini bekliyordu. Siyaset sahnesinde iki parti vardı: C.H.P ve C.K.M.P. Bu haliyle durum çok partili hayata geçiş dönemini andırmaktadır. Bölükbaşı, 27 Mayıs sonrası siyasetin iki parti arasında şekilleneceğini ummaktadır. Bu denklemde Bölükbaşı’nın C.K.M.P’si, D.P’nin yani C.H.P dışında kalan güçlerin partisi konumunda olacaktı. 27 Mayıs’ın D.P’yi tasfiye etmesi, 46 ruhunun gerçek temsilcisi olarak kendisi ve partisini gören Bölükbaşı için ayrıca önem taşıyordu. Bölükbaşı da İnönü gibi seçimlerin yapılmasını ve iktidarın kazanan partiye devredilmesini istiyordu. Ancak bir farkla: İnönü ve C.H.P, ülkeyi idare eden M.B.K ile kurduğu ilişkileri kullanarak seçimlerin erken bir tarihte yapılması için baskı uygularken Bölükbaşı ne bu doğrultuda çaba gösteriyor ne de seçimlerin daha uzak bir tarihe atılması için çalışıyordu; yalnızca yeni gelişmelere göre pozisyonunu ayarlıyor ve seçimleri beklemekle yetiniyordu. C.H.P erken yapılacak bir seçimi kazanacağından emindi. Seçimlerin gecikmesinin dengeyi aleyhine bozacağından ve kazanma şansını azaltacağından endişe ediyordu.²

İnönü, darbeden iki gün sonra 29 Mayıs’ta Devlet Başkanı Cemal Gürsel’i kutlamak gerekçesiyle yaptığı ziyaret sırasında kendi reçetesini sunmuş, Gürsel’den

¹ “Meclis Tedbirler Kanunu dün gece kabul edildi”, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1962

² Orhan Erkanlı, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, İstanbul: Baha Matbaası, 1972, s. 144-145

seçimlere en kısa sürede gidilmesini istemiştir.³ Darbeden yaklaşık bir ay sonra Gürsel ile görüşme yapan Bölükbaşı ise düzenin kurulmasının zaman alacağı gerekçesiyle kısa sürede seçimlere gidilmemesini istemiştir.⁴ Bölükbaşı, C.H.P'nin baskısıyla hemen gerçekleştirilecek bir seçimi sakıncalı bulmaktadır. Fakat Gürsel biran önce seçimlere gidilerek iktidarın siyaset sahnesinin halihazırdaki en etkili gücü olan C.H.P'ye devredilmesini istemektedir. Gürsel'in vakit geçirmeden seçimlere gitmek istemesinin bir başka nedeni de yeni Meclis'le birlikte yeni Cumhurbaşkanı'nın seçilecek olmasıdır. M.B.K ve Devlet Başkanı olarak Gürsel iktidarı sivillere devrederken Cumhurbaşkanı olarak göreve devam etmeyi hedefliyordu. Cumhurbaşkanı'nı seçecek olan Meclis ve seçimlerde çoğunluğu elde edecek olan parti bu açıdan önem taşıyordu.

Darbeyi gerçekleştiren ve yönetime el koyan askerler arasında tam bir fikir birliği yoktu. M.B.K oluşturulduktan kısa bir süre sonra komite içerisinde tartışmalar başladı. Bir kısım üye biran önce seçimlere giderek iktidarı sivil idareye devretmek isterken komitenin diğer üyeleri ise idareyi devredene kadar siyasi iktidarların yapamayacaklarını düşündükleri reformları gerçekleştirmek arzusundaydı.⁵ Gürsel ve yakınındaki yüksek rütbeli subaylar, D.P feshedildikten sonra iktidarın C.H.P'ye devredilmesini istiyordu. Seçimlerin erken bir tarihte yapılmasını savunan C.H.P yanlısı üyelerin bu isteğinin karşısındaki en büyük engel komitenin radikal kanadıydı.⁶ M.B.K'nın C.H.P ile ilişkilendirilmesinden rahatsız olan radikal kanat, bazı M.B.K üyelerinin C.H.P'den emir aldıklarını iddia ediyordu.⁷ Darbenin gerçekleştirilmesinde esas rolü oynayan ve iktidarın hemen devredilmesine karşı çıkarak bir seçim dönemi iktidarda kalmayı ve bu süre içerisinde tasarladıkları reformları gerçekleştirmeyi düşünen radikal kanada mensup üyeler komite başkanı Gürsel ile ters düşmeye başladı.

³ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 147

⁴ Bölükbaşı, Gürsel ile yaptığı görüşmeyle ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur: "Türk milleti için tarihi ve müstesna bir şans olan inkılap hareketinin hedefine tam bir şekilde ulaşmasından başka bir endişe ve hesaba vicdanında yer vermeyen bir insan sıfatıyla, memleket meseleleri hakkındaki görüş ve temennilerimi sayın Devlet Reisi Cemal Gürsel'e açıkça ifade ettim. Bu meseleler hakkında kendilerini dinlemekten de sonsuz bir haz ve hayranlık duydum. İbret ve ahlak zemini üzerinde sağlam bir devlet ve hürriyet nizamının kurulmasına çalışanlara yardım etmek bütün vatandaşların vazifesi olmalıdır. Asırlık bir mücadeleye rağmen bugüne kadar kurulamamış olan böyle bir nizamın bir iki ay içinde kurulabileceğini ve hemen seçimlere gidilebileceğini beklemek yerinde olmaz kanaatindeyim. Zemini temizlemek ve enkazı kaldırmak çabuk ve kolay olacak bir iş değildir". "Bölükbaşı'ya göre seçimler 1961'den evvel yapılamaz", *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1960.

⁵ Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, Birinci Cilt, İstanbul: Uygun Yayınevi, 1965, s. 381

⁶ Erkanlı, *Anılar...*, s. 144

⁷ Radikal kanadın önderi Alpaslan Türkeş'e göre ihtilal kadrosunun içindekilerken bazıları ilk günden C.H.P ve İsmet İnönü'yü iktidara getirmek istiyor ve M.B.K üyeleri C.H.P'den devamlı olarak emir alıyordu Erer, *Yasıada ve Sonrası...*, s. 51

M.B.K ilk iş olarak siyasi partilerin faaliyetlerini yasakladı ve yeni bir Anayasa hazırlanması için İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar başkanlığında bir profesör grubunu görevlendirdi. Kısa sürede hazırlanan geçici Anayasa'ya göre M.B.K, Meclis yeniden açılıncaya kadar Türk milleti adına egemenlik hakkını kullanacaktı. M.B.K daha sonra, 27 Mayıs'ın hazırlanması ve gerçekleşmesinde başlıca rolleri oynayan iki kuruma, ordu ve üniversiteye el attı. Askeri yönetimin devamından yana olan radikal kanada mensup milliyetçi subayların baskısıyla, Ağustos ayında 235 general ve 5000 subay emekliye sevk edildi, Ekim ayında ise 147 profesör üniversiteden uzaklaştırıldı. M.B.K, bu yolla ordu ve üniversitede gerçekleştireceği reformlar için temizlik yapmış oluyordu. 147'ler, daha önce Anayasa Komisyonu'ndan çıkarılan Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli ile muhalif Ali Fuat Başgil gibi atılmaları açıkça siyasi nedenlere bağlı olanlar ile M.B.K'nın üniversite içinden gelen ihbarlara dayanarak belirlediği isimlerden oluşuyordu.⁸ Basında tepkilere neden olan 147'lerin üniversiteden uzaklaştırılmasından radikal kanat sorumlu tutuldu. Radikal kanada mensup Türkçü-milliyetçi subayların amacı, "ülkü ve kültür birliği" adı altında yeni bir düzen kurmaktı.⁹ Kurucu Meclis'in oluşturulması sorunu gündeme geldiğinde M.B.K içindeki radikaller, bu öneriye karşı çıktı. Gürsel, M.B.K içerisinde Kurucu Meclis için gerekli olan oyu sağlayabilmek ve komite içerisindeki radikal kanadı tasfiye etmek amacıyla 14 üyenin komitedeki görevlerine son verdi.¹⁰

27 Mayıs'ı "meşru bir ihtilal" olarak değerlendiren Bölükbaşı, darbeden sonra askerlerin en etkili güç konumundaki C.H.P ve lideri İnönü ile kurduğu ilişkiden rahatsızlık duymuştur. İnönü'nün tarihsel kişiliği ve 27 Mayıs öncesinde C.H.P'nin özellikle Gençlik Kolları aracılığıyla öğrenci gösterileri düzenleyerek ordunun işini kolaylaştırması, Bölükbaşı ve partisine oranla İnönü ve C.H.P'yi sahnenin önüne daha çok çıkarıyordu. C.H.P'nin 27 Mayıs öncesi istekleri, askerler tarafından tek tek yerine getiriliyordu. Askeri yönetim, C.H.P'nin İlk Hedefler Beyannamesi'ndeki önerilerini, nisbi temsil sistemi, Anayasa mahkemesi, planlama, basın özgürlüğü gibi konulardaki isteklerini dikkate alıyordu. Bu isteklerin çoğu, C.M.P ve C.K.M.P programında da yer alıyordu fakat 27 Mayıs öncesinde C.H.P, aydın-bürokratik çevresi ve basının

⁸ Aslandaş-Bıçakçı, *Popüler Siyasi Deyimler...*, s. 249

⁹ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 152

¹⁰ 14'lerin önde gelen isimlerinden Orhan Erkanlı, bu kişilerin tespitinde İnönü ve C.H.P'nin rolü olduğunu iddia etmektedir. Erkanlı, *Anılar...*, s. 313. 14'lerin arasında başta Alparslan Türkeş olmak üzere C.K.M.P'de siyasete başlayacak olan Rıfat Baykal, Ahmet Er, Muzaffer Özdağ ve Dündar Taşer gibi isimler vardı.

desteğiyle bu önerilerin tek temsilcisi olarak ortaya çıkmaya, 27 Mayıs sonrasında ise kurulmaya çalışılan yeni düzenle özdeşleşmeye başlamıştı.

Bölükbaşı, 27 Mayıs günü İnönü'nün emniyetini düşünenlerin kendisi için aynı endişeyi göstermemelerine üzülüyordu.¹¹ Ancak, darbeden sonra askerlerin uzun süre kalmayıp seçimlere gidecek olması Bölükbaşı'yı cesaretlendiriyordu. Seçime gidilmesi durumunda tasfiye edilen D.P'nin yerine iktidara gelecek parti olarak C.K.M.P'yi görüyordu. C.H.P ile birlikte girilecek seçimde, Milli Şef'e karşı çıkışları D.P'lilerin hala hafızalarında olan Bölükbaşı'nın iktidara gelmemesi için bir neden görünmüyordu.¹² Ancak olaylar Bölükbaşı'nın beklediği gibi gelişmeyecek, önce Kurucu Meclis açılacak ardından siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmesiyle birlikte yeni partiler kurulacaktı.

Kurucu Meclis ilk toplantısını 6 Ocak 1961'de yaptı. Kurucu Meclis, Temsilciler Meclisi ve M.B.K olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Çeşitli meslek kesimlerini temsil eden üyelerin oluşturduğu Temsilciler Meclisi'ne C.H.P'den 49 C.K.M.P'den 25 üye katıldı. Askerlerin kurduğu hükümette C.K.M.P'li tek üye olarak Ahmet Tahtakılıç'a görev verildi.¹³ D.P kapatıldığı için sahnede yalnızca iki parti vardı. M.B.K, yeni partilerin kurulmasına izin verince D.P'nin mirasına sahip çıkma iddiasında iki yeni parti kuruldu. Adalet Partisi (A.P)'nin başında 27 Mayısçıların önce Genelkurmay Başkanlığı'na getirdiği ardından emekliye ayırdığı Ragıp Gümüşpala vardı. Yeni Türkiye Partisi (Y.T.P)'nin lideri ise 27 Mayıs'tan sonra kurulan hükümette Maliye Bakanı olarak görev yapan Ekrem Alican'dı.¹⁴ A.P örgütü büyük ölçüde eski D.P örgütüne dayanıyordu. A.P ve Y.T.P kurulduktan sonra D.P'li çoğunluğu saflarına çekmek için mücadeleye başladı.

A.P ve Y.T.P'nin kurulması, darbeden sonra yapılacak seçimlerde D.P'nin bıraktığı boşluğu doldurarak iktidara gelmeyi arzulayan Bölükbaşı'nın işini zorlaştırdı. 27 Mayıs'ı "meşru bir ihtilal" olarak değerlendiren Bölükbaşı, 27 Mayıs rejiminin getirdiği kurumlara muhalefet etmemiş, Kurucu Meclis'e partisiyle birlikte katılmış ve

¹¹ Baban, *Politika Galerisi...*, s. 443

¹² Ağaoglu, D.P'lilerin koparılan baş yerine şimdi kendisi ve partisini koyacağına inanan Bölükbaşı'nın 27 Mayıs'tan sonra "iktidarı ayaklarının altında" görmeye başladığını söylemektedir. Ağaoglu, *Aşına Yüzler...*, s. 65

¹³ "Kabinede CKMP'li tek üye Ahmet Tahtakılıç", *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1960

¹⁴ *Cumhuriyet Ansiklopedisi* 1923-2000 Cilt 3 (1961-1980), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13

Anayasanın halkoylamasında desteklenmesini istemiştir.¹⁵ Bu haliyle Bölükbaşı, 27 Mayıs ve 1961 Anayasası'yla oturtulmaya çalışılan yeni düzeni savunmaktadır. Öte yandan tarafsızlıktan uzak olduğunu düşündüğü askeri yönetimle doğrudan ilişki içine girmemeye ve seçmenlerin gözünde “27 Mayısçı” olarak algılanmamaya dikkat etmiştir. Kurucu Meclis'e üye vermesine rağmen C.K.M.P'nin askerlerin kurduğu hükümette yer almasına karşı çıkmıştır.¹⁶ Siyasi partilerin faaliyetlerine izin verildikten sonra Bölükbaşı, önce dolaylı yollardan sonra seçimlere yakın günlerde doğrudan askerlere yönelik eleştiriler yapmaya başladı. 27 Mayıs'ın meşruluğunu savunmaya devam etmekle birlikte askerlerin uygulamalarına karşı çıkan konuşmalar yaptı. Özellikle A.P'nin 27 Mayıs hareketine karşı çıkararak D.P'li tabanı toplamaya başlaması, Bölükbaşı'nın askerlere yönelik eleştirilerini artırmasında etkili olmuştur.

Bölükbaşı, A.P ve Y.T.P'nin, D.P oylarını bölmek ve bu yolla C.K.M.P'yi iktidara getirmemek amacıyla kurulduğunu iddia ediyordu.¹⁷ A.P'nin başında 27 Mayıs'tan hemen sonra Genelkurmay Başkanlığı'na getirilen Gümüşpala'nın bulunmasına dikkat çekerek C.H.P'yi iktidara getirmek isteyenlerin A.P'yi kurdurduğunu öne sürüyordu.¹⁸ A.P kurulduktan kısa bir süre sonra Anayasaya ve askeri rejime karşı propaganda yapmaya başladı. Bölükbaşı'nın desteklediği yeni Anayasanın 9 Temmuz 1961'de yapılan halkoylamasında, A.P'nin gayriresmi kampanyası sonucu % 39,6 oranında “hayır” oyu çıktı. Bu yeni dönemde A.P'nin D.P'nin yerini alacağına işaret ediyordu. A.P'nin 27 Mayıs karşıtı propagandası askerlerin tepkisini çekti ve M.B.K 31 Ağustos 1961'de siyasi parti temsilcileriyle bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda 27 Mayıs, Yassıada, din, devrimler, dış politika gibi konular tartışıldı.¹⁹ M.B.K ve siyasi parti temsilcilerinin hazırladığı ortak bildiri 5 Eylül'de yayımlandı. Bildiride, 27 Mayıs'ın, Yassıada'da alınacak olan kararların ve seçimlerin yasallığının hiçbir şekilde tartışılmayacağı yeralıyordu. Aynı gün Cumhurbaşkanı

¹⁵ Bölükbaşı, Ordu'da yaptığı bir konuşmada yeni Anayasa'nın “milletin arzuladığı bir Anayasa” olduğunu söylemiştir. “Bölükbaşı Anayasayı methediyor”, *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1961. Seçimlerden önce yaptığı bir konuşmada, Anayasa'da yeralan yeni hükümlerin ve ileri fikirlerin C.K.M.P'nin eseri olduğunu iddia etmiştir. “Bölükbaşı kendini tarif etti”, *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1961.

¹⁶ Bölükbaşı'nın bu yöndeki isteğine rağmen Ahmet Tahtakılıç bakanlık teklifini kabul etmiştir.

¹⁷ Elazığ'da seçim öncesi yaptığı konuşmada İnönü'ye çatarak “İsmet Paşa, Gürsel'e gidip A.P'yi kapatmamasını rica etmiş, niçin? Aynı İsmet Paşa, D.P devrinde Millet Partisi kapatılırken neredeydi? A.P kapatılırsa oylar Millet Partisi'ne gidecek; İsmet Paşa'nın korkusu bu” diyordu. “Bölükbaşı Elazığ'da konuşurken fenalaşarak kürsüye yığıldı”, *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1961.

¹⁸ Bölükbaşı, Gümüşpala'nın yakın bir zamana kadar “İnönü'ye hayran C.H.P'ye kurban” olduğunu seçimler yaklaştıkça askerleri eleştirmeye başladığını iddia ediyordu. “Bölükbaşı ve Gümüşpala dün birbirlerine düştüler”, *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1961. Gümüşpala ise Bölükbaşı'yı seçimlere engel olmaya çalışmakla itham ediyordu. “Gümüşpala Bölükbaşı'yı seçimlere mani olmaya çalışmakla itham etti”, *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1961

¹⁹ Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz...*, s. 383

Gürsel, siyasi parti liderleriyle yuvarlak masa toplantısı düzenledi. Toplantıya Bölükbaşı hariç diğer parti liderleri katıldı. Bölükbaşı yerine Ahmet Oğuz'u gönderdi. Ortak bildiriye imza koyan liderler, rejimi koruyacaklarına ve seçim konuşmalarında 27 Mayıs'ı zedelemeyeceklerine söz verdi. M.B.K bu ortak bildiriyle siyasi partileri ve liderlerini, 27 Mayıs'ı ve sonuçlarını tartışmamaya "ikna etmiş" oluyordu.²⁰ Diğer yuvarlak masa toplantılarına da katılmayan Bölükbaşı, askeri yönetimin dayattığı metinleri imzalamak yoluyla sorumluluğa ortak olmak istemiyordu.²¹ Liderler toplantısına katılmayan Bölükbaşı ile Gürsel arasında seçimlere kadar devam edecek olan gerginlik başladı.²² Bölükbaşı, Devlet Başkanını tarafsız davranmamakla suçlarken Gürsel, Bölükbaşı'nın "sahte kahraman" olduğunu ima eden açıklamada bulundu.²³

Seçimlere bir ay kala Yassıada'dan idam kararları çıktı. M.B.K 15 ölüm cezasından yalnızca Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamını onayladı. Yassıada'da verilen idam kararlarına karşı çıkan Bölükbaşı, kararların başka cezalara tahvil edilmesini savunmuştur.²⁴ Bölükbaşı, 27 Mayıs'tan seçimlere kadar geçen süre içerisinde ikili bir söylem geliştirerek, bir yandan 27 Mayıs darbesini meşru görmüş ve yeni rejimi savunmuş öte yandan askerlerin kurduğu hükümete üye vermek istememek, liderler toplantısına katılmamak, C.H.P ile ilişki kuran askeri yönetimi tarafsız olmamakla suçlamak gibi siyasi manevralarla özellikle D.P'li seçmenler nezdinde "27 Mayısçı" olarak algılanmamaya dikkat etmiştir. Bölükbaşı, seçimlerde 27 Mayıs ile

²⁰ **Cumhuriyet Ansiklopedisi C.III...**, s. 13

²¹ Bölükbaşı yuvarlak masa toplantılarına neden katılmadığını radyoda yaptığı seçim konuşmasında "Bu metinde inanışlarım ve hukuk anlayışım uymayan bazı mühim noktaların yer aldığını gördüm." sözleriyle açıkladı. "Partilerin radyo konuşmaları", **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1961. Baban'a göre ise Bölükbaşı, toplantıda verilen kararlarla bağlanmak istemediği için temsilci gönderiyordu. Aynı zamanda ilerde bir gün kararları kendisinin değil başkasının imzaladığını söyleme hakkına sahip oluyor, kendisine mahsus kurnazlıkla sorumluluktan kaçıyor. Baban, **Politika Galerisi...**, s. 457

²² Bölükbaşı'nın radyo konuşması Gürsel'in tepkisini çekti ve Gürsel Bölükbaşı'nın radyoyu suistimal ettiğini açıkladı. "Gürsel 'Bölükbaşı radyoyu suistimal etmiştir' dedi", **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1961. Ardından Bölükbaşı, Gürsel'in açıklamalarının tarafsızlıkla bağdaşmadığını söyledi. "Bölükbaşı ve Gümüşpala...", **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1961.

²³ "Bölükbaşı dün Eskişehir'de Gümüşpala ile İnönü'ye şiddetle çattı", **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1961. Gürsel İzmir'den Ankara'ya dönüşte havaalanında gazetecilerle karşılaşır ve gülerek "Tabii gazeteciler burada ve muhakkak Bölükbaşı'yı soracaklar" diyor. Basın mensuplarına yaklaşarak "Şimdi Bölükbaşı'yı bırakın. Size İstiklal harbine ait bir hatıramı anlatayım" diyen Gürsel, bölük kumandanı olan bir arkadaşının başından geçen olayı anlatıyor: "Düşman elinde olan bir tepeli geri almak için tepeliye doğru ilerlerken bir kayanın arkasında saklanan subay ya da çavuş bölüğe 'şuradan gidilecek' diyor. Bölük gideceği yolu da yapacağı işi de bildiğinden adama gülerek devam ediyor. Tepe alınır ve kumandan bir askeri rapor iletmek üzere birliğe gönderiyor. Asker dönüşte aynı adamın tepe üzerine çıkarak, yumruklarını sağa sola sallayarak "yolu biz gösterdik, biz kahramanlar kahramanız, biz toptan tüfekten korkmayız" diye bağırıldığını görüyor ve komutanına bu durumu anlatıyor. Komutan "o gördüğün gibileri her yerde ve her zaman çıkar. Bunlar kolayca kahramanlık kazanmaya düşkün sahte kahramanlardır. O bağırarak herkesi inandırmaya bile kendini inandırır ve rahatlar." diyor. İşte size bu hikaye yeter de artar bile". "Gürsel Bölükbaşı'ya bir harb hatırasını anlatarak cevap verdi", **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1961

²⁴ Bölükbaşı ayrıca Yassıada ile ilgili bir beyanatının gazetelerde yayınlanmasına engel olduğunu iddia etmiştir. "Bölükbaşı dün Gürsel'e, MBK'ne, İnönü'ye ve Gümüşpala'ya çattı", **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1961

özdeşleştirilen C.H.P ve İnönü'ye karşı çıkan konuşmalar yapmış ve D.P'lileri gerçek 46 ruhunu temsil ettiğini söylediği C.K.M.P'yi desteklemeye davet etmiştir.

15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde askerler C.H.P'nin üstün gelerek iktidarı ele almasını istiyordu. M.B.K bu dönemde siyasi parti faaliyetlerini yasaklamasına rağmen C.H.P her türlü siyasi faaliyetine devam ediyordu.²⁵ Kısa ve sınırlı bir seçim kampanyasının ardından yapılan seçimlerden C.H.P birinci parti olarak çıktı. Oyların yüzde 36.7'sini alan C.H.P 173 sandalye kazanırken A.P yüzde 34.8'lik oy oranıyla 158 sandalye kazanabildi. Y.T.P yüzde 13.7 ile 65 milletvekili, C.K.M.P ise yüzde 14'lük oy oranıyla 54 milletvekili çıkardı. Çoğunluk sistemine göre yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde ise A.P 71, C.H.P 36 Y.T.P 27 ve C.K.M.P 16 senatör çıkardı.²⁶

Seçim sonuçları, A.P'nin yeni dönemde D.P'nin yerini alacağını ve siyasetin A.P ile C.H.P arasında iki partili olarak şekilleneceğini göstermiştir. Ancak, C.K.M.P, yüzde 14'lük oy oranı ve 1.5 milyona yakın seçmen desteğiyle üçüncü ve daha güçlü bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkmış ve koalisyon hükümetlerinin kurulmasını mecbur kılan seçim sonrası dönemin "kilit partisi" olacağını göstermiştir. 1961 seçimleriyle Bölükbaşı siyasi hayatının en yüksek orandaki oy ve milletvekili sayısını kazanıyordu. Ancak ilerleyen bölümlerde anlatılacağı üzere Bölükbaşı, büyüyen partisi ve artan milletvekilleri karşısında otorite sorunu yaşayacaktır.

5.2. 21 EKİM PROTOKOLÜ VE DEMOKRASİYE DÖNÜŞ

C.H.P'nin seçimleri tek başına kazanamaması askeri yönetimi zor durumda bıraktı. C.H.P dışındaki üç parti hem toplam oy oranı hem de milletvekili sayısı bakımından çoğunluğu elde etmişti. Askeri yönetimin iktidarı kendi eliyle D.P'nin mirasçılara sorunsuz bir biçimde devretmesi beklenemezdi. 14'lerin tasfiye edilmesi sorunu çözmemiş, ordu içerisinde müdahale yanlısı grupların oluşmasını engelleyememişti. Silahlı Kuvvetler Birliği (S.K.B) adında ordu içinde etkili olan bir grup subay seçimlerden sonra harekete geçerek duruma müdahale etme kararı aldı. Meclis yeniden açılmadan önce bir müdahalede bulunma konusunda anlaşan subaylar

²⁵ Erer, *Yassıda ve Sonrası...*, s. 117

²⁶ *Cumhuriyet Ansiklopedisi CIII...*, s. 14

21 Ekim 1961 günü toplanarak bir protokol imzaladı.²⁷ 10 general ve 28 albay tarafından imzalanan “21 Ekim Protokolü”ne göre, Meclis toplanmadan önce duruma el konulacak, siyasi parti faaliyetleri yasaklanacak, seçim sonuçları geçersiz sayılacak ve M.B.K feshedilecekti. “İktidar milletin hakiki temsilcilerine verilmediği takdirde, siyasi partileri feshederek iktidarı fiilen ele alacaklarını” bildiren askerler “Milletin hakiki temsilcisi” ile C.H.P’yi kastediyorlardı.²⁸

Protokol, siyasi partiler üzerinde istenen etkiyi yarattı. Gürsel, Meclis açılmadan bir gün önce 24 Ekim 1961’de siyasi parti liderleri ve kuvvet komutanlarıyla Çankaya’da bir toplantı düzenledi. Çankaya Protokolü olarak bilinen bildiriye imza koyan liderler, M.B.K’nın emekliye sevkettiği subayları görevlerine iade edecek yasaları Meclisten geçirtmemeyi, Yassıada mahkumları için bir genel af çıkartmamayı kabul ettiler.²⁹ Ardından askerler, Cumhurbaşkanlığına Cemal Gürsel’in seçilmesini istedi. A.P lideri Gümüşpala, öneriyi kabul etmekle birlikte Meclisteki A.P grubuna hakim olamayabileceğini söylerken teklife yalnızca Bölükbaşı karşı çıktı: “Yürürlükte olan Anayasa var. Siz beğenseniz de beğenmeseniz de milli irade ile T.B.M.M’ye gelmiş üyeler var. Askeriye bu işlere karışmamalı.”³⁰ Ancak toplantı bittiğinde siyasi parti liderleri Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanlığına seçilmesini zorlaştırmayacaklarına ve İsmet İnönü’nün Başbakanlığına kabul edeceklerine söz vermişti. Türk Silahlı Kuvvetleri zaten daha işin başında “Gürsel Cumhurbaşkanı, İnönü Başbakan” formülünü kabul etmişti.³¹

Daha önce Gürsel’in başkanlığındaki toplantılara katılmayan ve ortak bildirilere kendi adına imza koymayı reddeden Bölükbaşı, bu defa kuvvet komutanlarıyla birlikte kaleme alınan ve bir emrivaki şeklinde gerçekleşen Çankaya Protokolü’ne imza attı. Bölükbaşı da diğer parti liderleri gibi, Meclis’in sorunsuz şekilde yeniden açılması için askerlerin isteklerine razı oldu.³² Ancak Gürsel’in Cumhurbaşkanlığına ve İnönü’nün

²⁷ Protokolü imzalayanlar arasında İstanbul Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Cemal Tural, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, sonradan başarısız darbe girişimlerinde bulunacak olan Talat Aydemir, 12 Mart belgesine de imza koyacak olan Faruk Gürler, Muhsin Batur gibi isimler vardı.

²⁸ Şükrü Karatepe, **Darbeler Anayasalar ve Modernleşme**, İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Baskı, 1999, s. 232-233

²⁹ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s.178, Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş...**, s. 204

³⁰ İbrahim Hitay-Erdal Çetin, **İhtilallerin Tankçısı Muhtıra ve İhtilal Günlerinin Romanı**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003, s.78

³¹ Metin Tokar, **İnönü’nün Son Başbakanlığı 1961-1965**, 2. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992, s. 22

³² 21 Ekim Protokolü ortaya çıktıktan sonra harekete geçen Gürsel, 22 Ekim gecesi M.B.K üyelerinden Ahmet Yıldız ve Suphi Karaman’ı parti liderleriyle görüşmek üzere görevlendirdi. Gece yarısı Bölükbaşı’yı ziyaret eden subaylar, politikacıların davranışlarını gerekçe göstererek Meclisi kapatmak isteyen cuntadan bahsetmişler ve bunun önüne geçmek için cuntacıları, 27 Mayısın amaçlarını gerçekleştirecek bir politika izleneceğine inandırılmalarını istemişlerdi.

Başbakanlığına başından itibaren karşı çıkan Bölükbaşı, Çankaya Protokolü'nü kabul etmesine rağmen Meclis açıldıktan sonra karara tamamen ters düşmeyecek bir formülle mukavemet gösterdi.

25 Ekim'de açılan Meclis ertesi gün Cemal Gürsel'i Cumhurbaşkanı seçti. Seçimlerden önce A.P'li bir grup tarafından aday gösterilen D.P taraftarı Ali Fuat Başgil, askerlerin baskısıyla adaylıktan çekildi.³³ Seçim günü oyunu merak eden muhabirlere: "Anayasada var. Gizli oydur. Kimseye teminat vermeye mecbur değilim" diyen Bölükbaşı'nın Cumhurbaşkanı seçiminde boş oy kullandığı yazıldı.³⁴ Gürsel Cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk olarak Bölükbaşı ile bir görüşme yaptı. Bölükbaşı, Gürsel'e C.K.M.P'nin bir koalisyonunda yer almayacağını bildirdi. Seçimlerden sonra Bölükbaşı'nın bir koalisyon hükümetinde yer almak istemediği ve muhalefette kalmak konusunda kararlı olduğu biliniyordu.³⁵ Gürsel'in Başbakan olarak atadığı İnönü'ye de en net cevabı yine Bölükbaşı verdi: C.K.M.P bir koalisyona katılmayacak fakat hükümetin kurulmasını da güçleştirmeyecekti.³⁶ A.P'nin ikna edilmesiyle kurulan C.H.P-A.P koalisyon hükümetinin güven oylamasında Bölükbaşı çekimser oy kullandı.³⁷

Koalisyon hükümetinin kurulmasına muhalefet etmeyen Bölükbaşı, güven oylamasından kısa bir süre sonra C.K.M.P Genel Başkanlığı'ndan istifa etti.³⁸ İstifa nedenini açıklamayan Bölükbaşı'nın hükümet programının oylanmasıyla ilgili olarak çıkan parti içi muhalefet nedeniyle istifaya zorlandığı yorumu yapıldı.³⁹ C.K.M.P Meclis grubu, Bölükbaşı'nın istifasını kabul etmeme kararı aldı. Gruba gelerek

Başlangıçta itiraz eden Bölükbaşı subayları dinledikten sonra kendileriyle birlikte olduğunu söyleyecektir. Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1975, s. 198

³³ Meclisin açıldığı gün askerler A.P milletvekili Şinasi Osma aracılığıyla A.P'lilere Başgil'in çekilmesi konusunda uyarıda bulundu. Osma ve arkadaşları 25 Ekim gecesi, Başgil'i kaldığı Barikan Otel'de ziyaret ederek, askerlerin baskı ve tehditlerini aktarmış ve adaylıktan çekilmesi konusunda kendisini ikna etmiştir. Bu görüşmenin ardından Başgil, otelden ayrılarak geceyi yakın arkadaşı Osman Bölükbaşı'nın evinde geçirecek ve ertesi sabah erken saatte İstanbul'a dönecektir. Hitay-Çetin, *İhtilallerin Tankçısı...*, s. 79-80. Gürsel'in Cumhurbaşkanlığına seçilmesi ve Başgil'in adaylıktan çekilme süreci için ayrıca bkz. Baban, *Politika Galerisi...*, s. 257, Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz...*, s. 384, Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 205, Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var*, İstanbul, 1986, s. 342-343, Tayyar Şafak, "Cumhurbaşkanlarını Nasıl Seçtik", *Tercüman*, 29 Eylül 1989 ve 30 Eylül 1989.

³⁴ Sonuçlar belli olup 101 pare top sesi yankılanmaya başladığında Bölükbaşı Meclis'i terketti ve Çankaya Köşkü'ndeki akşam yemeğine katılmadı. "Gürsel 607 oydan 434'ü ile Cumhurbaşkanı oldu", *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1961.

³⁵ Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı...*, s. 15-16

³⁶ Toker, *a.g.e.*, s. 22

³⁷ "Hükümet Mecliste 269 Oyla Güven Kazandı", *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1961

³⁸ "Bölükbaşı, CKMP'deki görevinden istifa etti", *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1961

³⁹ "Bölükbaşı'nın istifası, CKMP çevrelerinde hayret uyandırdı", *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1961

açıklamada bulunan Bölükbaşı'nın partideki muhaliflerin ihracını şart koştuğu yolunda söylentiler çıktı.⁴⁰ Nihayet Bölükbaşı istifasını geri aldı.⁴¹

Bölükbaşı'nın 54 milletvekiliyle Meclis'e girdiği halde koalisyona katılmama kararı vermesi parti içinde tartışmalara yol açtı. C.K.M.P, C.H.P'nin karşısında ve D.P mirasçısı yeni partilerin yanında köklü bir parti olarak seçimlere girmiş fakat seçimlerde oy bakımından üçüncü parti olmasına rağmen Meclis'te en az milletvekiline sahip olmuştu. Yeni dönemde C.K.M.P içerisinde bir yandan partinin koalisyona girmesini savunan öte yandan Bölükbaşı'nın liderliğinden şikayetçi olmaya başlayan bir grup ortaya çıktı. Bölükbaşı'nın aksi yöndeki kararına rağmen Kurucu Meclis açıldıktan sonra M.B.K hükümetinde bakan olarak görev alan Ahmet Tahtakılıç, Bölükbaşı karşısında parti içi muhalefetin lideri şeklinde ortaya çıkmaya başladı. Bölükbaşı, yeni dönemde C.K.M.P'li milletvekilleri üzerinde otoritesini kurmak, parti içi muhalefeti kontrol etmek, milletvekillerinin kendisine olan desteğini görmek ve partide asıl gücün kendisinde olduğunu göstermek gibi amaçlarla istifaya başvurmuştur. Parti kongreleri öncesinde adaylığını koymayacağını açıklamak ardından da partililerin ısrarıyla yeniden başkanlığa aday olmak yoluyla da benzer şekilde parti desteğini görmek istemiştir. Partiyi kontrol etme aracı olarak bir çok defa istifaya başvuran Bölükbaşı, özellikle seçimlerden sonra istifa etmek yoluyla bir çeşit "güven tazeleme"yi alışkanlık haline getirmiştir.

1961 seçimlerinin ardından Meclis yeniden açıldı. 1965 seçimlerine kadar devam edecek dönemde dört koalisyon hükümeti kuruldu. İnönü'nün başbakanlığında kurulan üç koalisyon hükümetine de katılmayan M.P, 1965 seçimleri öncesinde kurulan dördüncü koalisyonda yer aldı. Osman Bölükbaşı, hem bu dönemde hem de 1965-1969 arası A.P iktidarı döneminde muhalefette kalarak iktidarları eleştirmeye devam etti.

⁴⁰ "CKMP'de ekseriyet Bölükbaşı'yı geri istedi", *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1961

⁴¹ "Bölükbaşı istifasını geri aldı", *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1961

ALTINCI BÖLÜM

27 MAYIS SONRASI SİYASET DÖNEMİ (1961-1969)

6.1. İNÖNÜ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ

1961 seçimlerinin ardından İsmet İnönü'nün Başbakanlığında üç koalisyon hükümeti kuruldu. İnönü hükümetleri döneminde, 27 Mayıs sonrası siyasi düzen yeniden oturtulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, Talat Aydemir öncülüğünde iki darbe girişimi gerçekleştirilmiş ancak ordunun desteğiyle İnönü darbe girişimlerini bastırmıştır. A.P'nin, D.P'lilerin affını ve siyasi haklarının iadesini istemesiyle başlayan af tartışması C.H.P-A.P koalisyonunun dağılmasına neden olmuştur. İnönü'nün kuracağı ikinci koalisyon hükümetine katılma kararı alan C.K.M.P, ise bu dönemde ikiye bölünmüş ve Osman Bölükbaşı, Millet Partisi'ni yeniden kurmuştur. Koalisyon ortakları C.K.M.P ve Y.T.P'nin 1963 yerel seçimlerinde aldığı kötü sonuçlarla birlikte ikinci koalisyon hükümeti de dağılınca İnönü, son hükümetini bağımsız milletvekilleriyle kurmuştur. İnönü hükümetleri dönemi aynı zamanda Osman Bölükbaşı'nın, M.P'yle birlikte 27 Mayıs sonrası siyasi çizgisini yeniden oluşturmaya çalıştığı dönemdir. Yukarıda saydığımız gelişmelerle birlikte bu bölümde, Bölükbaşı'nın İnönü ve hükümetlerine yönelttiği eleştiriler ve çözüm olarak sunduğu Milli Koalisyon teklifi tartışılacaktır.

6.1.1. AF TARTIŞMASI VE 22 ŞUBAT DARBE GİRİŞİMİ

İnönü Başbakanlığındaki C.H.P - A.P Koalisyon Hükümeti kurulduktan sonra iki sorunla karşılaştı. Birincisi af kanunu, ikincisi ise 22 Şubat'ta Talat Aydemir yönetiminde gerçekleştirilen darbe girişimidir.

15 Ekim seçimlerinden sonra D.P'lilerin affı merak edilen bir konuydu. Çankaya Protokolü'nde liderler af konusunda D.P'li suçlulara siyasi hak verilmemesini kabul etmişti. İnönü'nün ısrarıyla bu karara "şimdilik" kelimesi ilave edilmişti.¹ Hükümet ortağı olarak A.P Af Kanunu'nu biran önce Meclis'e getirmek niyetindeydi. Ancak gerek askerler gerekse koalisyonun büyük ortağı C.H.P bu teklifi zamansız buluyordu.

¹ Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim...*, s. 384

Bölükbaşı ise prensip olarak affa taraftar olduğunu ancak zamansız çıkışlarla af isteyenlerin maksada zarar verdiğini söylüyordu.²

27 Mayıs darbesini “meşru bir ihtilal” olarak değerlendiren Bölükbaşı, darbenin tartışılmasına taraftar değildi. Darbenin meşruluğunu Anayasal ve demokratik düzen dışına çıkan D.P iktidarına son vermesine dayandıran Bölükbaşı, D.P’lilere siyasi haklarının iade edilmesine karşı çıkıyordu. Genel bir aftan yana olmakla birlikte siyasi hakların iadesine taraftar değildi. D.P tabanına dayanan ve seçimlerde D.P’nin mirasçısı olmak iddiasıyla oy toplayan A.P ise koalisyon hükümeti kurulduktan sonra ilk iş olarak af konusunu halletmek istiyordu. Bölükbaşı, A.P’nin af konusunu seçim malzemesi olarak kullanmasından çekiniyordu. Öte yandan A.P’nin af konusundaki ısrarının orduyu yeniden siyasete müdahaleye sevkedeceğinden endişe ediyordu. D.P’lilerin siyasi haklarının hemen iadesine karşı çıkarken de temel dayanağı Meclis açılmadan önce imzalanan Çankaya Protokolü’ydü. Bölükbaşı af tartışmasıyla başlayan ve siyasilerle askerlerin karşılıklı tahrikleriyle gerginleşen havayı bertaraf etmek amacıyla Liderler Toplantısı yapılmasını teklif etti.³ Bölükbaşı’nın af tartışması ve 22 Şubat darbe girişiminde ortaya koyduğu tavıra bakıldığında 27 Mayıs sonrası oturtulmaya çalışılan düzeni savunma çabası içinde olduğu görülür.

Yeni hükümet kurulduktan üç ay sonra 22 Şubat 1962’de Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir darbe girişiminde bulundu. Aydemir, 27 Mayıs darbesinde Güney Kore’de görevli olduğu için M.B.K’da yer almamıştı. Yurda dönünce Harp Okulu Komutanlığı’na atanan Aydemir, Silahlı Kuvvetler Birliği (S.K.B)’nin Ankara cuntasında yer alan etkili bir üyesiydi ve seçimler sonrası ordunun müdahale etmesi gerektiğini savunanlardandı. Aydemir’in 22 Şubat’ta Harp Okulu öğrencileri ve kendisine destek veren birliklerle başlattığı ayaklanma sabaha karşı bastırıldı. Başta Aydemir olmak üzere 21 subay emekliye ayrıldı ve İnönü’nün darbecilerle anlaştığı üzere hiçbirine ceza verilmedi.⁴

² “Bölükbaşı, parti liderlerinin derhal toplanmasını istedi”, *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1962

³ 22 Şubat’ta gerçekleşen darbe girişiminden bir hafta önce, Liderler Toplantısı yapılmasını teklif eden Bölükbaşı, siyasi durumla ilgili olarak şu tespitte bulunuyordu: “Memleketteki huzursuzluğun başlıca kaynağı bir tarafta intikamcı diğer tarafta ihtilalci tahriklerdir. Bir zümre var ki kin ve intikam tahriklerini bir siyasi sermaye olarak elden bırakmak istemiyor. Bu da ölçülü ölçüstüz bir takım mukabeleleri davet ediyor. Meşru nizamı hiçe sayan tehditler yapıyor. Bu karşılıklı tahrikleri durdurmak için hükümetin de partilerin de kendilerine düşen vazifeyi yaptıklarına kani değilim. Bugün memlekette hissedilen huzursuzluk, daha çok huzuru tesis etmek için kurulan koalisyonun iki kanadından gelmektedir”. “Bölükbaşı, parti liderlerinin...”, *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1962.

⁴ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 220, Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 179-180, Karatepe, *Darbeler Anayasalar...*, s. 233-234. Ayrıca Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz...*, s. 387-389, Toker, *İnönü’nün Son*

Bölükbaşı, 22 Şubat darbe girişiminin bastırılmasında İnönü'ye destek vermiştir. Darbe gecesi İnönü ile görüşme yapan Bölükbaşı, tehlikenin atlatılmış sayılamayacağını belirterek orduyu siyasete çeken nedenlerin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Aksi takdirde, bugün geçtiği varsayılan buhranın yarın tekrar ortaya çıkabileceği uyarısında bulunan Bölükbaşı, hükümetin bu konuda alacağı tedbirleri iyi niyetle görüşmek kararında olduğunu açıklayarak da hükümete destek vermiştir.⁵

Ordu, seçimlerden sonra iktidarı siyasilere şartlı olarak devretmiş fakat ordu içerisinde müdahale yanlısı grupların oluşmasına engel olunamamıştı. 22 Şubat darbe girişimi hükümeti olası müdahaleleri önlemeye yönelik tedbirler almaya zorladı. Darbe girişiminin bastırılması İnönü'nün elini güçlendirdi. İnönü, A.P için bile o anda "demokrasiyi kurtaran bir kahraman" gibiydi.⁶ İnönü bu fırsatı değerlendirerek diğer parti liderlerinin desteğiyle Tedbirler Kanunu'nu Meclis'ten geçirdi. Tedbirler Kanunu'nun esas amacı 27 Mayıs ve orduya karşı saldırıları önlemektir.⁷ Kanun açıkça 27 Mayıs'ın tartışılmasını engelliyor ve özgürlükleri sınırlandırıyor. Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, bu kanunu protesto ederek C.H.P'den ve milletvekilliğinden istifa etmiştir.⁸ Tasarı komisyonunda tartışılırken C.K.M.P yalnızca 27 Mayıs'ın değil, ondan önceki devrin de korunmasını teklif etti. Bölükbaşı ise kanunun kabul edildiği gün yaptığı konuşmada alınacak tedbirleri savunarak basın özgürlüğünün sınırlandırılmadığı gibi siyasi mücadelenin de engellenmediğini iddia etti. Rejimi kurtarmak için 27 Mayıs'ın tartışılmasını iki taraflı olarak durdurmak gerektiğini savunan Bölükbaşı, "Münakaşalar iktisadi vaziyete tesir etmekte, vatandaşlar arasında iki kutup halinin devamına yol açmaktadır. Rejimin yürümeyeceği yolunda orduda kanaatler meydana gelmektedir." dedi.⁹ Ordunun tahrikler sonucu siyasete müdahale ettiğine inanan Bölükbaşı, demokrasiyi kurtarmak için bu tahriklere son verilmesini ve ordunun siyasete müdahalesine son verecek "güven tedbirleri"nin alınmasını istemektedir.¹⁰

Başbakanlığı..., s. 44-88, Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983, s. 545-553, Hıtaç Çetin, **İhtilallerin Tankçısı...**, s. 83-108. 22 Şubat darbe girişimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Talat Aydemir, **Hatıralar**, İstanbul: Kitapçılık Y., 1968, Erdoğan Örtülü, **Üç İhtilalin Hikayesi**, Ankara, 1966, Orhan Erkanlı, **Anılar Sorunlar Sorumlular**, İstanbul: Baha Matbaası, 1972.

⁵ "CKMP lideri Meclis grubunda 22 Şubat olaylarıyla ilgili konuştu", **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1962

⁶ Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş...**, s. 220

⁷ Toker, **İnönü'nün Son Başbakanlığı...**, s. 88

⁸ **Cumhuriyet Ansiklopedisi C. III...**, s. 60

⁹ "Komisyon Tedbir Tasarısını ufak bir tadille kabul etti", **Cumhuriyet**, 3 Mart 1962. Bölükbaşı, ertesi gün yaptığı konuşmada da "Osman Bölükbaşı ihtilalin meşru olduğuna dün de inanıyordu bugün de inanıyor yarın da inanacaktır..Durmadan ihtilalin meşru olmadığından mı bahsedelim?" diyordu. "Meclis Tedbirler Kanunu dün gece kabul edildi", **Cumhuriyet**, 4 Mart 1962.

¹⁰ Bölükbaşı'nın Meclis kürsüsünde söylediği şu sözler bakış açısını özetler niteliktedir: "... Siz burada bir laf söylemeye sabredemiyor, yercinizden fırlıyorsunuz. Ordu için söz söylenince o durur mu? Orduyu siyasetin dışında

Tedbirler Kanunu'nun kabul edildiği gün Meclis'te yaptığı konuşmada, hükümet adına konuşur gibi bir dil kullanan Bölükbaşı, düzenin yerleştirilmesi için özgürlüklerin sınırlandırılmasının göze alınması gerektiğini savunmuştur. Kanuna imza atarken partiyi değil vatani düşündüğünü ve “müstakbel seçimleri değil müstakbel Meclis'i düşünmek” gerektiğini söyleyen Bölükbaşı, Tedbirler Kanunu'na attığı imzayı “komünizm tehlikesi”ni öne sürerek meşrulaştırmaya çalışmıştır:

“Onyediyen seneden beri Mecliste Anayasayı oturtmaya çalıştık. Hürriyetler bir gayeye bağlıdır. Hürriyetleri imha eden demokrasi görülmemiştir. Hürriyet hiçbir zaman hudutsuz düşünülemez. Bazı arkadaşlarımız Garp demokrasisini ileri sürüyorlar. Onlara soruyorum: Komünizmi de mi serbest bırakalım? Garp demokrasisinde komünist partiler ve organları vardır. Biz de hürriyetlerin içine alarak bunu serbest mi bırakalım? Biz cenubi Amerika'da değiliz. Tehlikenin yakınındayız.”¹¹

Bölükbaşı'nın bu sözlerinden batılı anlamda bir demokrasi taraftarı olmadığı anlaşılmaktadır. Sovyetlerin yanbaşıdaki bir ülke olarak Türkiye'de ciddi bir komünizm tehlikesi olduğunu, dolayısıyla komünizme geçit vermemek için bazı tedbirlerin alınmasının rejim açısından gerekli olduğunu savunmaktadır.¹² Bölükbaşı'nın 27 Mayıs sonrası ikili bir söylemle, bir yandan darbeyi meşru görmeye devam ettiğini ve oturtulmaya çalışılan düzeni savunduğunu diğer yandan darbeyle özdeşleşen C.H.P'nin askerlerle kurduğu ilişki ekseninde eleştiriler yaptığını belirtmiştik. 21 Ekim Protokolü ve ardından 22 Şubat darbe girişiminin bastırılmasıyla C.H.P ve İnönü'nün yeni dönemde arkasında ordu desteğiyle iktidara egemen olmasının kesinleşmesi, Bölükbaşı'nın bu dönemde askerlerin ülke yönetimindeki söz sahipliğini, “ülke menfaati” gibi soyut bir temelde ve “komünizm tehlikesi” gibi somut bir gerekçeyle meşrulaştırdığı görülür. 1960'lar boyunca soğuk savaşın etkisiyle yükselen anti-komünizm uzun bir süre sağ partilerin, askerlerle birarada olabileceği bir zemin hazırlamıştır. 27 Mayıs sonrasında sol akımların ve sosyalist mücadelenin artması ise sağ partilerin askerleri ve dolayısıyla 27 Mayıs rejimini anti-komünist çizgiye çekmeleri ve meşrulaştırmalarında uygun bir araç olmuştur.

tutacak güven tedbirleri almamız. Biz bunları yapalım. Vatan müdafaası için eline silah verdiklerimiz karşımıza çıkarlarsa biz de o zaman karşı duralım.” “Meclis Tedbirler Kanunu...”, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1962.

¹¹ “Meclis Tedbirler Kanunu...”, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1962

¹² Bölükbaşı, yukarıdaki konuşmasının devamında şöyle diyordu: “Komünist propagandasına mani olmamak bu memleketin mahvolması demektir. Basın hürriyeti dahil bütün hürriyetleri durdurmak isteyenlere tedbir düşünüyoruz...” “Meclis Tedbirler Kanunu...”, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1962.

1961 Anayasası sosyalist görüş ve mücadeleye imkan tanımaktaydı. 27 Mayıs sonrası kurulan yeni siyasi partilerden biri de Türkiye İşçi Partisi (T.İ.P) idi. 1961 seçimlerine katılmayan T.İ.P ülke çapında örgütlenmeye başlamıştı. Öte yandan 27 Mayıs ertesinde bir grup sol aydın Yön dergisi etrafında orduya dayanarak sosyalist mücadele veriyordu. Yön dergisi ve ardından Devrim gazetesi etrafında oluşan grup, Atatürkçü ilkeleri kullanarak, Türk sosyalizmi veya memleketçi sosyalizm adını verdikleri düzene, demokrasiyi bir süre “rafa kaldırıp” zinde güçlerin yardımıyla ulaşmayı amaçlıyordu.¹³ Yön grubu altmışlar boyunca “zinde güçler”in başında gördüğü orduyu yanlarına almaya ve askerleri darbe için harekete geçirmeye çalışacaktır. 27 Mayıs sonrası parti, dernek, dergi ve yayın kollarıyla birlikte giderek güç kazanan sosyalist mücadelenin karşısında sağda örgütlü partiler içerisinde C.K.M.P öne çıkmaya başlıyordu. D.P’nin bünyesinde toplamayı başardığı siyasi ve kültürel açıdan muhafazakar, iktisadi açıdan liberal olan gelenek 27 Mayıs sonrasında farklılaşmaya başladı. A.P bir ölçüde geleneği devam ettirmeyi başardıysa da milliyetçi kanat C.K.M.P’ye eğilim gösterdi. Bölükbaşı, 27 Mayıs sonrası milliyetçi muhafazakar çizgiyi anti-komünist söylem üzerinden kurmaya çaba göstermiş ve partinin yeni siyasal kimliği olarak anti-komünizmi öne çıkarmaya başlamıştır. Öte yandan Bölükbaşı, komünizmle mücadeleyi ordunun 27 Mayıs sonrası iktidar paylaşımındaki yerini sınırlandırma ve meşrulaştırma aracı olarak kullanmıştır. Benzer şekilde sağın daha güçlü partisi A.P, iktidara geldikten sonra orduyla kurduğu ilişkilerde anti-komünizmi bir araç olarak kullanmıştır.¹⁴

Tedbirler Kanunu’nun ardından koalisyon hükümeti 22 Şubatçıları affeden yasayı çıkardı. 22 Şubat isyancılarının affedilmesi gündeme geldiğinde A.P, D.P’lileri de kapsayacak şekilde genişletilmeyen affa karşı çıktı. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın araya girmesi ve ordu ile diğer affin birbirinden ayrılması gerektiği yolundaki uyarısı sonucu A.P af kanununa olumlu oy verdi.¹⁵ Af konusundaki kriz aşılmasına rağmen bir süre sonra koalisyon hükümeti dağıldı. A.P içerisinde C.H.P ile kurulan koalisyondan rahatsız olanlar artmaya başladı, İnönü ise A.P’den koalisyon konusunda destek alamayacağını anlayınca istifa etti. Cumhurbaşkanı Gürsel, yeni hükümeti kurma

¹³ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1995, s. 209. Yön hareketi konusunda ayrıntılı bilgi için Hikmet Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1986

¹⁴ Ümit Cizre, *A.P Ordu İlişkileri, Bir İnkilapın Anatomisi*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 72

¹⁵ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 181

görevini 4 Haziran 1962’de tekrar İnönü’ye verdi. Aynı günlerde dağılmanın eşiğindeki C.K.M.P parti olarak en kritik günlerini yaşıyordu.

6.1.2. C.K.M.P’DEKİ GELİŞMELER VE MİLLET PARTİSİ’NİN YENİDEN KURULMASI

C.K.M.P 15 Ekim 1961 seçimlerinde 54 milletvekili çıkarmıştı. İlk defa bu kadar milletvekiliyle birlikte Meclis’e giren Bölükbaşı, partiye hakim olma konusunda sıkıntı yaşıyordu. Seçimlerden hemen sonra C.K.M.P’nin bir koalisyon hükümetinde yer almayacağını peşinen ilan etmesi partide huzursuzluk yarattı. Seçim sonuçlarına göre A.P, Y.T.P ve C.K.M.P’nin milletvekili sayısı bir koalisyon hükümeti kurmaya yeterliydi. C.K.M.P olmaksızın A.P ve Y.T.P’nin oyları salt çoğunluğu sağlayamıyordu. Koalisyon teklifini peşinen reddederek Bölükbaşı, İnönü ve C.H.P’nin iktidarı elde etmesini kolaylaştırmış oluyordu.¹⁶ C.K.M.P içinde, A.P ve Y.T.P ile oluşturulacak bir “sağ koalisyon”u savunanların yanısıra C.H.P ile kurulacak koalisyonu destekleyenler de vardı. Partinin bir koalisyon hükümetine katılmak yoluyla iktidar ortağı olmasını savunan C.K.M.P’lilerin önündeki esas engel, kişisel kararlarla partiyi yöneten ve adı partiyle bütünleşmiş olan Osman Bölükbaşı’dır. Seçimlerden sonra C.K.M.P içerisinde Bölükbaşı’nın liderliğe devam etmesini istemeyen bir grup oluşmaya başladı. Bu grubun parti başkanlığı için düşündüğü kişi, 27 Mayıs’tan sonra kurulan Milli Birlik hükümetinde C.K.M.P’li tek üye olarak görev alan Ahmet Tahtakılıç’tı. Bölükbaşı, Tahtakılıç’ın kendisinden “icazet” almadan bu görevi kabul etmesini bir türlü “hazmedememişti”.¹⁷

Bölükbaşı, parti içindeki muhalefeti durdurmak ve yeni milletvekillerini kendisine güvene zorlamak için 13 Aralık 1961’de istifa etti. C.K.M.P içerisindeki huzursuzluk, Genel İdare Kurulu’nun Ahmet Tahtakılıç ve Saadet Evren hakkında parti disiplinine aykırı hareketlerden dolayı büyük kongreye kadar ihraç kararı alması üzerine iyice arttı. Bölükbaşı’nın partide ıslahat amacıyla bu iki üyenin ihracını istediği aksi takdirde Genel Başkanlık görevinden ayrılacağı yorumu yapıldı.¹⁸ Çok geçmeden Bölükbaşı, 29 Mart 1962’de yeniden C.K.M.P liderliğinden istifa etti.¹⁹ Bölükbaşı,

¹⁶ Füzûzan Tekil, *Politika Asları*, İstanbul: Geçit Yayınları, 1973 s. 80. Tekil, muhalefette kalmaya kararlı olduğunu peşinen açıklayan Bölükbaşı’nın, iktidarı İnönü’ye bahsettiğini ifade etmektedir.

¹⁷ Baban, *Politika Galerisi...*, s. 457

¹⁸ “Tahtakılıç ve Evren CKMP’den ihraç edildi”, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1962

¹⁹ “O.Bölükbaşı dün bir kere daha CKMP liderliğinden istifa etti”, *Cumhuriyet*, 30 Mart 1962

rahatsızlığını neden göstererek bir süre dinlenmek istediğini söylemişti.²⁰ C.K.M.P Genel İdare Kurulu bu defa Bölükbaşı'nın istifasını kabul etti ve G.İ.K Başkanlığı'na Afyon Milletvekili Hasan Dinçer'in vekalet etmesini uygun buldu.²¹ C.K.M.P Genel İdare Kurulu ile Bölükbaşı arasında, bu dönemde gerginlik yaşanmaya başlandı. G.İ.K 22 Nisan'da bazı milletvekilleri ve Ankara İl başkanlarının katılımıyla gizli bir toplantı düzenledi ve liderlikten istifa eden Bölükbaşı'nın partiden de istifa etmesini istedi. Bu amaçla Başkanlık Divanı'na 29 imzalı bir önerge sunuldu. Toplantıda Bölükbaşı kınandı ve hakkında muhalif konuşmalar yapıldı.²² Bölükbaşı ise İstanbul'da parti teşkilatıyla bir toplantı düzenledi. Gergin bir ortam içerisinde geçen toplantıda, bazı delegeler Bölükbaşı'nın istifa etmemesini ve partiyi bırakmamasını istedi.²³

C.K.M.P milletvekillerinin yarısından fazlası Bölükbaşı'nın liderliğinden yanaydı. Bölükbaşı'nın C.K.M.P'den istifası ve kendisine yakın milletvekilleriyle birlikte hareket ederek yeni bir parti kurması bekleniyordu. Muhtemel bir koalisyonunda yer almak taraftarı olan C.K.M.P'liler ise İnönü'nün, yeni bir koalisyon hükümeti kurmak amacıyla 30 Mayıs'ta istifa etmesiyle aradıkları fırsatı bulmuş oldu. İnönü'nün istifasından iki gün sonra 2 Haziran 1962'de Bölükbaşı ve 29 milletvekili C.K.M.P'den topluca istifa etti. Grup tarafından alınan koalisyona girme kararının tasvip edilemeyeceği istifanın sebebi olarak ileri sürüldü.²⁴

C.K.M.P'den istifa eden Bölükbaşı ve 29 arkadaşı 14 Haziran 1962'de Millet Partisi'ni yeniden kurdu. M.P'yi resmen kurmadan önce yayınladıkları tebliğde "Biz bu kararımızla kendimizi C.K.M.P'nin ruh ve davasından ayrılmış saymıyoruz, sadece C.K.M.P'nin bünyesinden normal yollarla tasfiyesi mümkün olmayan bir menfaat, ikbal ve ihtiras zümresinden partiyi ve ideallerini kurtarmanın en salim yolunu bulmuş oluyoruz. Bize göre vatana hizmetin ilk şartı ahlaka ve fazilete bağlılıktır" deniyordu.²⁵

²⁰ Samet Ağaoglu, 27 Mayıs'tan sonra ümit ettiği iktidarı ele geçiremeyen Bölükbaşı'nın kızgınlığının ve hiddetinin artmasının nedenini şu satırlarla açıklamaya çalışır: " ..Yakınları iyi biliyorlardı ki onun başını döndüren, gözlerini karartan, sinirlerini geren, yorgunlukları, hatta vicdan azabları değil, ayaklarının altında sandığı iktidarın ufukları çoktan aşmış gittiğini görmesiydi. Bir iki yıl önce, demokrasi ve hürriyet mücadelesi zaferinin en büyük, en manalı delili diye baktığı İnönü şimdi resmen hükümetin başında, eski Milli Şefi hatırlatan bir yüzle dikilmiş duruyor!" Ağaoglu, *Aşına Yüzler...*, s. 67

²¹ "Bölükbaşı'nın istifası kabul edildi", *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1962

²² "CKMP liderleri Bölükbaşı'yu dün partiden istifaya davet ettiler", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1962

²³ Bölükbaşı havanın iyice gerginleştiği bir anda şunları söylemiştir: "Yalnız size şu kadarını söyleyeyim ben metin bir adamım, babamın ölümünde bile gözyaşı dökmedim. Fakat kucacımda ninni söyleye söyleye büyüttüğüm bu parti, eğer bir gün yıkılırsa inanın ki o zaman hüngür hüngür ağlarım." "C.K.M.P temsilcileri Tahtakılıç ve Kaçar ile ilgili tahkikatın bitirilmesine karar verdiler", *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1962.

²⁴ "Bölükbaşı ve 29 arkadaşı kesin olarak CKMP'den istifa ettiler", *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1962

²⁵ "Millet partisi yeniden kuruluyor", *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1962

1954 yılında D.P iktidarı tarafından kapatılan M.P, 14 Haziran 1962’de yeniden kuruluyordu. M.P, 1948 yılındaki programın özünü korumakla birlikte partinin kapatılmasına yol açan ilkeleri ve günün değişen koşullarını gözönünde bulundurarak programında bazı değişiklikler yaptı. Milliyetçilik ve halkçılık konusundaki görüşlerin aynen korunduğu yeni programda esas değişiklik laiklik anlayışında gerçekleştirildi. M.P’nin laiklik karşıtı politika yaptığı gerekçesiyle kapatılması ve partinin yeniden gericilik suçlamasıyla karşılaşmak istememesi nedeniyle eski programın 8. maddesindeki “din müesseselerine ve milli ananelere hürmetkarlık” ifadesi çıkarıldı. Ayrıca “cemaatlerin dini maksatla teşkilat vücuda getirmelerini tasvip” eden tutum terkedilerek sadece “kifayetli din adamlarının yetiştirilmesi ve geçim imkanlarına kavuşturulması” zorunlu görüldü. Sosyal devlet kavramına yer verilen program eskisi gibi yine “şahsi teşebbüsü önleyici her türlü tedbir”i reddediyor ve devletin tarım, ticaret ve endüstriyle uğraşamayacağını belirtiyordu. M.P programı bir bütün olarak 1948’deki niteliğini korumaya devam ediyordu.²⁶

Bölükbaşı, M.P kurulunca tekrar Genel Başkan oldu.²⁷ M.P’nin kurulmasıyla birlikte C.K.M.P ikiye bölünmüş oluyordu. C.K.M.P’nin bölünmesinde Bölükbaşı’nın kişisel tavrı büyük rol oynadı. Koalisyona katılıp katılmama konusunun parti içerisinde tartışılmasına izin vermeyen ve bu nedenle kendisine karşı oluşmaya başlayan parti içi muhalefeti önce Genel Başkanlık görevinden istifa etmek ardından muhalif grubun iki önemli temsilcisi Tahtakılıç ve Evren’in partiden ihracı konusunda ısrar etmek yoluyla bastıracağına inanan Bölükbaşı’nın bu davranışları yeni dönem C.K.M.P milletvekillerini olumsuz yönde etkiledi. Parti üzerindeki otoritesini kişisel sadakate dayalı geleneksel yöntemlerle sağlamaya çalışan Bölükbaşı’nın karşısında bazı milletvekilleri iktidar ortağı ve sağın daha güçlü partisi A.P ile ilişkiye geçerken, Bölükbaşı’nın Başkanlık görevinden istifasını kabul eden G.İ.K ise partinin koalisyon hükümetinde yer alması konusundaki mevcut görüşlerini gerçekleştirme fırsatı buldu. Milletvekillerini kendisine sadık tutamayacağına kanaat getiren Bölükbaşı ise “büyük ve kalabalık bir partide otoritesi tartışılan bir başkan olacağına, dilediği gibi hareket edeceği küçük bir partide başkan olmayı tercih etti.”²⁸

²⁶ Sencer, *Türkiye’de Siyasal Partilerin...*, s. 346-347

²⁷ M.P’nin ilk kongresi ise 5 Temmuz 1963’de Konya’da yapıldı ve Bölükbaşı yeniden Genel Başkan seçildi. Teziç, *Siyasi Partiler...*, s. 317

²⁸ Baban, *Politika Galerisi...*, s. 457

M.P kurulduktan sonra Bölükbaşı ile C.K.M.P liderleri birbirleri hakkında ağır ithamlarda bulundu. C.K.M.P koalisyona girdikten sonra Başbakan Yardımcısı olan Hasan Dinçer, C.K.M.P Çankaya Kongresi'nde "Fikirlerine, partisine ihanet etmiş insanlar hakkındaki hükmü kamuoyu verecektir" dedi. C.K.M.P'li Tarım Bakanı Nurettin Ardıçoğlu da Bölükbaşı için "yalancı" ifadesini kullandı.²⁹ Bölükbaşı ise Dinçer ve Ardıçoğlu'nun zamanında kendisi hakkındaki düşüncelerini ve partiden atılmayarak affedilmelerini hatırlatarak "Biz davadan değil davasızlardan ayrıldık. Yolumuza devam ediyoruz. Affedilmeyecek bir günahımız varsa o da böylelerini vaktiyle affetmiş olmamızdır" sözleriyle cevap verdi.³⁰

İnönü istifa etmeden önce yeni bir koalisyon için temaslara başlamıştı. C.K.M.P'nin başındakiler koalisyona katılmalarının kendilerini Bölükbaşı'ya karşı güçlendireceğini düşünüyordu.³¹ İnönü, ikinci koalisyonu kurmak için önce Bölükbaşı ile bir görüşme yapmayı teklif etti. Bölükbaşı hükümete katılmayacağını fakat İnönü'nün kuracağı kabineyi destekleyeceğini bildirdi.³² Ancak C.K.M.P koalisyona girdiği takdirde M.P'nin kırmızı oy kullanacağını ve sert muhalefet yapacağını söyledi.³³ A.P ve M.P'nin yer almadığı bir koalisyon hükümetini kurmakta zorlanan İnönü önce görevi iade etti ardından Gürsel'in istifayı kabul etmemesi üzerine bağımsız milletvekillerinin desteğini sağlayarak yeni koalisyon hükümetini kurdu. C.H.P-Y.T.P-C.K.M.P ve bağımsızların yer aldığı yeni kabinede C.K.M.P 4 bakanlık elde etti.³⁴

1961 seçimlerinden C.K.M.P Genel Başkanlığı'ndan istifa ettiği güne kadar geçen yaklaşık altı aylık dönemde Bölükbaşı, C.H.P ve A.P'nin oluşturduğu koalisyon hükümeti karşısında dengeli bir siyaset izlemeye çalıştı. Bölükbaşı'nın öncelikli amacı 27 Mayıs sonrası siyasi hayatın yeniden ve sorunsuz bir şekilde işlerlik kazanmasıdır. 22 Şubat'ta meydana gelen başarısız darbe girişimi ve af tartışmasında ortaya koyduğu tavırla 27 Mayıs sonrası oturtulmaya çalışılan siyasi düzeni savunduğu görülmektedir. A.P'yi askeri tahrik ederek siyasete karışmasına zemin hazırlamakla suçlayan Bölükbaşı, C.H.P'yi de askerin siyasete karışmasını engelleyecek tedbirleri almamakla

²⁹ "CKMP Çankaya İlçe Kongresinde Bölükbaşı'ya ağır sözler söylendi", *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1963

³⁰ "Bölükbaşı cevap verdi", *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1963

³¹ Tokar, *İnönü'nün Son Başbakanlığı...*, s. 102

³² Tokar, *a.g.e.*, s. 112

³³ "Bölükbaşı, CKMP koalisyona girdiği takdirde MP'nin kırmızı oy kullanacağını ve sert muhalefet yapacağını Başbakan İnönü'ye bildirdi", *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1962

³⁴ "Gürsel istifayı kabul etmedi. İnönü hükümeti kurmayı kabul etti", *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1962

eleştirmektedir. Aslında 22 Şubat darbe girişiminin İnönü tarafından bastırılması ve hükümetin ordu desteğiyle iktidarını kesinleştirmesi, muhalefetin “C.H.P + Ordu = İktidar” formülünü dile getireceği bir ortam yaratmıştı.³⁵ Bölükbaşı'nın bu denklemi C.H.P ve İnönü'ye karşı kullanmasının önündeki engel ve yine kendisini daha ihtiyatlı bir politika izlemeye iten neden parti içerisindeki koalisyon taraftarlarıdır. Seçimlerden sonra C.K.M.P'de oluşmaya başlayan parti içi muhalefet Bölükbaşı'nın rahat hareket etmesini engellemektedir. Özellikle G.İ.K içerisindeki koalisyon taraftarları Bölükbaşı'nın tek başına hareket etmesinden rahatsızlık duymakta ve partinin yeni dönemdeki politikasını tasvip etmemektedir. Öte yandan Bölükbaşı da geçmişte olduğu gibi parti içerisinde tam bir otorite sağlayarak iktidar karşısında açık ve sert bir muhalefet izlemek kararındadır. M.P'nin yeniden kurulmasında Bölükbaşı'nın C.K.M.P içerisindeki koalisyon taraftarlarından kurtulması ve daha açık ve sert bir muhalefet izlemek istemesi etkili olmuştur. M.P kurulduktan sonra C.K.M.P'nin de koalisyona katılması Bölükbaşı'nın işini kolaylaştırmış ve geleneksel muhalefet çizgisini devam ettirmesine imkan tanımıştır. M.P'nin kurulmasıyla birlikte Bölükbaşı'nın seçimlerden sonra izlediği ihtiyatlı politika yerini tekrar sert muhalefet anlayışına bırakmıştır.

Osman Bölükbaşı, 5 Temmuz 1962'de ikinci koalisyon hükümetinin programı görüşülürken Meclis kürsüsünden en sert konuşmasını yaptı. Bölükbaşı, İnönü'ye C.K.M.P ile bir koalisyon hükümeti kurması halinde M.P'nin sert muhalefet yapacağını söylemişti. Yeni koalisyon hükümetinin programı Meclis'te görüşülürken yaptığı konuşmada öncelikle buna değinerek İnönü'ye yaptığı uyarının dikkate alınmadığını söyledi. Ardından C.H.P'nin orduyla olan ilişkisine yönelik o güne kadar yapmadığı en ağır eleştiri yaptı.

Bölükbaşı, “Bu memlekette Anayasa mutlak manada hakim olacak ve bizler itibarlı bir müessesenin şerefli azaları olarak vazife göreceğ isek, her şahıs, her makam ve her kuvvet, Anayasa ve kanunların emrettiği hudut içinde kalmaya mecburdur...Ordu İnönü'yü istiyor şeklindeki neşriyat karşısında mesul hükümetin, Başvekilin ve Genelkurmay Başkanı'nın sükutu ihtiyar etmeleri bu endişeli tenkidlerimizin reddedilmez ve en taze delilleridir... Hiçbir devlet her gün bir ihtilale namzet gösterilen istikrarsız bir memlekete güvenilir memleket gözü ile bakmaz ve gönül rahatlığı ile ona

³⁵ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 225

yardım edemez.” dedi. Siyasi aflu ilgili olarak da affın kısmi oluşunu onayladıklarını söyledi. Bu arada C.H.P’liler “Yatırım yapma” diye bağırınca Bölükbaşı yazılı kağıtları bir kenara koyarak C.H.P’lilere “Karşınızda kimseye kulluk yapmayan bir insan var. Benim, sizin İsmet Paşa’nızın yüzüne karşı söylediklerimi sizler onun gıyabında söyleyemezsiniz” dedi. Gürültüler arasında konuşmasına devam eden Bölükbaşı, “Biz halka güvenen insanlarız. Silahların gölgesinde Türk milletini temsil etmiyoruz” ifadesini kullanınca Meclis karıştı. C.H.P’liler kürsünün etrafına gelerek “ordu gölgesi” ifadesinin açıklanmasını istedi. Bölükbaşı ise “Ordu İnönü’yü istiyor” başlıklı gazeteyi göstererek “Benim hiçbir şeyden korkum yok, Türk ordusunu siyasetin çamuruna sokanlar bu gazetede yazılı. Bu meclis C.H.P’nin meclisi ise söyleyin. Yok milletin meclisi ise şunları susturun” sözleriyle karşılık verdi.³⁶

Bölükbaşı, 27 Mayıs’tan sonra ilk defa bu kadar sert bir dille konuştu ve C.H.P’yi açıkça ihtilale sığınmakla suçladı. 1961 seçimleri öncesine kadar C.H.P ile askerler arasındaki ilişki konusunda suskunluğunu koruyan Bölükbaşı, seçimlere kısa bir süre kala yaptığı konuşmada C.H.P’nin “devlet biziz” anlayışıyla hareket ettiğini ve iktidarı elde etmek için çeşitli oyunlara ve baskılara başvurduğunu söylüyordu.³⁷ Seçimlerden sonra ise İnönü başkanlığındaki hükümeti askerlerin siyasete müdahalesini engellemeye yönelik tedbirleri almamakla eleştiriyordu. Ancak bu defa Bölükbaşı, C.H.P’nin ordu ile kurduğu ilişkiyi ağır bir dille eleştiriyordu. Bölükbaşı’nın C.H.P ve orduya çatması, “küçük partisini büyütmek çaresi” olarak yorumlandı.³⁸

Ülkede demokrasiye geçişi hazırlayan İnönü ve C.H.P’yi demokrasiye yerleştirmek istememek ve gerçek demokrat olmamakla suçlayan Bölükbaşı, İnönü ve C.H.P’nin 27 Mayıs’tan sonra orduyu siyasetin içine çektiğini ve orduya dayanarak iktidarını devam ettirmeye çalıştığını iddia etmektedir. Bir bütün olarak Bölükbaşı’nın siyasi mücadelesi ve muhalefet anlayışı incelendiğinde esas eleştirilerini parti olarak C.H.P’ye kişisel olarak da İnönü’ye yönelttiği görülür. C.H.P, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ordu-bürokrasi ve aydınların temsilcisi durumundaki “merkez”i elinde bulunduran güçtür. C.H.P’den ayrılan bir grup tarafından kurulan D.P, tek parti rejimine duyulan tepkiyi kullanmak suretiyle iktidara gelmiş fakat büyük ölçüde

³⁶ “Mecliste dün, Bölükbaşı’nın tahriki ile kavgalar oldu”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1962

³⁷ “Bölükbaşı ve Gümüşpala dün birbirlerine düştüler”, *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1961

³⁸ “Mecliste dün, Bölükbaşı’nın tahriki...”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1962

bürokrasi sınıfının çıkarlarına ters düşen uygulamaları nedeniyle 27 Mayıs'la birlikte tasfiye edilmiştir. Siyasi hayata, D.P saflarında Milli Şef İnönü'ye ve tek parti zihniyetine karşı çıkmakla başlayan Bölükbaşı, D.P'yi C.H.P'ye benzemek ve tek parti araçlarını kullanarak iktidarını devam ettirmekle suçlamıştır. 27 Mayıs'la birlikte, bürokratik-aydın çevre ve ordunun desteğiyle yeniden "merkez"i ele geçiren C.H.P karşısında, Bölükbaşı, bir yandan 27 Mayıs'ın meşruluğunu savunmak diğer yandan asker seçkinleri de içeren devlet bürokrasisinin partisi konumundaki C.H.P'yi askerlerle kurduğu ilişki nedeniyle eleştirmek durumunda kalmıştır. C.H.P karşısında daha açık ve sert politika izlemek isteyen Bölükbaşı, kısa süre sonra M.P'nin kurulmasıyla eleştirilerini yeniden C.H.P ve İnönü'ye odaklamıştır. Bölükbaşı'na göre 27 Mayıs "ihtilali(ni)n itibarına indirilen en büyük darbe" C.H.P'nin ordu ile kurduğu ilişkidir. İhtilal idaresinin akıl hocalığını yaptığını iddia ettiği C.H.P için "kim ne derse desin, tarih mutlaka C.H.P'nin demokrasiye inanmayan teşekküllerin başında geldiğini kaydedecektir" demektedir.³⁹ Bölükbaşı uzun yıllar mücadele ettiği İnönü'nün de demokrasi konusundaki samimiyetine inanmamış ve İnönü'yü gerçek demokrat olmamakla suçlamıştır.⁴⁰ Muhalefeti çok zaman kişisel mücadele olarak ortaya koyan Bölükbaşı için İnönü bu dönemde de eleştirebileceği ve bu eleştirileriyle destek toplayabileceği bir liderdir. Eski bir asker olarak İnönü'nün ordu üzerindeki ağırlığı ve askerlerle kurduğu ilişki bu dönemde Bölükbaşı'nın en çok üzerinde duracağı konu olacaktır. C.H.P ve İnönü'ye yönelik sert muhalefeti ile M.P, tek parti dönemini anımsatan muhalefet çizgisine geri dönecektir.

6.1.3. 1963 YEREL SEÇİMLERİ VE KOALİSYONUN DAĞILMASI

C.K.M.P'nin de katılımıyla birlikte kurulan İkinci İnönü hükümetinin karşısında M.P, A.P ile birlikte muhalefet yapmaya başladı. Koalisyon hükümetinin karşılaştığı ilk sorun Talat Aydemir'in ikinci defa gerçekleştirdiği darbe girişimi oldu. Aydemir, 22 Şubat darbe girişiminden sonra yeni bir darbe için hazırlanıyordu. Bu

³⁹ "Bölükbaşı CHP'ye çatı", *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1965

⁴⁰ Espri kabiliyeti ve hazırcıvahlılığıyla bilinen Bölükbaşı'nın İnönü hakkındaki bu düşüncesini iki olayla burada özetleyebiliriz. Birincisi Meclis koridorunda geçmektedir. Arkadaşlarıyla konuşmakta olan Bölükbaşı, yanından geçen İnönü'nün kendisine verdiği selamı görmeyerek Genel Kurul Salonuna girer. Arkasından salona giren İnönü, Bölükbaşı'nın sırtına yumruk vurarak "Bölükbaşı, yanından geçiyorum görmüyorsunuz, selam veriyorum almıyorsunuz." der. İnönü'nün yumrukla şakası üzerine Bölükbaşı İnönü'ye şunları söyler: "Paşam silleni tatmıştık, şimdi de yumruğunu yedik, haydi hayırlısı...". "İnönü Bölükbaşı'ya yumruk vurdu", *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1966. İkinci olay ise Meclis salonunda geçmektedir. İnönü, ön sıralarda oturmakta olan Bölükbaşı'yı görerek yanına gelir ve boynunu okşar. Bölükbaşı, İnönü'ye dönerek "Aman paşam, boynumun ölçüstünü mü alıyorsunuz?" der. Tekil, *Politika Asları...*, s. 80.

arada M.B.K tarafından yurtdışına sürgüne gönderilen 14'lerin 1962 yılı sonlarına doğru yurda dönmeye başlaması dikkatle izleniyor ve Aydemir gibi cuntacılarla ilişki kurmaları bekleniyordu. Ancak bu işbirliği gerçekleşmedi ve Aydemir, 20-21 Mayıs 1963 gecesi sınırlı bir grupla harekete geçti. Ankara radyosu kısa bir süre işgal edildi fakat darbe girişimi başarısızlığa uğradı. Aydemir'in ikinci teşebbüsü, Harp Okulu öğrencilerinin okuldan çıkarılmaları, mahkumiyetler ve Talat Aydemir ile Fethi Gürcan'ın idamlarıyla noktalandı.⁴¹

Aydemir'in ikinci darbe girişimi koalisyon hükümetini etkilemedi ve hükümet Aralık ayına kadar devam etti. Koalisyonun dağılmasının nedeni 17 Kasım 1963 yerel seçimlerinde koalisyon ortaklarının aldıkları kötü sonuçlardı. Muhalefetteki A.P oyların yüzde 46.2'sini, C.H.P yüzde 37.5'ini, Y.T.P yüzde 6.4'ünü, M.P yüzde 3'ünü, C.K.M.P ise yüzde 2.6'sını aldı. C.K.M.P ve M.P ilk defa bir yerel seçimle karşı karşıya geldi. C.K.M.P tabanı M.P'nin kurulmasıyla birlikte ikiye bölünmüş, her iki parti de yeniden örgütlenme sıkıntısı yaşamıştı. Yerel seçim sonuçları her iki partinin de küçüldüğünü ve oy kaybına uğradığını gösteriyordu. Öte yandan Y.T.P ve C.K.M.P'nin koalisyona girdikten sonra oy kaybettikleri açıkça ortaya çıkıyordu. Y.T.P ve C.K.M.P aldıkları kötü sonuçlara İnönü ile kurdukları ittifakın neden olduğu sonucuna vararak koalisyondan çekildi ve İnönü 2 Aralık 1963'te istifa etmek zorunda kaldı.⁴²

Bu arada, yerel seçimlerden bir ay önce, 8 Ekim 1963 tarihli gazeteler Bölükbaşı'nın intihar teşebbüsünde bulunduğunu yazdı. Fazla miktarda uyku ilacı alan Bölükbaşı geceyarısı GATA'ya kaldırıldı. Bölükbaşı'nın intihara teşebbüs nedeni kesin olarak anlaşılamamakla birlikte "partinin içinde bulunduğu güçlükler, idareciler arasında başgösteren bazı prensip anlaşmazlıkları ve bütün bunlara paralel moral bozukluğu" olabileceği ileri sürüldü.⁴³ Öte yandan Bölükbaşı'nın intihara teşebbüsüne ses sanatçısı Behiye Aksoy ile arasındaki aşkın neden olabileceği yolunda haber çıktı fakat Aksoy bu iddiayı yalanladı.⁴⁴ Bölükbaşı ise ertesi gün gazetecilere yaptığı

⁴¹ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 227-228, Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 184-185, Karatepe, *Darbeler Anayasalar...*, s. 234. Ayrıca Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim...*, s. 390-392, Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı...*, s. 120-130, Aydemir, *İkinci Adam...*, s. 558-559, Hitay-Çetin, *İhtilallerin Tankçısı...*, s. 109-147. 20/21 Mayıs darbe girişimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için 4 numaralı dipnotta bahsedilen eserlere bakılabilir.

⁴² Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 217

⁴³ "Osman Bölükbaşı evvelki gece intihara teşebbüs etti", *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1963

⁴⁴ "Osman Bölükbaşı...", *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1963. Seda Şimşek, Bölükbaşı'nın hayat hikayesini anlattığı yazı dizisinde Behiye Aksoy ile olan aşkı ve intihar teşebbüsüyle ilgili olarak şunları yazmaktadır: "Bu tarih, Bölükbaşı'nın ünlü ses sanatçısı Behiye Aksoy'la aşk yaşadığı döneme de denk geliyordu. Eşi Mediha Hanım ile tartışmışlardı, 14 yaşındaki oğlu Deniz Bölükbaşı, devrin Başbakanı İsmet İnönü'ye giderek, annesi ile babasını

açıklamada, intihar etmediğini, intihar etmesi için bir gerekçe de olmadığını, hemen her gece uyku hapi alarak uyuma alışkanlığı olduğunu, yalnızca o gece uyuyabilmek için biraz fazla hap aldığını ve olayın adli bir yönünün bulunmadığını söyledi.⁴⁵ M.P Genel İdare Kurulu da bir tebliğ yayınlarak, bazı gazetelerin olaya gerçekdışı bir anlam verdiğini ve Bölükbaşı'nın rahatsızlığının günlerden beri devam eden fazla çalışmanın sonucu olduğunu açıkladı.⁴⁶

Bölükbaşı, İnönü başkanlığındaki ikinci koalisyon hükümetinin dağılmasının ardından kurulacak yeni koalisyon M.P'nin katılmayacağını ancak hükümetin kurulamaması durumunda teşekkülü istenecek bir milli koalisyonda görev alabileceklerini açıkladı.⁴⁷ Bölükbaşı, İnönü'nün liderliğinde yeni bir koalisyon hükümetinin kurulmasına karşı çıkıyordu. Cumhurbaşkanı Gürsel ile yaptığı görüşme sonrasında, C.H.P'nin dışında bir hükümetin kurulmasını arzu ettiğini belirterek "Böyle bir hükümetin kuruluşu, C.H.P başta olmazsa, demokratik rejim yaşamaz, endişesinin ve bu tehdide sarılanların da iflası olacaktır" diyordu.⁴⁸ Ancak Gümüşpala, M.P'nin katılmayacağı bir koalisyon hükümetini kuramayınca İnönü tekrar Başbakanlığa atandı. Gümüşpala görevi iade ettiği gün Bölükbaşı kendisine bir muhtıra yollayarak görüşme teklifinde bulunmuştu. Ertesi gün gazetelerde yayınlanan muhtırada "Diğer partilerin iştirakı sağlanamadığı takdirde Adalet Partisi, Millet Partisi ile müşterek bir hükümet kurmaktan çekinmemelidir" deniyordu.⁴⁹ Gümüşpala, Bölükbaşı'nın görüşme talebinde bulunan mektubunu grup kararından çok sonra aldığını ve görüşmenin mümkün olmadığını açıkladı.⁵⁰

İnönü yaptığı temaslar sonucu diğer partilerle anlaşamayınca yeni koalisyonu bağımsız milletvekilleriyle birlikte kurmaya karar verdi. Ancak C.H.P ve bağımsızların toplam sayısı güvenoyu almaya yetecek kadar değildi. Y.T.P, Kıbrıs Krizini gözönünde

barıştırmasını istemişti. İnönü, Bölükbaşı ailesini Atatürk Orman Çiftliği'ndeki Merkez Lokantası'na yemeğe götürmüş ve dargın çifti barıştırmıştı. Kendisini Numune Hastanesi'nde ziyaret eden Mürüvet Devrimci ve kız kardeşi Müjgan Üner'in, Behiye Aksoy ile ilgili sorusu üzerine Bölükbaşı, "O bana zırl zırl aşıktı. Ben ise sosyal durumum itibarıyla duygularımı açıklayacak durumda değildim. Size de bir şeyi itiraf edeyim, Behiye Aksoy ile güzel günlerimiz geçti" demişti. Bölükbaşı'nın, Aksoy için yazdığı söylenen "Geçelim güzelim gel bu sevdadan / Bende saç ağarmış gönül tüter mi?" dizelerini okuması üzerine iki kadın da gözyaşlarını tutamamıştı." Şimşek, "Anadolu Fırtınası...", **Akşam**, 10 Şubat 2002. Ancak Bölükbaşı, bir röportajında söz konusu şiiri Fransa'da üniversite öğrencisiyken yazdığını belirtmiştir. Donat, "Bölükbaşı Anlatıyor", **Tercüman**, 7 Temmuz 1973.

⁴⁵ "Bölükbaşı savcıya, "İntihar etmedim" dedi.", **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1963

⁴⁶ "Bölükbaşı savcıya...", **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1963

⁴⁷ "Gürsel, yeni hükümeti kuracak Başbakan için temaslara başladı", **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1963

⁴⁸ "Hükümeti kurma görevi Gümüşpala'ya verildi", **Cumhuriyet**, 11 Aralık 1963

⁴⁹ "Bölükbaşı'nın Gümüşpala'ya muhtırası", **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1963

⁵⁰ "Gümüşpala'nın Bölükbaşı'na cevabı", **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1963

bulundurarak yeni bir kriz olasılığı karşısında hükümete lehte oy kullanmaya karar verdi ve üçüncü koalisyon hükümeti güvenoyu aldı.⁵¹

6.1.4. KIBRIS SORUNU VE JOHNSON MEKTUBU

Kıbrıs, 1964 yılı boyunca hükümeti en çok meşgul eden sorun oldu. Kıbrıs'ta Türk ve Rumlar arasında yaşanan gerginlik 1963 yılının Aralık ayında kanlı çatışmalara dönüştü. Adada çatışmaların artması ve Türklerin rehin alınmalarıyla gelişen olaylar üzerine Türkiye önce İngiltere ve Yunanistan'ı bir notayla uyardı ardından 5 Haziran 1964'te Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin önlem alınmaması halinde Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edeceğini duyurdu.⁵²

Aynı gün (5 Haziran 1964'te) A.B.D Başkanı Johnson, İsmet İnönü'ye Kıbrıs sorunuyla ilgili kapsamlı bir mektup gönderdi. Muhtıra niteliğindeki bu mektupta A.B.D, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini istemediğini açıkça gösteriyor ve NATO müttefiklerinin tam onayını almadan adaya müdahale etmesi durumunda Türkiye'yi, Sovyetler Birliği'nin olası bir saldırısına karşı koruyamayabileceğini ima ediyordu.⁵³ Mektupta ayrıca A.B.D'nin, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale için A.B.D'nin sağladığı silah ve donanımı kullanmasına razı olmadığı belirtiliyordu.⁵⁴

İçeriği uzun süre kamuoyundan saklanan Johnson Mektubu, 13 Ocak 1966'da Hürriyet gazetesinde yayınlandığında büyük tartışmalara neden oldu. Mektup ertesi gün Meclis'te görüşüldü ve konunun kamuoyuna açıklanması istendi. Bölükbaşı, Johnson mektubu ile birlikte S.S.C.B notasının da açıklanması istiyordu: "Türkiye'nin Kıbrıs'a yapabileceği antlaşmalardan doğan meşru müdahaleyi önleme teşebbüsü hem Amerika'dan hem de Rusya'dan gelmiştir. Bu iki büyük devletin bize karşı tutumunu milletin gereği gibi değerlendirmesi için Mr. Johnson'un mektubu, Rusya'nın verdiği notalarla birlikte açıklanmalıdır. Böylece bir tarafı kötileyip diğer tarafı şirin göstermek oyunları da önlenmelidir."⁵⁵ Bölükbaşı'nın S.S.C.B notasının açıklanmasını istemesinin

⁵¹ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 218-219

⁵² *Cumhuriyet Ansiklopedisi C.III...*, s. 92

⁵³ Çağrı Erhan, "1960-1980 ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 686-687

⁵⁴ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 408

⁵⁵ "Bölükbaşı Sovyet notasının da açıklanmasını istedi", *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1966

yanısıra M.P de “mektuplar” konusunda Meclis araştırması istemiştir.⁵⁶ Johnson mektubu, Türkiye’nin A.B.D ve Batı eksenli dış politikasında önemli değişikliğe neden oluyor ve başta S.S.C.B olmak üzere Üçüncü Dünya ülkeleriyle yakınlaşmak yoluyla yeni bir açılım sağlanmaya çalışılıyordu. Osman Bölükbaşı, İnönü hükümetleri döneminde başlayan ve A.P iktidarı döneminde devam eden Sovyetler Birliği ile yakınlaşma ve işbirliği politikasına kuşkuyla bakmış ve bu politikaya “komünist tehlike” temelinde karşı çıkmıştır.

Johnson mektubunun ardından 8-9 Ağustos 1964’te Türk Hava Kuvvetleri, Kıbrıs’ta sınırlı bir müdahalede bulundu. Başbakan İsmet İnönü 6 Eylül’de “Enosis ilanı, Türk-Yunan savaşı anlamına gelir” dedi.⁵⁷ Meclis ertesi gün Kıbrıs konusunda genel görüşme yaptı. M.P adına grup sözcüsü Zekai Dorman konuştu ve M.P’nin olaylara bakışını özetledi: “Milli Koalisyon mutlaka kurulmalı ve bütün siyasi partiler bu davada sorumluluk yüklenmelidir. Milli Koalisyon Kıbrıs davasının hallini de kolaylaştıracaktır. Zaman, Türkiye’nin ve Kıbrıs Türklerinin aleyhine işlemektedir. Türk Hava Kuvvetleri’nin adayı bombalaması sırasında niçin çok sınırlı bir saha hedef olarak alınmış, bütün askeri hedefler bombalanmamıştır? Türkiye garanti antlaşmasının verdiği müdahale hakkını mutlaka kullanmalı ve adaya asker çıkarmalıdır.”⁵⁸ M.P adına konuşan Zekai Dorman’ın sözleri Bölükbaşı’nın Kıbrıs sorunuyla ilgili düşüncelerini yansıtmaktadır. Bölükbaşı, Kıbrıs’ın anavatanın bir parçası olduğunu savunmaktadır. 16 Haziran 1958’de T.B.M.M gizli oturumda Kıbrıs’ın bölünmesi tezinin desteklenmesi oy birliği ile kabul edildiğinde Bölükbaşı, Kıbrıs’ın tamamının Türkiye’ye ait olduğu tezine bağlı kaldığı için çekimser oy kullanmıştı.⁵⁹ Bölükbaşı ayrıca Türkiye’nin garantör devlet olduğu düşüncesinden hareketle Kıbrıs’a müdahalede bulunması gerektiğini savunmaktadır.⁶⁰ İnönü hükümetlerini Kıbrıs sorununda pasif davranmakla suçlayan Bölükbaşı, ileride göreceğimiz gibi Demirel’in Başbakanlığındaki hükümeti de Kıbrıs’a müdahale ve “kuvvet politikası” takip etmediği için eleştirecektir.

⁵⁶ “MP “Mektuplar” konusunda Meclis Araştırması istedi”, **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1966

⁵⁷ “Enosis ilanı savaş demektir”, **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1964

⁵⁸ “Meclis Kıbrıs konusunda genel görüşmeye başladı”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1964

⁵⁹ “Meclis Kıbrıs İşini Gizli Celsede Görüştü”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1958

⁶⁰ 1965’te Denizli’de yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: “Ben başbakan olsaydım askeri şefleri toplar, düğmeye bastığım an Kıbrıs’a 5 saat içerisinde asker çıkarmayı temin edecek şekilde hazırlığınızı yapın derdim”. “Bölükbaşı Denizli’de”, **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1965.

6.1.5. BÖLÜKBAŞI'NIN “MİLLİ KOALİSYON” TEKLİFİ

İnönü Başbakanlığında kurulan üçüncü koalisyon hükümeti 1964 yılı boyunca Kıbrıs sorunuyla uğraşmak zorunda kaldı. İnönü 3 Eylül'de olağanüstü toplanan Meclis'te bir konuşma yaparak Kıbrıs'taki gelişmelerin Türk-Yunan savaşına doğru gittiğini söyledi. 7 Eylül'de Rumlar, Mağusa ve Larnaka'yı kuşatma altına aldı. Aynı gün Meclis'te Kıbrıs olayları ve izlenecek siyaset için genel görüşme açıldı ve muhalefet partileri hükümetin tutumunu eleştirdi.⁶¹ C.H.P ve bağımsızlardan oluşan hükümetin karşısında A.P, Y.T.P, C.K.M.P ve M.P olmak üzere 4 muhalefet partisi yer alıyordu. C.K.M.P hükümetin istifasını istiyor, Y.T.P çözüm olarak A.P-C.H.P ortaklığını teklif ediyordu. M.P ise Milli Koalisyon kurulmasını istiyordu.⁶²

Osman Bölükbaşı, Kıbrıs sorunundaki son durumu gözönüne alarak M.P adına parti liderlerine Milli Koalisyon kurulmasını teklif etti. Bölükbaşı bu konuda Y.T.P ve C.K.M.P Genel Başkanları ve A.P Genel Başkanvekili ile birer görüşme yaptı.⁶³ “Milli dava” olarak gördüğü Kıbrıs sorununda geline nokta gereke göstererek güçlü bir Milli Koalisyon hükümetinin kurulmasını gündeme getiren Bölükbaşı'nın, Milli Koalisyon istemesinin nedenlerinden biri C.H.P iktidarına karşı çıkması ise diğeri de ertesi yıl yapılacak olan genel seçimlerdi. Seçimlere, tüm partilerin katılımıyla kurulacak bir Milli Koalisyon hükümetiyle gidilmesi M.P'nin de yararına olacaktı.

Bölükbaşı Milli Koalisyon teklifini, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın “uyarı mektubu”nun ardından tekrar gündeme getirdi. Sunay, 16 Kasım 1964'te Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlarına birer uyarı mektubu göndererek “sürdürülen anarşiyle bir silahlı çatışmaya gidildiğini, derhal önlem alınması gerektiğini” söyledi.⁶⁴ Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesinin ardından Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilen Cevdet Sunay, rejime yönelik eleştirileri ve gerginleşen siyasi havayı gereke göstererek doğrudan Meclis'i muhatap alan bir uyarı gönderdi. Sunay'ın uyarı mektubu ve genel olarak 27 Mayıs sonrası dönemde askerlerin siyasilere yaptığı uyarılar ile bunlara karşı verilen cevaplar ülkede “vesayetçi bir askeri

⁶¹ Cumhuriyet Ansiklopedisi C.III..., s. 110

⁶² “Meclis Kıbrıs konusunda...”, Cumhuriyet, 8 Eylül 1964

⁶³ “MP Milli Koalisyon istiyor”, Cumhuriyet, 5 Eylül 1964

⁶⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi C.III..., s. 112

demokrasi”nin varlığını belgeler niteliktedir.⁶⁵ İnönü başkanlığında toplanan ve Bölükbaşı'nın yerine Zekai Dorman ile İsmet Kapısız'ın katıldığı parti liderleri toplantısında uyarı mektubu görüşülerek orduyu tahrik edici kongre konuşmalarına son verilmesi kararlaştırıldı.⁶⁶ 27 Mayıs sonrasında yapılan bu türden siyasi parti liderlerinin, temsilcilerin yaptığı “huzur toplantıları”yla askeri kesim rahatlatılmaya çalışılıyordu. 20 Kasım'da bu defa Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel parti liderleri ile bir görüşme yaptı. Bölükbaşı, Çankaya'dan ayrılırken “uyarı mektubu”nu eleştirerek Milli Koalisyon teklifini yineledi: “Meşru nizamı, temelinden yıkmak isteyen, gözü dönmüş intikamcı cereyanlar ile acz içinde bulunan idare-i maslahatçı hükümetin, adalet ve rejim için başlıca talihsizlik kaynağı olduğu yolundaki kanaatimizi bu vesile ile bir kere daha ifade ettik. Hükümet tarafından yapılması tabii olan hareketin öbür tarafa mal edilerek, hükümetin emrindeki bir makam sahibi tarafından yapılması ve B.M.M'nin muhatap alınması, temas ettiğimiz bu zaaf ve aczi zirve noktasına çıkarmıştır. Memleketin ve rejimin selameti, evvela bu hükümetin yerine, vazifesini layikıyla ve kudretle yapacak bir hükümetin gelmesine bağlıdır. Bu yapılmadığı takdirde, her buhranı anında “yasak savma” kabilinden alınagelen tedbirlere, bir yenisini ilave etmekle, bu yara tedavi edilemez. Bugün Milli bir Koalisyon kurulması için şartlar her zamankinden daha zaruridir.”⁶⁷

Gürsel ile parti liderleri tekrar biraraya gelerek, alınması gereken tedbirler konusunda anlaşmaya vardı ve Huzur Tebliği yayınlandı.⁶⁸ Bu Bölükbaşı'nın bahsettiği askerlerin siyasilere uyarısı sonucunda kaleme alınmış tedbirlerin bir başkasıydı. Siyasi iktidarın güçsüzlüğü askerlerin siyasete müdahalesine açık kapı bırakıyordu. Daha önce Kıbrıs sorunu nedeniyle Milli Koalisyon teklifini gündeme getiren Bölükbaşı, Sunay'ın “uyarı mektubu”na sebebiyet veren hükümetin güçsüzlüğüne işaret ederek teklifini tekrarlıyordu. Milli Koalisyon isteği gerçekleşmeyen Bölükbaşı, koalisyon hükümetinin yıprandığı ve yeni bir hükümetin kurulması gerektiği görüşündeydi. Bu arada Kasım ayı sonunda A.P Genel Başkanlığı'na seçilen Süleyman Demirel, İnönü hükümetinin devrilmesi gerektiğini açıkça söylemeye başlamıştı Aynı günlerde Bölükbaşı da “Başbakan değişmeli” diyordu.⁶⁹

⁶⁵ Cizre, AP- Ordu İlişkileri..., s. 57

⁶⁶ “Cevdet Sunay parti liderlerine ikaz mektubu gönderdi”, *Cumhuriyet*, 17 Kasım 1964

⁶⁷ “Liderler Gürsel ile konuşuyor”, *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1964

⁶⁸ “Liderler Çankaya'da dün toplandı”, *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1964

⁶⁹ “Bölükbaşı “Başbakan değişmeli” dedi”, *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1964

6.1.6. DEMİREL-BÖLÜKBAŞI İŞBİRLİĞİ VE İNÖNÜ HÜKÜMETİ'NİN DÜŞÜRÜLMESİ

A.P'nin yeni lideri Süleyman Demirel, 226 oyu sağlandığı takdirde hükümeti devireceklerini açıkladı. Bölükbaşı, Demirel'in niyetiyle ilgili olarak "C.H.P dışında bir hükümet kurma fikrini şimdi kısa ömürlü bir gösteriş olarak ele almıyorlarsa, M.P onların bu teşebbüsünü güçleştirmeyecek ve bir hükümet kurmalarına yardımcı olacaktır" açıklamasını yaptı.⁷⁰ Bölükbaşı, Demirel'e hükümeti düşürme konusunda yeşil ışık yakmış oldu. A.P Genel Başkanı Süleyman Demirel ve yöneticiler Bölükbaşı'yı ziyaret ederek yeni hükümetin kurulması ve İnönü hükümetini düşürme yollarını konuştu. A.P ve M.P yeni hükümetin kurulması gerektiğini savunan ortak tebliğ yayınladı.⁷¹

1965 bütçe oylaması Demirel'e ve Bölükbaşı'ya aradıkları fırsatı verdi. İnönü bütçenin reddedilmesi durumunda istifa edeceğini açıkladı. Demirel'in diğer muhalefet partilerini de ikna etmeyi başarması sonucu 12 Şubat 1965'te bütçe reddedildi ve İnönü son kez istifa etti.⁷² Bütçe 197'ye karşı 225 oyla reddedilmişti.⁷³

Cumhurbaşkanı Gürsel, İnönü hariç tüm parti liderleri ve yöneticileriyle bir toplantı yaptı ve yeni başbakanın tarafsız bir kişi olmasını önerdi. Bölükbaşı, başbakanın "partisiz fakat mutlaka politikanın ve Meclis'in içinden bir kişi olması" konusunda ısrar etti. Bölükbaşı'nın bu konudaki ısrarının nedeniyle ilgili olarak Toker şu yorumda bulunmaktadır: "Zira, politika hayatı boyunca Osman Bölükbaşı, bütün delidoluluğunun yanında bir tek noktada ısrarla kalmıştır: Siyasi oyunun Meclis içinde ve oyunun kurallarına uygun oynanması konusunda."⁷⁴

Bölükbaşı bu toplantıda ayrıca "adedi musavat" isteyerek, her partiye 6 bakanlık verilmesini teklif etti.⁷⁵ Gürsel hükümeti kurma görevini A.P listesinden bağımsız

⁷⁰ "Satır: Gaye hükümeti devirmek mi?", *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1964

⁷¹ "AP Genel Başkanı Demirel ve yöneticiler Bölükbaşı'nı ziyaret etti", *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1965

⁷² Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 221

⁷³ "Bütçe 197'ye 225 oyla reddedildi. İnönü istifa etti.", *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1965

⁷⁴ Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı...*, s. 247

⁷⁵ "Gürsel: "S. Demirel gençtir, yıpranmasın" dedi.", *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1965

senatör seçilen Suat Hayri Ürgüplü'ye verdi.⁷⁶ Ürgüplü başkanlığındaki yeni hükümet 20 Şubat'ta açıklandı. M.P yeni hükümete 4 üye ile katıldı. Hüseyin Ataman Devlet Bakanı, Orhan Alp Bayındırlık Bakanı, Hakkı Akdoğan İçişleri Bakanı ve Zekai Dorman Tanıtma Bakanı oldu.⁷⁷ M.P koalisyon ortağı olurken Bölükbaşı hükümette görev almak istemedi. Parti liderlerinden yalnızca Süleyman Demirel, Başbakan Yardımcısı olarak kabineye girdi.

Dördüncü koalisyon hükümeti dört partinin anlaşmasıyla kuruldu. Hükümetin esas amacı ülkeyi genel seçime götürmektir.⁷⁸ İnönü hükümeti 1965 yılı başında yeni bir seçim kanunu tasarısı hazırlayarak Meclis'e getirmişti. Tasarı yürürlükteki nisbi temsil yöntemi yerine milli bakiye sistemini öngörüyordu. A.P tasarıya başından beri karşı çıkıyor, Y.T.P ve C.K.M.P ise tasarımı destekliyordu. Milli bakiye sistemi küçük partilerin lehine işleyen bir seçim sistemi olmasına rağmen, Osman Bölükbaşı tasarıya karşı çıktı. Bölükbaşı, beklenenin aksine, C.H.P'nin küçük partileri korumak amacıyla yola çıkmadığını öne sürüyordu.⁷⁹ Milli bakiye sistemi ile gerçekleştirilen ve küçük partilerin daha az yüzdeyle daha çok milletvekili çıkardığı 1965 seçimlerinden sonra A.P hükümeti milli bakiye sistemini kaldırmak istediğinde Bölükbaşı bu defa mevcut seçim sistemini "demokratik rejimin teminatı" olduğu gerekçesiyle savunacaktır.⁸⁰ Bölükbaşı'nın bu tutumundaki değişikliğin bir nedeni küçük partisinin menfaatini korumaksa bir başka nedeni de iktidar partilerinin seçim sistemini kendi lehine değiştirmeyi alışkanlık haline getirmeleridir. Sürekli muhalefet konumundaki Bölükbaşı'nın iktidarın her türden hareketini eleştiriye tabii tutması ve iktidar partilerinin demokratik niyetlerle hareket etmediği yolundaki genel düşüncesi kendisini zaman zaman bu türden çelişkilere düşürmüştür.

6.2. BÖLÜKBAŞI'NIN KISA SÜREN İKTİDAR ORTAKLIĞI

6.2.1. KOMÜNİZMLE MÜCADELE

Dört sağ partinin oluşturduğu koalisyon hükümetinden Bölükbaşı'nın ilk beklentisi komünizmle mücadeledir. Yeni hükümetin programı Meclis'te tartışılırken

⁷⁶ "Ürgüplü Başbakan oldu", *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1965

⁷⁷ "Kabine açıklandı", *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1965

⁷⁸ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 191

⁷⁹ *Cumhuriyet Ansiklopedisi C.III...*, s. 116

⁸⁰ "Bölükbaşı "AP çok zararlı bir hesabın içindedir", *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1966

Bölükbaşı, koalisyon ortağı M.P'nin lideri olarak yaptığı konuşmada, aşırı sol akımların tehlike teşkil edecek kadar genişlediğini ileri sürmüş, aşırı sağ cereyanları ise “ölçüsü belli olmayan bir itham” olarak vasıflandırmış, bir kısım olayların cehaletten ileri geldiğini iddia etmiş ve “bu cereyanlarla mücadele için ise programda hiçbir vasıta ve tedbirin ifade edilmiş olduğunu göremiyoruz” demiştir.⁸¹

Komünizmle mücadele 27 Mayıs sonrası dönemde hız kazanmıştır. M.B.K içindeki radikal milliyetçi subaylar sola ve komünizme karşı mücadele yürütülmesi gerektiğini savunuyordu. M.B.K'nın kurduğu hükümet de bu konuda harekete geçerek komünizme karşı kampanyalar açılmasına karar veriyordu. Askerlerin komünizmle mücadelesi sağ basın tarafından övgüyle karşılanıyordu.⁸² Daha önce de belirttiğimiz gibi sağ partiler anti-komünizmi 27 Mayıs rejimini meşrulaştırmada ve askerlerle kuracakları ilişkide bir araç olarak kullanmaktaydı. 11 Ocak 1963'te Meclis'te bütün partilerden oluşan bir Komünizmle Mücadele Komisyonu kuruldu. Komünizmle mücadele konusunda askerler hükümetleri destekliyordu. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Komünizmle Mücadele Derneği'nin fahri başkanlığını yürütüyordu. Genelkurmay Başkanı Cemal Tural 1966'da *Komünizmle Mücadele Metotları* isimli kitabın bütün silahlı kuvvetlere okutulacağını açıklıyordu.⁸³ Türkiye Komünizmle Mücadele Dernekleri (T.K.M.D) 1964 yılı boyunca ülke genelinde örgütlenmeye ve komünizm

⁸¹ “Bölükbaşı ile Satır çatıştı. Hükümet programı üzerinde tartışıldı. Grubu adına Bölükbaşı konuştu”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1965

⁸² Dönemin önde gelen sağ kaleşörlerinden Gökhan Evliyaoğlu'nun, *Su Uyar Komünist Uyumaz* isimli kitabında topladığı gazete yazıları 27 Mayıs sonrası sağın komünizme bakışını ve anti-komünist düşüncüyü yansıtmaları bakımından önemli bir eserdir. Evliyaoğlu'na ait şu satırlar yukarıda bahsettiğimiz 27 Mayıs'ın hemen sonrasında sağın komünizmle mücadele ve askerlere bakışını özetler niteliktedir: “...Aslında herbiri milli ve askeri şerefleriyle, komünizme karşı birer teminat olan Milli Birlik Komitesi üyelerinin vatansever tutumları sol dalgaları kaya gibi karşılar, bu arada sayın Kurmay Albay Alparslan Türkeş'in komünistlere zemberek gibi çarpan meşhur beyanatları bütün Türk milletinin yüreğine su serpmiştir. Bu vesile ile de çileden çıkan mahutlar, bizim M.B.K'ni, aynı vatani, aynı milleti, aynı hassasiyetle sevk etmekten başka bir şeyle izah edilemeyecek olan beraberliğimizi bozmağa teşebbüs etmişlerdir. M.B.K'nin anti-komünist tutumunu övmekle kendilerine fikir rüşveti vermekte olduğumuzu iddia eden basın mensupları vardı. ... M.B.K ile Bakanlar Kurulunun müteaddit müşterek toplantılar sonunda Türkiye'de komünizmin barınmasına mani olucu bir kampanya açılmasına dair verdikleri karar tam zamanına rastlamıştır. Ancak hemen ilave edelim ki, bu kafi değildir. Vatandaşları komünistlere ve kızıl tahrikçilere karşı uyanık olmağa davet etmekle iş bitmez. Bu konuda yeni bir isnad ve iftira devri açılmasını önlemek için komünizmin ne olduğunu, komünistin kim olduğunu her sınıftan herkese anlatabilmek için bazı ölçüler ve bilgiler vermek gerekir. Bu da yetmez. İnkılabın gelecek nesillere ve iktidarlara bırakacağı en büyük ve lüzumlu müesseselerden biri olmak üzere konusu sadece komünizm ve komünistler olan “ihtisas mahkemeleri”ni tesis etmek icabeder...” Gökhan Evliyaoğlu, *Su Uyar Komünist Uyumaz*, İstanbul: Toprak Yayınları, 1962, s. 13-14. Yine dönemin anti-komünist kalemlerinden İlhan Darendelioğlu'nun *Türkiye'de Komünist Hareketleri* (İstanbul, 1961) ve *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri* (İstanbul: Toker Yayınları, 1968) altmışı yıllar boyunca anti-komünist faşizan sağın başucu kitapları olmuştur.

⁸³ *Cumhuriyet Ansiklopedisi C.III.*, s. 76, 157

karşıtı gösteriler düzenlemeye başladı. K.M.D'ler 1965'te A.P'nin tek başına iktidar olmasından sonra daha da güçlenerek neredeyse yarı-resmi bir konuma gelecektir.⁸⁴

M.P kurulduktan sonra geleneksel milliyetçi düşüncesini anti-komünizm üzerinden dile getirmeye ve anti-komünizmi partinin siyasal kimliği olarak öne çıkarmaya başladı. 27 Mayıs sonrası dönemde sağ partiler arasında yarış haline gelen komünizmle mücadele konusunda M.P'nin farkı, muhalefet konumunu kullanarak hükümetleri komünizmle mücadelede yeterli tedbirleri almamakla eleştirmek olmuştur. Ancak ilerde göreceğimiz gibi M.P'nin bu yarışta, iktidara gelecek olan A.P ile Türkeş'in ele geçireceği C.K.M.P karşısında fazla şansı kalmayacaktır.

İnönü hükümetleri döneminde sola karşı yürütülen kampanya dörtlü koalisyon döneminde de devam etti. 1965 seçimlerinde sağ partiler en çok komünizmi malzeme yaptı.⁸⁵ Bölükbaşı, çeşitli konuşmalarında “komünizm tehlikesi”nden bahsederek hükümetlerin yanısıra halkın da bu konuda bilgilendirilerek mücadeleye katılmasını, hatta “özel teşebbüsün ve varlıklı olanların teşkilatlanarak komünizmle mücadeleye girişmelerini” istedi.⁸⁶ Seçimler öncesinde radyoda sosyalizmi ve komünizmi hedef alan konuşmalar yaptı. Koalisyon hükümeti döneminde Bölükbaşı'nın ortaklarını eleştirdiği bir konu da Başbakan Ürgüplü'nün S.S.C.B'ye yaptığı ziyarette imzaladığı Türk-Rus Kültür Anlaşması olmuştur. Anlaşmayı onaylamayan Bölükbaşı, Sovyetler Birliği ile ilişkiler konusunda ortaklarını uyarmıştır.⁸⁷

Bölükbaşı, yeni hükümetin programı dolayısıyla yaptığı ilk konuşmada seçimlere kadar görev yapacak olan hükümeti iktidar ortağı olsa bile eleştirmeye devam edeceğinin sinyalini vermiştir. Zaten konuşmasının sonunda söylediği “Yeni hükümetin kuruluşunu ne gidenler için dövünme, ne de gelenler için bir övünme sebebi telakki

⁸⁴ Tanıl Bora-Kemal Can, *Devlet-Ocak-Dergah 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 57. “K.M.D'lerin sayısı 1963-1965 arasında onbeş kat arttı, 1965'te 110'a, 1968'de 141'e çıktı.”

⁸⁵ Mesela Süleyman Demirel 29 Haziran 1965'te Samsun konuşmasında şunları diyordu: “Biz komünist düşmanınız. Komünizmle yılmadan mücadeleye kararlıyız...Biz aşırı sol cereyanlarla mücadeleye kararlıyız...Nüfusumuzun yüzde 98'i müslüman olduğu için komünizm Türkiye'ye giremez. Kendimize müslüman bir millet diyebilmeliyiz.” Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 191

⁸⁶ “Bölükbaşı varlıklı olanları komünizm ile mücadeleye çağırdı”, *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1965

⁸⁷ “MP'nin Başbakana gönderdiği mektup açıklandı”, *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1965. Bir önceki yıl İnönü hükümetinin imzaladığı kültürel işbirliği anlaşması da, dörtlü koalisyon hükümeti döneminde Bölükbaşı ve Millet Partisi'nin muhalefeti nedeniyle uzun süre Meclis'ten geçemeyecektir. Erel Tella, “1960-1980 SSCB'yle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 775

ediyoruz” sözleriyle koalisyonun, aslında siyasi konjonktürün zorunlu bir sonucu olarak kurulduğuna işaret etmiştir. Bölükbaşı koalisyon ortaklarından komünizmle mücadelenin yanısıra TRT Kanunu’nun ve yönetiminin değiştirilmesini istemiştir.

6.2.2. TRT SORUNU

Bölükbaşı, koalisyon hükümeti döneminde en çok TRT sorunu üzerinde durmuştur. Tarafsız olması gereken TRT’nin C.H.P güdümünde olduğunu ve İnönü başkanlığındaki eski hükümete “sadakat”e devam ettiğini iddia eden Bölükbaşı, dört sağ partinin oluşturduğu koalisyon hükümetinden TRT Kanunu’nun ve radyo idaresinin değiştirilmesini istemektedir.

1961 Anayasası TRT’nin özerk ve tarafsız bir kurum olmasını öngörüyordu.⁸⁸ Anayasayı hazırlayanlar, D.P’nin radyo konusundaki partizan tutumlarından özellikle Vatan Cephesi yayınlarından ders alarak bu konuda Anayasa güvencesi getiriyordu.⁸⁹ Anayasanın öngördüğü TRT Kanunu 1963 yılında Meclis’te görüşülürken, tüm partiler TRT’nin özerkliğini ve tarafsızlığını destekledi. Bu görüşmeler sırasında M.P, radyonun hükümete geniş imkanlar tanınmasını eleştirerek muhalefetin de görüşünü bildirmesini sağlayacak bir değişiklik teklifi yaptı.⁹⁰ TRT, kanunun çıkarılmasının ardından 1 Mayıs 1964’te kuruldu. Kurumun ilk genel müdürü Adnan Öztrak C.H.P’li İçişleri Bakanı Orhan Öztrak’ın kardeşi idi.⁹¹

TRT’den beklenen özerklik ve tarafsızlık tam olarak gerçekleştirilememiş; ancak yine de geçmiş dönemlerdeki radyo yayınlarına nazaran, TRT Kurumu, çıkarılan kanunla daha demokratik ve görece özerk bir yapı kazanmıştı.⁹² İnönü hükümetleri döneminde muhalefetteki sağ partiler radyonun kendilerine yeterince söz hakkı tanımadığından şikayetçi oluyordu. TRT’nin bu dönemdeki toplumcu içerikli yayınları

⁸⁸ 1961 Anayasası’nın radyo ve televizyon yayınlarını düzenleyen 121. maddesi şöyledir: “Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu kişiliği halinde, kanunla düzenlenir. Her türlü radyo ve televizyon yayınları, tarafsızlık esasına göre yapılır...” Özden Cankaya, *Bir Kitle İletişim Kurumu’nun Tarihi: TRT 1927-2000*, İstanbul: YKY, 2003, s. 57

⁸⁹ 121. maddenin gerekçe bölümünde şu ifade yer almaktadır: “Radyoların partizan tutumu, partizan yayın vasıtası haline getirilmesi, memleketimizde uzun yıllar ciddi bir huzursuzluk konusu olmuştur. Bu sebeple radyo muhtariyeti ve tarafsızlığı anayasa teminatı altına alınmak istenmiştir.” Cankaya, *TRT...*, s. 58

⁹⁰ İsmet Giritli, “TRT Kanunu ve Siyasi Partilerimiz”, *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1965

⁹¹ Bölükbaşı hükümet programı görüşülürken İnönü’ye cevaben yaptığı konuşmada “radyo ve televizyonun tarafsızlıkla işlenmesini Anayasa emretmiştir...Anayasa’ya hürmet eden bir hükümet böyle bir idarenin başına bula bula kendi İçişleri Bakanı’nın kardeşini mi bulur?” diyecektir. “Bölükbaşı ile Satır...”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1965

⁹² Cankaya, *TRT...*, s. 67

ise sağ basında sıkça eleştiriliyordu. TRT'ye yönelik milliyetçi ve muhafazakar kesimin eleştirileri, partizanlık, tarafılık, solculuk ve komünistlik, Türk dilini kötüye kullanma, din aleyhtarlığı gibi noktalarda toplanıyordu. TRT'nin yayınlarıyla solculuk ve komünistlik yaptığı iddiası sağ kesim üzerinde etkili oluyordu. Milli Türk Talebe Birliği, TRT'nin komünist olduğunu ileri sürüyordu.⁹³ Yayınlarla yönelik sağ kesimin bu eleştirilerini ve rahatsızlığını Meclis'e taşıyan Bölükbaşı da TRT'nin yayınlar aracılığıyla solculuk ve komünistlik propagandası yaptığını iddia ediyordu. Hatta bir defasında üniversiteli öğrencilerin Zonguldak'taki işçi olaylarıyla ilgili yürüyüş yaptıkları sırada radyonun Gazi Osman Paşa marşını çalmasını eleştirerek "Bu radyo memlekette bir komünist ihtilalin zeminini hazırlıyor" diyordu.⁹⁴

İnönü hükümetleri döneminde radyonun tarafı yayın yaptığını iddia Bölükbaşı, koalisyon ortağı olduktan sonra TRT'nin tarafsızlığını sağlayacak kanun değişikliğini yeniden gündeme getirdi. Yeni koalisyon hükümetinin programı görüşülürken TRT sorununa değinen Bölükbaşı, radyonun başında bulunanların C.H.P'li oldukları gerekçesiyle hükümetin harekete geçmesini ve radyonun tarafsızlığının sağlanmasını istedi.⁹⁵ Çeşitli partiler üzerinde TRT'nin kaç kelimelik yayın yaptığıyla ilgili istatistikleri açıklayarak radyonun "tarafgir" olduğunu ve bunu engelleyecek bir madde bulunmadığını söylüyordu. Radyoda kendi sözlerine yer verilmemesini, sözlerinin "teknik suikast"a kurban edilmesini eleştiriyordu.⁹⁶ Bölükbaşı'na göre "TRT'de, herşeye genel müdür hakim"di.⁹⁷

Bölükbaşı'nın daha ilk günden TRT konusundaki ısrarı koalisyon ortaklarını zor durumda bıraktı. Ancak Bölükbaşı, TRT konusunda "kelimenin tam anlamıyla bayrak açmıştı".⁹⁸ Kanunun değiştirilmesini, TRT konusunda Meclis araştırması açılmasını ve genel müdür Adnan Öztrak'ın görevden alınmasını istiyordu. Koalisyonun büyük ortağı A.P ise TRT'den şikayetçi olmasına rağmen doğrudan harekete geçmeyi "sakıncalı" buluyordu. Özellikle Başbakan Ürgüplü, seçimlere kadar görev yapacak hükümetin

⁹³ Cankaya, **TRT...**, s. 90

⁹⁴ "TRT konusu meclisi karıştırdı", **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1965

⁹⁵ "Bölükbaşı ile Satır...", **Cumhuriyet**, 2 Mart 1965

⁹⁶ "...Dün radyo bant ile yayın yaptı. Bölükbaşı'nın konuşmasında radyo konusuna temas edilen kısımda teknik bir arıza oldu, verilmedi. Bandın üzerinde operasyon yapılmış. Buna teknik suikast derler". Bölükbaşı ayrıca C.H.P hakkında söylediği "iktidardan uzaklaşmak evlat acısı gibi içinize çökmüş" sözlerine radyoda neden yer verilmediğini soruyordu. "Ürgüplü tenkidleri cevaplandırdı", **Cumhuriyet**, 3 Mart 1965.

⁹⁷ "Bölükbaşı yine radyoya çattı", **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1965

⁹⁸ Metin Toker, **İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973**, 1. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993, s. 34

TRT yönetimini değiştirmek yoluyla, 27 Mayıs'la ve askerlerle ters düşmekten endişe ediyordu. A.P milletvekili Burhan Apaydın'ın TRT konusunda verdiği gensoru önergesi reddedildi ancak M.P'nin istediği Meclis araştırmasının açılması kabul edildi.

Bölükbaşı özellikle M.P'li Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekai Dorman aracılığıyla hükümet ortaklarını TRT konusunda harekete geçmeye ve yeni bir kanun hazırlamaya zorluyordu. Dorman ve diğer 3 M.P'li bakan TRT kanununun değiştirilmesini isteyen teklifi başbakana verdi.⁹⁹ Bölükbaşı, TRT sorununun liderler seviyesinde halledilmesini istiyordu. Sorunun Bakanlar Kurulu'nda görüşülmesini isteyen koalisyon ortakları ise bu tekliften rahatsızdı. Hatta bu yüzden Bölükbaşı ile Başbakan Ürgüplü arasında küçük çapta bir tartışma da yaşandı.¹⁰⁰ Öte yandan C.K.M.P'li eski Turizm Bakanı Ardıçoğlu, TRT'de istenen değişikliğin "siyasi bir irtica" olduğunu söylüyordu.¹⁰¹

TRT ise kuruma yönelik iddialar karşısında bir cevap yayınlamak Osman Bölükbaşı'nın doğru söylemediğini ve kamuoyunu yayınlar konusunda yanlış ya da eksik bilgilendirdiğini açıkladı.¹⁰² TRT ile Bölükbaşı arasındaki karşılıklı suçlamalar devam etti. Sorun hükümet ortakları arasında bir çözüme kavuşturulamadı ve konu savcılığa intikal etti.¹⁰³ Bölükbaşı TRT ile ilgili olarak savcılıkta ifade verdi.¹⁰⁴ TRT konusunda istediği yönde bir gelişme olmamasına rağmen konuyu hep gündemde tuttu; koalisyon ortaklarını tasarıyı oyalamakla suçladı. Bölükbaşı, koalisyon ortaklarının kendisi ve partisinin "sorun" yarattığı yolundaki imalarına "Mevcudiyetinden rahatsız olanlar varsa, M.P'siz bir hükümet kurulması yolu açıktır" sözüyle karşılık veriyordu.¹⁰⁵

Sağ partilerden oluşan hükümetin, yönetiminde sol görüşün hakim olduğunu iddia ettiği TRT'ye müdahale etmemesini eleştiren Bölükbaşı'nın bu konudaki ısrarı, bir görüşe göre M.P'nin koalisyondan çekilmesi için bir bahaneydi. Bölükbaşı'nın, TRT konusunu ortaklıktan ayrılmak için daima açık bir kapı olarak tutmak istediği ve seçimlere en az üç ay kala koalisyondan çekilmek niyetinde olduğu söyleniyordu.¹⁰⁶

⁹⁹ "MP, TRT kanununun değiştirilmesini istedi", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1965

¹⁰⁰ "Bölükbaşı TRT meselesinin liderler seviyesinde halledilmesini istiyor", *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1965

¹⁰¹ "Eski Turizm Bakanı Ardıçoğlu "TRT de istenen değişiklik siyasi bir irticadır" dedi", *Cumhuriyet*, 31 Mart 1965

¹⁰² "Bölükbaşı yine radyoya...", *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1965

¹⁰³ "Bölükbaşı TRT tasarısının uyutulduğunu söyledi", *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1965

¹⁰⁴ "Başbakanın da ifadesi alınsın", *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1965

¹⁰⁵ "Bölükbaşı TRT tasarısının...", *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1965

¹⁰⁶ "TRT İhtilafı", İmzasız, *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1965

Bölükbaşı ise kendisinin radyo meselesini bahane ederek koalisyondan ayrılacağı yolundaki iddiaları peşinen reddetmişti.¹⁰⁷ M.P seçimlere kadar koalisyondan ayrılmadı ancak TRT konusu ortaklar arasında sorun yaratmaya devam etti. Öte yandan Bölükbaşı'nın ısrarları karşısında Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekai Dorman önce M.P'den, ardından bakanlıktan istifa ederek C.H.P'ye katıldı.

Bölükbaşı koalisyonun kuruluşundan beri yalnızca TRT konusuyla ilgilendiği için eleştiriliyordu. TRT kanununun değiştirilmesini, C.H.P'ye bağlı olduğunu ve taraflı yayıncılık yaptığını iddia ettiği genel müdür Adnan Öztrak'ın görevden alınmasını isteyen Bölükbaşı'na, bu konudaki ısrarı nedeniyle "Tırt Osman" denilmişti.¹⁰⁸ Bölükbaşı'nın koalisyon hükümeti döneminde en çok üzerinde durduğu TRT sorunu bir çözüme kavuşturulamadı ancak ilerleyen yıllarda A.P, TRT'nin tarafsız olmadığını iddia etmeye başladı. 12 Mart'la birlikte yönetimi değiştirilen ve özerkliği kaldırılan TRT, yetmişli yıllar boyunca da siyasi tartışmaların odağında yer almaya devam etti.

Bölükbaşı siyasi hayatı boyunca ilk ve son defa, kısa süreliğine ve kendisi bizzat görev almamasına rağmen iktidar ortağı olmuştu. 1965 seçimlerine kadar devam eden koalisyon ortaklığı döneminde Bölükbaşı muhalefetini yine hükümete doğrultmuş ve isteği doğrultusunda hareket etmeyen ortaklarını eleştirmeye devam etmiştir. M.P'li bakanlar aracılığıyla koalisyon hükümetine yön vermeye çalışan Bölükbaşı'nın özellikle TRT konusundaki ısrarı, koalisyon ortaklarının tepkisine neden olmuştur. Bölükbaşı'nın hükümette görev almayarak hükümeti eleştirmeye devam etmesinden ise en çok eski partisi C.K.M.P rahatsız olacaktır. Bu arada Bölükbaşı'dan sonra lider sıkıntısı yaşayan C.K.M.P, 1965 seçimleri öncesinde Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının eline geçecektir.

6.2.3. TÜRKES'İN C.K.M.P'YE EL KOYMASI

M.B.K tarafından 27 Mayıs'tan sonra yurtdışına sürgüne gönderilen 14'ler, 1962 yılı sonlarına doğru yurda dönmeye başladı. 1944 yılındaki ırkçılık-Turancılık davası

¹⁰⁷ Bölükbaşı, iddialara karşılık şu cevabı veriyordu: "Şimdi yazırlarla v.s memlekette bir hava yayılıyor. Bölükbaşı bu kolisyonun bir kanadı ya, yakında bir cıngar çıkar, koalisyon bozulur. Prensiplere, hükümet sadık kaldıkça seçimlere kadar Bölükbaşı'nı bu hükümeti desteklemekten ölüm bile ayıramaz." "Ürgüplü tenkidleri...", *Cumhuriyet*, 3 Mart 1965.

¹⁰⁸ Aslandaş-Bıçakçı, *Popüler Siyasi Deyimler...*, s. 214, Toker, *İsmet Paşa'nın Son Yılları...*, s. 24. Gittiği her yerde TRT'den söz eden Bölükbaşı Meclis kürsüsünde konuşurken, kendisini kızdırmak için milletvekilleri, "Tırt" diye sesleniyorlardı. Şimşek, "Anadolu Fırtınası...", *Akşam*, 10 Şubat 2002.

sanıklarından ve 27 Mayıs'ta "ihtilalin kudretli albay"¹⁰⁹ olarak adlandırılan Alparslan Türkeş,¹¹⁰ 1963 yılı başlarında yurda döndü. Bir süre sonra Talat Aydemir ile temaslarda bulundu fakat önderlik isteği kabul edilmediği için işbirliği bozuldu. Aydemir'in 20-21 Mayıs 1963'te gerçekleştirdiği darbe girişimini İnönü'ye ileterek bastırılmasını sağlayan Türkeş, darbe girişimi sırasında kısa bir süre tutuklu kaldı.¹¹¹ A.P'ye girmek yoluyla iktidar fırsatı arayan Türkeş'in bu isteği reddedilince, Bölükbaşı'nın liderlikten ayrıldığı C.K.M.P'yi ele geçirmeye yöneldi. Türkeş, kendisiyle aynı görüşleri paylaşan 14'lerden Rıfat Baykal, Ahmet Er, Muzaffer Özdağ ve Dündar Taşer'le birlikte 31 Mart 1965'te C.K.M.P'ye girdi. Kısa sürede partide iç çekişmeler başladı ve C.K.M.P Genel Başkanı Ahmet Oğuz "partiye yeni katılan arkadaşlarının tutumu"nu gerekçe göstererek görevinden istifa etti. Haziran ayı sonunda 14'lerden C.K.M.P'ye katılanların sayısı 10'a ulaşmıştı. 31 Temmuz 1965'te yapılan kongrede Alparslan Türkeş, C.K.M.P Genel Başkanı seçildi.¹¹²

1965'te 25 ilde örgütlü olan C.K.M.P iki yıl içerisinde örgütlenmesini tamamladı. 1967 Kongresi'nde "toplumcu milliyetçi" Dokuz Işık Doktrini ve Türkeş'in "başbuğ"luğu kabul edildi. 8 Şubat 1969'da toplanan Adana Kongresi'nde ise C.K.M.P'nin adı Milliyetçi Hareket Partisi (M.H.P) olarak değiştirildi. Bu kongreyle birlikte C.K.M.P'nin yeniden yapılanma süreci sona erdi.¹¹³

Bölükbaşı'nın milliyetçi muhafazakar partisi C.K.M.P, Türkeş'in Ülkücü Hareket ve M.H.P'si için uygun bir zemin oluşturmuştur. M.P-C.M.P-C.K.M.P çizgisinde devam eden parti hareketi, geleneksel milliyetçi-muhafazakar bir kimlik yaratmıştı. Milli değerler, dini hassasiyetler, ahlak, adalet ve itaatle örülü partili kimlik, prensipleri öne çıkarmasına rağmen durağan ve değişime kapalı bir nitelik gösteriyordu. Orta ve Doğu Anadolu taşrasında yoğunlaşan, çoğunlukla köylü, çiftçi, esnaf ve orta sınıfların oluşturduğu parti tabanı kırsal niteliğini aşmamış, büyük kentlerde ve gençler

¹⁰⁹ Bu ifade ilk defa Mısır'daki Kral Faruk'u deviren askeri darbenin lideri Albay Cemal Abdülnasır için kullanılmıştır. 27 Mayıs darbesine "Mısır modeli"nden bakanlar, hem M.B.K üyesi hem de Başbakanlık müsteşarlığını yürüten Kur. Alb. Alparslan Türkeş'e bu sıfatı uygun bulmuşlardı. Aslandaş-Bıçakçı, **Popüler Siyasi Deyimler...**, s. 114-115.

¹¹⁰ Türkeş'in siyasi mücadelesi ve düşüncesini ele alan makale için bkz. Tanıl Bora, "Alparslan Türkeş", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, Cilt 4, Ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 686-695

¹¹¹ Bora-Can, **Devlet-Ocak-Dergah...**, s. 52-53

¹¹² Ahmet Tahtakılıç 516, Alparslan Türkeş 698 oy aldı. Teziç, **Siyasi Partiler...**, s. 311-312. Bölükbaşı sonrası C.K.M.P'nin iki lideri Hasan Dinçer ve Ahmet Tahataklılıç'ın Başkanlığa adaylığını koyması, Türkeş'in seçilmesini kolaylaştırdı. Tokar, **İsmet Paşa'nın Son Yılları...**, s. 51

¹¹³ Bora-Can, **Devlet-Ocak-Dergah...**, s. 54-55

üzerinde fazla etkili olamamıştı. Türkeş ve ekibi için halihazırdaki bu durağan kimliği harekete geçirmek ve aşırı milliyetçi bir kimlikle yeniden yapılandırmak güç olmamıştır.

Ülkücü Hareket ve M.H.P, C.K.M.P'nin taşralı veya taşra kökenli milliyetçi-muhafazakar tabanının üzerinde etkili olmuştur. Ellilerden itibaren yaşanan hızlı değişimin sosyal, ekonomik ve kültürel sancılarını çeken geleneksel kırsal kesimin, modernizme ve dolayısıyla merkeze duyduğu muhafazakar tepki, ülkücü hareket ideolojisiyle örgütlenerek politikleştirilmiştir.¹¹⁴ C.K.M.P'nin 27 Mayıs sonrasında oluşturmaya çalıştığı anti-komünist siyasal kimlik, Türkeş ve ekibinin işini kolaylaştıran diğer bir unsur olmuştur. Türkeş, Genel Başkan olduktan sonra C.K.M.P anti-komünizmi aşırı milliyetçi çizgide savunmaya devam etti; özellikle gençler aracılığıyla büyük kentlerde örgütlenmeye başladı. T.K.M.D'nin genç kadroları da, Türkeş'in C.K.M.P'yi ele geçirerek yeniden biçimlendirmesinde aktif destek sağladı. Parti, 1968'de kurulmaya başlanan "komando kampları" ile anti-komünist "milis kadrolar" yetiştirdi.¹¹⁵ "C.K.M.P komandoları", altmışlı yılların sonunda özellikle üniversitelerde yoğunlaşan saldırılarla ve anti-komünist terör eylemleriyle gündeme geldi.¹¹⁶ C.K.M.P ve ardından M.H.P, sağ partiler içerisinde, milliyetçiliği ve anti-komünizmi ile merkez olma yolunda hızla ilerledi. Yine, altmışların sonuna doğru Türkeş ve ekibi Türkçülükle beraber Müslümanlığa da vurgu yapmaya başlayarak kitlesel desteğini artırmaya çalıştı.¹¹⁷

Bölükbaşı'nın C.K.M.P'sinin Türkeş'in ülkücü hareketine en büyük mirası milliyetçi-muhafazakar görüşe sahip insan niteliği ile halihazırdaki seçmen kitlesi olmuştur. Uzun yıllar Bölükbaşı ve partilerini Meclis'e taşıyan Orta Anadolu, M.H.P'nin oy potansiyelinin omurgasını oluşturmuştur. 1969 ve 1973 seçimlerinde M.H.P, Bölükbaşı'nın C.K.M.P'sinin oy potansiyelinin izini sürmüştür.¹¹⁸

¹¹⁴ Kemal Can, "Ülkücü Hareketin İdeolojisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik Cilt 4...*, s. 663. M.H.P hareketiyle ilgili ayrıca bkz. Mustafa Çalık, *MHP Hareketi/ Kaynakları ve Gelişimi*, Ankara: Cedit Yayınları, 1996.

¹¹⁵ Bora-Can, *Devlet-Ocak-Dergah...*, s. 54-55

¹¹⁶ Aslandaş-Bıçakçı, *Popüler Siyasi Deyimler...*, s. 137

¹¹⁷ "Tanrı dağı kadar Türk Hıra dağı kadar Müslüman" formülüyle Müslümanlığa vurgu yapmaya başlayan parti yetmişli yıllar boyunca İslami referansları öne çıkartmak konusunda çaba sarfedecektir. Bu formüle duyulan ihtiyacın bir nedeni partinin kitlesel destek alanını genişletmek istemesi ise diğer bir nedeni de Milli Selamet Partisi ile girilen politik rekabettir. Can, *a.g.m.*, s. 675, Bora-Can, *Devlet-Ocak-Dergah...*, s. 54-55. M.H.P içerisindeki düşünsel değişim ve farklılaşma sürecini ele alan bir çalışma için bkz. Beşir Ayvazoğlu, "Tanrıdağ'dan Hıra Dağı'na Uzun İnce Yollar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik Cilt 4...*, s. 541-578

¹¹⁸ Bora-Can, *a.g.e.*, s. 60

Bölükbaşı'nın D.P müfettişliği dönemindeyken örgütlemeye başladığı, Orta Anadolu, Doğu Anadolu'nun bir kısmı ile Doğu Karadeniz'deki milliyetçi muhafazakar kitle, bugüne kadar M.H.P'ye destek vermeye devam etmiştir.

Bölükbaşı, 1948'de kurulan M.P'nin "bugünkü M.H.P'nin hukuki anası" olduğunu söylemiştir.¹¹⁹ Bölükbaşı, aktif siyasi hayattan ayrıldıktan sonra M.H.P ile yakın ilişki kurmuştur.¹²⁰ Bugün de M.H.P içerisinde Osman Bölükbaşı, Türkiye'de "milliyetçi hareket"ın oluşumuna katkısı ve öncülüğü ile anılmaktadır.¹²¹

6.2.4. 1965 SEÇİMLERİNDE BÖLÜKBAŞI'NIN M.P'Sİ

Dörtlü koalisyon hükümeti genel seçimlerin yapıldığı 10 Ekim 1965 gününe kadar görev yaptı. Genel seçimlerde A.P oyların yüzde 52.9'unu alarak 240 sandalye kazandı. Bu sayı A.P'nin tek başına hükümet kurmasına yetiyordu. C.H.P'nin oyları yüzde 28.7'ye düştü fakat 134 milletvekili çıkardı. M.P üçüncü parti olarak yüzde 6.3 ile 31, Y.T.P yüzde 3.7 ile 19, T.İ.P yüzde 3 ile 15 ve C.K.M.P yüzde 2.2 ile 11 sandalye kazandı. Milli bakiye sistemiyle yapılan seçimler sayesinde küçük partiler az yüzdeyle çok milletvekili çıkarabildi.

10 Ekim 1965 seçim sonuçları 27 Mayıs hareketine vurulan son darbe oldu;¹²² seçmenler D.P'nin devamı iddiasındaki A.P'yi tek başına iktidara taşıdı. 1961 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan C.H.P'nin oyları 1950'den bu yana en düşük düzeye indi. Bölükbaşı'nın M.P'si, C.K.M.P'den daha çok oy aldı fakat 1961 seçimlerine göre oy kaybına uğradı. 1961 seçimlerinde C.K.M.P yüzde 14'lük oy oranıyla 54 milletvekili çıkarmıştı. 1965 seçimlerinde C.K.M.P ve M.P'nin toplam oy

¹¹⁹ Şimşek, "Anadolu Fırtınası...", *Akşam*, 9 Şubat 2002

¹²⁰ Türkeş ve arkadaşları Bölükbaşı'yı siyasetten çekildikten sonra yalnız bırakmamış, ziyaret ve toplantılar aracılığıyla Bölükbaşı'nın M.H.P ile olan yakınlığını devam ettirmiştir. Bu toplantıların en ünlüsü, 1996-97 yılları arasında Refahiyol hükümeti ülkeyi 28 Şubat'a doğru götürürken Türkeş ve çevresinin Göksu Restoran'da yaptığı toplantılardır. Bu toplantılarda her ay bir akşam Bölükbaşı onur konuğu yapılıyor ve konukların Bölükbaşı'nın siyasi anılarından yararlanması sağlanıyordu. Hulusi Turgut, "Türkeş'in Karakutusu Anlatıyor", *Hürriyet*, 28 Kasım 2003.

¹²¹ M.H.P'nin İnternet sitesinde Türk Milliyetçiliğinin Partileşme Süreci konulu bir yazıda şöyle deniliyor: "Millet Partisi'nden Cumhuriyet Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) kadar gelen parti silsilesi, Milliyetçi Hareket Partisi'nin "ön tarihini" oluşturmaktadır. Millet Partisi, 1948 yılında Mareşal Fevzi Çakmak ve Osman Bölükbaşı önderliğinde bir grup milliyetçi-muhafazakâr siyasi elit tarafından kurulmuştur. Millet Partisi, iki siyasi seçeneğe sıkıştırılmış millete üçüncü bir seçenek sunmak istemiş, fakat ideolojik örgüsünü ve teşkilatlanmasını tamamlamadığından milliyetçi parti olma vasfını tam olarak kazanamamıştır... Milliyetçi dünya görüşünü benimsemiş siyasetçiler, Alparslan Türkeş'in siyaset sahnesine çıktığı tarihe kadar aktif partileşme sürecini başarıyla tamamlayamamışlardır..." www.mhp.org.tr

¹²² Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 225

oranı yüzde 8.5'e, iki partinin toplam milletvekili sayısı ise 42'ye düştü. 1961 seçimlerinde C.K.M.P 1.5 milyona yakın oy alırken 1965 seçimlerinde M.P'nin toplam oyu 600 bini bulmuyordu. Ancak yine de M.P kısa zamanda örgütlenerek Türkiye'nin üçüncü partisi olabilmişti.¹²³ Bölükbaşı'nın M.P'si üçüncü parti olmayı başarırken, Türkeş'in başkanlığında seçime giren C.K.M.P tüm milletvekillerini artık oyların toplandığı milli seçim çevresinden çıkardı. C.K.M.P hiçbir ilde çoğunluğu sağlayamadı.

1965 seçimleri, Osman Bölükbaşı ve M.P açısından önemli bir soruna işaret ediyordu. M.P, Osman Bölükbaşı ile anılan bir parti durumundadır. "M.P'yi Bölükbaşı'nın kişiliğinden soyutlamak imkansızdır. İster parlamento içi, ister parlamento dışı olsun, partisi ile kişiliği arasında ayrılmaz bir bütünlük görülür."¹²⁴ 1961 seçimlerinde parti oy oranını ve parlamentodaki gücünü artırmasına rağmen Osman Bölükbaşı'nın mutlak otoritesi hem parti içinde çatışmalara ve ayrılmalara yol açmış hem de partinin "kişi partisi" olmaktan kurtulup daha geniş bir seçmen kitlesi tarafından desteklenmesini sağlayacak bir "düşünce partisi" olmasını engellemiştir. Osman Bölükbaşı, bir bakıma partinin varlık nedenidir; Bölükbaşı'sız bir M.P'nin siyasi hayatta şansı yoktur. 1965 seçimleri, sadece partinin oy kaybına değil aynı zamanda bu soruna, "Bölükbaşı partisi" durumundaki M.P'nin Bölükbaşı olmaksızın ya da Bölükbaşı'dan sonra siyasi hayata nasıl devam edeceği sorununa işaret etmektedir. Nermin Abadan 1965 seçimleriyle ilgili yaptığı çalışmada M.P hakkında şu tespitte bulunmaktadır: "M.P'nin kitleler üzerinde yaratmış olduğu çekicilik, program ve ilkelerinden daha çok, bütün rakiplerine meydan okuyan tek bir adamın şöhreti üzerine bina edilmiştir. Bu hüviyetiyle M.P, en çok dışarı açılmış olmakla beraber, demagojik sloganlara kolaylıkla kapılabilen çoğunlukla az tahsilli hatta okur yazar olmayan seçmenlerce desteklenmektedir."¹²⁵ Değişen sosyal ve siyasal ortamda değişmeyen lider partisi özelliği ve muhalefet anlayışıyla M.P, yarı yarıya oy kaybettiği 1965 seçimlerinden sonra 1969 seçimlerinde de küçülmeye devam edecek ve 1973 seçimlerinde Meclis dışında kalacaktır.

1965 seçimlerinden sonra Osman Bölükbaşı bir kere daha istifa etti. Bölükbaşı'nın "Vekille müvekkili arasında görüş ayrılığı var. Ben o vekaleti yürütmem"

¹²³ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 292

¹²⁴ Teziç, *Siyasi Partiler...*, s. 317

¹²⁵ Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1966, s. 192

dediği¹²⁶ ve “yeni milletvekillerini ve partiyi sıkı tutmak istediği”¹²⁷ için istifaya başvurmuş olabileceği yorumu yapıldı. Yeni milletvekillerinden kurulu “ricacılar heyeti” Bölükbaşı’yı ziyaret ederek istifadan vazgeçirdi.¹²⁸ 1961 seçimlerinden sonra C.K.M.P’deki gelişmeler partiyi bölünmeye götürmüş, bu arada bir kısım milletvekili de A.P’ye geçmişti. Bölükbaşı, seçimden sonra yine istifa aracını kullanarak milletvekillerini kendisine ve partiye sadık tutmayı amaçlamıştır. Ancak Bölükbaşı, bu dönemde milletvekillerinin iktidar partisi A.P’ye geçmesine engel olamayacak, M.P 1965-1969 arasında milletvekillerinin yarısını kaybedecektir.

Bölükbaşı, ertesi yıl, 16 Kasım 1966’da bu defa “sağlık durumunun bozulduğu gerekçesiyle” istifa etti.¹²⁹ M.P Genel Başkanlığı’ndan ayrılan Bölükbaşı’nın milletvekilliğinden de ayrılacağı, siyasi hayata tamamen veda edeceği söylendiyse de¹³⁰ görevine tekrar döndü. Toker, İnönü’nün ve Bölükbaşı’nın kendilerinden istifa etmesini isteyecek olanlara peşinen görevden çekilme önerisi yaptıklarını, gerçekte böyle niyetlerinin olmadığını ve partilerinden “Hayır!” cevabının yükseleceğini bildikleri için bu yola başvurduklarını belirtmektedir.¹³¹

M.P’nin kısa süren koalisyon ortaklığı döneminde, hükümeti komünizmle mücadele ve TRT konusunda eleştiren Osman Bölükbaşı, seçimlerden sonra A.P iktidarını komünizmle mücadelede yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirmeye devam edecektir ancak A.P’ye karşı esas muhalefeti ordu-siyaset ilişkisi temelinde yürütecektir.

6.3. DEMİREL HÜKÜMETİ

6.3.1. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ VE BÖLÜKBAŞI’NIN TAVRI

Süleyman Demirel başbakanlığındaki yeni hükümet kurulduktan kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanlığı seçimi sorunu ile karşılaştı. Bir süredir Amerika’da tedavi

¹²⁶ “Bölükbaşı’na göre tek parti iktidarı rejim için tehlikeli”, *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1965

¹²⁷ “Bölükbaşı istifa kararını açıkladı”, *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1965

¹²⁸ “Bölükbaşı istifadan vazgeçti”, *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1965

¹²⁹ “Bölükbaşı MP Genel Başkanlığından istifa etti”, *Cumhuriyet*, 17 Kasım 1966

¹³⁰ “MP Genel Başkanlığından ayrılan Bölükbaşı’nın bugünlerde milletvekilliğinden de ayrılacağı, siyasi hayata tamamen veda edeceği söyleniyor”, *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1966

¹³¹ Toker, *İsmet Paşa’nın Son Yılları...*, s. 63

gören Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durumunun iyileşmemesi ve görevine devam edemeyeceğinin kesinleşmesi Ankara kulislerinde yeni Cumhurbaşkanının kim olacağıyla ilgili tartışmalara neden oldu. Kulislerde en çok Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın ismi telaffuz ediliyordu. C.H.P'nin Cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyeceğini açıklaması ve Demirel'in Sunay'ı ziyaret ederek Cumhurbaşkanlığını teklif etmesi üzerine, Sunay önce emekli edilip kontenjan senatörü olarak Senato'ya atandı ardından 27 Mart 1966'da Meclis tarafından Cumhurbaşkanı seçildi.

D.P'nin devamı olma iddiasındaki A.P'nin iktidara gelmesi ordu içerisinde rahatsızlığa hatta ordunun iktidarı A.P'ye vermeyeceği yolundaki söylentilere neden olmuştu. Gürsel'in yerine yeni bir cumhurbaşkanı seçilecek olması, ordu ile uzlaşma ve yakınlaşma gereği duyan A.P ve Demirel için bir fırsat oldu. A.P'nin hesabına göre, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi hem ordu tarafından olumlu karşılanarak A.P aleyhine oluşan havayı dağıtacak hem de A.P'nin ihtilal fobisinden kurtularak gerçek iktidar olmasını sağlayacaktır. Sunay, askeri kesimin müdahale ve çıkışlarını engellemek suretiyle A.P iktidarının verimli ve etkin çalışmasına yardımcı olacaktır.¹³² Böylelikle A.P hem ordu ile barışacak hem de Sunay aracılığıyla askeri kesim kontrol altında tutulmaya çalışılacaktır.¹³³

Cumhurbaşkanlığı seçimine A.P ve C.H.P'nin üzerinde anlaştıkları Cevdet Sunay'ın yanısıra C.K.M.P Genel Başkanı Alparslan Türkeş aday oldu. Sunay'ın 461, rakibi Türkeş'in 11 oy aldığı Cumhurbaşkanlığı oylamasına M.P katılmadı. M.P Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesine karşı çıkıyordu. Bölükbaşı, Cumhurbaşkanını Meclis'in kendi içerisinden seçmesini savunuyor ve A.P'yi parti içinden bir aday göstermemesi nedeniyle eleştiriyordu.

27 Mayıs darbesinden sonra, orduyu siyasetten uzaklaştıracak tedbirlerin alınması gerektiğini çeşitli vesilelerle dile getiren Bölükbaşı, 1961 seçimleri sonrasında askerlerin Cumhurbaşkanlığına Cemal Gürsel'i seçtirmek istemelerine karşı çıkmış ve T.B.M.M'nin sivil bir aday yerine Gürsel'i Cumhurbaşkanlığına seçmesini protesto etmiştir. Cemal Gürsel'in yerine bu defa Genelkurmay Başkanı'nın Cumhurbaşkanı seçilecek olmasını, demokrasiyi tehlikeye sokacak bir teamülün başlangıcı olarak

¹³² Cizre, A.P Ordu İlişkileri..., s. 75

¹³³ Yurdakul Fincancıoğlu, Demirel Demokrasinin Duraklama Yılları, İstanbul: Buke Yayınları, 2000, s. 29

görmüştür. Dönemin koşullarında, A.P'nin ordu ile ilişkileri bağlamında geliştirdiği bir politikanın sonucu olarak Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi, Genelkurmay Başkanlarının Cumhurbaşkanlığına getirilmesi uygulamasını başlatacaktır. Nitekim, Sunay'dan sonra yine Demirel'in bulunduğu formülle Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı seçilecek, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra da darbeyi gerçekleştiren Genelkurmay Başkanı Kenan Evren kendisini Cumhurbaşkanı seçtirecektir.

Bölükbaşı, Cumhurbaşkanlığı oylamasına M.P'nin neden katılmadığını açıklarken demokrasi ve milli iradeden bahsettikten sonra şöyle diyecektir: “Gerçek demokrasi ile idare edilen, milli idarenin saygı gördüğü hiçbir memlekette, ordunun başında bulunan bir zatın, bizde Sayın Cevdet Sunay'ın geçtiği yollardan geçerek Cumhurbaşkanı olduğu görülmemiştir. Böyle bir şeyi o memleketlerde düşünecek hayali geniş bir tek insan bile bulmak mümkün değildir.”¹³⁴ Bölükbaşı, Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesini “demokrasi sorunu” olarak ele aldığı konuşmasında açık bir dille Türkiye’de siyasetin içinde bulunduğu durumu tespit etmiştir:

“Bir kontenjan senatörü istifa ettirilerek sayın Sunay'ın senatör olması iktidar tarafından sağlanmış ve kendileri de aynı gün üniformalarını çıkararak Senato'ya ordunun bir emaneti gibi tantanalı bir merasimle girmiştir. Daha sonra Cumhurbaşkanı seçilmeleri bir formalitenin ikmalî şeklinde olmuştur. Bu manzarayı öyle tahmin ediyoruz ki, demokrasi ve milli hakimiyet esasları ile bağdaştıracak, tabii ve olağan sayacak bir tek vatandaş çıkmayacaktır. Ve her vatandaş şu endişeyi duymaktan kendini alamayacaktır: Milli irade ile seçilmiş bir Büyük Millet Meclisi dururken, bunun içinden bir üye Cumhurbaşkanı seçilmiyor, Genel Kurmay Başkanı bu mevkiye getiriliyor. Bu yol orduda Genel Kurmay Başkanı kendisini müstakbel cumhurbaşkanı görmeye başlarsa, böylece bir nevi veliahtlık müessesesi kurulursa, demokrasimizin ve dolayısıyla memleketimizin yarını ne olur? Dünya bu manzara karşısında Türkiye’de demokrasinin kurulduğuna nasıl inanır?”¹³⁵

Bölükbaşı, kısmi senato seçimleri kampanyası sırasında radyoda yaptığı bu konuşmada “Bugünkü nizamın meşru temeli olan 27 Mayıs inkılabına karşı beslediği

¹³⁴ “Radyoda seçim konuşması”, *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1966, “Bölükbaşı, Sunay'ın Başkan seçimini radyoda tenkit etti”, *Milliyet*, 23 Mayıs 1966, “Bölükbaşı: Sunay'ın seçimi hatalı...Her Genelkurmay başkanı sıra bekleyebilir”, *Tercüman*, 23 Mayıs 1966

¹³⁵ “Bölükbaşı: Sunay'ın seçimi hatalı...”, *Tercüman*, 23 Mayıs 1966

gerçek hisler herkes tarafından bilinen A.P'nin hangi hesapla ve maksatla ordunun başındaki zatı Cumhurbaşkanı yapmak istediği ve yaptığı ve Sayın Sunay'ın da hangi şartlar ve düşüncelerle bunu kabul ettiği bizim meçhulümüzdür”¹³⁶ dedikten sonra Demirel'in yaptığı hesapları, Sunay'ın da Cumhurbaşkanlığını niçin kabul ettiğini açıklamasını istemiştir.¹³⁷ Bölükbaşı, “gerçek demokrasi”lerde görülmesi imkansız olan bu duruma, A.P'li bir bakanın Sunay ile yaptığı gezi nedeniyle bir kere daha işaret edecektir: “Böyle bir gezi, A.P'nin Sayın Sunay'ı kendisine mal etme propagandasına kuvvet kazandıracak tehlikeli cüretleri artıracak ve Cumhurbaşkanını da yanlış intibalara sevk edecek mahiyettedir. Şartlar normal olsa idi, Cumhurbaşkanının bir bakanla seyahat etmesini belki yadırgamazdık. Türkiye'de şartların normal olmadığı, Sayın Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesiyle sabittir.”¹³⁸

Bölükbaşı, Sunay'ın Cumhurbaşkanlığına getirilmesine karşı net bir tavır ortaya koymuştur. İnönü ile Demirel'in “uzlaşma” olarak sundukları tabloyu Bölükbaşı, “demokrasi sorunu” olarak ele almıştır. Halk tarafından seçilen A.P iktidarının, siyasi otoritesini ordu ile pazarlık yapmak yoluyla kurması ve iktidarını bu pazarlık çerçevesinde paylaşmak istemesine karşı çıkmıştır. A.P iktidarının orduyla ilişkileri bağlamında geliştirdiği ikili söylemi, bir yandan orduyu yatıştırmaya diğer yandan siyasi otoriteye tabi kılmaya yönelik ikili politikasını açığa çıkarmıştır. Bölükbaşı, Sunay'ın cumhurbaşkanlığına getirilişini sorgulayan konuşmalarında “Türk demokrasisi ile ilgili yanıtlanmadan geçirilen önemli soruları gündeme getirmiştir.”¹³⁹

Cihad Baban, Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı için yeterli oyu toplayacağını bilen Bölükbaşı'nın seçime karşı çıkmasının nedenini “ilgi çekmek”le açıklamaktadır. Baban'a göre Bölükbaşı “Cumhurbaşkanına oy vermeyen tek insan o çıktı!” desinler diye seçime karşı çıkmıştır.¹⁴⁰ Ancak Baban'ın Bölükbaşı'yla ilgili olarak başka

¹³⁶ “Radyoda seçim konuşması”, *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1966

¹³⁷ “...Demirel, eğer cesareti varsa, millete seslensin, nedenlerini açıklasın ve yaptığı hesaplar konusunda milleti aydınlatıp milleti kaygıdan kurtarsın. Cumhurbaşkanı Sunay da, Cumhurbaşkanlığı niçin kabul ettiğini açıklamalıdır...Demirel'e soruyoruz: Sunay'ın seçilmesi hadisesinde milli iradenize, seçim sandığından çıkan demokrasiye ne oldu?...Adalet Partisi gizli hesaplar mı yaptı? Bütün ülkede A.P propagandacılarından, kurnaz Demirel'in orduyu avucuna aldığı iddiasını duyuyoruz. Türk ordusu kimsenin oyuncağı değildir. Eğer A.P, General Sunay'ı Cumhurbaşkanı seçmekle kendini emniyete almaya çalıştıysa, 27 Mayıs'ın bireylere dayanan emniyetinin ne kadar çürük olduğunu kanıtladığını hatırlamalıdır.” Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 194

¹³⁸ “Bölükbaşı bir AP'li bakanın Sunay ile gezmesini tenkit etti”, *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1966

¹³⁹ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 194

¹⁴⁰ Baban, *Politika Galerisi...*, s. 443

konularda da yaptığı bu “desinler diye” yorumu haksız bir iddiadır. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi Bölükbaşı, Gürsel’in Cumhurbaşkanlığına seçilmesi de dahil olmak üzere bu meseleyi bir “demokrasi sorunu” olarak ele almıştır. Kaldı ki, Sunay’ın Cumhurbaşkanlığı’na oy vermeyen tek insan Bölükbaşı değildir; oylamaya katılanlardan 11 C.K.M.P’li Türkeş’e, 5 milletvekili de Bayar’ın ismine oy vermiştir.¹⁴¹

6.3.2. BÖLÜKBAŞI’NIN A.P İKTİDARINI ELEŞTİRİSİ

Bölükbaşı’nın A.P iktidarını eleştirisi birbiriyle bağlantılı olmak üzere temelde iki konu üzerinde odaklanmıştır: A.P’nin ordu ile kurduğu ilişki ve komünizmle mücadele.

A.P, Sunay’ı Cumhurbaşkanlığına getirmekle iktidarı için bir güvence oluşturmak istemiştir. Demirel, Sunay’ın önerisi doğrultusunda Genelkurmay Başkanlığına Cemal Tural’ı atayarak, orduyla ilişkileri geliştirme politikasında bir adım daha atmıştır. Anti-komünizmi orduyla yakınlaşma politikasının bir aracı olarak gören A.P iktidarı, bu dönemde Genelkurmay Başkanı Cemal Tural’ın komünizmle mücadeleyi savunan görüşlerini ve bu doğrultudaki ‘emirname’sini desteklemiştir. Ancak uzun vadede A.P’nin Tural’ı destekleme politikası sonuç vermemiş ve Tural’ın iç siyasetle ilgili konularla daha çok uğraşmasına ve yetkilerinin dışına çıkmasına neden olmuştur. 1965-1969 arası dönemde A.P-Tural dayanışması başta T.İ.P ve Milli Birlik Grubu olmak üzere tepkiyle karşılanmıştır. Demirel, iktidarını bu şekilde sağlamlaştıramayacağını anladığında, Sunay’ın verdiği güvence ile Tural’ı 11 Mart 1969’da görevden almıştır. Bu olay ayrıca A.P’ye anti-komünizmin ordu ile ilişkilerde yeterli “anlayış birliği”ni sağlamadığını göstermiştir.¹⁴²

Bölükbaşı, A.P’nin Sunay ve Tural aracılığıyla orduyla kurduğu ilişkinin, askerin siyasete daha çok müdahalesini doğurduğunu iddia etmiştir. “Genelkurmay Başkanı’nın gölgesine sığınarak Sunay’ı Cumhurbaşkanı seçti”ğini söylediği Demirel’in şimdi de Tural’ın “fetvaları”na boyun eğmek yoluyla orduyu daha fazla

¹⁴¹ Toker, *İsmet Paşa’nın Son Yılları...*, s. 73

¹⁴² Cizre, *A.P Ordu İlişkileri...*, s. 72-73

siyasetin içine çektiğini söylemiştir.¹⁴³ Ordunun siyasete müdahalesini ve A.P iktidarının ordu ile kurduğu ilişkiyi eleştiren Bölükbaşı, öte yandan komünizmle mücadelenin gerekliliğini savunmaya devam etmiş ve bu konuda iktidarın başvurduğu yöntemlere karşı çıkararak yeterli tedbirleri almadığını iddia etmiştir.

Demirel hükümeti, bu dönemde komünizmle mücadelede geçmiş hükümetlerden daha baskıcı bir yol izledi. Aralarında Yaşar Kemal, Can Yücel, Orhan Kemal, Ruhi Su gibi isimlerin bulunduğu sol aydınlar ve sanatçılar komünizm propagandası suçuyla yargılandı.¹⁴⁴ Bölükbaşı ise A.P'nin iktidara geldiğinden beri komünizmi ciddi şekilde önleyecek hiçbir faaliyette bulunmadığını, aksine buna yardımcı olduğunu ileri sürmüştür. “Komünizmle mücadele için alınacak tedbirlerin en mühimi, komünizmin yayılmasına müsait olmayan bir iktisadi, sosyal ve kültürel ortam hazırlamaktır” diyen Bölükbaşı, A.P'nin “kendisine tabi olmayan veya kendisine yaramayan herkesi solculuk damgası ile suçlamak suretiyle vatandaşlar arasında düşman kamplar yaratmak hatası”nı işlediğini ve A.P iktidara geldikten sonra “komünizm cereyanı”nın azalmayıp daha da arttığını iddia etmiştir.¹⁴⁵

Bölükbaşı'nın A.P iktidarını eleştirdiği konulardan diğer ikisi seçim ve af kanunudur. Hükümetin, küçük partilerin Meclis'e girmesine olanak tanıyan milli bakiye sistemini yürürlükten kaldırmak istemesine karşı çıkan Bölükbaşı, mevcut seçim sisteminin “demokratik rejimin teminatı” olduğunu iddia etmiştir.¹⁴⁶ Ancak, “Geçim kanununu değil seçim kanununu düşünüyor”¹⁴⁷ dediği Demirel, milli bakiye sistemini yürürlükten kaldıran tasarımı 1969 seçimlerinden önce Meclis'ten geçirdi. İktidara geldikten sonra af kanununu çıkaracağını söyleyen A.P'nin işini ise Cumhurbaşkanı Sunay, 8 Temmuz 1966'da Celal Bayar'ı affederek kolaylaştırdı. Meclis af kanununu görüşmeye başladığında muhalefet 21 Mayısçıların da af kapsamına alınmasını istedi. Meclis çoğunluğuna sahip A.P'nin oylarıyla çıkan af kanunuyla Yassıada mahkumlarının tamamı, 21 Mayısçıların ise bir kısmı affedildi.¹⁴⁸ Bölükbaşı, A.P'nin seçim kanununda olduğu gibi af kanununda da “zararlı bir hesabın içinde” olduğunu

¹⁴³ “Şimdiki Genel Kurmay Başkanı Cumhurbaşkanlığı için kendini veliht olarak görmektedir. Demirel, Tural'ın fetvalarına boyun eğmektedir. Böylelikle ordu şimdi siyasetin içine girmiştir”. “Açıkhava toplantısında Bölükbaşı Başbakan'a sert bir dille çattı”, *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1967

¹⁴⁴ *Cumhuriyet Ansiklopedisi C.III...*, s. 143

¹⁴⁵ “Bölükbaşı Adapazarı'nda konuştu”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1966

¹⁴⁶ “Bölükbaşı “AP çok zararlı bir hesabın içindedir.” *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1966

¹⁴⁷ “Bölükbaşı: “Demirel, Geçim Kanununu değil, Seçim Kanununu düşünüyor”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1966

¹⁴⁸ *Cumhuriyet Ansiklopedisi C.III...*, s. 139

belirtmiş, Yassıada mahkumları affedilirken, onlar gibi Anayasayı ihlal suçundan mahkum olan 21 Mayısçıların affedilmeyerek yalnızca cezalarının hafifletilmesinin adaletle bağdaşmayacağını söylemiştir.¹⁴⁹ D.P'lilerin siyasi haklarının iadesi Meclis'e geldiğinde M.P, T.İ.P ile birlikte red oyu kullandı. Bölükbaşı, D.P'lilere siyasi haklarını iade etmek yoluyla tekrar Meclis'e girmelerinin önünü açacak olan kanunu "siyasi açıdan tehlikeli" bulmuştur.¹⁵⁰

Bölükbaşı, A.P iktidarını dış politika konusunda "Amerikancı" olmakla suçlamıştır. Türkiye'deki A.B.D üsleriyle ilgili olarak "Türk toprakları üzerinde Amerika'ya tehlikeli imtiyazlar tanındı"ğını¹⁵¹ iddia etmiş, NATO savunma sistemi içerisinde yer alan üslerin kontrolünün Türkiye'ye ait olması gerektiğini savunmuştur. Hükümetin Amerikan üsleri konusunda Meclis'i bilgilendirmemesini eleştirerek her konuşmasında aynı uyarıda bulunmuştur: "Amerikan üsleri 32 milyona mezar olabilir!"¹⁵²

Johnson mektubuyla birlikte A.B.D'ye karşı gelişen tepkiler, A.P iktidarı döneminde arttı ve altmışların sonuna doğru Türkiye'de anti-Amerikancılık yaygınlaşmaya başladı. Altıncı Filo'ya karşı yapılan gösteriler, öğrenci hareketlerinde Amerikan karşıtı sloganlar ve nihayetinde A.B.D askerlerinin kaçırılması bunun bir sonucuydu. A.P iktidarı bir önceki dönemde izlenen Sovyetler Birliği ile yakınlaşma politikasını devam ettiriyordu. Sovyetler Birliği ile olan ilişkilere her zaman kuşkuyla bakan Bölükbaşı, bu dönemde de hükümete Sovyetler Birliği ile ilişkiler konusunda "özel dikkat gösterilmesi" ve "temkinli hareket edilmesi"ni tavsiye etmiştir.¹⁵³ Bölükbaşı, A.B.D üsleri gündeme geldiğinde milliyetçiliğini anti-Amerikancılık üzerinden, Sovyetler Birliği ile ilişki gündeme geldiğinde ise anti-komünizm üzerinden sergilemiştir. Kıbrıs sorunu ise Bölükbaşı'nın her iktidar döneminde üzerinde durduğu ve dış politika konusundaki milliyetçi kimliğini daha açık ifade ettiği konu olmuştur.

Kıbrıs sorunu, A.P iktidarı döneminde yeniden gündeme geldi. Yunanistan'da Nisan 1967'de iktidarı ele alan askeri hükümet Kıbrıs konusunda Enosis'i savunmaya

¹⁴⁹ "Bölükbaşı "AP çok zararlı...", *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1966

¹⁵⁰ "MP ve TİP mecliste siyasi hakların iadesine karşı çıktı", *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1969

¹⁵¹ "Bölükbaşı Ankara'da, Aybar İstanbul'da konuştu", *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1966

¹⁵² "Bölükbaşı: "Amerika üsleri 32 milyona mezar olabilir", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1967

¹⁵³ "Bölükbaşı: "Türkiye kaderini prensiplere bağlamalı", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1969

başladı. 10 Eylül 1967'de Yunan Başbakanı Collias ile bir görüşme yapan Demirel, Enosis ve taksimat planlarını reddetti. Bunun üzerine Yunanistan'daki askeri cunta adada General Grivas komutasında Kıbrıs Türklerine saldırılar düzenlemeye başladı. T.B.M.M 16 ve 17 Kasım 1967'de hükümete gerekli gördüğü takdirde Türk silahlı kuvvetlerini ülke dışında kullanma yetkisi verdi.¹⁵⁴ 17 Kasım günü Türk donanması Akdeniz'e açıldı ve Yunanistan'ın adadan askerleri çekmemesi durumunda müdahalede bulunulacağı bildirildi. Arabuluculuk çalışmalarının ardından Yunanistan askerlerini geri çekmeyi ve Türkiye müdahaleden vazgeçmeyi kabul etti.¹⁵⁵

Bölükbaşı, Kıbrıs sorununda hükümetin “bekle gör” politikasını eleştirerek “kuvvet politikası”nın takip edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁵⁶ Yunan askerlerinin adadan çekilmesinin Türkiye'nin gayretiyle olmadığını iddia eden Bölükbaşı'nın Kıbrıs sorunuyla ilgili şu ifadeleri kendisinin “milliyetçi” ve “müdahaleci” dış politika anlayışının bir başka örneğidir:

“Sulh havariliği yapmakla, Türk milletinin haysiyetini dirhem dirhem harcamaya hiçbir hükümetin hakkı yoktur... Çekilmenin bizim enerjik gayretimizle olduğunu söylemek Türk milleti ile alay etmektir. Nerede benim ordum? Köylere hücum saat 14.30'da başladığı halde neden akşama kadar Kıbrıs'ın altı üstüne getirilmemiştir. Bunun hesabını hükümet verecektir. Ortaya konmuş enerjik bir hareket yoktur... Vaktiyle C.H.P'yi niye çıkarma yapmadın diye itham eden iktidar, bugün bir şey yapmamıştır. Türkiye bu meselenin yakasını bırakmamalıdır. Savaş da çıksa, bugün Kıbrıs gider, yarın Ayasofya'ya çan takacağız derler...”¹⁵⁷

Bölükbaşı'nın dış politika konusundaki düşüncesi “her iki kutuba karşı mesafeli olmak” şeklinde özetlenebilir. Günün koşullarına bağlı olarak iktidarları Amerikancı olmak ya da Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmakla eleştirmiştir. D.P iktidarına yönelttiği Amerikancılık suçlamasını A.P'ye karşı da kullandığı görülmektedir. Bölükbaşı'nın bütünlüklü bir dış politika bakış açısına sahip olduğunu iddia etmek güçtür. Dış politikada “popülist milliyetçi” bir söylem ve “hamasi bir dil” kullanmıştır. Özellikle Kıbrıs sorunuyla ilgili konuşmalarında bu tutumu daha belirgindir.

¹⁵⁴ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 417

¹⁵⁵ *Cumhuriyet Ansiklopedisi C.III...*, s. 166

¹⁵⁶ “Makarios ve Yunanistan'ın bugüne kadar olan uzlaşmaz durumları, Türkiye'nin bir kuvvet politikası takip edemeyeceği hesabına dayanmıştır. Bu kanaat Türkiye tarafından yıkıldığı gün Kıbrıs meselesi hal yoluna girecektir”. Bölükbaşı “bekle gör politikası”nı tenkit etti”, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1967.

¹⁵⁷ “Bölükbaşı ittifakla tekrar MP Genel Başkanı seçildi”, *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1967

6.3.3. 1969 SEÇİMLERİ

1965 seçimlerinden sonra tek başına iktidara gelen A.P, sağın en güçlü partisi konumundaydı. 31 milletvekiliyle Meclis'e giren M.P, A.P iktidarı döneminde milletvekili istifalarıyla sarsıldı. Bölükbaşı, tüm çabalarına rağmen M.P'li milletvekillerinin partiden ayrılmaları ve A.P'ye geçmelerini engelleyemedi.¹⁵⁸ 1967 yılında 23'e düşen milletvekili sayısı 14 Nisan 1969'da 8 milletvekilinin toplu istifasının ardından 15'e indi. 1969 seçimleri öncesinde M.P Meclis'teki sandalye sayısının yarısını kaybetti. Bölükbaşı, partiden istifa ederek A.P'ye geçen milletvekilleri hakkında ağır ithamlarda bulundu.¹⁵⁹

M.P, bu dönemde yalnızca Meclis'te değil parti tabanında da önemli ölçüde kayıp vermiştir. Türkeş'in C.K.M.P'yi ele geçirmesinden sonra, M.P'nin geleneksel milliyetçi tabanı giderek C.K.M.P'ye kaymaya başladı. Altmışlı yılların sonuna doğru sağ ve sol arasında başlayan kutuplaşmada C.K.M.P, özellikle milliyetçi sağ gençliği bünyesinde toplamayı başardı ve komünizmle mücadelede iktidar partisi A.P ve M.P'ye oranla daha öne çıkmaya başladı. Öte yandan muhafazakar ve dindar kesim A.P'yi desteklemeye devam etmiştir. Daha önce İnönü ve C.H.P'ye karşı sert muhalefetiyle geleneksel çizgisine çekilen M.P, A.P iktidarına karşı muhalefeti aynı şekilde sürdürememiştir. M.P'nin orduyla olan ilişkiler ve komünizmle mücadele konusundaki A.P eleştirisi sağ seçmenler üzerinde etkili olamadı. 1969 seçimleri öncesinde M.P, A.P karşısında geleneksel yöntemlerle mevzi kazanmaya çalıştı. A.P tarafından atanan ve ardından "şeriata dayalı devlet kurmaya çalıştığı" iddiasıyla görevden alınan Diyanet İşleri Başkanı İbrahim Elmalı'nın M.P'yi tercih etmesi ve milletvekili aday olması sonucu değiştirmemiş, hiçbir zaman dinsel kimliği bütünüyle ön planda tutmayan M.P'ye dindar kesim yönelmemiştir. Kaldı ki ilerleyen yıllarda Necmettin Erbakan'ın kuracağı partiler aracılığıyla bu kesimin M.P'yle kurduğu cılız ilişki de iyice

¹⁵⁸ Bölükbaşı'nın seçimlerden önce milletvekilliğine aday olan partililerden milletvekili seçildikten sonra partiden ayrılmayacaklarına dair taahhütname imzalattığı söylenmektedir. "Partimden ayrılmayacağıma namusum üzerine yemin ederim, ayrılırsam karım boş düşsün" gibi ifadeler taşıyan bu yazılı belgeye rağmen Bölükbaşı, milletvekillerinin partiden ayrılmalarını engelleyememiştir. Taha Kıvanç, "Osman Bölükbaşı'nı Tanır mıydınız?", **Yenişafak**, 10 Şubat 2002.

¹⁵⁹ Bölükbaşı, 8 milletvekilinin M.P'den istifası hakkında "Onlar döneklilik yaparsa, kız diye aldıklarımız dul çıkarsa, ben ne yapabilirim?" demiştir. "23 kişilik MP'den 8 istifa var", **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1967. "Bir partiyi terkedip diğerine kaçanlar cüzdani kabarık hovardanın kucağına atılan fahişeden daha aşağılıktırlar". "Bölükbaşı çıkarı uğruna partisini bırakanlara çattı", **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1967. Bir başka konuşmasında ise parti değiştiren senator ve mebusları "kocasının boynuna takmış olduğu altınla başka erkeğe kaçan kadın" a benzetmiştir. "Bölükbaşı: Türkiye'de kitaba uydurulmuş soygun var", **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1967.

azalacaktır. M.P aynı şekilde A.P tarafından görevden alınan Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'a kapısını açarak A.P'ye karşı yeni bir mevzi kazanabileceğini hesaplamıştır.

A.P iktidarının görev süresi tamamlanmadan 11 Mart 1969'da görevden aldığı Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, emekli olduktan sonra Bölükbaşı ile temas kurdu ve 1969 seçimlerinde M.P'yi destekledi. Bölükbaşı'nın Kırşehir'de yaptığı ilk seçim konuşmasını ileride partinin başına geçecek olan Tural da dinledi.¹⁶⁰ Bu seçimlerde Tural'ın eşi M.P'den milletvekili aday oldu. M.P, Cemal Tural'ı partiye kabul etmekle, A.P iktidarının komünizmle mücadelede yetersiz kaldığını kanıtlamak ve A.P iktidarının komünizme karşı mücadelesiyle ün yapan Tural'ı görevden almasını seçim malzemesi yapmak istemiştir.

1969 seçimleri Bölükbaşı'nın siyasi hayatında bir bakıma dönüm noktasıdır. Bölükbaşı'nın katıldığı bu son seçimlerde partinin aldığı oy siyaseti bırakmasında etkili olacaktır. Aslında Bölükbaşı, 1965 seçimlerinden sonra siyasetten ayrılmayı düşünmeye başlamış, kimi zaman da bunu açıkça ifade etmiştir. Mesela 1967 Mayıs'ında Bölükbaşı, "Partiyi selametle yürütecek birisini bulsam siyasetten çekileceğim" diyordu.¹⁶¹

27 Mayıs sonrasında yapılan 1961 seçimlerinde "sağ seçmen" her ne kadar D.P'nin devamı olduğu iddiasındaki A.P'ye yöneldiyse de Bölükbaşı'nın C.K.M.P'si ciddi bir oy almıştı. 1965 seçimlerinde ise Bölükbaşı'nın C.K.M.P'den ayrılarak yeniden kurduğu M.P oy kaybına uğramış, parti küçülmüştü. Bölükbaşı 1965 seçimlerinde A.P'yi tek başına iktidara getiren seçmenin 4 yıllık Demirel hükümeti döneminden memnun kalmadığını, A.P'nin gerçekte D.P devamında olma iddiasının politik bir oyun olduğunu anladığını düşünüyor ve sağ seçmenin önünde M.P'nin bir alternatif olduğuna inanıyordu. Oysa ki aynı dönemde parti, yukarıda da belirttiğimiz gibi yarıya yakın milletvekilini A.P'ye kaptırmıştı. Sağ seçmen Bölükbaşı'yı geleneksel olarak takdir ediyor, iktidarlara yönelttiği eleştirilere hak veriyor fakat partisini iktidar adayı olarak görmüyordu. D.P döneminde de seçmenler Bölükbaşı'nın muhalif konuşmalarını onaylıyor fakat seçimlerde partisine rağbet etmiyordu. Bu durumun

¹⁶⁰ "Bölükbaşı ilk seçim konuşmasını Kırşehir'de yaptı", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1969

¹⁶¹ "Açıkhava toplantısında Bölükbaşı...", *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1967

farkında olan Bölükbaşı, o dönemde alkışları kendisine, oyları D.P'ye veren seçmenden yakınıyordu. 27 Mayıs'tan sonra da mitinglerde kendisini dinleyen seçmenin sıra oy vermeye geldiğinde A.P'ye yönelmesinden şikayet ediyordu. Bölükbaşı'nın iktidarlara yönelttiği sert eleştiriler sadece seçim öncesi meydanları dolduranların hükümetlere ve genel olarak siyasilere duydukları tepkiyi boşaltmalarına ve rahatlamlarına yardımcı oluyordu. D.P döneminde olduğu gibi şimdi de sağ seçmen iktidar partisi A.P'ye yönelmeye ve M.P'yi iktidar adayı bir parti olarak görmemeye devam ediyordu. Bölükbaşı ise ilk defa 1969 seçimleri öncesinde "iktidar olmak"tan söz ediyordu.

1967 Nisan ayında 8 milletvekilinin partiden istifa etmesinden bir ay sonra Bölükbaşı, gelecek seçimlerde Başbakan olacağını söylüyordu: "Kılıcı çektik 69'da iktidara geleceğiz. Morrison şirketinin mümessili olmadan da iktidara gelebilen bir başvekili millet görecektir. Bu bir kehanet değil, milletten her gün artan bir alaka ve itimad gören liderin ihtirassız inancıdır."¹⁶² Bölükbaşı aynı yıl Ağustos ayında Almanya ve Belçika'yı ziyaret ederek Türk işçilerinin sorunlarını dinlemiş ve yurda dönüşünde Demirel ve Sunay'ı ziyaret ederek yurtdışındaki Türkler'in sorunlarıyla ilgili bilgiler vermişti. Bu seyahatte gördüğü ilgi Bölükbaşı'nın moralini yükseltmişti. Milletvekili istifalarını "siyasi ahlaksızlık" olarak gören Bölükbaşı, 1969'da seçmenin "hile ve oyunları"ni gördüğü A.P'yi cezalandıracağına inanıyordu. Seçim konuşmalarında partisinin iktidara geleceğini tekrarlayan Bölükbaşı aslında seçimlerden sürpriz bir sonuç ümit ediyordu: "Sandıktan çıkacak bir De Gaulle bekliyorum. Bizde de böyleleri sandıktan çıktığı, siyasi hayat, fazilet ve liyakat sahibi vatanseverlerin hakimiyeti altına geçtiği zamandır ki, gerçekten mamur, müreffeh ve kudretli bir Türkiye kurulacaktır. Bundan başka kurtuluş yolu yoktur."¹⁶³

12 Ekim 1969'da yapılan genel seçimlere 8 parti katıldı. Yüzde 64.3 ile en düşük katılımın gerçekleştiği seçimlerde, A.P oy kaybetmesine karşın yine birinci parti olmayı başardı. A.P, yüzde 46.5'lik oy oranıyla 256 milletvekili çıkardı. C.H.P yüzde 27.3 ile 143 sandalye, Ortanın Solu hareketine karşı çıkan C.H.P'lilerin kurduğu Güven Partisi (G.P) yüzde 6.6 ile 15 sandalye kazandı. Bölükbaşı'nın M.P'si yüzde 3.2 oy oranıyla 6 milletvekilli kazanabildi. M.H.P ise yüzde 3.0 ile sadece Alparslan Türkeş'i Meclis'e

¹⁶² "Bölükbaşı 1969'da başvekil olacağını söyledi", *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1967

¹⁶³ "Bölükbaşı: Fakir düşmüş olmak bizi yeis ve ümitsizliğe sevketmemeli", *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1969

sokabildi. T.B.P yüzde 2.8 ile 8, Y.T.P yüzde 2.2 ile 6, T.İ.P yüzde 2.8 ile 2 ve bağımsızlar yüzde 5.6 ile 13 milletvekilliği kazandı.¹⁶⁴

M.P'nin 1965 seçimlerinde yüzde 6.3 olan oy oranı 3.2'ye, 31 olan milletvekili sayısı ise 6'ya düştü. 1965 seçimlerinde 600 bine yakın oy alan M.P'ye bu seçimlerde 292.691 oy çıktı.¹⁶⁵ 1950 seçimlerinden itibaren Bölükbaşı'nın partilerinin aldığı oy sayısı ve yüzdelerine bakıldığında 1961 seçimlerinin tepe noktası olduğu bir tablo ortaya çıkmaktadır. M.P 1965 ve 1969 seçimlerinde yarı yarıya oy kaybederek 1973 seçimlerinde Meclis dışında kalmıştır. M.P, 1969 seçimleriyle birlikte üçüncü parti olma özelliğini kaybetti. M.H.P'nin oylarının büyük bir kısmının Bölükbaşı'nın seçmen çevresinden çıkması, ileride M.P tabanının bu partiye kaymaya devam edeceğini gösteriyordu. M.P'nin 1969 seçimlerinde aldığı oy partinin geleceğine yönelik tartışmaları başlattı.

1961 seçimlerinden 1969 seçimlerine kadar devam eden dönemde, Osman Bölükbaşı'nın siyasi pozisyonunu temelde iki sorun belirlemiş ve bu sorunlar çerçevesinde muhalefet anlayışını devam ettirmiştir. Birincisi ordu-siyaset ilişkisidir. 1961 seçimlerinden sonra kurulan C.H.P-A.P koalisyon hükümetinin ilk dönemlerinde Bölükbaşı, af tartışması ve 22 Şubat darbe girişiminde ortaya koyduğu politikalarla 27 Mayıs sonrası oturtulmaya çalışılan düzenin savunucusu rolündedir. Ancak İnönü'nün 22 Şubatla birlikte ordunun da desteğini alarak iktidarını sağlamlaştırması, Bölükbaşı'nın muhalefetini yeniden bu noktada toplamasına, C.H.P+Ordu=İktidar formülü ekseninde muhalefet yapmasına imkan tanımıştır. Bölükbaşı, C.K.M.P'den ayrılarak M.P'yi kurmasıyla birlikte, ordu-siyaset ilişkisi ekseninde C.H.P'ye karşı sert muhalefet izlemiştir. Benzer şekilde A.P iktidarını da orduyla kurduğu ilişki nedeniyle eleştirmiş ve bu muhalefet anlayışının en iyi örneğini de Sunay'ın Cumhurbaşkanlığına seçilmesi olayında ortaya koyduğu tavırla göstermiştir. Bölükbaşı'nın bu dönemdeki siyasi pozisyonunu belirleyen diğer sorun komünizmle mücadeledir. Bölükbaşı, anti-komünizmi öncelikle askerlerin siyasi alandaki etkisini sınırlandırarak meşrulaştırmada kullanmıştır. 22 Şubat darbesinden sonra demokrasi için alınacak tedbirlerden biri olarak komünizmle mücadeleyi dile getiren Bölükbaşı, daha sonra göreceğimiz gibi 12 Mart müdahalesini de anti-komünizm temelinde meşrulaştıracaktır. Bölükbaşı, İnönü

¹⁶⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi C.III..., s. 214

¹⁶⁵ Gevgilili, Yükseliş ve Düşüş..., s. 392

hükümetlerini, M.P'nin koalisyonda olduğu dönemde ortaklarını ve nihayet Demirel hükümetini komünizmle mücadelede yetersiz kalmakla eleştirmiştir. Bölükbaşı, ayrıca anti-komünizmi, altmışlı yıllar boyunca siyasi kimlik kazandırmakta zorlandığı partisine ve tabana karşı da kullanmıştır. D.P döneminde demokrasi mücadelesini çeşitli baskılarla kendisi tecrübe etmek durumunda kalan Osman Bölükbaşı, 27 Mayıs'tan sonra da dönemin olayları ve iktidarları karşısında sert muhalefetini, tek başına parti üslubuyla devam ettirmiştir. Ancak, Bölükbaşı'nın kişisel kararları ve doğrularına, geleneksel sadakat, ahlak ve ilkelerine dayalı siyaset anlayışı, altmışlı yıllar boyunca parlamenter seviyede partinin çözülmesine, iktidar partileri lehine kopmalara neden olmuştur.

YEDİNCİ BÖLÜM

BÖLÜKBAŞI'NIN SİYASETTEN AYRILMA DÖNEMİ (1969-1973)

7.1. SEÇİM SONRASI M.P'DEKİ GELİŞMELER

1969 seçimlerinden sonra M.P'de, partinin geleceğine yönelik tartışmalar başladı. Bölükbaşı, seçim sonuçlarından sonra istifasını sunmadı fakat parti içerisinde Bölükbaşı'nın yakın bir zamanda siyaseti bırakmak niyetinde olduğu konuşuluyordu. M.P, Bölükbaşı ile anılan bir parti durumundaydı ve ileride partinin başına kimin geçeceği ciddi bir sorundu. Öte yandan partiyi büyütme ve "kişi partisi" olmaktan çıkarıp "fikir partisi" haline getirmeye yönelik herhangi bir adım atılmamıştı. Gevgilili'nin deyişiyle "Bölükbaşı'nın renkli kişiliği de M.P'yi canlandırmaya artık yetmemekteydi."¹

1969 seçimlerinden hemen sonra bir kısım M.P'li, Necmettin Erbakan'ı halihazırdaki partinin yeni lideri olarak görmek isteyecektir. 1969 seçimlerinde Konya'dan bağımsız milletvekili olarak Meclis'e giren Necmettin Erbakan M.P ile yakınlaşarak yeni bir parti kurmak istiyordu. Erbakan'ın M.P'ye girmesi ve daha sonra genel başkan yapılarak partiye yeni bir atılım sağlama düşüncesi bazı M.P'li milletvekilleri arasında taraftar buldu.² Vatandaşın artık M.P'nin iktidara gelebileceği kanaatinden uzaklaştığına inanan M.P'liler yeni bir partinin kurulmasını ve yeni bir isim altında birleşmesini istiyordu. Bazı bağımsız ve A.P'li milletvekillerinin katılımıyla Meclis'te grup oluşturulması için temaslar yapıldı. Erbakan'la birlikte yeni bir parti için M.P adına temasları Fehmi Cumalıoğlu, İsmet Kapısız ve Ahmet Bilgin yürütüyordu.³ Bölükbaşı, Erbakan'ın kendisine yakın kişilerle birlikte M.P'yi kullanarak yeni bir siyasi parti kurma fikrine karşı çıkıyordu.⁴ Türkeş'in C.K.M.P'yi ele geçirme operasyonuna benzer bir teşebbüs Bölükbaşı'yı rahatsız ediyordu. Genel Başkanlık görevini ve partinin geleceğini Erbakan gibi siyasi düşüncesini tasvip etmediği bir isme bırakmak niyetinde değildi. Zaten bir süre sonra Erbakan ismi etrafındaki tartışma sona

¹ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 392

² "Erbakan MP'ye dün de davet edildi", *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1969

³ Orhan Duru, "M.P-Erbakan mihreri etrafında yeni bir kuruluş için çalışılıyor", *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1969

⁴ "Erbakan MP'ye...", *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1969

erdi. Erbakan 8 Şubat 1970'te Milli Nizam Partisi (M.N.P) adıyla kendi örgütünü kurdu.⁵

2 Mayıs 1970'te yapılan M.P 4. Büyük Kongresi partililer arasında yumruklaşmaya varan tartışmalara neden oldu. Başkanlık Divanı seçimlerinde kavgaya çıktı.⁶ Bölükbaşı, bu kongrede yaptığı konuşmada siyaset sahnesinden sorunsuz bir şekilde ayrılma isteğini açığa vuruyordu: “Maddi ve manevi çöküntü içindeyim. Benim 25 yılda çektiğime 25 gün dayanacak insan az bulunur. Hiçbir mevki için oy istemiyorum, bir nefer olarak kalacağım. Partiyi yaşatamazsanız onun türbesinin bekçisiyim.”⁷ Bölükbaşı, bu ve benzeri duygusal konuşmalarla hem partililere sitem ediyor hem de genel başkanlık görevinden biran önce ayrılmak niyetini tekrarlayarak partinin geleceği için endişe duyduğunu söylüyordu. Bölükbaşı, 4. Büyük Kongre’de adaylığını koymayacağını açıklamasına rağmen yeniden M.P Genel Başkanlığı’na getirildi.⁸

Bir grup M.P’li, partinin 1973 seçimlerine tek başına girmesi halinde başarısız olacağına inanmaya başlamıştı. Bu amaçla partinin diğer partilerle işbirliği yapması fikri gündeme geldi. G.P, Y.T.P ve M.P’nin birleşmesi gündeme geldiğinde parti yeni bir krizin içine girdi. Önce her üç partinin genel kurulu birleşme kararı aldı⁹, ardından M.P birleşme kararından vazgeçti.¹⁰ Bölükbaşı, Feyzioğlu ve Y.T.P’nin yeni lideri Tahsin Banguoğlu’nun önderliğinde oluşturulması düşünülen tek parti için gerekli protokol 16 Ekim 1970’te onaylandı. Koç-Kartal-Başak’tan oluşan üç partinin simgeleriyle bütünleşecek olan partinin protokolü onaylandığı halde Bölükbaşı yıl sonuna doğru birleşme tasarısını yüzüstü bıraktı.¹¹ Böylece Milliyetçi Cephe olarak

⁵ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 424

⁶ “İhtiyarlar grubu” olarak isimlendirilen Bölükbaşı taraftarlarının İstanbul İl Başkanı Sabih Atlı’yı aday göstermeleri karşısında gençler eski milletvekili Mehmet Ali Arsan’ı aday göstermek istiyordu. Ancak Arsan’ın G.İ.K üyesi olması nedeniyle adaylığını koyamayacağı açıklandı ve seçimler tek adayla gerçekleşti. Gençlerin Arsan’ı ısrarla Başkanlık Divanı’na oturtmaya çalışması iki grup arasında kavgaya çıkmasına neden oldu. Bu olayın yatışacağı sırada bu defa kesin ihraç isteğiyle Haysiyet Divanı’na verilen Genel Başkan Yardımcısı Sami Binicioğlu ve taraftarlarının salona girmesi yeni bir kavgaya neden oldu. Binicioğlu taraftarlarının bir kısmının delege olmadığı tespit edilince salon boşaltılarak delegeler polis kontrolüyle tekrar içeriye alındı. Delegelerin boşaltıldığı sırada Bölükbaşı’nın da pencereden atılarak kongreyi terk ettiği ve bir süre sonra tekrar geri döndüğü görüldü. “M.P Kongresinde kavgaya çıktı, kürsü parçalandı”, *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1970.

⁷ “Bölükbaşı karamsar: “Başımıza geleceklere söylemeye dilim varmıyor”, *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1970

⁸ “Adaylığını koymadığını açıklamasına rağmen Bölükbaşı yine başkan seçildi”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1970. Bölükbaşı 534 geçerli oyun 488’ini aldı; oylardan 5’i Cemal Tural’a, 1’i Suna Tural’a, 12’si M.P’den ihraç edilen Sami Binicioğlu’na, 3’ü Necati Yılmaz’a, 10’u Hilmi İşgüzar’a, 8’i Seyi Faruk Önder’e, 1’i Necati Bıyık’a çıktı. Genel Başkanlık için kullanılan oylar bile partideki durum hakkında yeterli ipucu vermektedir.

⁹ “GP, MP ve YTP birleşme kararı aldı”, *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1970

¹⁰ “MP birleşme kararından vazgeçiyor”, *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1970

¹¹ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 425-426

düşünülen üçlü birleşme gerçekleşmedi fakat birleşme kararı M.P'yi ikiye böldü. Birleşmeye karşı çıkan M.P Genel Sekreter Yardımcısı İstiklal Yaradılış, kararın kabulünden sonra görevinden istifa etti.¹² Birleşme kararından vazgeçildiğinde ise Genel Başkan Vekili Faruk Önder, kendisinin birleşme taraftarı olduğunu açıkladı ve kesin ihraç kararıyla Haysiyet Divanı'na sevk edildi.¹³ Birleşme sorunu Bölükbaşı'nın partideki hakimiyetini iyice zayıflattı. Liderlerinden bağımsız hareket eden M.P'nin önemli isimleri, Bölükbaşı'nın karşı çıkmasına rağmen G.P'nin Kongresi'ne izleyici olarak katıldı.¹⁴ Bazı M.P'lilerin herşeye rağmen birleşmeye çalışması üzerine Bölükbaşı, "muhaliflerin parti binasına bile girmesini önleyerek" birleşme tasarısını tamamen durdurdu.¹⁵ Bölükbaşı'nın birleşme konusundaki tavrının değişme nedeni, "Feyzioğlu'nun önder olmak istediği kuşkusu"dur.¹⁶ Birleşme sonucunda M.P'nin siyaset sahnesinden tamamen silinme ihtimaline karşılık Bölükbaşı, herşeye rağmen partiyi ayakta tutmayı ve kendisinden sonraki lidere sorunsuz devretmeyi tercih etmiştir.

M.P içindeki tartışmalar partinin daha da küçülmesine neden olmuştur. Bir kısım M.P'linin partiden ayrılmasına varan tartışmaların iki boyutu vardır: Bölükbaşı'nın kişisel kararlarla partiyi yönetmeye devam etmek istemesi ve 1973 seçimlerinde partinin Meclis dışında kalma ihtimali. Bölükbaşı'nın birleşme tasarısına kişisel kararlar son vermesi, parti içindeki çatışmayı artırmış ve bu dönemde bazı M.P'liler diğer partilerle temas kurmaya başlamıştır. Parti tabanında ise dindar kesimlerin M.N.P, milliyetçilerin M.H.P, muhafazakarların ise büyük ölçüde A.P'ye kaymasına neden olmuştur.

1969 seçimlerinden sonra M.P içerisindeki gelişmeler Bölükbaşı'nın 1973 seçimlerinden önce genel başkanlık görevinden ayrılacağını gösteriyordu. Bölükbaşı, "partiyi kurtarma" adına liderlik görevine devam ettiği izlenimi uyandırıyor ve kesin karar için uygun bir zamanı kolluyordu. Bölükbaşı istifa kararını 1972 yılı sonunda yapılan kongreye sakladı.

¹² "GP, MP ve YTP...", *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1970

¹³ "Bölükbaşı'yı suçlayan Önder, görevinden uzaklaştırıldı", *Cumhuriyet*, 9 Aralık 1970

¹⁴ Önder, Kapısız, Özarda, Yörük, Bilgin, Ataman kongreye katılanlardandı. "GP Kongresine MP'liler de katıldı", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1971.

¹⁵ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 426

¹⁶ Gevgilili, *a.g.e.*, s. 426

7.2. 12 MART MUHTIRASI

Seçimlerden sonra A.P Genel Başkanı Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay tarafından yeniden hükümeti kurmakla görevlendirildi. 11 Şubat 1970'te yapılan bütçe oylamasında 41 A.P'li aleyhte oy kullandı. Bütçe 214'e karşı 224 oyla reddedildi.¹⁷ A.P'li milletvekillerinin aleyhte oy kullanması parti içerisindeki Demirel-Bilgiç çatışmasının bir sonucuydu. Eski Demokratların affi konusunda direnen milletvekilleri A.P'den ayrılma ve ihraç yoluyla biraraya gelerek Aralık 1970'te Demokrat Parti'yi kurdular. Bütçenin reddedilmesi üzerine Demirel istifa etti ve Sunay görevi tekrar Demirel'e verdi.

A.P'nin parçalanması ve Demirel'in bütçesinin reddedilmesi hükümetin gücünü zayıflattı. Bu arada bir önceki Demirel hükümeti döneminde başlayan üniversite işgal ve boykotları, grev, yürüyüş ve gösteriler devam ediyordu. Öğrenci hareketleri 1970'le birlikte değişmeye ve bazı gruplar silahlanmaya başlamıştı. 15-16 Haziran 1970'teki işçi olayları nedeniyle hükümet İstanbul ve Kocaeli'de sıkıyönetim ilan etti. Öte yandan sokak çatışmaları ve banka soygunları kamuoyunu rahatsız etmeye başladı. Bu dönemde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemleri gündemden düşmüyordu. 1971 Mart'ında dört Amerikalı askeri kaçıran eylemcilerin istekleri kabul edilmese de devlete açıkça meydan okudukları görülüyordu.¹⁸ Hükümetin olayları bastırmakta ve failleri yakalamakta güçlük çekmesi, giderek daha çok yıpranmasına neden oldu. Bütün bunlardan rahatsızlık duyan ordunun yeni bir darbe yapacağı yolunda söylentiler yayılıyordu.

Bu dönemde ordu içinde bir grup, "sol" bir askeri müdahale arayışındaydı. Doğan Avcıoğlu'nun başını çektiği bir grup sol aydın da ordu darbesiyle gerçekleşecek sosyalist bir devrimi savunuyordu. Doğan Avcıoğlu, Hasan Cemal, Uluç Gürkan gibi yazarların çıkardığı Devrim gazetesi bu dönemde ihtilalciler için ilgi odağıydı.¹⁹ Devrim grubu, "cici demokrasi" adını verdikleri parlamenter sistemi rafa kaldıracak ve sosyalizmin önünü açacak ilerici bir darbe için orduyu destekleyen yazılar kaleme alıyor

¹⁷ Toker, *İsmet Paşa'nın Son Yılları...*, s. 184

¹⁸ Toker, *a.g.e.*, s. 204-210

¹⁹ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, Ankara: İmge Kitabevi, 1994, s. 175

ve darbeyi hızlandırmayı amaçlayan “kışkırtıcı manşetler” atıyordu.²⁰ Öte yandan, 27 Mayıs darbesi öncesinde askerlerin işini kolaylaştıran öğrenci eylemlerini, darbe doğrultusunda kanalize etmeye çalışıyorlardı. Yine bu dönemde Devrim grubunun yanısıra Milli Demokratik Devrimciler, Proleter Devrimciler gibi sosyalist mücadele veren gruplar ile Dev-Genç, T.H.K.P/C gibi silahlı mücadeleyle sosyalist devrim arayışında olan hareketler vardı.²¹ Ordu içerisinde sol bir darbeyi savunan askerlerin yanında, orduya hakim olan esas düşünce D.P’nin devamı niteliğinde olan A.P’nin ve Başbakan Demirel’in devrilmesiydi. Demirel ise güvensizlik oyu almadan hükümetten çekilmeyi düşünmüyordu. 1971 yılına girildiğinde grevler, öğrenci olayları, sokak çatışmaları, banka soygunları ve ülke genelinde huzursuzluk ile ordu içerisinde darbe yanlıların arttığı görülüyordu.

12 Mart 1971 günü Türk Silahlı Kuvvetleri’nin üst yönetimi hükümete bir muhtıra verdi. Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve üç kuvvet komutanının imzaladığı muhtırada, parlamento ve hükümetin tutum ve icraatlarıyla memleketi “anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar” içine soktuğu, Anayasanın öngördüğü reformları yerine getirmediği ve memleketin geleceğinin ağır bir tehlike içine düşürüldüğü belirtiliyordu. Çare olarak, “partilerüstü bir anlayışla mevcut anarşik durumu giderecek, anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin kurulması” isteniyordu ve bunun gerçekleşmemesi durumunda Türk Silahlı Kuvvetleri’nin “idareyi doğrudan doğruya” ele alacağı belirtiliyordu.²² Muhtıranın anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmayacağını belirten Demirel hemen istifa etti. Cumhurbaşkanı Sunay ise ordunun görevini yaptığını belirtti.²³

Muhtıra başlangıçta sol çevrelerce desteklendi fakat 12 Martçıların bekledikleri gibi “ilerici askerler” olmadıkları kısa zamanda ortaya çıktı. 12 Martçıların ilk işi, ordu

²⁰ Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım*, 2. Baskı, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999, s. 249-250

²¹ Devrim grubu, M.D.D’ciler gibi dönemin sosyalist fikir hareketlerini inceleyen bir çalışma için bkz. Kaçmazoğlu, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a...*, s. 40-138. M.D.D hakkında ayrıntılı bilgi için Mihri Belli, *Milli Demokratik Devrim*, Ankara: Aydınlik Yay., 1970. M.D.D’nin önderi Belli’nin anıları için bkz. Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım: Mihri Belli’nin Anıları 1-2*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1989. Dönemin Türk soluna ve sosyalist mücadele veren gruplara ışık tutan bir anı kitabı için bkz. Gün Zileli, *Yarıma (1954-1972)*, İstanbul: İletişim, 2002.

²² Muhtıranın tam metni için bkz. Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.278, Toker, *İsmet Paşa’nın Son Yılları...*, s. 215, Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş...*, s. 453.

²³ *Cumhuriyet Ansiklopedisi C.III...*, s. 262

içinde sol bir darbe hazırlığı yapan subayları ordudan atmak oldu.²⁴ Bir süre sonra da aralarında Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal gibi isimlerin bulunduğu solcu yazar ve aydınlara yönelik tutuklamalar başladı.²⁵ Ardından sosyalist T.İ.P, İslamcı eğilimli M.N.P ile birlikte “düzene zararlı” görülen tüm siyasi ve sivil örgütler kapatıldı.²⁶ 12 Mart muhtırasından 1973 seçimlerine kadar devam eden ara rejim döneminde ülkeyi, askerlerin denetimindeki hükümetler yönetti.

1961 Anayasasında yapılan değişikliklerle özgürlüklerin sınırlandırıldığı ve askerlerin yönetimde daha çok söz sahibi olduğu ara rejim döneminde, Nihat Erim’in çoğunluğu Meclis dışından atanan üyelerle kurduğu iki hükümetin ardından Ferit Melen ve Naim Talu’nun kurduğu hükümetler 1973 seçimlerine kadar görev yaptı. Bu arada Meclis’in idam cezalarını onayladığı Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan 6 Mayıs 1972’de idam edildi.

12 Mart ve takip eden dönemde Bölükbaşı siyasi anlamda bir “suskunluk dönemi” yaşıyordu. Sağlık durumu nedeniyle daha önce Başkanlık görevini bırakmak istemesine rağmen göreve devam eden Bölükbaşı, Meclis kürsüsünde uzun süredir konuşmuyor, siyasi olaylarla ilgili açıklamada bulunmuyordu. D.P iktidarı döneminde parlamentonun en çok konuşan üyesi olan Bölükbaşı, 1969’dan sonra Meclis’te hiç söz almamıştı. Oysa ülke 12 Mart muhtırasını yaşamış, demokrasi bir kere daha keskin bir virajdan dönmüştü.

Bölükbaşı, 12 Mart muhtırasını tıpkı 27 Mayıs darbesi gibi meşru görmüştür. Daha önce askerlerin meşruluğu için anti-komünizmi kullanan Bölükbaşı, 12 Mart’ı da askerlerin sola karşı yürüttüğü mücadeleyle meşrulaştırmıştır. 12 Martçıların, askerleri kullanmak yoluyla sosyalist düzeni gerçekleştirmek isteyen sol aydınlar ile devrim için silahlı mücadeleyi benimseyen parti ve gerilla örgütlerini tasfiye eden uygulamalarını onaylamıştır. Komünizme karşı mücadelede yeterli tedbirleri almamakla suçladığı A.P iktidarının, orduyu siyasete müdahaleye sevkeden uygulamalarının 12 Mart’a zemin hazırladığını iddia etmiştir. M.P Genel Başkanlığı’ndan istifa ettiği 1972 kongresinde

²⁴ Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (Yay.Yön. Sina Akşin), 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi, 2002, s. 261

²⁵ Avcıoğlu, Selçuk ve Soysal , “Madanoğlu Davası” diye adlandırılan askeri ihtilal girişimiyle ilgili olarak yargılanacak ve yıl sonuna kadar tutuklu kalacaktır. Tutuklama ve işkence iddiaları hakkında bkz. İlhan Selçuk, *Ziverbey Köşkü*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1987.

²⁶ Karatepe, *Darbeler Anayasalar...*, s. 237

12 Mart ile ilgili kısa bir değerlendirmede bulunan Bölükbaşı, Türkiye’de yine bir darbe olduğu takdirde bunun tek sorumlusunun “münafık politikacılar” olacağını ne sürdüğü knuşmasında siyasi durumu Şu sözlerle zetleyecektir: “12 Mart muhtırasının verilmesinde politikacıların büyük suçu olduğu kanaatindeyim. Askerler memlekete el koyup idareyi ele almak istemiyorlar. Sabaha kadar sokak sokak dolaşan ve fesat yuvalarını basan bir subayın 12 Mart’ta ulaştığı bir saltanat yoktur. Gönül ister ki bu batağa istemeyerek girmiş olan ordu biran önce çıksın.”²⁷

7.3. BÖLÜKBAŞI’NIN GENEL BAŞKANLIK GÖREVİNDEN AYRILMASI

Genel seçimlere bir yıl kala 18 Kasım 1972’de M.P Büyük Kongresi toplandı. 1973 seçimlerinden önce siyasetten çekilmek niyetinde olan Bölükbaşı, bu kongrede öncelikle Genel Başkanlık görevinden ayrılmak istiyordu. Kongre öncesinde, sağlık durumu elvermediği için adaylığını koymayacağını, seçilmesi durumunda ise istifa edeceğini açıkladı.²⁸ Kongrede yaptığı knuşmada, 1965 ve 1967 kongrelerinde de görev almak istemediğini hatırlatan Bölükbaşı, 1969 seçimlerinde bütün enerjisinin bittiğini ne sürerek Şöyle diyordu:

“Seçimden sonra tam istifamı vereceğim sırada bir hükümet buhranı çıktı. Daha sonra istifamı verdim, ancak beni gene seçtiler, artık 61 yaşıdayım. Otuz yıla yakın bir çileli politik hayatım vardır. Türk demokrasi hayatında benim kadar ile çekmiş adam yoktur. Gemi aslanı gibi lider olmak istemiyorum. Onbeş yirmi günde bir yataktan zor kalkıyorum. İki adım atacak halim yok. Bölükbaşı  senedir Mecliste kürsüye çıkmamıştır. Bugün partiye hizmet edemiyorum. Kararım kesindir. Beni seseniz bile derhal istifa edeceğim.”²⁹

M.P kongresi, aday olmamasına rağmen Osman Bölükbaşı’yı yeniden Genel Başkan seçti. Bunun zerine Bölükbaşı, kararımı uyguladı ve M.P Genel Başkanlığı’ndan çekildiğini açıkladı.³⁰ Bölükbaşı, M.P Genel Merkezi’ne gönderdiği

²⁷ “Seçilirse istifa edeceğini söyleyen Bölükbaşı tekrar MP Genel Başkanlığına getirildi”, *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1972

²⁸ “MP Büyük Kongresi 3 saat geç başladı”, *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1972

²⁹ “Seçilirse istifa...”, *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1972

³⁰ Bölükbaşı’dan altı ay önce İsmet İnn C.H.P Genel Başkanlığı’ndan ayrılmıştı. 6 Mayıs 1972’de yapılan kongrede Kurultay Başkanlığı’na kendi adayı yerine Bülent Ecevit’in adayı başkan seçilince ertesinin gün İnn 33 yıllık Genel Başkanlık görevinden istifa etmişti. İnn’ye göre çok daha genç bir yaşıta olan Bölükbaşı ise sağlık nedenlerini gerekçe göstererek görevinden ayrılıyordu. İnn’nn istifasını geç kalmış bir istifa olarak yorumlayan Nadir Nadi, Bölükbaşı’yı zamanında görevi bıraktığı için takdir ediyordu. Nadi, “Sözünü Tutan Adam” başlığıyla yayımladığı yazısında kongrede yeniden başkan seçildiği takdirde istifa edeceğini açıklayan ve istifa eden Osman Bölükbaşı’yı övmektedir. Nadir Nadi, “Sözünü Tutan Adam”, *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1972.

mektupta istemeden Genel Başkan seçildiğini belirterek şöyle diyordu: “Bu neticeyi sayın delege arkadaşlarımla şahsıma olan sevgi ve itimatlarının müstesna bir tezahürü olarak şükranla karşılamakla beraber sağlık durumumun ciddiyeti, kararımı değiştirmeme imkan vermediğinden büyük bir teessür içinde parti Genel Başkanlığından istifa ediyorum. Bundan sonra da bir nefer olarak takatim nispetinde partinin ideallerinin emrinde ve hizmetinde olacağıma şüphe yoktur.”³¹

M.P içerisinde, Bölükbaşı'nın göreve tekrar döneceğini bekleyenler vardı. Nitekim Genel İdare Kurulu istifa kararının ardından Bölükbaşı'yı üç ay izinli saydıklarını açıkladı. M.P'nin yeni Genel Başkanını belirleyecek olan kongre 10 Haziran 1973'te yapılacaktı. Bölükbaşı, 5 Mayıs günü kendisini evinde ziyaret ederek Genel Başkanlığa dönmesini isteyen M.P heyetine bunun mümkün olmadığını belirterek “Milletvekili seçimlerine katılmamak konusunda kesin kararlıyım. Yorgunum, dinlenmek istiyorum. Ama siyasetten çekilmek için henüz karar vermiş değilim” diyordu.³²

Genel Başkanlık görevinden ayrılmış ve genel seçimlere katılmayacağını açıklamış olan Bölükbaşı, esasında bu haliyle siyasetten çekilmiş oluyordu. Ama henüz partinin başına kimin geçeceği belli değildi ve milletvekilliği görevi devam ediyordu. Bölükbaşı, kongre sonrası partinin durumunu değerlendirdikten sonra kararını verecekti.

7.4. BÖLÜKBAŞI'NIN PARTİ VE MİLLETVEKİLİĞİNDEN İSTİFASI

10 Haziran 1973'te yapılan M.P Kongresi'nde, boşalan başkanlık koltuğuna emekli orgeneral Cemal Tural getirildi.³³ Tural, tek aday olarak katıldığı seçimde 4

³¹ “Bölükbaşı'nın M.P Genel Merkezi'ne gönderdiği mektup”, **Hürriyet**, 23 Kasım 1972

³² “Bölükbaşı adaylığını koymuyor”, **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1973

³³ Cemal Tural, 1905 yılında Erzincan'da doğdu. 1923 yılında Kuleli Askeri Lisesi'nden, 1925 yılında Asteğmen rütbesi ile Harp Okulu'ndan mezun oldu. 1930 yılına kadar Meclis Muhafız Takım Komutanlığı yaptı. 1930 yılında girdiği Harp Akademisi'ni 1933 yılında bitirerek Kurmay oldu. 1954 yılına kadar çeşitli Karargah ve Birliklerde görev yaptı. 1954 yılında Tuğgeneral, 1956 yılında Tümgeneral, 1959 yılında Korgeneral ve 1961 yılında Orgeneralliğe yükseldi. Tuğgeneral rütbesi ile 57. Tümen Komutanlığı ve 1. Ordu Kurmay Başkanlığı, Tümgeneral rütbesi ile Genelkurmay Harekat Başkan Yardımcılığı, Genelkurmay Plan Harekat Daire Başkanlığı ve 66. Tümen Komutanlığı, Korgeneral rütbesi ile 2. ve 7. Kolordu Komutanlığı ve 1. Ordu Komutan Vekilliği görevlerinde bulundu. Orgeneral rütbesinde 2. Ordu Komutanı iken, 22 Ağustos 1964 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na, 16 Mart 1966 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na atandı. 16 Mart 1969 tarihinde atandığı Yüksek Askeri Şura Üyeliği görevinden 16 Ağustos 1969 tarihinde emekli oldu. <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/gnkurbask/cemaltural.htm>, 24.04.2004.

çekimser oya karşılık 571 delegenin oyuyla M.P Genel Başkanı seçildi. Bölükbaşı'nın katılmadığı kongrede Tural, M.P'nin seçimlere yeni bir kimlikle gireceğini açıkladı.³⁴

Cemal Tural, Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmişti. A.P lideri Süleyman Demirel, ordu ile yakınlaşma stratejisinin bir parçası olarak Genelkurmay Başkanlığı döneminde komünizme karşı mücadele veren Cemal Tural'ı destekledi. Sunay'ın önerisiyle atadığı Cemal Tural'ı, yine Sunay'ın desteğiyle 1969 Mart'ında görev süresi tamamlanmadan Genelkurmay Başkanlığı'ndan aldı. Tural'ın komünizmle mücadeleden aldığı cesaretle siyasete daha çok müdahaleye başlaması, anti-komünist düşünce ve uygulamalarının gerek basında gerekse ordu içerisinde giderek tepkiyle karşılanması ve nihayetinde A.P iktidarının orduyla yakınlaşmak konusunda anti-komünizmin yeterli bir araç olmadığını anlaması bu kararın verilmesinde etkili olmuştur. Cemal Tural, emekliye ayrıldıktan sonra M.P'ye katıldı. Tural'ın M.P'yi tercih etmesinin bir nedeni A.P ve özellikle Demirel ile uzlaşamayacak olmasıydı. C.K.M.P'de ise artık Türkeş ve ekibi ağırlığını koymuştu. Öte yandan Bölükbaşı sonrası liderlik sıkıntısı yaşayacak olan M.P, Tural için uygun bir adrestir. 1969 seçimlerinde M.P'yi destekleyen Cemal Tural, 1970 Kongresi'nde Genel Başkanlığa adaylığını koydu. Ardından da Osman Bölükbaşı'nın görevi bırakmasını bekleyerek parti içinde liderlik için destek aradı. Bölükbaşı'nın 1972 Kongresi'nde Genel Başkanlık görevinden ayrılmasından sonra, M.P içerisinde, Cemal Tural'ın partinin yeni lideri olacağı yolundaki kanaat güçlenmeye başladı.

Osman Bölükbaşı, Genelkurmay Başkanlığı döneminde Cemal Tural'ın A.P ile kurduğu ilişkiyi çift taraflı eleştiriyordu. Bir yandan A.P iktidarını Tural'ın emirlerine boyun eğmekle ve güçsüzlükle suçluyor, öte yandan Cumhurbaşkanlığını hedefleyen Tural'ın A.P iktidarının güçsüzlüğünden aldığı cesaretle siyasete daha çok müdahale etmeye başlamasını ve kendisini Cumhurbaşkanı Sunay'ın veliahtı olarak görmesini eleştiriyordu. Bölükbaşı, aynı zamanda komünizmle mücadelede yeterli tedbir almamakla suçladığı A.P iktidarının karşısında Tural'ın dolayısıyla askerlerin komünizmle mücadelesini destekliyordu. Bölükbaşı, Tural'ın emekli olduktan sonra M.P'ye katılımını siyasi bir manevra olarak A.P'ye karşı kullanmak istemiştir. A.P'nin

³⁴ "MP'de Bölükbaşı siyasetten çekilince boşalan başkanlığa emekli orgeneral Cemal Tural getirildi", *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1973

görevden uzaklaştırdığı ve sağ seçmenlerin gözünde anti-komünist düşünceleriyle ünlenen Tural'ın partiye katılmasını seçim malzemesi yapmak istemiştir.

Bölükbaşı, anti-komünizm konusunda anlaştığı Cemal Tural'ın, seçimlerden sonra kendi koltuğuna geçmek isteğine karşı çıkmıştır. Tural'ın askeri geçmişi ve zamanında askerin siyasete müdahalesini savunan görüşleri nedeniyle partinin başına geçmesini uygun bulmamaktadır. Ancak, Genel Başkanlık görevinden istifa ettikten sonra ortada tek güçlü aday olarak Tural'ın bulunması ve parti içinde giderek destek kazanmasına da müdahale etmemiştir. 1972 Kongresi'nde Genel Başkanlık görevinden ayrılan Bölükbaşı'nın bu dönemde M.P yöneticileri ile bağları iyice zayıflamıştır. Kongre öncesinde Tural hakkında olumsuz söz sarfetmeyen Bölükbaşı, Tural'ın Genel Başkan seçildiği kongreye ise katılmamıştır.

Bazı M.P'liler Bölükbaşı'nın Genel Başkanlık görevinden ayrılmasından sonra partide devam edip etmemeyi düşünüyordu. Bir kısım M.P'li ise kararını kongre sonrası gelişmelere göre değerlendirmeyi tercih ediyordu. Tural, M.P Genel Başkanı seçildikten sonra partinin yeni bir kimlikle siyasete devam edeceğini duyuruyor, konuşmalarında daha çok özgürlüklerden ve liberal görüşlerden bahsediyordu. Düşünce özgürlüğünü savunmaya başlayan Tural, 21 Temmuz'da "Fikir suçu diye bir suç tanımıyoruz" diyordu.³⁵ Komünist partilerin serbest bırakılması gerektiğini savunmaya başlayan Tural'ın bu görüşü, hem Tural'ı destekleyenler hem de geleneksel M.P tabanında tepkiye neden oldu. Öte yandan Cemal Tural'ın, 12 Mart sonrasında özgürlüklerden bahsetmeye başlaması özellikle sol çevrelerde tepkiyle karşılandı.³⁶

Genel Başkanlık görevinden ayrıldıktan sonra M.P ile bağları zayıflayan Bölükbaşı, Cemal Tural'ın Genel Başkan seçildiği kongreden sonra parti ile bağlarını tamamen koparmıştır. Bu dönemde yalnızca Tural'ın izlediği siyaseti takip etmekle yetinmiştir. Bölükbaşı 1 Temmuz 1973'te, Meclis'in tatile çıkması üzerine Parlamento

³⁵ Demirel, ertesi gün "Fikir suçu cezasız kalamaz" sözleriyle cevap veriyordu. Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş...**, s. 606

³⁶ Tural'ın Akşam gazetesi yazarı İlhami Soysal'ı Genelkurmay Başkanlığı döneminde dövdürdüğüne ilişkin iddia akıllardan çıkmamıştı. Gazeteci Fikret Otyam, Tural'ın kendisine yönelik bazı suikast teşebbüslerinin olduğu yolundaki açıklamalarını geçmişte Tural'ın yaptıklarıyla cevaplandırıyor ve "Sen şükret adam içine çıkabiliyorsun herşeye rağmen" diyordu. Fikret Otyam, "Başkent Notları", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1973. İlhan Selçuk ise bir zamanların meşhur anti-komünist ve baskıcı askerinin şimdilerde özgürlük yanlısı ve egemen çevreleri rahatsız edici konuşmalar yaptığını belirterek Tural'ın küçük bir partinin başına geçerek çıkar çevrelerinin tekerine çomak sokmaya çalışmasının elbette tepkiyle karşılanacağını söylüyordu. İlhan Selçuk, "Tural Olayı", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1973.

Muhabirleri Derneği'ne bir veda ziyareti yaptı.³⁷ Parti üyeliği ve milletvekilliği devam eden Bölükbaşı, seçimlere yaklaşık bir ay kala M.P Genel Merkezine gönderdiği mektupla hem partisinden hem de milletvekilliğinden istifa etti. 9 Eylül 1973 tarihli mektubunda Bölükbaşı, kendisinden sonra partinin içine düştüğü durumu ağır sözlerle eleştiriyordu: "Bugün Millet Partisi, yürürlükteki programını, felsefesini ve ahlaki bağlılık prensibini, siyasi geçmişini hiçe sayanların elinde, milletçe bilinen gerçek hüviyetinden tamamıyla uzaklaştırılmış, devletçi, solda ve komünistlik propagandasının serbest olmasını savunan partiler safına itilmiş, tabir caizse "Kuran'a iman ettiklerini söyledikleri halde, İncil hükümleriyle amel eden inançsız insanlar"a benzeyen bir menfaat ve ikbal grubunun hakimiyeti altına geçmiştir."³⁸

Bölükbaşı, bu mektubunda Cemal Tural'ı da demokrasiye inançsızlıkla suçlamıştır. 24 Ekim 1961 tarihinde Çankaya köşkünde yapılan toplantıda Tural'ın hiçbir askerin teklif etmemesine rağmen, harekete geçerek "Dörtlü Protokol" diye anılan yazıyı hazırlattığını ve bu yazıyı kendi defterine de yazarak hatıra diye liderlere imzalattığını açıklıyor ve elinde imkan bulunduğu zaman insanları ezen ve haysiyetleriyle oynayan kişilerin, şimdi kendilerini ezdiklerinin dostu gibi göstermeye kalkıştıklarını söylüyordu.³⁹ Mektubunda Tural'ı sert bir dille eleştiren Bölükbaşı, Tural'ı siyasette kişisel çıkar ve menfaat arayışı içerisinde olmakla suçluyordu.⁴⁰

Cemal Tural'ın Genel Başkan seçilmesinden sonra M.P'den istifalar başlamıştı. İstifaların temel nedeni Bölükbaşı'dan sonra Tural'ın izlediği siyasetti. Bölükbaşı'nın M.P ve Tural'ı ağır bir dille eleştiren istifa mektubunun ardından bazı üst düzey yöneticiler partiden ayrıldı. Genel İdare Kurulu üyelerinden Rifat Dalkıran, Tural'ın

³⁷ Bölükbaşı muhabirlerle sohbeti sırasında parlamento hayatına veda ederken ne düşündüğünü şu sözlerle özetliyordu: "Acı tatlı binbir hatıra ile bezenmiş 23 yılımı, çatısı altında geçirdiğim parlamentodan ayrılırken şu meşhur sözü hatırlamamak mümkün değil: İşte geldim gidiyorum, şen olasın Halep şehri!". "Bölükbaşı parlamentoya veda etti", **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1973

³⁸ "Bölükbaşı sola kaydığını öne sürdüğü partisinden istifa etti", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1973, "Tural'ı sert bir dille suçlayan ve partinin sola kaydığını iddia eden Bölükbaşı : "Bu hale gelen M.P'de fikri ve şahsi haysiyet telakkimiz müsait değildir", **Tercüman**, 10 Eylül 1973

³⁹ "Bölükbaşı sola...", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1973

⁴⁰ "Sayın Tural'a hatırlatalım ki biz, hürriyet, fazilet ve halkçı bir idare uğrunda yaptığımız çileli ve fakat şerefli savaşın şehadetnamesini zindanlardan almış insanlarıdır. Bir damla ter dökmeden hazıra konan ve halkı aldatmak için tehlikeli yollara sapanlardan farklı olduğumuzu bütün Türk milleti gibi yar ağıyarımız da bilir. Değişmez kanaatimiz o dur ki, memleket ve demokratik rejim için en büyük tehlike, kopmuş mayınlar gibi siyaset sahnesinde dolaşan ikbal ve menfaat arayan inançsızlardır." "Bölükbaşı Milletvekilliğinden ve M.P'den istifa etti", **Zafer**, 10 Eylül 1973.

takip ettiği politika nedeniyle istifa ettiğini, Tural ile birlikte partinin aile ve yakın dostların çıkarlarına hizmet eden bir şirket haline geldiğini söylüyordu.⁴¹

Osman Bölükbaşı, M.P üyeliğinden ayrıldığı mektubuyla birlikte milletvekilliğinden de istifa etti. Ayrılan hiçbir M.P'li bu kurala uymamış olsa da, parti tüzüğü, partiden istifa eden kişinin aynı zamanda milletvekilliğinden de istifa etmesini şart koşuyordu. Bölükbaşı, kendisinden sonra yerine Cemal Tural'ın başkan olması ve partinin izlediği siyaset nedeniyle M.P'den ayrılmıştır. Seçimlere kısa bir süre kala siyasete veda eden Bölükbaşı, aynı zamanda M.P'nin de sonunu hazırlamış oldu. Bölükbaşı'sız bir "Bölükbaşı Partisi"nin siyasi hayatta şansı yoktu. Partinin daima ikinci konumda olduğu ve Bölükbaşı'nın kişisel muhalefet anlayışı ve sadakate dayalı geleneksel yöntemlerle idare ettiği M.P, 1965 seçimlerinden sonra giderek küçülmüş, üçüncü parti olma özelliğini kaybetmiştir. Küçük ve orta toprak sahipleri ile taşranın partisi olarak M.P'nin, altmışlı yıllar boyunca siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimin dışında kalarak, değişen siyasal ortam ve rakipleri karşısında değişmeyen muhalefet tarzı ve Bölükbaşı'yla bütünleşmiş parti anlayışıyla siyasi hayata daha fazla devam edemeyeceği açıktır. Bölükbaşı'nın M.P'den istifa etmesi partinin siyasi hayatının sona ermesini hızlandırmış ve 1973 seçimleriyle birlikte Meclis dışında kalan M.P'nin siyasi varlığı sona ermiştir.⁴²

M.P, 14 Ekim 1973 seçimlerinde toplam 62.377 oy aldı. Bu bütün oyların ancak yüzde 0.6'sıdır. M.P'nin Orta Anadolu çevresinde yoğunlaşan geleneksel seçmen kitlesi bu seçimlerde çoğunlukla M.H.P'yi desteklemiştir. M.H.P 1969 seçimlerinde olduğu gibi 1973 seçimlerinde de Bölükbaşı C.K.M.P'sinin güçlü olduğu illerden oy almıştır.⁴³ M.H.P oy oranını yüzde 3.4'e çıkararak 3 milletvekilini Meclis'e gönderdi. C.H.P'nin 185 milletvekilliği ile birinci olduğu seçimlerde A.P 149, A.P'den ayrılanların kurduğu D.P 45, C.G.P 13 milletvekilliği kazandı. Seçimlerden önce çok fazla şans tanınmayan

⁴¹ "Dalkıran da M.P'den istifa etti", *Zafer*, 12 Eylül 1973

⁴² M.P'nin 21 Nisan 1975'te yapılan 6. Büyük Kongresinde, Genel Başkanlığa Celal Kargılı seçildi. Teziç, *Siyasi Partiler...*, s. 319. M.P 1977 seçimlerinden önce kendini feshetti. 22 Kasım 1992'de ise Aykut Edibali liderliğindeki İslahatçı Demokrasi Partisi (İ.D.P) adını M.P olarak değiştirdi. Zekeriya Yıldız, *Politika Sözlüğü*, İstanbul: Timaş, 2003, s. 260.

⁴³ M.H.P, 1973 seçimlerinde, Yozgat, Niğde, Nevşehir, Adana, Kayseri, Burdur, Çankırı, İçel, Kastamonu, Giresun, Kahramanmaraş gibi Bölükbaşı'nın kalelerinden oy almıştır. M.P Kırşehir'de de varlık gösterememiş ve Bölükbaşı'nın aday olmadığı bu seçimlerde M.H.P Kırşehir'de M.P'yi geçmiştir.

Erbakan'ın kapatılan M.N.P yerine kurduğu Milli Selamet Partisi ise 48 milletvekiliyle büyük çıkış yaptı.⁴⁴

Osman Bölükbaşı, aktif siyasetten ayrıldıktan sonra herhangi bir partiye üye olmaksızın siyaseti yakından takip etmeye devam etmiştir. Bu dönemde sağın iki lideri, Alparslan Türkeş ve Süleyman Demirel ile yakın ilişki içerisinde olmuştur.⁴⁵ Her iki lider de önemli konularda kendisine danışmayı tercih etmiştir. Siyasi yaşamıyla ilgili anılarını çeşitli toplantılarda ve özel görüşmelerde anlatan Bölükbaşı, siyasi anılarını yazmadığı gibi kendisiyle yapılan görüşmelerin yayınlanmasına da izin vermemiştir.

Türk siyasi hayatında adı muhalefet ile anılan Osman Bölükbaşı, 6 Şubat 2002'de Ankara'da vefat etti.

⁴⁴ Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, s. 664, Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s. 311.

⁴⁵ M.H.P'nin bazı siyasi etkinliklerine katılan Bölükbaşı'nın siyasetten ayrıldığı günden vefatına kadar en iyi anlaştığı siyasetçi Süleyman Demirel olmuştur. Kıvanç, "Osman Bölükbaşı...", **Yenişafak**, 10 Şubat 2002. Bölükbaşı Demirel ile aralarındaki dostluğun "inanç akrabalığı" olduğunu söylemiştir. Yener Süşoy, "Bölükbaşı'nın Ölümünden Sonra Yayınlanmak Şartıyla Anlattıkları: Ben Çok İhanet Gördüm", **Hürriyet**, 8 Şubat 2002.

SONUÇ

Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı başlıklı bu tez çalışması ile iki şey amaçlanmaktadır. Birincisi Osman Bölükbaşı'nın siyasi yaşamı ve mücadelesini Türk siyasi tarihi içerisinde değerlendirmek ve bu siyasi mücadelenin temel unsurlarını analiz etmek; ikincisi ise Bölükbaşı'nın siyasi yaşamında önemli gördüğüm bazı olaylara daha geniş yer vermek yoluyla henüz yazılmamış siyasi biyografisine katkıda bulunmak. Osman Bölükbaşı'nın siyasi yaşamı ve mücadelesini incelemek, Türkiye'de çok partili yaşama geçişi, iktidar-muhalefet ilişkilerini, Bölükbaşı'nın temsil ettiği muhalefetin niteliğini, iktidarlara yönelik eleştirilerini analiz etmeye imkan tanımaktadır.

Çok partili yaşama geçiş ile 27 Mayıs 1960 arasındaki dönemde D.P ve C.H.P'nin, 27 Mayıs sonrası dönemde ise A.P ve C.H.P'nin şekillendirdiği Türk siyasi yaşamında Osman Bölükbaşı, birbirinin devamı üçüncü siyasi partiler aracılığıyla bir muhalefet çizgisi oluşturmuştur. Osman Bölükbaşı ve partilerinin temsil ettiği muhalefet anlayışının temelleri Türkiye'de çok partili yaşama geçiş dönemindeki tartışmalara dayanmaktadır.

D.P, C.H.P içerisinde bir grup tarafından ve bizzat İsmet İnönü'nün isteği ile kurulmuştur. D.P'ye ilk katılanlardan biri olarak Osman Bölükbaşı'nın bu dönemdeki siyasetini tek parti rejimine duyduğu tepki belirlemiştir. Kurucularının eski birer C.H.P'li olduğu D.P'de Bölükbaşı, Milli Şef İsmet İnönü'nün şahsında tek parti rejimine yönelik yaptığı sert eleştirilerle öne çıkmıştır. 1947 yılındaki D.P Birinci Kongresi'nde İsmet İnönü'ye "Kızıl Sultan" demesi hem isminin daha geniş kitleler tarafından duyulmasını sağlamış hem de D.P kurucularını harekete geçirmiştir. Partinin geleceğini güvence altına almak için C.H.P ile iyi geçinmek isteyen D.P kurucuları Bölükbaşı'nın sert çıkışlarından rahatsızlık duymuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün iki parti arasında uzlaşma sağlamak amacıyla yayınladığı 12 Temmuz Beyannamesi, D.P içerisinde ayrılığa neden olmuştur. Zaman zaman D.P kurucularının izlediği ılımlı siyaseti parti örgütlerine şikayet eden Bölükbaşı, 12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından D.P'den istifa etmiştir. C.H.P karşısında sert muhalefet izlenmesi gerektiğini savunan diğer arkadaşlarıyla birlikte M.P'nin kurucuları arasında yer almıştır.

M.P'nin kuruluşu, "muvazaa" iddiasına dayanmaktadır. D.P ve C.H.P'nin aralarında anlaştıkları ve "danışıklı dövüş" yaptıkları iddiası M.P tarafından sürekli gündemde tutulmuştur. D.P yöneticilerinin C.H.P ile olan ilişkileri, Bayar-İnönü yaklaşması, 12 Temmuz Beyannamesi ile açığa çıkan dayanışma ve milletvekili maaş zammı konusunda iki partinin tutumu, M.P'nin danışıklı dövüş iddiasının başlıca argümanlarıdır. M.P'nin başarısızlığının bir nedeni, ispatlansa bile seçmenleri kendisine çekmesine yeterli olmayacak bu muvazaa iddiasını fazlasıyla öne çıkarmasıdır. Kendisinin "gerçek muhalefet"i temsil ettiğini iddia eden M.P, siyasi kimliğini diğer iki parti üzerinden tanımlamıştır. Toplumda tek parti rejimine karşı varolan tepkiyi örgütlemeyi amaçlayan M.P, muhalefetini sağlam bir temele oturtamamıştır. Daha çok kırsal kesimlerin, köylü ve Anadolu tüccarının partisi olarak ortaya çıkan M.P, bu kesimlerin isteklerine uygun bir ekonomik program ortaya koyamadığı gibi partinin düşünce ve programı daima ikinci planda kalmıştır.

M.P'nin başarısızlığının bir başka nedeni de çok partili yaşama geçiş sonrasındaki siyasi yapıdan kaynaklanmaktadır. C.H.P ve D.P'nin şekillendirdiği çok partili sistemde, bir üçüncü parti olarak M.P'ye fazla şans tanınmamıştır. C.H.P'nin öngördüğü sistem, gerçek anlamda muhalefet partilerinin yer almadığı, görünüşte çok partili bir sistemdir. Hem C.H.P'ye, hem D.P'ye karşı sert eleştiriler yönelten, D.P kurucularının da önemli görevlerde bulunduğu tek parti rejimi hakkında ağır eleştiriler yapan M.P, kurallarını C.H.P seçkinlerinin belirlediği "demokrasi oyunu"nun "oyun bozunu" olarak da düşünülebilir. Her iki parti de M.P'ye karşı tepki göstermiş, M.P'nin Cumhuriyet devrimleri, özellikle laiklik karşıtı bir parti olduğunu iddia etmiştir. Gerek M.P'nin kendinden kaynaklanan güçsüzlüğü gerekse iki partinin şekillendirdiği siyasi yapı nedeniyle M.P geniş kitlelerce desteklenmeyen, iktidar şansı olmayan, daha çok Orta Anadolu taşrasının desteklediği yerel bir parti olarak kalmıştır. M.P'nin kuruluşundaki tepkiye dayalı sert muhalefet anlayışı, M.P'nin devamı partilerin de esas niteliğini oluşturmuştur. Osman Bölükbaşı'nın tek parti rejimine karşı sert çıkışlarıyla ünlenmesi ise M.P'den başlayarak bu muhalefet çizgisini tek başına temsil etmesine imkan tanımıştır.

Osman Bölükbaşı'nın M.P'deki siyaset dönemini temelde iki iddia belirlemiştir. Birincisi yukarıda bahsettiğimiz muvazaa iddiasıdır. Bölükbaşı, D.P ve C.H.P'nin

M.P'ye karşı aralarında anlaşıklarını ve ortak hareket ettiklerini iddia etmiştir. Bölükbaşı'nın diğer iddiası, tek parti rejiminin araçlarını kullanan D.P'nin C.H.P'ye benzemesidir. 1950 seçimlerinde iktidara gelen D.P, tek parti rejiminin baskı mekanizmasını da devralmış, özellikle muhalefet ve basına yönelik baskısı ile tek parti döneminin C.H.P'sine benzemeye başlamıştır. M.P'nin tek milletvekili olarak Meclis'e giren Osman Bölükbaşı, on yıllık iktidarı boyunca D.P'yi en sert eleştiren kişilerin başında yer almıştır.

M.P, 1954 seçimleri öncesinde laiklik karşıtı siyaset izlediği gerekçesiyle kapatılmıştır. D.P, C.H.P'nin kendisine yönelttiği gericilik suçlamasını M.P'ye yöneltmiştir. Çok partili yaşama geçildikten sonra C.H.P de D.P de dini çevrelerin oyunu almak için laiklik konusunda bir takım tavizler vermiştir. M.P de geleneksel dini çevrelerde laikliğin yarattığı genel tepkiden yararlanmak istemiştir. M.P'nin siyaset ve programı bütün olarak incelendiğinde, siyasetin din temelinde örgütlenmesini savunan laiklik karşıtı bir parti olmadığı görülmektedir. D.P, M.P'yi kapatarak kendisine rakip bir odağı ortadan kaldırmıştır. C.H.P, M.P'nin kapatılmasına yeterli tepki göstermemiştir. M.P'nin bir sulh mahkemesi tarafından kolayca kapatılabilmesi dönemin demokrasi anlayışını göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

D.P dönemindeki iktidar-muhalefet ilişkileri genellikle D.P-C.H.P ekseninde analiz edilmektedir. Oysa, aynı dönemde C.H.P dışında ikinci bir muhalefet partisinin lideri olarak Osman Bölükbaşı, D.P'nin baskısını hakkında verilen kararlar, doğrudan ve dolaylı uygulamalar ile ağır biçimde yaşamıştır. M.P'nin kapatılmasının ardından kurulan C.M.P'den 1954 seçimlerinde 5 milletvekilini Meclis'e gönderen Kırşehir ilçe haline getirilmiştir. 1957 seçimleri öncesinde D.P iktidarı C.M.P'nin milletvekili çıkarmasını zorlaştıracak bir şekilde Kırşehir'i yeniden il haline getirmiştir. Kanununun Meclis'te görüşülmesi sırasında yaptığı bir konuşma nedeniyle Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırılmış ve Bölükbaşı yargılanarak cezaevine konulmuştur. 1957 seçimlerinde yeniden Kırşehir'den milletvekili seçilen Bölükbaşı, keyfi olarak bir süre daha cezaevinde tutulmuştur. Bu olaylar, D.P iktidarının kendisine en sert eleştiri yapan Osman Bölükbaşı'ya siyasetten safdışı etmeye yönelik politikasıdır. Bu aynı zamanda, D.P'nin demokrasi anlayışının bir göstergesidir. D.P'nin baskısı karşısında mücadele veren Osman Bölükbaşı, bu olaylarla birlikte daha popüler hale gelmiştir.

İktidar-muhalefet ilişkilerinin iyice gerginleştiği 1950'lerin sonunda Osman Bölükbaşı, D.P'yi nisbi temsil esasına dayalı yeni seçim kanunu yapması, muhalefet üzerindeki baskıyı kaldırması ve anti-demokratik uygulamalarına son vermesi konusunda uyarmıştır. D.P'nin uyguladığı baskı politikası nedeniyle meşru bir iktidar olmaktan uzaklaştığını savunan Bölükbaşı, 27 Mayıs'a doğru İsmet İnönü ile birlikte hareket etmiştir.

Osman Bölükbaşı, D.P iktidarını tasfiye eden 27 Mayıs darbesini "meşru bir ihtilal" olarak değerlendirmiştir. 27 Mayıs rejiminin getirdiği kurumlara muhalefet etmemiş, Kurucu Meclis'e partisiyle birlikte katılmış ve Anayasanın halkoylamasında desteklenmesini istemiştir. 27 Mayıs ve 1961 Anayasası'yla oturtulmaya çalışılan yeni düzeni savunan Bölükbaşı, öte yandan tarafsızlıktan uzak olduğunu düşündüğü askeri yönetimle doğrudan ilişki içine girmemeye ve seçmenlerin gözünde "27 Mayısçı" olarak algılanmamaya özen göstermiştir. Siyasi partilerin faaliyetlerine izin verildikten sonra Bölükbaşı, önce dolaylı yollardan sonra seçimlere yakın günlerde doğrudan askerlere yönelik eleştiriler yapmaya başlamıştır. Ancak C.K.M.P'nin 1961 seçimlerindeki başarısı tamamen siyasi konjonktürün bir sonucudur.

Osman Bölükbaşı, bir yandan 27 Mayıs'la birlikte kurulmaya çalışılan düzeni savunmuş diğer yandan askerlerin C.H.P ile olan ilişkisini eleştirmiştir. M.P'yi yeniden kurmasıyla birlikte ordu-siyaset ilişkisi ekseninde önce C.H.P'ye sonra A.P'ye karşı sert muhalefet izlemeye başlamıştır. Ancak Osman Bölükbaşı, ordu-siyaset ilişkisine yönelik tutarlı bir politika izlememiştir. 27 Mayıs sonrası dönemde askerlerin siyasetteki gücüne değil, iktidarların siyasi gücünü askerlerle paylaşmasına karşı çıkmıştır. Bölükbaşı, muhalefet konumunu kullanarak iktidarları sert bir dille eleştirmiş ancak ordunun siyasetteki ağırlığını sadece iktidarların güçsüzlüğüne bağlamıştır.

Osman Bölükbaşı, askerlerin siyasal yapıdaki ağırlığını meşrulaştırma aracı olarak anti-komünizmi kullanmıştır. 22 Şubat darbesinden sonra demokrasi için alınacak tedbirlerden biri olarak komünizmle mücadeleyi savunmuştur. Anti-komünizmi askerlerle ortak bir payda olarak düşünen Bölükbaşı, 12 Mart müdahalesini de anti-komünizm temelinde meşrulaştırmıştır. İnönü ve Demirel hükümetlerini komünizmle mücadelede yetersiz kalmakla eleştiren Bölükbaşı, ayrıca anti-komünizmi, altmışlı yıllar boyunca partisine siyasi bir kimlik kazandırmak için de kullanmıştır.

27 Mayıs rejimini savunan ve ordunun siyasetteki gücünü anti-komünizm temelinde meşrulaştırmaya çalışan Bölükbaşı, 27 Mayıs sonrası sağ siyasetin tipik özelliğini sergilemektedir. 27 Mayıs sonrası dönemde siyasi gücünü orduyla paylaşan C.H.P ve A.P'nin karşısında Bölükbaşı'nın, yeni düzene karşı açıkça cephe alamaması, "gerçek muhalefet"e imkan vermemiştir. Bölükbaşı, partisinin bu temelde kiteselleşmesini sağlayamamıştır. Koalisyon hükümetlerine katılmayı peşinen reddeden tavrıyla Bölükbaşı, yeni dönemde de iktidarlara karşı sert muhalefetiyle oy toplayacağı fakat muhalefette kalmaya devam edeceği bir siyaset hedeflemiştir. C.K.M.P'den ayrılarak M.P'yi kurmasının bir nedeni parti içerisindeki koalisyon taraftarlarının kendisini daha ihtiyatlı bir politika izlemek zorunda bırakması ise diğer nedeni kişisel muhalefet anlayışıyla liderliğini devam ettirebileceği daha küçük bir partinin başında yer almak istemesidir.

Osman Bölükbaşı'nın siyaset anlayışının en önemli özelliği kendini merkeze alan, kişisel bir siyaset olmasıdır. İktidarları, belirli bir siyasi düşünce ya da program etrafında değil, gündelik siyasi gelişmeler karşısında kendi kişisel tepkisi ile dile getirmiştir. Bölükbaşı'nın liderliğini yaptığı partilerin varlık sebebi de bir bakıma Bölükbaşı'nın kendisidir. Partiyi kişisel kararlarla, mutlak otorite ve itaat ile yönetmek istemiştir. 1950'ler boyunca D.P karşısında verdiği mücadele ile siyasi ününü artıran Bölükbaşı, 27 Mayıs sonrasında da bunu devam ettirmek istemiş ancak öncesine oranla artan partili milletvekilleri karşısında otorite sorunu yaşamıştır. Partiyi kontrol etme ve kendisine itaate zorlama aracı olarak istifayı daima bir koz olarak kullanmıştır. Altmış yıllar boyunca değişen sosyal ve siyasi yapı ve rakipleri karşısında M.P, Bölükbaşı ile özdeşleşmiş ve değişmeyen muhalefet anlayışıyla giderek küçülmüştür. Üçüncü parti olma potansiyelini iktidar doğrultusunda sevk etmeyen, koalisyon hükümetlerine katılmayan, diğer partilerle birleşmeye karşı çıkan Bölükbaşı, 1973 seçimleri öncesinde partisinden istifa ederek M.P'nin de sonunu hazırlamıştır.

Osman Bölükbaşı'nın kişisel siyaset anlayışının yanı sıra, 27 Mayıs sonrası siyasi yapının dinamikleri M.P'nin büyümesini ve farklı bir muhalefet anlayışı etrafında örgütlenmesini imkansız kılmıştır. D.P'nin temsil ettiği liberal ve muhafazakar kesimler 27 Mayıs'tan sonra A.P'yi desteklemiştir. İktidar partisi olarak A.P, anti-komünizm konusunda sağ seçmenin desteğini kazanmıştır. Öte yandan, Türkeş'in ele geçirdiği

C.K.M.P, aşırı milliyetçi örgütlenmesi ile komünizmle mücadele yarışında M.P'yi geride bırakmıştır. M.P içerisindeki dindar kesimler ise M.N.P'nin kurulmasıyla birlikte bu partiyi desteklemeye başlamıştır.

Osman Bölükbaşı'nın liderliğinden ayrıldığı C.K.M.P, Türkeş'in Ülkücü Hareket ve M.H.P'si için uygun bir zemin oluşturmuştur. M.P-C.M.P-C.K.M.P çizgisinde devam eden parti hareketi, geleneksel milliyetçi ve muhafazakar bir kimlik yaratmıştır. Türkeş ve ekibi için milli değerler, ahlak, adalet ve itaatle örülü partili kimliği, anti-komünizm temelinde ve aşırı milliyetçi çizgide yeniden örgütlemek zor olmamıştır. Bölükbaşı'nın popülist milliyetçi ve anti-komünist söylemine aşına olan seçmen kitlesi M.P'nin durağan kimliğinin karşısında aktif mücadeleyi C.K.M.P ve devamı M.H.P'de bulmuştur. Bölükbaşı, Türkeş'in C.K.M.P ve M.H.P'sine halihazırdaki seçmen kitlesini miras bırakmıştır. Bölükbaşı'nın D.P'de Genel Müfettiş olduğu dönemden başlayarak, 1950'ler boyunca örgütlediği, özellikle Orta Anadolu ve çevresinde yoğunlaşan seçmen kitlesi günümüze kadar M.H.P'yi desteklemeye devam etmiştir.

Osman Bölükbaşı, Türkiye'de "siyasetin popülerleşmesi"ne katkıda bulunmuştur. Özellikle, okuma yazma oranının son derece düşük olduğu 1950'lerin Türkiye'sinde Bölükbaşı, başkentte olup bitenleri Anadolu'ya, meydanlara taşımıştır. Kürsüde saatlerce Meclis tutanağı, belge, evrak, gazete kütürü okuyan, siyasi olayları ve iktidar politikalarını fıkralarla ve popüler benzetmelerle halka anlatan Bölükbaşı, hem Türkiye'de siyasetin popülerleşmesine hem de popülist siyasetin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Osman Bölükbaşı'nın halkı yüceltme, gerçek halkı temsil etme, kahramanlık, cesaret, meydan okuma v.b. gibi popülist motiflerle yüklü bir siyasi dili vardır. Siyasi iktidarlara, halktan uzaklaştığı, siyasileri hırs, ikbal, menfaat peşinde koştuğu gerekçesiyle eleştiren Bölükbaşı, iktidarı ve genel olarak siyaseti bir "şer kaynağı" olarak göstermiştir. Osman Bölükbaşı, Türk siyasi yaşamında, iktidarlara güvenmeyen, her siyasi iktidardan şikayetçi olan inatçı ve müzmin bir muhalefet anlayışının simgesi olmuştur.

Bir muhalefet partisi lideri olarak Osman Bölükbaşı'nın Türk siyasetine en büyük katkısı, sürekli muhalefet konumunu kullanarak, Türkiye'de siyasetin ve demokrasinin niteliğine dair rakiplerinin dile getiremediği bazı cesur tespitlerde bulunması olmuştur. Ancak, bu tespitler tutarlı bir siyasi program ve düşünce etrafında temellendirilmediği ve hiçbir zaman iktidarı hedeflemediği için, çok partili yaşama geçişten sonraki çeyrek yüzyıllık dönemde üçüncü bir parti ve muhalefet çizgisinin kurumsallaşamaması ve kalıcı olamaması ile sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abadan, Nermin. **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1966
- Ağaoğlu, Samet. **Aşına Yüzler**, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1965
- , **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, y.y, Baha Matbaası, 1972
- , **Siyasi Günlük / Demokrat Parti'nin kuruluşu**, Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 1993
- Ahmad, Feroz. **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi, 2. Baskı, İstanbul: Hil Yayın, 1996
- Akşin, Sina. "Siyasal Tarih (1950-1960)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Yay. Yön. Sina Akşin, 7. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi, 2002, s. 215-224.
- Alkan, Mehmet Ö. "Eski Seçimlerden Seçmeler", **Radikal**, 18 Mart 2004
- Aslandaş, Alper Sedat - Bıçakçı, Baskın. **Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü**, 2.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002
- Aydemir, Şevket Süreyya. **İkinci Adam**, Cilt III, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983
- Aydemir, Talat. **Hatıralar**, İstanbul: Kitapçılık Y., 1968
- Ayvazoğlu, Beşir. "Tanrıdağ'dan Hira Dağı'na Uzun İnce Yollar", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik Cilt 4**, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 541-578.
- Baban, Cihad. **Politika Galerisi Büstler ve Portreler**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970
- Bağcı, Hüseyin. **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi, 1990
- Bağlum, Kemal. **Anıpolitik 1945-1960**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991
- Başgil, Ali Fuat. **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Çev. Av. M. Ali Sebük, Av. İ. Hakkı Akın, İstanbul, 1966
- Bayar, Celal. **Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen: İsmet Bozdağ, İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1986
- Belli, Mihri. **İnsanlar Tanıdım: Mihri Belli'nin Anıları 1-2**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1989
- , **Milli Demokratik Devrim**, Ankara: Aydınlık Yay., 1970
- Birand, Mehmet Ali, Dündar, Can, Çaplı, Bülent. **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, Ankara: İmge Kitabevi, 1994

- Birand, Mehmet Ali, Dündar, Can, Çaplı, Bülent. **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, 7. Baskı, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995
- Bora, Tanıl - Can, Kemal. **Devlet-Ocak-Dergah 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket**, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000
- Bora, Tanıl - Canefe, Nergis. "Türkiye'de Popülist Milliyetçilik", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik Cilt 4**, Ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 635-662.
- Bora, Tanıl. "Alparslan Türkeş", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik Cilt 4**, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 686-695.
- Bozdağ, İsmet. **Demirkırat Aldatmacası**, İstanbul: Emre Yayınları, 1991
- Burçak, Rıfki Salim. **On Yılın Anıları (1950-1960)**, y.y, 1998
- Can, Kemal. "Ülkücü Hareketin İdeolojisi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik Cilt 4**, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 663-685.
- Cankaya, Özden. **Bir Kitle İletişim Kurumu'nun Tarihi: TRT 1927-2000**, İstanbul: YKY, 2003
- Cemal, Hasan. **Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım**, 2. Baskı, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999
- Cizre, Ümit. **A.P Ordu İlişkileri, Bir İnkilemin Anatomisi**, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002
- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**, Cilt 2 1941-1960 ve Cilt 3 (1961-1980) İstanbul: YKY, 2003
- Çalık, Mustafa. **MHP Hareketi/ Kaynakları ve Gelişimi**, Ankara: Cedit Yay., 1996
- Çavdar, Tevfik. **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, Ankara: İmge Kit. 1996
- Darendelioglu, İlhan. **Türkiye'de Komünist Hareketleri**, İstanbul, 1961
- , **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, İstanbul: Toker Y., 1968
- Demirel, Ahmet. **Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994
- Dosdoğru, M. Hulusi. **6-7 Eylül Olayları**, İstanbul: Bağlam, 1993
- Donat, Yavuz. "Bölükbaşı Anlatıyor", **Tercüman**, 6 Temmuz 1973 ve 7 Temmuz 1973
- Duru, Orhan. "M.P-Erbakan mihverdi etrafında yeni bir kuruluş için çalışılıyor", **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1969
- Erer, Tekin. **On Yılın Mücadelesi. (Türkiye'de Parti Kavgaları'nın İkinci Cildi)**, İstanbul,t.y
- , **Yasakçılar**, İstanbul: Toker Matbaası, 1965

- , **Yassıada ve Sonrası Cilt 1, (Türkiye’de Parti Kavgalarının 3. Cildi)**, İstanbul: Düşünen Adam Yay., 1964
- Erhan, Çağrı. “1960-1980 ABD ve NATO’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 681-715
- Erkanlı, Orhan. **Anılar Sorunlar Sorumlular**, İstanbul: Baha Matbaası, 1972
- Eroğul, Cem. “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der. İrvin Cemil Shick- Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul: Belge Yay., 1990, s. 112-158.
- , **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, 1970
- Evliyaoğlu, Gökhan. **Su Uyur Komünist Uyumaz**, İstanbul: Toprak Yayınları, 1962
- Fırat, Melek. “Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 576-614.
- Fincancıoğlu, Yurdakul. **Demirel Demokrasinin Duraklama Yılları**, İstanbul: Büke Yayınları, 2000
- Gevgilili, Ali. **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1981
- Giritli, İsmet. “TRT Kanunu ve Siyasi Partilerimiz”, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1965
- Hacıpaşaoğlu, Servet. **Politika**, İstanbul: Ceylan Matbaası, 1997
- Haytoğlu, Ercan. “**Millet Partisi Cumhuriyetçi Millet Partisi Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1948-1960)** ”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1994
- Hekimoğlu, Müşerref. **27 Mayıs’ın Romanı**, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1975
- Hitay, İbrahim - Çetin, Erdal. **İhtilallerin Tankçısı Muhtıra ve İhtilal Günlerinin Romanı**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003
- İncioğlu, Nihal Kara. “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, **Tarih ve Demokrasi, Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992, s. 73-85.
- İpekçi, Abdi - Coşar, Ömer Sami. **İhtilalin İçyüzü**, Birinci Cilt, İstanbul: Uygun Yayınevi, 1965
- Kaçmazoğlu, H. Bayram. **27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1995
- Kaçmazoğlu, H. Bayram. **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1988

- Karakuş, Emin. **İşte Ankara**, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1977
- Karatepe, Şükrü. **Darbeler Anayasalar ve Modernleşme**, İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Baskı, 1999
- Karpat, Kemal H. **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967
- Keyder, Çağlar. **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yay., 1999
- Kıvanç, Taha. “Osman Bölükbaşı’nm Tanır mıydınız?”, **Yenişafak**, 10 Şubat 2002
- Koçak, Cemil. “Siyasal Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Yay. Yön. Sina Akşin, 7. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi, 2002, s. 127-211.
- , **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996
- Köker, Levent. **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000
- Nadi, Doğan. “Ankara’dan Notlar”, **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1947
- , “Ankara’dan Notlar”, **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1947
- Nadi, Nadir. “Hürriyet İçinde İstibdad”, **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1947
- , “Sözünü Tutan Adam”, **Cumhuriyet**, 28 Kasım 1972
- Otyam, Fikret. “Başkent Notları”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1973
- Örtülü, Erdoğan. **Üç İhtilalin Hikayesi**, Ankara, 1966
- Öymen, Örsan. “Bölükbaşı Anlatıyor!...”, **Günaydın**, 27 Temmuz 1973 ve 28 Temmuz 1973
- , **Bir İhtilal Daha Var**, İstanbul, 1986
- Özdemir, Hikmet. “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Yay.Yön. Sina Akşin, 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi, 2002, s. 227-293.
- , **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1986
- Parla, Taha. **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 3 Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve C.H.P’nin Altı Ok’u**, 2. Baskı, İstanbul: İletişim, 1995
- , **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001
- Sarol, Mükerrerem. **Bilinmeyen Menderes**, 1. Cilt, İstanbul: Kervan Yayınları, 1983
- Selçuk, İlhan. “Tural Olayı”, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1973
- , **Ziverbey Köşkü**, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1987
- Sencer, Muzaffer. **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul: Geçiş Yayınları, 1971
- Sertel, Sabiha. **Roman Gibi**, İstanbul: Belge Yayınları, 1987

- Sertel, Zekeriya. **Hatırladıklarım**, 5. Basım, İstanbul: Remzi, 2001
- Süsoy, Yener. “Bölükbaşı'nın Ölümünden Sonra Yayınlanmak Şartıyla Anlattıkları: Ben Çok İhanet Gördüm”, **Hürriyet**, 8 Şubat 2002
- Şafak, Tayyar. “Cumhurbaşkanlarımızı Nasıl Seçtik”, **Tercüman**, 29 Eylül 1989 ve 30 Eylül 1989
- Şimşek, Seda. “Anadolu Fırtınasının Çileli Yılları”, **Akşam**, 8 Şubat 2002, 9 Şubat 2002 ve 10 Şubat 2002
- Tekil, Füzulan. **Politika Asları**, İstanbul: Geçit Yayınları, 1973
- Tellal, Erel. “1945-1960 SSCB'yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 499-521.
- , “1960-1980 SSCB'yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 769-783.
- Teziç, Erdoğan. **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)**, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1976
- Timur, Taner. **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2003
- Toker, Metin. **D.P'nin Altın Yılları 1950-1954**, 2. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991
- , **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991
- , **İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2. Basım, 1992
- , **İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973**, 1. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993
- , **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, 4. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998
- Toprak, Binnaz. “Dinci Sağ”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der. İrvin Cemil Shick-Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul: Belge Yayınları, 1990, s. 237-254.
- Tökin, F. Hüsrev. **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi**, İstanbul: Elif Yayınları, 1965
- Tunaya, Tark Zafer. **Türkiyede Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul, 1952
- Tunçay, Mete. **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, 3. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999

- Turan, İlder. “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa, 2000, s. 359-386.
- Turgut, Hulusi. “Türkeş’in Karakutusu Anlatıyor”, **Hürriyet**, 28 Kasım 2003
- Uyar, Hakkı. **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 2. Baskı, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 1999
- Yalman, Ahmed Emin. **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Cilt:4 (1945-1971), İstanbul: Rey Yayınları, 1970
- Yetkin, Çetin. **Atatürk’ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997
- , **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983
- Yıldız, Zekeriya. **Politika Sözlüğü**, İstanbul: Timaş, 2003
- Zileli, Gün. **Yarılma (1954-1972)**, İstanbul: İletişim, 2002
- Zücher, Erik Jan. **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul: Bağlam Yay., 1992
- , **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner Gönen, 13. Baskı, İstanbul: İletişim, 2002

Gazete

Akşam
Cumhuriyet
Günaydın
Hürriyet
Milliyet
Radikal
Tercüman
Yeni Sabah
Yeni Şafak
Zafer

İnternet Kaynakları

[1] www.mhp.org.tr

[2] <http://www.tsk.mil.tr/genelkumay/gnkurbask/cemaltural.htm>